

ISSN 2076-1333

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЧАСОПИС

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

ВИПУСК 20 (1)

Заснований 2005 року

Харків
2016

Міжрегіональний збірник наукових праць «Часопис соціально-економічної географії» розглядає сучасні проблеми суспільства, що вирішуються економічною та соціальною географією, і відображає результати новітніх досліджень у цій галузі. У збірнику розкриваються питання теорії та практичного застосування досліджень соціально-економічної географії в різних регіонах України та у світі.

Для викладачів вищих закладів освіти, науковців і фахівців у цій галузі.

Є фаховим виданням у галузі географічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України № 261 від 06.03.2015 р.).

Журнал зареєстрований у міжнародних наукометричних базах *Index Copernicus*, *Google Scholar*, *Ulrich's Periodicals Directory*, *InfoBase Index*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Scientific Indexing Services*, *ResearchBib*.

Inter-regional journal «Human Geography Journal» is devoted to modern problems of society that could be solved with the methods of social-economic geography. It enlightens the latest studies in this field. There are different questions concerning the theory and practical use of the results of social-economic geography researches in different Ukraine regions and all over the world.

It is recommended for high school lectures, scientists and specialists in this subject.

The journal is a professional edition in the field of geographical sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 261, 06.03.2015).

The journal is registered in the international databases *Index Copernicus*, *Google Scholar*, *Ulrich's Periodicals Directory*, *InfoBase Index*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Scientific Indexing Services*, *ResearchBib*.

Межрегиональный сборник научных трудов «Часопис соціально-економічної географії» рассматривает современные проблемы общества, решаемые социально-экономической географией, и освещает результаты новейших исследований в этой области. В сборнике раскрываются вопросы теории и практического использования исследований социально-экономической географии в различных регионах Украины и в мире.

Для преподавателей вузов, научных работников и специалистов в этой области.

Является профессиональным изданием в отрасли географических наук (Приказ Министерства образования и науки Украины № 261 от 06.03.2015 г.).

Журнал зарегистрирован в международных наукометрических базах *Index Copernicus*, *Google Scholar*, *Ulrich's Periodicals Directory*, *InfoBase Index*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Scientific Indexing Services*, *ResearchBib*.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 5 від 25.04.2016 р.).

Редакційна колегія: Немець Л.М. – д. геогр. н., професор – голова редакційної колегії (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), Олійник Я.Б. – д. екон. н., професор, член-кор. АПН України – шеф-редактор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), Голюков А.П. – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), Костріков С.В. – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), Мезенцев К.В. – д. геогр. н., професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), Немець К.А. – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), Пересацько В.А. – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), Руденко В.П. – д. геогр. н., професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), Топчів О.Г. – д. геогр. н., професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова), Шаблій О.І. – д. геогр. н., професор (Львівський національний університет імені Івана Франка), Кандиба Ю.І. – к. геогр. н., доцент, технічний секретар (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна).

Міжнародна редакційна рада: Антіпова К.А. – д. геогр. н., професор (Білоруський державний університет, Білорусь); Арісой Я. – доктор філософії (цивільна інженерія), професор (Університет Докуз Ейлюл, Туреччина); Джентіле М. – доктор філософії (географічні науки), доцент (Університет Хельсінкі, Фінляндія); Карачоні Д. – доктор філософії (географічні науки), старший науковий співробітник (Угорська академія наук, Угорщина); Лі Вей – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет штату Аризона, США); Михненко В. – доктор філософії (політична економія) (Університет Бірмінгему, Великобританія); Морар Ч. – доктор філософії (географічні науки), доцент (Університет Орадя, Румунія); Нетзбанд М. – доктор наук (природничі науки), науковий співробітник (Рурський університет, Німеччина); Нюсупова Г. – д. геогр. н., професор (Казахський національний університет ім. Аль-Фарабі, Казахстан); Станайтіс С. – доктор наук (соціальні науки), професор (Литовський університет освітніх наук, Литва); Субірос Х.В. – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет Жирони, Іспанія); Шиманська Д. – доктор наук (географічні науки), професор (Університет Миколи Коперніка, Польща).

Адреса редакційної колегії: Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства, факультет геології, географії, рекреації і туризму, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; тел.: +38(057)707-52-74; e-mail: chseg.hgj@gmail.com, офіційний веб-сайт: <http://hgj.univer.kharkov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо.

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 10768 від 21.12.2005.

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2016

З М І С Т

Горизонти науки

<i>Viktoria Yavorska, Kateryna Kolomiyets</i> SOCIAL AND GEOGRAPHICAL POSTULATES OF THE FORMATION OF A NEW ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE OF UKRAINE	7
<i>Alexander Gladkey, Iurii Golubchikov</i> THE INTEGRATION PARADIGM OF GEOGRAPHY	11
<i>Sergiy Sonko</i> SUSTAINABLE DEVELOPMENT, NOOSPHERE AND SPATIAL ORGANIZATION OF SOCIETY IN THE SUBJECT FIELD OF SOCIETY GEOGRAPHY	18
<i>Irina Gukalova, Natalia Omelchenko</i> MEASURING THE URBANIZATION IN UKRAINIAN REGIONS: CURRENT APPROACHES	22
<i>Tetiana Bozhuk</i> RECREATIONAL AND TOURIST DESTINATION RESEARCH METHODS	29
<i>Kostiantyn Horb</i> TOURISM POTENTIAL OF THE TERRITORY IN REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT	34
<i>Ivan Kostaschuk, Roman Kisil</i> CONFESSIONAL SPACE AND ITS STRUCTURE IN THE CONTEXT OF HUMAN GEOGRAPHY RESEARCH	40
<i>Давид Карачоні, Григорій Підгрушній, Катерина Коваль</i> УКРАЇНСЬКИЙ СТЕП ТА УГОРСЬКИЙ АЛЬФЕЛЬД ЯК ТЕРИТОРІЇ ФРОНТИРУ	46
<i>Ганна Машіка</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	54

Наукові повідомлення

<i>Ljudmyla Niemets, Iryna Barylo</i> THE ANALYSIS OF URBAN AND DISTRICT SOTSIOSYSTEM'S SPECIFICITY OF POLTAVA REGION ON FEATURES OF GEODEMOGRAPHIC DEVELOPMENT	59
<i>Viktoria Yavorska, Dariya Svitlychna</i> GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM OF EVALUATION AND MANAGEMENT OF REGIONAL NATURAL-RESOURCES POTENTIAL	64
<i>Valentyna Smal</i> TRAVEL AND TOURISM IN THE USA: INDUSTRY DEVELOPMENT TRENDS	69
<i>Zhanna Buchko, Stepan Rudenko, Valeriy Rudenko, Hanna Yeremiia</i> ETHNIC TOURISM POTENTIAL OF BUKOVYNA FOR THE PURPOSES OF CROSS-BORDER TOURISM	75
<i>Andriy Shulgach, Mykhaylo Melniychuk</i> RECREATIONAL POTENTIAL EVALUATION OF THE PERSPECTIVE NATIONAL PARK «LISOVA PISNIA»	80
<i>Iryna Netrobchuk</i> SIGNIFICANCE OF CULTURAL AND HISTORICAL RESOURCES IN DEVELOPMENT OF DISCOVERING TOURISM (CASE OF VOLODYMYR-VOLYNSKYI DISTRICT OF VOLYN REGION)	85
<i>Roman Hyshchuk, Olexandra Pylypets'</i> TRANSPORT ACCESSIBILITY AS FACTOR OF EXCURSION TOURISM DEVELOPMENT (CASE OF CHERNIVTSI, UKRAINE)	91
<i>Tetiana Kazakova</i> NEW IDEAS ABOUT THE STRUCTURE AND FUNCTIONS OF NATIONAL ECOLOGICAL NETWORK IN THE CONTEXT OF MODERN POSTNONCLASSICAL CONCEPTS	96

Iryna Skril REGIONAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF TOURISM ON EXAMPLE OF KHARKIV'S REGION	100
Taras Pogrebyski PLACE OF HEALTH CARE SYSTEM IN SOCIAL INFRASTRUCTURE	105
István Süli-Zakar, Ágnes Pálóczi, Tibor Kóti INTEGRATION OF ROMANI PEOPLE, AS THE MOST IMPORTANT INTERNAL POLITICAL PROBLEMS OF HUNGARY	109
Галина Копачинська, Олена Козяр ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ	121
Олеся Корнус, Анатолій Корнус, Володимир Шишук, Володимир Поцелуєв ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	127
Сергій Шевчук НАЦІОНАЛЬНІ ШКОЛИ У ЗАРУБІЖНІЙ СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ ХХ СТОЛІТТЯ	132
Дослідження молодих науковців	
Yaroslav Dzhaman ETHNIC TOURISM: THE PROBLEM OF CONCEPTUAL TERMINOLOGY AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO SOCIAL-GEOGRAPHIC STUDIES	143
Oksana Yatsko TRANSPORT AND GEOGRAPHICAL POSITION OF MEDIUM-SIZED CITIES IN THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE	149
Павло Кобилін СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ПОКАЗНИКАМИ СИСТЕМНОГО РОЗВИТКУ	154
Андрій Зубик ЕТНОГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ МОЛДОВИ	166
Вікторія Кланчук ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ МЕРЕЖІ МАГАЗИНІВ «РУКАВИЧКА»)	173
Анастасія Яценко ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ РЕКРЕАЦІЙНІЙ ЛІСОКУЛЬТУРНІЙ СИСТЕМІ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я	181
Наші автори	185
Правила оформлення та подання статей	189

CONTENTS

Science Skylines

<i>Viktoria Yavorska, Kateryna Kolomiyets</i> SOCIAL AND GEOGRAPHICAL POSTULATES OF THE FORMATION OF A NEW ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE OF UKRAINE	7
<i>Alexander Gladkey, Iurii Golubchikov</i> THE INTEGRATION PARADIGM OF GEOGRAPHY	11
<i>Sergiy Sonko</i> SUSTAINABLE DEVELOPMENT, NOOSPHERE AND SPATIAL ORGANIZATION OF SOCIETY IN THE SUBJECT FIELD OF SOCIETY GEOGRAPHY	18
<i>Irina Gukalova, Natalia Omelchenko</i> MEASURING THE URBANIZATION IN UKRAINIAN REGIONS: CURRENT APPROACHES	22
<i>Tetiana Bozhuk</i> RECREATIONAL AND TOURIST DESTINATION RESEARCH METHODS	29
<i>Kostiantyn Horb</i> TOURISM POTENTIAL OF THE TERRITORY IN REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT	34
<i>Ivan Kostaschuk, Roman Kisil</i> CONFESSIONAL SPACE AND ITS STRUCTURE IN THE CONTEXT OF HUMAN GEOGRAPHY RESEARCH	40
<i>Dávid Karácsonyi, Grygorii Pidgrushnyi, Katalin Kovaly</i> UKRAINIAN STEPPE AND HUNGARIAN ALFELD AS THE FRONTIER TERRITORIES	46
<i>Hanna Mashika</i> CONCEPTUAL BASES OF FORECASTING OF EFFECTIVE USE OF ECONOMIC CAPACITY OF THE CARPATHIAN REGION	54

Research Reports

<i>Lyudmyla Niemets, Iryna Barylo</i> THE ANALYSIS OF URBAN AND DISTRICT SOTSIOGEOSYSTEM'S SPECIFICITY OF POLTAVA REGION ON FEATURES OF GEODEMOGRAPHIC DEVELOPMENT	59
<i>Viktoria Yavorska, Dariya Svitlychna</i> GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM OF EVALUATION AND MANAGEMENT OF REGIONAL NATURAL-RESOURCES POTENTIAL	64
<i>Valentyna Smal</i> TRAVEL AND TOURISM IN THE USA: INDUSTRY DEVELOPMENT TRENDS	69
<i>Zhanna Buchko, Stepan Rudenko, Valeriy Rudenko, Hanna Yeremiia</i> ETHNIC TOURISM POTENTIAL OF BUKOVYNA FOR THE PURPOSES OF CROSS-BORDER TOURISM	75
<i>Andriy Shulgach, Mykhaylo Melniychuk</i> RECREATIONAL POTENTIAL EVALUATION OF THE PERSPECTIVE NATIONAL PARK «LISOVA PISNIA»	80
<i>Iryna Netrobchuk</i> SIGNIFICANCE OF CULTURAL AND HISTORICAL RESOURCES IN DEVELOPMENT OF DISCOVERING TOURISM (CASE OF VOLODYMYR-VOLYNSKYI DISTRICT OF VOLYN REGION)	85
<i>Roman Hyshchuk, Olexandra Pylypets'</i> TRANSPORT ACCESSIBILITY AS FACTOR OF EXCURSION TOURISM DEVELOPMENT (CASE OF CHERNIVTSI, UKRAINE)	91
<i>Tetiana Kazakova</i> NEW IDEAS ABOUT THE STRUCTURE AND FUNCTIONS OF NATIONAL ECOLOGICAL NETWORK IN THE CONTEXT OF MODERN POSTNONCLASSICAL CONCEPTS	96

Iryna Skril REGIONAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF TOURISM ON EXAMPLE OF KHARKIV'S REGION	100
Taras Pogrebnyi PLACE OF HEALTH CARE SYSTEM IN SOCIAL INFRASTRUCTURE	105
István Süli-Zakar, Ágnes Pálóczi, Tibor Kóti INTEGRATION OF ROMANI PEOPLE, AS THE MOST IMPORTANT INTERNAL POLITICAL PROBLEMS OF HUNGARY	109
Galina Kopachynska, Olena Koziar PREREQUISITES AND FACTORS OF COOPERATION OF UKRAINE IN THE BLACK SEA REGION	121
Olesya Kornus, Anatolii Kornus, Volodymyr Shyschuk, Volodymyr Potseluev THE TERRITORIAL PECULIARITIES OF HEALTH SYSTEM DEVELOPMENT OF THE SUMY REGION ...	127
Serhiy Shevchuk NATIONAL SCHOOLS OF THE XX CENTURY OVERSEAS HUMAN GEOGRAPHY	132

Research of young Scientists

Yaroslav Dzhaman ETHNIC TOURISM: THE PROBLEM OF CONCEPTUAL TERMINOLOGY AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO SOCIAL-GEOGRAPHIC STUDIES	143
Oksana Yatsko TRANSPORT AND GEOGRAPHICAL POSITION OF MEDIUM-SIZED CITIES IN THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE	149
Pavlo Kobylin SOCIAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCH OF THE TRADING SPHERE OF KHARKIV REGION BASED ON INDICATORS OF SYSTEM DEVELOPMENT	154
Andrii Zubyk ETHNOGEOGRAPHICAL PROCESSES IN THE UKRAINIAN DIASPORA OF MOLDOVA	166
Viktoria Klapchuk SPATIAL DEVELOPMENT OF RETAILERS IN LVIV REGION (CASE OF «RUKAVYCHKA» TRADING NETWORK)	173
Anastasiia Yacenko SIGNIFICANCE AND PROSPECTS OF RECREATIONAL FOREST MANAGEMENT IN THE TERRITORIAL RECREATIONAL FOREST-CULTURAL SYSTEM OF THE NORTHWESTERN AZOV COASTAL AREA	181
Our Contributors	185
Submission Requirements and Conditions of Paper Acceptance	189

Горизонти науки

UDC 911.3

Viktoria Yavorska, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: 27071974@rambler.ru

Kateryna Kolomiyets, Senior Lecturer
I.I. Mechnykov Odesa National University

SOCIAL AND GEOGRAPHICAL POSTULATES OF THE FORMATION OF A NEW ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE OF UKRAINE

The administrative-territorial structure (ATS) is the result of the evolution of society, the complexity of its interaction with the environment, the development of forms of its life, the formation of social and political institutions and the areas of their influence, therefore it can be considered as a socio-geographic phenomenon. Over the last decade have been developed and discussed numerous projects of the new state ATS, the new taxonomy of administrative-territorial units (ATU) and the criteria for their selection. In this article the social and geographical postulates (principles) to be used in the development of a new administrative-territorial structure. One of the requirements for the countries of Central and Eastern Europe, who want to join the EU is the formally approved regionalization, so the first is the need to link the new ATS with regionalization of the state. New ATS should be based on a genetically rooted, historical and geographically-based settlement system various territorial regions – this is the second postulate. According to the third postulate – the administrative-territorial units of different levels should ideally be a territory with a socio-natural or natural-economic homogeneity and integrity. The fourth postulate states that the new state ATS should be taken into account geographic paradigm of the territorial organization of society and the concept of regional territorial structures of settlement and economy. Because society does not develop in isolation, but in the natural environment, in order to maintain its harmonious development is necessary to form natural ecological safety carcass of regions – regional ecological network. This is the fifth socio-geographic postulate. Also we should consider geoplanning peculiarities of particular area – specific spatial combinations of certain types of economic use of the territory, transport and infrastructure networks. Reliance on regional planning scheme - this is the sixth principle of construction of a new ATS. Last seventh postulate suggests that, because of historical and geographical features of settlement and economic development of the different parts of Ukraine are not same, this factor must be taken into consideration to justify a proper scheme of new state ATS.

Key words: administrative-territorial structure, administrative-territorial units, reform, regionalization, population resettlement, ecological network, territory planning.

Вікторія Яворська, Катерина Коломієць. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПОСТУЛАТИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

У статті представлені основні положення, необхідні для формування нового адміністративно-територіального устрою України. Адміністративно-територіальний устрій є об'єктом міждисциплінарних досліджень, але значна частина питань адміністративно-територіального устрою відноситься до суспільно-географічної проблематики. Географи досліджують сутність адміністративно-територіального устрою як складного суспільно-географічного феномена, який виник у результаті еволюції суспільства, ускладнення його взаємодії з навколишнім середовищем, розвитком форм його життєдіяльності, формуванням соціально-політичних інститутів і зон їх впливу.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальні одиниці, регіоналізація, розселення населення, екологічна мережа, планування території.

Викторія Яворская, Екатерина Коломиец. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПОСТУЛАТЫ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА УКРАИНЫ

В статье представлены основные положения необходимые для формирования нового административно-территориального устройства Украины. Административно-территориальное устройство является объектом междисциплинарных исследований, но значительная часть вопросов административно-территориального устройства относится к общественно-географической проблематике. Географы исследуют сущность административно-территориального устройства как сложного общественно-географического феномена, который возник в результате эволюции общества, усложнения его взаимодействия с окружающей средой, развитием форм его жизнедеятельности, формированием социально-политических институтов и зон их влияния.

Ключевые слова: административно-территориальное устройство, административно-территориальные единицы, регионализация, расселение населения, экологическая сеть, планирование территории.

Introduction. In all Eastern European countries during the 1990s administrative and territorial reforms suggesting a consistent pattern were held: a new political system, a new system of government, necessarily accompanied and secured by a new administrative-territorial structure. The exception is our state, although there are made visible steps to administrative-territorial

reform (ATR). A state commission on the administrative-territorial structure of Ukraine was created in 2000 years. At one time in the state's government was as Deputy Prime Minister on issues of administrative-territorial structure (ATS).

The purpose of this article is the formation of the principles necessary for the construction of the new administrative-territorial structure of the state.

The object of study is the administrative-territorial

structure as a socio-geographic phenomenon.

Literature review. During last decades it has been developed and discussed numerous projects of the new ATS of our state, taxonomy of new administrative-territorial units (ATU) and the principles of their allocation. A fundamental contribution to the study of the given issues were done by such Ukrainian scientists as V. Nudelman, O. Topchiev, V. Popovkin, V. Simonenko, M. Dnistriynskiy, K. Mezentcev, Z. Varnaliy, M. Dolishniy, V. Malinovskiy. It should be recalled that many new projects of ATS are developed by geographers. Geographers were part of the commission of Ukrainian ATS creation.

Main contents of research. There are some principles (postulates) of the new ATS of our state. The first postulate is linked with regionalization of the state. For implementing regional policy EU countries are necessarily divided into regions adopted by national law. This is one of the requirements for the countries of Central and Eastern Europe, which want to join the EU. There was established a kind of "standards" of regions according to their size and socio-economic potential (NUTS-2) [1]. Today Ukraine has no official regionalization yet. Regional schemes, which are considered in school and university geography, have exceptionally informative character.

The state's regional policy is conducted now by regions (provincial regions) and ARC [3]. Here are some examples that illustrate the inadmissibility of such scale of regionalization. For example, Strategy of socio-economic development of Ukraine and its regions up to 2015 was developed with priorities for the Carpathians, grounded in the four provincial regional programs, which are independent and not coordinated. Development of sea-economic complex of the state is written in six provincial (and ARC) regions as discordantly and is not properly coordinated. The regional capitals, we are on equal Kharkiv and Poltava, Odessa and Kherson, etc. It is clear that the real regions of Ukraine should be significantly larger than the available regions [7].

At present time, regionalization of Ukraine is developed by two approaches. On the first - do not touch the existing ATS and identified regions by grouping and combining neighboring regions. On the second - offer a radical administrative-territorial reform and isolate regions as the first level of administrative-territorial units (instead of modern regions division). We believe that this approach will solve two interrelated problems: create a solid foundation for the development and implementation of regional policy and lay the foundations of a more rational ATS of Ukraine, taking into account the real diversity of the natural resource and socio-economic conditions of the state [2, 6]. New ATS of Ukraine need to be developed on the fundamental principles of geography interconnected with the regionalization of the state.

The second principle (postulate) of the new ATS implicates a detailed analysis of the population resettlement of the new ATS. The spatial distribution of population creates objective genetic, historical and geographical basis of administrative-territorial structure of the state. At present, Ukraine has officially approved a multi-level system of settlement tied to the existing adminis-

trative-territorial structure. The settlement system was defined at different levels and scales: national, regional (regions and ARC), inter-regional (group of administrative districts), district and local (group of settlement). On the one hand, it is logical, because the system of settlement should be managed; on the other it is wrong, since modern ATS devoid of unbiased geographic basis, population distribution in particular. For example, Odessa region had changed the structure and boundaries five times during the Soviet times; Kherson region was established on March 30, 1944, which is associated with an error in the "Pravda" newspaper (which could not be wrong!). Of what kind of objectivity of such decision can we say? The conclusion is clear: no settlement system shall be attached to the existing ATS but the new administrative-territorial structure should be based on a genetically rooted, historical and geographically-based settlement system of various territorial regions.

In many new ATS projects different features and administrative-territorial units' allocation criteria of different levels are used. By geographical methodology, including such features should be natural and socio-economic systems of appropriate types and spatial scales, as well as the territorial system of settlement (already discussed), industrial and social infrastructure, manufacturing, recreation, spiritual life activity (ethnic confessional and others.). This is the third postulate of geographical substantiation of the new ATS. For the development of a new ATS is not enough to use component (even generalized macrocomponental) territorial complexes and territorial systems. ATU should ideally represent the territory of a socio-natural or natural-economic homogeneity and integrity. Geographers still insufficiently own theory and methodology of highly integrated socio-natural (natural and economic) of territorial complexes and systems, natural-economic regions and districts. And the development of appropriate theoretical framework and methodological principles is relevant and urgent task of geography. As an example of inconsistencies of natural features, resettlement and economy at the regional level in the current ATS we can remember steppe mining south of Luhansk region and its steppe agricultural northern and central parts; industrial centers of Donetsk and Zaporozhye regions and their rural Azov periphery; belonging the northern part of the Lviv region to Polesie is comparable to the forest-steppe Roztochie, etc.

A geographic paradigm of the territorial organization of society and the concept of regional territorial structures of settlement and economy should be taken into account in the new state ATS. This is the fourth postulate of geographical substantiation of new ATS and taxonomy of its ATU. Various territorial organizations, different types of territorial structures of nature, population and economy for geographers have become chrestomathic, but they are too slowly in a process of becoming part of the practice of urban planning, spatial planning, public administration and local self-government.

For the coastal regions of the state with their maritime-facade territorial organization it is necessary to consider zones that concentrate population, infrastructure, agriculture, and a gravity zone – a hinterland or foreland (by A. Hettner), a major port city, the economic

echelonment of territory and water along the coastline. For regions with strong "regional capitals" we need to install entirely new ATU, combining large and medium-sized cities with their suburban zones - areas of "common interests". Border regions are characterized by the presence of international treaty groups - Euro-regions, which must be properly "fit" into the new ATS. As an example of inconsistency of the existing Euro-regions recall the "Lower Danube", which is composed of three Romanian counties, one Moldavian and the whole Odesia region (it would be logical to include only four Euro-region Danube district of Odesa region). For regions with a developed mining industry is necessary as an ATU unit to select metropolitan areas and hubs of mining areas and centers.

The fifth postulate of the geographical base of the new state ATS is a need to form a natural frame of ecological safety of regions. Such statutes of Ukraine as "On the program of formation of the national ecological network of Ukraine for the period 2000-2015 years" (2000) and "On Ecological Network" (2004) created a legal framework in this direction. Government Decree (2000) has instructed all regional state administrations and the Cabinet of Ministers of the ARC to develop and approve the concept and the program of formation of regional ecological networks (econet). It is significant that the regions, which have sufficiently strong geographical departments in their universities that commission of the Cabinet of Ministers are fulfilled. New state ATS must be a certain way to compile with the national and especially the regional ecological networks. Criteria such correspondence is quite simple: ATU of the first level (regions, territories, land, districts) must have a rational and balanced natural frame of ecological safety - regional ecological network [4, 8].

Recalling another geographical approach to the development of new state ATS. In the early 1990s, the EU began to develop a territory planning in the regional aspect (planning program of the Baltic basin, etc.). This trend is more common with regional planning, whose task was to streamline the environment, resettlement and placement of industry in relatively small, densely populated areas. By order of the Government (2000) was developed the General planning scheme of the territory of Ukraine which approved by the Law of Ukraine (2002), and awarded with State Premium of Ukraine (2003) [4].

Currently, has launched developing of planning schemes of regions, regularly compiled general plans of cities. Territory planning with regional planning and drawing up of general plans for the cities we call geoplanning, which aims to streamline social life environ-

ment for its ecological rehabilitation, improvement of quality of life, a more complete and efficient use of natural resources potential of the territory. This is the sixth postulate of geographical substantiation of the new state ATS. Administrative-territorial units of different levels in the new ATS should be identified taking into account the geoplanning peculiarities of the territory, the characteristic spatial combinations of certain types of economic use of the territory, transport and infrastructure networks. Geographers should actively develop regional schemes of territory planning and full use of them to develop a new state ATS.

It remains insufficiently developed in the theoretical and methodological aspects another interesting and meaningful direction of geography. Geographers have developed the concept of the process of economic development of the territory, milestones and stages of settlement and land development, etc. They together define the seventh postulate of geographical development of a new state ATS. Within Ukraine geographic amplitude of the economic development of different areas reaches 700-1000 years, significantly different historical and geographical features of settlement and economic development of the different parts of Ukraine.

It is necessary to organize and typify the main varieties of settlement and economic development of certain regions of the country, to classify them according to the "trajectory" of socio-economic formation, levels of development of the productive forces, inherited and acquired problems of further social and economic movement. Deep insight into the historical and geographical differences of population settlement and the economic development of different parts of Ukraine, their impact on the territorial organization of the population and the economy contributes to the justification of a proper scheme of the state ATS.

Conclusion: The above-enumerated list shows the main areas of involvement of geography in the development and implementation of a new administrative-territorial structure and administrative-territorial reform, it is necessary to implement an efficient regional policy and improve the whole system of public administration and local self-government. The regional geographical scope of this issue is information, mapping, geo-information, research, pilot-project. The first dissertation developments [5] and the numerous publications and scientific discussions on regionalization and administrative-territorial state structure support strengthening of geographer's attention to the administrative-territorial reform and new ATS issue.

Список використаних джерел:

1. European Commission: European Regional and Urban Statistics Reference Guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 258 pp.
2. Пістун М.Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навчальний посібник / М.Д. Пістун, А.Л. Мельничук. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 200 с.
3. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 р. № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – ст. 90.
4. Про Генеральну схему планування території України: Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3059-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – ст.204.

5. Тітенко З.В. Суспільно-географічні аспекти адміністративно-територіального устрою обласного регіону (на прикладі Одеської області): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / З.В. Тітенко. – Одеса, 2007. – 20 с.
6. Топчієв О.Г. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики: навч.-метод. посібник / О.Г. Топчієв, Т.М. Безверхнюк, З.В. Тітенко. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 224 с.
7. Топчієв О.Г. Методологічні та методичні проблеми регіоналізації України / О.Г. Топчієв, В.В. Яворська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології і практики: зб. наук. праць.– Львів: Інститут регіональних досліджень, 2010. – Вип. 5 (85). – С. 32-45.
8. Шашеро А.М. Планування територій: навчально-методичний посібник / А.М. Шашеро. – Одеса, 2014. – 123 с.

References:

1. European Commission: European Regional and Urban Statistics Reference Guide (2010). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 258.
2. Pistun, M.D., Melnychuk, A.L. (2009). Suchasni problemy regionalnoho rozvytku: navchalnyi posibnyk. K.: VPTs «Kyivskiy universytet», 200.
3. Pro zasady derzhavnoi regionalnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 05 lyutoho 2015 r. № 156-VIII (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 13, 90.
4. Pro Generalnu skhemu planuvannya terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 7 lyutoho 2002 r. №3059-III (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 204.
5. Titenko, Z.V. (2007). Suspilno-geografichni aspekty administratyvno-terytorialnoho ustroyu oblasnoho regionu (na prykladі Odeskoi oblasti): avtoref. dys. na zdobuttya naukovoho stupenya kand. geogr. nauk: 11.00.02 «Ekonomiczna ta sotsialna geografiya». Odesa, 20.
6. Topchiev, O.G., Bezverkhnyuk, T.M., Titenko, Z.V. (2005). Regionalnyi rozvytok Ukrainy i stanovlennya derzhavnoi regionalnoi polityky: navch.-metod. Posibnyk. Odesa: ORIDU NADU, 224.
7. Topchiev, O.G., Yavorska, V.V. (2010). Metodologichni ta metodychni problemy regionalizatsii Ukrainy. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Rayonuvannya ekonomichnoho prostoru Ukrainy: pytannya metodologii i praktyky: zb. nauk. prats.* Lviv, Instytut regionalnykh doslidzhen, 5 (85), 32-45.
8. Shashero, A.M. (2014). Planuvannya terytoriy: navchalno-metodychniy posibnyk. Odesa, 123.

Надійшла до редколегії 16.03.2016 р.

UDC 911.3

Alexander Gladkey¹, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: gladkey_alex@univ.kiev.ua
Iurii Golubchikov¹, PhD (Geography), Senior Lecturer
e-mail: golubchikov@list.ru
¹*Kyiv Taras Shevchenko National University*
¹*Lomonosov Moscow State University*

THE INTEGRATION PARADIGM OF GEOGRAPHY

The processes of natural and humanitarian integration in the geography are described. The humanistic geography (or human geography, anthropogeography), is seen as an integrating methodology for geography which combines the principles of natural sciences and humanities. The general scientific problems connected with the dehumanization of knowledge as well as with differentiation of sciences are rethinking. The history of geographical paradigms development is explored. Anthropogeographical paradigm (anthropogeography), which combines the principles of natural sciences and humanities, prevailed in Russian geography of the early XX century and then turned out to be uncalled by Marxist-Leninist philosophy. Positivist paradigm, connected with dehumanization of knowledge as well as with differentiation of sciences, held dominating position in Soviet geographical school. The role of post-modern worldview in the development of post-disciplinary knowledge is revealed. The introduction subject in the scientific knowledge is defined.

The role of geography in development of humanistic scientific values and post-disciplinary knowledge is based. The development of the humanism in geographic sciences is analyzed in the historical aspect. The current problems of "mechanistic approach" in geography are investigated. The necessity of perfection of current system paradigm with entering of humanistic elements is substantiated. It is offered four ways for paradigm transformation: 1) from anthropocentrism to humaneness; 2) from systematicity to humanistic synergy; 3) from quantitative methods to its further qualitative analysis and humanistic interpretation; 4) from territorial differentiation to philosophic fundamentals of global geo-space.

Key words: integration paradigm, humanization, post-disciplinary knowledge, quantitative and humanistic methods, humanistic values, imperative of humanistic thinking in geography.

Олександр Гладкий, Юрій Голубчиков. ІНТЕГРАЦІЙНА ПАРАДИГМА ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Досліджено процеси природно-гуманітарної інтеграції в географії. На роль загальногеографічної методології, що поєднує принципи природничих і гуманітарних наук, претендує гуманітарна географія (вона ж географія людини, антропогеографія). Осмислюються загальнонаукові проблеми, пов'язані з дегуманізацією знання і диференціацією наук. Розкривається світоглядна роль постмодерну у формуванні постдисциплінарного наукового знання. Обґрунтовується введення в науку суб'єкта. Визначено роль географії у формуванні гуманістичних наукових цінностей і постдисциплінарного знання. Розвиток гуманізму в географічних науках проаналізовано в історичному аспекті.

Ключові слова: інтеграційна парадигма, гуманізація, постдисциплінарне знання, кількісні і якісні методи, гуманістичні цінності, імператив гуманістичного мислення в географії.

Александр Гладкий, Юрий Голубчиков. ИНТЕГРАЦИОННАЯ ПАРАДИГМА ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ НАУКИ

Исследованы процессы естественно-гуманитарной интеграции в географии. На роль общегеографической методологии, сочетающей принципы естественных и гуманитарных наук, возводится гуманитарная география (она же география человека, антропогеография). Осмысливаются общенаучные проблемы, связанные с дегуманизацией знания и дифференциацией наук. Раскрывается мировоззренческая роль постмодерна в формировании постдисциплинарного научного знания. Обосновывается введение в науку субъекта. Определена роль географии в формировании гуманистических научных ценностей и постдисциплинарного знания. Развитие гуманизма в географических науках проанализировано в историческом аспекте.

Ключевые слова: интеграционная парадигма, гуманитаризация, постдисциплинарное знание, количественные и качественные методы, гуманистические ценности, императив гуманистического мышления в географии.

Introduction. The investigations dealing with natural and humanitarian integration of geographic knowledge as well as with its general humanization have become more and more urgent nowadays. Dehumanization and increasing differentiation of positivist science affected the whole scientific knowledge of 20th century, but especially detrimental influence they caused on the Soviet geographic school.

We remember the destruction of genetics and cybernetics in the USSR. But the marginalization of other "nonprincipal" sciences that neither broadens our world of things nor enhances the power of man over nature was less developed. Soviet scientists did not have the slogan - more possess, more produce as well as more consume. Their slogan was - to know more.

Anthropogeography and the study of local lore were among these sciences.

Literature review. Before 1929 the Russian science did not experience any pressure of ideological attitudes, although the dictate of Marxism philosophy (historical materialism) until the middle 1920s was already quite noticeable in the field of humanities. But for natural sciences the 1920s were still something like a golden age. This period was marked by prominent scientific works: Biosphere by V. Vernadsky and Nomogenesis by L. Berg; V. Sukachev laid the foundations of biogeocenosis theory; V. P. Semenov-Tyan-Shansky exercises his scientific talent; L. Berg published his comprehensive anthropogeographical review named Landscape-Geographical Zones of the USSR that had little in common with its subsequent reissues in the field of physical geography. Geography continued developing its unique

way, combining features of both natural and humanitarian sciences.

The scientific goal of the article is to investigate the processes of natural and humanitarian integration in geography as well as to define the role of geography in the development of humanistic scientific values and post-disciplinary knowledge.

Main contents of research. Fractures of positivism. The development of positivism in geography had several stages. The Soviet geographic sciences suffered from the most devastating ideological storms during the 1920-1930th. These ideological campaigns, resulted in elimination of any philosophical and methodological foundations of science, except Darwinist-Marxist-Leninist ones. The way of the differentiation between natural and social sciences was consistent and principled. The disciplines that were between natural and social sciences became undesirable. Any scientists who were engaged in researching the relations between man and nature in the frames of narrow practical tasks became inconvenient. It is interesting that the teaching of Karl Marx just predicted the opposite – i.e. the junction of natural science with the science of society into a single one.

Physical geography was suggested to be the natural science discipline based on the principles of dialectical materialism and evolutionism. Economic geography was declared to be a social science based on the foundation of historical materialism and political economy. According to N. Dronin [9] and Yu. Simonov [29], any attempts to unite the so-called laws of historical and dialectical materialism in one conceptual scheme were firmly suppressed.

In accordance with the division of political economy into political economy of capitalism as well as the political economy of socialism, economic geography was suggested to be differentiated into the economic geography of capitalist countries and the economic geography of the USSR. Subsequently, this distinction caused changes in the structure of the faculties of geography in most soviet universities, for example in the Moscow State University, where there appeared the departments of economic geography of the USSR, the economic geography of socialist countries as well as the economic geography of capitalist and developing countries. So structure of science was based on the doctrine of changes in socio-economic formations with complete disregard of any global or civilizational features. It was a formation-progressivist picture where only phase and time differences were important, for example, between feudalism and capitalism. The differences between countries or continents in formation doctrines had no significance.

The gap between economic geography and physical one in the USSR increased. The investigations in physical geography gave no place to economic one as well as the economic one and the investigations in economic geography did not proceed the physical geography researches. The economic geography division into districts did not correspond to the physical geography one. They were studied separately. And both of them lost relation to the course of history.

Natural and humanitarian unity of geography was

divided into many disciplines. Physical geographic characteristics of any country or any part of the world were shown as if there were no population, no people or their history on the territory. Physical geography refused human investigations and kept only the anthropogenic factor and economic geography declined the investigations of nature and was engaged in the research of natural resources only.

The philosophical and methodological foundations of geography, such as geographical determinism (doctrine of man's dependence on the geographical environment), horology (the study of space) as well as anthropogeography (human geography) were consistently and strictly suppressed. According to A. Grigoryiv [8], national geography investigations were practically forbidden (for example, geopolitics and regional studies) and others (such as geography of culture) were not well developed in contrast to foreign science.

This approach had apparently, a lot of followers. It was the time of prosperity, caused by the science delimitation in the mid of the 19th century. This resulted in organization of institutions, faculties and departments, training programs, scientific journals and international scientific institutions, supported by terminology and bibliography, definitions and identities, shown to B. Turner [33].

Dehumanization disrupted the unity of scientific perception and comprehension of nature, destroyed the integrity of science, which resulted in structural decomposition and dissipation of science that lost the character of human values [12]. The principles of reductionism combined with the investigations of the world meso-complex objects only as a physical world, where there was no place to Cosmos, living matter and man, were suitable and acceptable for many geographers. Such geographers tried to follow the canons of experimental and "exact sciences" and as a result they found themselves as geophysicists, geologists, geochemists or geoeconomists. Usually they do not give a self-descriptive name for their geographic science and changed it with pleasure to "geoecology".

The present-day geography almost completely refused the descriptive and speculative approaches in studies. It widely operates with formalized quantitative research methods based on mathematical and statistical analysis, modelling and logic. Their emergence and development are associated with the dominance of dehumanizing scientism and positivism. According to these ideologies, physics and chemistry become unconditional standards of all sciences that should be made such accurate and conclusive as they are. Therefore, special attention is paid to the methods and techniques for getting results and to the accuracy of research procedures as well as to a wide application of statistical methods. Prof. I. Pavlov [11] said that science moves by any stimuli and these stimuli are predetermined by methods.

Many geographers accepted the fundamentals of experimental and exact sciences and investigated complex objects of mesoworld in a simplified version only as a physical world. According to A. Tishkov [31], the leading positions in geography were occupied mostly not by those who knew and understood the nature, but by those who became proficient in the formal methods of

analysis such as mathematical, chemical and biochemical, physical, computer, etc.

According to D. Zamyatin [10] and Yu. Saushkin [28], geography began to lose its humanistic values using only the quantitative researches and moving away from humanitarian problems. This "quantitative revolution" included the creation of a new mathematical geography as a science that studies using the mathematical method complex dynamic (changing its condition with time) and spatially distributed in areas of dry land and water systems that combine nature, production and population with direct and feedback relations. The systematic approach (based on the system paradigm) as well as structural analysis and synthesis became the basis for geographic studies [22].

The concept of positivism overcame the exceptional complexity of geographical systems by reducing schematization and modelling of geographical objects. The tendency to measure everything that may be measured was observed in all the fields of geographic studies. This resulted using math in publishing books or defending PhD thesis. Therefore, mathematics was shown to be able to open or establish certain structures, patterns and interaction in geography.

Reductionism in many ways became an integral part of the culture of geographers. It determines the development in modern geography in our country. The geographer-analyst forced out still more the geographer-philosopher who tried not for the depth of analysis, but to for a wide overview and conceptual synthesis in the science. As show by prof. N. Mironenko [17], these processes are especially characterized by the differentiation of geographic science as well as by the difference between the current periods of its development with availability of many new objects of investigations activities at new scientific trends and new disciplines.

Yu. Tyutyunnik [32] said that geography is not mathematics; it is opposite to it in many ways. Mathematics is not even a science; it is a language of high degree generality. Its postulates do not contain any reality, but certainly, they are absolutely accurate.

The development of integrated geographical research is really connected with the introduction of computer technology. These sciences were expected to present all the elements of geographic reality as any kind of a matrix that will include all the elements to quantify geographic systems (complexes). However, it was not happen. On the contrary, with mathematization and formalization processes in geography caused the science to lose its philosophical and epistemological content as well as it turned down the total dehumanization of geographical knowledge. Any attempts to reduce geographical science to the laws of other fundamental sciences often resulted in a real threat to the existence of geographical science. Instead of hermeneutic "understanding" of the essence of geographical processes and phenomena, modern geography moved to a partial formalized "explanation" of their separate properties. The extension of quantitative methods led to a simplified mechanized representation of geographical reality that appears in the form of quantitative data separated from a concrete territory.

Criticism of quantitative methods in geography had

begun in the days of their mass introduction into scientific investigations. Some scientists criticized the new prospects opened with the "quantitative revolution" and warned the apologists of mathematization in geography that their practice leads to a loss of integrity in understanding the geographical reality as well as to the appearance of small-section applied research that would not be able to adequately reflect all the processes and phenomena in geographical environment [4]. The application of systemic paradigm and diverse quantitative methods can give us the understanding of specific problems only. It is difficult to formalize a significant number of geographical facts.

Efficiency of quantitative geographical investigations is limited by the imperfection of mathematical technics. Mathematization of new material objects and systems in the history of mathematics involved the development of new mathematical theories. So, classical mechanics connected with the application of ordinary differential calculus. The vector analysis was suitable for classical electrodynamics. The investigations in aerodynamics led to the development of the complex variable theory. The theory of relativity caused the tensor analysis and the theory of curved Riemann spaces, quantum and nuclear physics caused the functional analysis and the theory of Hilbert spaces and the elementary particle theory caused the theory of groups and generalized functions. According to Yu. Golubchikov [7], mathematization of economic studies generated the optimal control theory, theory of games, statistical decisions theory as well as investigations of dynamic and linear programming.

In this case, the need for simulating any class of objects was supplied by the corresponding formal scientific techniques created earlier. In other words, the theory of differential calculus was created before mechanics needed it. The development of the game theory or optimal control theory was prior to the needs in economic science. An appropriate theory was seemed to exist already or some class of geographical objects. The information-cybernetic approach was proposed as a formal-logical method created for physical geography. But the energy-physical approach in modern science was the first both historically and logically. In this connection, V. Solntsev [30] stated that the analysis of information processes in geosystems would be possible in the nearest future only on the basis of intensive investigations of their thermodynamic entity.

So, using mathematical methods, geographers are not able for the time being to analyze and explain all the set of components of territorial systems. Scientists explain this problem by a very high complicacy of territorial systems and their dependence on a number of internal and external factors. S. Moroz [18] stated that scientists need to simplify and schematize territorial systems using quantitative analysis.

However, such simplification and schematization may result in dehumanization of geographical knowledge and in disregard of humanistic elements in geographical systems. This problem was widely covered in works of the Noble prize winner Ivan Bunin [3]. In his opinion, geographers make use of quantitative methods as a cover for their work. Using such methods, they in-

investigate only separate elements of geographical reality, essentially schematized and simplified. These methods are aimed at substantiation of the systematics of any territorial complex and devoted to support this system. So, such methods are correct only within a speculative quantitative system but they lost touch with reality.

Integration trends. Since the 1990th the ideas of humanism in the Post-Soviet sciences make every-increasing transition from a pure philosophical and humanities researches to the natural ones. At the same time such a transition becomes a basis for new post-disciplinary knowledge all over the world. The ideal of this knowledge is not only the research cognition of separate (dehumanized) individual coincidences, regularities, laws as well as the collection of solid information base for a better understanding of general laws of nature and society development. This knowledge forms the foundation for understanding the essence of nature, human, society or a state as well as for understanding "how their development was possible, or, in other words, - how did it happen that they become to origin as they are" [5;16].

As V. Preobrazhensky, T. Aleksandrova and L. Maksimova [23] showed the development of human geography in western countries resulted in the development of knowledge that is hard to be identified with any of the traditional science branches developed in the former USSR. These authors emphasized the general position of human geography in western science that is equal to the central position of physical geography in our science.

According to M. Pistun [22], under conditions of new humanistic post-disciplinary knowledge formation geography should combine both directions of scientific investigations - natural and social. Only geography can provide these two polar systems with the contiguity and close relationship. The unique role of geography consists not only in simple combination of different sciences, but also in deep and comprehensive analysis of space and all its elements (tangible and intangible) in their unity, integrity and relationships. However, the dehumanization of geographic research resulted in a simplified conception of the world, space and the man, his intelligence, culture, values.

The era of tourism, postmodern, epistemological and philosophical investigations intensified the emotional side of our perception in the mesoworld. The landscape paradigm gained unique humanistic regulations with tourism that was based on the natural sciences only. Tourism returned a landscape perception to the physical landscape according to O. Borsuk [1] and E. Kolobovskiy [15]. Prof. D. Zamyatin [11] made a detailed description of individual areas using socio-cultural, economic and landscape-aesthetic aspects, which provide an informal humanitarian-colored analysis of geographic images.

Tourism returned the individual experience and emotional content of a subject to scientific discourse. This discipline becomes a revolution in all science, not only in geography. Before that scientific investigations demanded to release the objective reality from its personal understanding of the subject. Natural science investigated universe problems of existence, but the indi-

vidual world disappeared. Humanities made to think using the state ideology, where the individual point of view was also lost. But suddenly there appeared tourism that uses relativistic models of world cognition, places subject knowledge between impersonal and personal substations, declares knowledge to be the subject-object substation relative to different times, spaces and civilizations. This concept has the world view radically.

Some sources of information from everyday life were needed to understand the landscape essence: articles from mass media, advertising, travel notes, belles-lettres, etc. There occurs the transformation from the sensory-measurement interpretation of the landscape to the perception of its natural and socio-cultural unity as stated by V. Kalutskov [13; 14], M. Ragulina [26; 27].

The picturesque and high aesthetic qualities of landscapes became one of main requirements to them by A. Bredihin [2]. The unique visual characteristics become important for creation of national parks. Natural landscape classification was supplemented with emotional and visual groupings, landscape diversity, aesthetic qualities of the territory as well as with the presence of water and type of the water basin, as O. Borsuk et al. [1], V. Nikolaev [19] and E. Petrova [21] described.

As V. Kalutskov [13; 14] says, the status of scientific and artistic landscape concept is created in modern geography. The aesthetic relations to the nature are started as a special form of its cognition connected with natural science according to A. Ozerov [20]. There occur a deep epistemological synthesis of worldview, science and art connected with current mainstream investigations in geography.

S. Moroz [18] and V. Maksakovskiy [16] defines humanistic elements in geography as a new Weltanschauung that is based on common-to-all-mankind values and gives the first place in scientific research to human persons and their social relations. The great humanistic value of geographic investigations and description of different territories and nations were stressed more than once by such well-known Russian literary men as N. Gogol, K. Paustovskiy, M. Voloshin, I. Bunin, etc.

Post-discipline geography. The wide process of humanization in geography at the level of transformation to conceptual fundamentals is still to come. For the further development of humanistic ideas in geographic science we can suggest a number of such transformations. Here are four main directions of humanization in geography:

1. From anthropocentrism to humanness. The traditional anthropocentric concept in geographic investigations requires practical orientation of our science for the most complete satisfaction of human needs. However, such a scientific approach is rather utilitarian. Anthropocentrism means that the human needs are the center of scientific problems and their satisfaction is the main goal of any scientific research. On the other hand, geography as any other science must be involved into problems of humanness and common-to-all-mankind values rather than individual persons only. According to K. Voblyi [4], geographic investigations can be useful for man to realize his role in the world, for developing high aesthetic, cultural, moral and living principles as well as for making natural resources more balanced and the society

more humanized.

2. From systematics to humanistic synergy. Most of geographic objects are considered as a complex and compound system of different components and relations. According to V. Preobrazhenskiy [25], the system consists of many heterogeneous elements, each of them playing its own role, having own internal relations, a number of chain reactions, internal mechanism of stability and self-regulation. However, most elements of geographic space do not fit into a traditional concept of the system, especially if it is formalized with quantitative methods. The classical system in itself has no humanistic tint, so it cannot illustrate geographic reality in an adequate manner. According to M. Pistun [22], geographic systems include not only material components of human activities, but also spiritual ones. These spiritual components cannot be involved into the formalization and mechanistic concept of systematics. The systemic paradigm that is based on concepts of natural and exact sciences only should be supplemented with new humanistic elements, which will provide an integral and non-formalized approach to investigation and comprehension of any object of inquiry. Every geographic landscape or complex has specific elements of humanistic synergy. Such elements are hardly studied due to imperfection of a systemic approach. So, according to V. Preobrazhenskiy [25], physical geographers should realize humanistic elements in natural-science investigations and social geographers should study human geography firstly. Yu. Golubchikov [7] shown that geography should combine all elements from every science into one symphony, one landscape. To feel the soul of landscape, to comprehend its music and harmony – these are the main topics of geography.

3. From quantitative methods to their further qualitative analysis and humanistic interpretation. The quantitative methods in geography have been criticized since the time of their introduction. Prof. V. Preobrazhenskiy [25] warned against a wide use of the above mentioned methods, because the latter results in simplification of geographic reality, development of small-scale applied investigations that cannot reflect all the processes and phenomena in geographic space in an adequate manner. Evaluating on the whole positively the development of exact formalized methods in geography, Prof. V. Preobrazhenskiy [25] claimed that these methods should be followed by synthesis, qualitative analysis and creative interpretation of the obtained results, which would complete quantitative investigations. According to representatives of the American school of geographers, the rigorous scientific method does not provide a comprehensive perception of the object of geographic study. Undoubtedly, the introduction of new humanitarian

methods into modern geography is possible only together with a wide use of formalized methods of information processing and computer systems. Nevertheless, research tools of geographers should not be limited only by them. Geographers should use both formalized and non-formalized methods in their investigations, both quantitative and qualitative ones with their further humanistic interpretation and predominance of the universal, common-to-all-mankind values.

4. From territorial differentiation to philosophic fundamentals of global geospace. This transition is devoted to definition of main topics of geographic investigations as well as to characteristics of geographical objects. According to V. Preobrazhenskiy [25], the main problem in the definition of the essence of geography consists in the existence of different points of view on its object of study: “What is geography? Is it a science about complexes or about territorial differentiation of any processes and phenomena on the Earth? If so, is there any difference between geography and geology or geophysics? Is it a method of solving a variety of problems (geographic approaches to perception of biological diversity, economic division into districts)? I think that geography is ‘a complex + the many-dimensional terrestrial = biota, people, space’. But now many scientists think that we deal with bodies and phenomena in three-dimensional physical space”. So, geography should not be limited by narrow bounds of perception of spatial system and relations. The bounds of geography are much wider and essentially extend to generalized comprehension of philosophic fundamentals of global geospace in all the variety of its manifestations, sides and properties. It is this statement that the close relations between geography and philosophy and humanities consist in. It is here that the foundation of new post-disciplinary knowledge is laid according to A Hettner [6].

Conclusions. These four directions of humanization in geography would determine gradual transition from systemic to humanistic paradigm in geography that would be based on the common-to-all-mankind values. This would allow one to investigate the geographic reality in the context of post-non-classical hermeneutics.

So, according to S. Moroz, modern geography should be based on the imperative of humanistic thinking. Its great philosophic, cultural and world outlook potential is of great importance for humanitarian studies as well as systemic studies of space are of the same significance for natural sciences. The humanistic paradigm in geographic investigations will help to avoid a mechanistic systemic approach and allow one to develop new conceptual fundamentals of geography. It will keep together the elements of lost scientific unity and become the basis of new post-disciplinary knowledge.

Список використаних джерел:

1. Борсук О.А. Эстетика рельефа и ее изучение / О.А. Борсук, Э.А. Лихачева, Д.А. Тимофеев // Новые и традиционные идеи в геоморфологии. V Щукинские чтения. Труды. – М.: Географический факультет МГУ, 2005. – С. 582-584.
2. Бредихин А.В. Рекреационно-геоморфологические системы. / А.В. Бредихин. – М. – Смоленск, 2010. – 330 с.
3. Бунин И.А. Вести с родины. Собр. соч. в 6 т. / И.А. Бунин – М.: Издание т-ва А.Ф. Маркс, Петроград, 1915. – Т. 2. – С. 29-36.

4. Воблий К.Г. Организация работы научного работника (методика и техника). / К.Г. Воблий. – К.: Видавництво АН УРСР, 1947. – 150 с.
5. Гадамер Ханс-Георг. Истина и метод: пер. з нім. / Ханс-Георг Гадамер. – К.: Юніверс, 2000. – Т. 1.: Герменевтика I: Основы философии герменевтики. – 464 с.
6. Геттнер А. География, ее история, сущность и методы. / А. Геттнер. – Л.: Госиздат «Красный пролетарий», 1930. – 416 с.
7. Голубчиков Ю.Н. Энергетико-физический подход к изучению природных комплексов / Ю.Н. Голубчиков // Вопросы географии. Геофизика ландшафта. – М.: Мысль, 1981. – Сб. 117. – С. 88-95.
8. Григорьев А.А. География всемирного наследия. / А.А. Григорьев. – СПб.: Астерион, 2012. – 344 с.
9. Дронин Н.М. Эволюция ландшафтной концепции в русской и советской физической географии. / Н.М. Дронин. – М.: ГЕОС, 1999. – 232 с.
10. Замятин Д.Н. Гуманитарная география. Пространство и язык географических образов / Д.Н. Замятин. – М.: Алетей, 2003.
11. Замятин Д.Н. Метагеография. Пространство образов и образы пространства. / Д.Н. Замятин. – М.: Аграф, 2004. – 512 с.
12. Ішук С.І. Розколота географія / С.І. Ішук, Т.І. Шпарага, О.В. Гладкий // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2003. – Вип. 6. – С. 5-8.
13. Калуцков В.Н. Ландшафт в культурной географии / В.Н. Калуцков. – М.: «Новый хронограф», 2008. – 320 с.
14. Калуцков В.Н. Основы этнокультурного ландшафтоведения: Уч. пос. / В.Н. Калуцков. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 96 с.
15. Колбовский Е.Ю. Эстетическая оценка ландшафтов: проблемы методологии. / Е.Ю. Колбовский. – Ярославский педагогический вестник. 2011. - № 4. – Т. III (Естественные науки). – С. 161-166.
16. Максаковский В.П. Географическая культура / В.П. Максаковский. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 1998. – 416 с.
17. Мироненко Н.С. Страноведение: Теория и методы. Уч. пос. для вузов / Н.С. Мироненко. – М.: «Аспект Пресс», 2001. – 268 с.
18. Мороз С.А. Методология географічної науки: Навч. посібник / С.А. Мороз, В.І. Онопрієнко, С.Ю. Бортник. – К.: Заповіт, 1997. – 333 с.
19. Николаев В.А. Ландшафтоведение. Эстетика и дизайн / В.А. Николаев. – М.: Аспект пресс, 2003. – 176 с.
20. Озеров А.Г. Формирование экологической культуры личности в процессе исследовательской, туристско-краеведческой деятельности учащихся / А.Г. Озеров // Краеведческий альманах. – 2009. - № 1. – С. 3-12.
21. Петрова Е.Г. Эмоционально-зрительное восприятие природных ландшафтов в России и Японии: сравнительный анализ / Е.Г. Петрова, Ю.В. Миронов // Известия РАН. Серия географическая. – 2014. - № 1. – С. 130-140.
22. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посібник / М.Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
23. Преображенский В.С. География в меняющемся мире. Век XX / В.С. Преображенский, Т.Д. Александрова, Л.В. Максимова. – М.: «ИГРАН», 1997. – 273 с.
24. Преображенский В.С. Острые проблемы ландшафтоведения на рубеже веков / В.С. Преображенский // Известия РАН. Сер. географ. – 1998. - № 3. – С. 14-19.
25. Преображенский В.С. Я – географ. Из творческого наследия / В.С. Преображенский. – М.: ГЕОС, 2001. – 292 с.
26. Рагулина М.В. Культурная география: теории, методы, региональный синтез / М.В. Рагулина. – Иркутск: ИГ СО РАН, 2004. – 173 с.
27. Рагулина М.В. Культурный ландшафт и сотворчество человека и природы / М.В. Рагулина // География и природные ресурсы. – 2007. - № 3. – С. 88-95.
28. Саушкин Ю.Г. Избранные труды / Ю.Г. Саушкин. – Смоленск: Универсум, 2001. – 416 с.
29. Симонов Ю.Г. История географии в Московском университете: события и люди / Ю.Г. Симонов. – М.: «Городец», 2008. – 504 с.
30. Солнцев В.Н. О трудностях внедрения системного подхода в физическую географию / В.Н. Солнцев // Вопросы географии. – М.: Мысль, 1977. – Сб. 104.
31. Тишков А.А. Люди нашего племени. Очерки / А.А. Тишков. – М.: Институт географии РАН, 2012. – 276 с.
32. Тютюник Ю.Г. Проблемные вопросы теории культурного ландшафта / Ю.Г. Тютюник // Известия РАН. Серия географическая. – 2013. - № 4. – С. 34-45.
33. Turner B.L. Contested identities: Human-environment geography and disciplinary implications in a restructuring academy / B.L. Turner // Annals of the Association of American Geographers. – 2002. – V. 92(1). – P. 52-74.

References:

1. Borsuk, O.A., Likhacheva, E.A., Timofeev, D.A. (2005). Estetika relyefa i ee izuchenie. *Novye i traditsionnye idei v geomorfologii. V Shchukinskie chteniya. Trudy*. M.: Geograficheskiy fakultet MGU, 582-584.
2. Bredikhin, A.V. (2010). *Rekreatsionno-geomorfologicheskie sistemy*. M. – Smolensk, 330.
3. Bunin, I.A. (1915). *Vesti s rodiny. Sobr. soch. v 6 t.* M.: Izdanie t-va A.F. Marks, Petrograd, 2, 29-36.
4. Voblyi, K.H. (1947). *Organizatsiya pratsi naukovo-ho pratsivnyka (metodyka i tekhnika)*. K.: Vydavnytstvo AN URSR, 150.
5. Gadamer, Gans-Georg. (2000). *Istina i metod: per. z nim.* K.: Iunivers. T. 1.: Germenevtika I: Osnovy filosof. germenevtiki, 464.
6. Gettner, A. (1930). *Geografiya, ee istoriya, sushchnost i metody*. L.: Gosizdat «Krasnyi proletariy», 416.
7. Golubchikov, Iu.N. (1981). *Energetiko-fizicheskiy podkhod k izucheniyu prirodnykh kompleksov. Voprosy geografii. Geofizika landshafta*. M.: Mysl, Sb. 117, 88-95.
8. Grigoriev, A.A. (2012). *Geografiya vsemirnogo naslediya*. Spb.: Asterion, 344.
9. Dronin, N.M. (1999). *Evolutsiya landshaftnoy kontseptsii v russkoy i sovetskoy fizicheskoy geografii*. M.: GEOS, 232.
10. Zamiatin, D.N. (2003). *Gumanitarnaya geografiya. Prostranstvo i yazyk geograficheskikh obrazov*. M.: Aleteia.
11. Zamiatin, D.N. (2004). *Metageografiya. Prostranstvo obrazov i obrazy prostranstva*. M.: Agraf, 512.
12. Ishchuk, S.I., Shparaga, T.I., Gladkey, O.V. (2003). *Rozkolota geografiya. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Mykhayla Kotsyubynskoho. Seriya: Geografiya*, 6, 5-8.
13. Kalutskov, V.N. (2008). *Landshaft v kulturnoy geografii*. M.: «Novyi khronograf», 320.
14. Kalutskov, V.N. (2000). *Osnovy etnokulturnogo landshaftovedeniya: Uch. pos.* M.: Izd-vo MGU, 96.
15. Kolbovskiy, E.Iu. (2011). *Esteticheskaya otsenka landshaftov: problemy metodologii. Yaroslavskiy pedagogicheskii vestnik*, 4, III (Estestvennye nauki), 161-166.
16. Maksakovskiy, V.P. (1998). *Geograficheskaya kultura*. M.: Gumanit. izd. tsentr Vlados, 416.
17. Mironenko, N.S. (2001). *Stranovedenie: Teoriya i metody. Uch. pos. dlya vuzov*. M.: «Aspekt Press», 268.
18. Moroz, S.A., Onoprienko, V.I., Bortnik, S.Iu. (1997). *Metodologiya geografichnoi nauky: Navch. posibnyk*. K.: Zapovit, 333.
19. Nikolaev, V.A. (2003). *Landshaftovedenie. Estetika i dizayn*. M.: Aspekt press, 176.
20. Ozerov, A.G. (2009). *Formirovanie ekologicheskoy kultury lichnosti v protsesse issledovatel'skoy, turistsko-kraevedcheskoy deyatel'nosti uchashchikhsya. Kraevedcheskiy almanakh*, 1, 3-12.
21. Petrova, E.G., Mironov, Yu.V. (2014). *Emotsionalno-zritel'noe vospriyatie prirodnykh landshaftov v Rossii i Yaponii: sravnitel'nyi analiz. Izvestiya RAN. Seriya geograficheskaya*, 1, 130-140.
22. Pistun, M.D. (1996). *Osnovy teorii suspilnoi geografii: Navch. posibnyk*. K.: Vyshcha shkola, 231.
23. Preobrazhenskiy, V.S., Aleksandrova, T.D., Maksimova, L.V. (1997). *Geografiya v menyayushchemsya mire. Vek XX*. M.: «IGRAN», 273.
24. Preobrazhenskiy, V.S. (1998). *Ostrye problemy landshaftovedeniya na rubezhe vekov. Izvestiia RAN. Ser. geograf.*, 3, 14-19.
25. Preobrazhenskiy, V.S. (2001). *Ya – geograf. Iz tvorcheskogo naslediya*. M.: GEOS, 292.
26. Ragulina, M.V. (2004). *Kulturnaya geografiya: teorii, metody, regionalnyi sintez*. Irkutsk: IG SO RAN, 173.
27. Ragulina, M.V. (2007). *Kulturnyi landshaft i sotvorchestvo cheloveka i prirody. Geografiya i prirodnye resursy*, 3, 88-95.
28. Saushkin, Yu.G. (2001). *Izbrannye trudy*. Smolensk: Universum, 416.
29. Simonov, Yu.G. (2008). *Istoriya geografii v Moskovskom universitete: sobytiya i lyudi*. M.: «Gorodets», 504.
30. Solntsev, V.N. (1977). *O trudnostyakh vnedreniya sistemnogo podkhoda v fizicheskuyu geografiyu. Voprosy geografii*. M.: Mysl, 104.
31. Tishkov, A.A. (2012). *Lyudi nashogo plemeni. Ocherki*. M.: Institut geografii RAN, 276.
32. Tiutiunik, Yu.G. (2013). *Problemye voprosy teorii kulturnogo landshafta. Izvestiya RAN. Seriya geograficheskaya*, 4, 34-45.
33. Turner, B.L. (2002). *Contested identities: Human-environment geography and disciplinary implications in a restructuring academy. Annals of the Association of American Geographers*, 92(1), 52-74.

Надійшла до редколегії 07.03.2016 р.

UDC 911.3

Sergiy Sonko, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: sp.sonko@gmail.com
Uman National University of Horticulture

SUSTAINABLE DEVELOPMENT, NOOSPHERE AND SPATIAL ORGANIZATION OF SOCIETY IN THE SUBJECT FIELD OF SOCIETY GEOGRAPHY

The article is devoted to the noospherical evolution of the spatial organization of society. One of the main noospherical provisions of *HomoSapiens* ecology is the fact that this species is an equal participant in the natural material-energy cycle but it has expanded limits of its ecological niche by advancing in time natural processes ("traps for time") and the spatial transformation of its ecotope ("traps for space"). In addition, this space-time transformation significantly increased the level of planetary entropy ("trap for information").

Therefore, spatio-temporal inconsistency nature and society development is considered as one of the main causes of increasing global environmental problem. Correct statement and further solution of global environmental problem can be solved within the boundaries of spatial socio-natural systems which are regarded as a set of three interrelated ecosystems of a Man – agricultural ecosystems, urban ecosystems and infraecosystems.

Their contemporary interaction describes the modern scientific picture of the world within which scenarios of transition to sustainable development are possible. This approach is proposed to be carried by a system of criteria-indicators for the corresponding typology of countries in the world. Methodological approaches to the development of a new administrative-territorial structure of Ukraine based on sustainable development criteria are proposed. In particular, striving for noosphere (sustainable development) in the course of noospherogenesis process should be carried out by a Man in spatial boundaries of socio-natural systems which represent ecosystems and have a dual character of boundaries. That is, these are synergistic conjunctions of natural and social components with each other that have been developing by their own laws.

The new awareness of the ecological content of modern spatial organization of the society makes justifying special space and meaningful participation of human geography in studying noospherogenesis process that is embodied in the development of the most fundamental philosophical methodological approaches to studying the relationship of nature and society.

Key words: spatial organization, global ecological problem, noosphere, sustainable development.

Сергій Сонько. СТИЙКИЙ РОЗВИТОК, НООСФЕРА І ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА У ПРЕДМЕТНІЙ ОБЛАСТІ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Стаття присвячена ноосферній еволюції просторової організації суспільства. Як одна з головних причин загострення глобальної екологічної проблеми розглядається просторово-часова неузгодженість розвитку природи і суспільства. Її рішення можливе в межах просторових соціоприродних систем, які розглядаються як комплекс трьох взаємозв'язаних екосистем Людини – агроекосистем, урбоекосистем, інфраекосистем. Розроблена система критеріїв-показників для відповідної типології країн світу. Пропонуються методологічні підходи до розробки нового адміністративно-територіального устрою України, засновані на критеріях стійкого розвитку.

Ключові слова: просторова організація, глобальна екологічна проблема, ноосфера, стійкий розвиток.

Сергей Сонько. УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ, НООСФЕРА И ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВА В ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ

Статья посвящена ноосферной эволюции пространственной организации общества. Как одна из главных причин обострения глобальной экологической проблемы рассматривается пространственно-временная несогласованность развития природы и общества. Ее решение возможно в границах пространственных социоприродных систем, которые рассматриваются как комплекс трех взаимосвязанных экосистем Человека – агроэкосистем, урбоэкосистем, инфраэкосистем. Разработана система критериев-показателей для соответствующей типологии стран мира. Предлагаются методологические подходы к разработке нового административно-территориального устройства Украины, основанные на критериях устойчивого развития.

Ключевые слова: пространственная организация, глобальная экологическая проблема, ноосфера, устойчивое развитие.

Introduction. The steady worsening of global environmental problem makes scientists reconsider methodological guidelines for the development of subjects of their sciences. Human geography has certain advantages in comparison with other sciences in correct setting and further solving of global environmental problem. Justification of real solutions to global environmental problem is a unique opportunity for geography to strengthen its fundamental theoretical and methodological positions in sciences and strengthen their worldview status.

Modern Ukraine's progress toward "post-industrial", "information", "globalized" society under the banner of sustainable development, methodological guidelines of which have not fully defined yet and,

therefore, are quite questionable, forces to reflect on more general basis of the human development which implies a gradual promoting of humanity to the noosphere [12].

In human geography the spatial paradigm dominates for a long time that in modern conditions requires further in-depth development. Connection of the correct formulation of many global problems, especially environmental one, using geographical space by a human is only beginning to be realized by the scientific community.

Main contents of research. To formalize the global environmental problem for some countries it is necessary to develop a specific indicator. It is very important in order to reduce energy efficiency of nature management [3]. Thus, in the developed world agricul-

ture is characterized by a very high productivity of labor but for the soil fertility in production output from 1 hectare, for example, China has much higher figures than the United States. In this context the indicator of output per unit of agricultural lands is more important rather than output per one employed person. Thus, according to noosphere positions considering “sustainable development” achieved only due to the high GDP (that is, the number of convertible substance in consumer cost of the biosphere) is incorrect. GDP is not taking into account that this substance is obtained from areas of geographical space already incompatible with the territory of one country. This approach is methodologically incorrect since according to it spatially ecological hierarchy is formed that most approximates the population of *Homo Sapiens* not to environmental but to the financial pyramid [4].

We consider it is necessary to introduce actual noosphere criteria – the depth of influence of individual countries (through the formation of certain information flows) to ecosystems of other territories. Based on the principles of ecosystem dynamics, one of these criteria can also be indicator of absolute and relative biomass consumption of carbon dioxide equivalent calculated as per one individual *Homo Sapiens* and for a total territory of the area (the area of the country plus the territory of other countries from which the biomass is supplied). Such indicators should be equated with the main constants of the biosphere, and their reference values require special calculations.

It is also advisable to use energy value indicator of weight unit of the biomass produced in agriculture. It should be remembered that naturalized (without external energy subsidies) farming has the best energy ratio. It is also necessary to take into account the most common indicator is the share of the rural population (as a variant – the population employed in agriculture). According to the author's concept it should be at least 35-40% [2]. This is obligatory condition for participation of this population directly in agricultural activities “closed” in a given territory by corresponding flows of matter and energy. That is, we are talking about establishing mandatory quotas for the proportion of natural economy in the GDP.

As a guarantee of the ecological reserve as well as the stability and diversity of the biosphere [1], considering such indicator as the proportion of unchanged economic territories of the total area of the country will be appropriate.

A spatial criterion of noospheric development confirms a direct link of occurrence of remaining so-called “global problems” of humanity from ecological one. In particular, it can be argued that the relevant spatial dynamics of species *Homo Sapiens*, involves considerable structuring of geographical space securing appropriate “environmental” specialization of certain countries and distorting natural ecosystems despite the preservation of diversity and spatial patchiness [9]. Particularly, to the approach of modern spatial organization of human society to the noospheric state the following steps will contribute to:

- limiting proportion of the surface of the globe occupied by territories of urban settlements which should

not exceed 1% (it was at the beginning of the industrial era);

- limiting expansion of fields of influence of large cities on the immediate surroundings is larger than the average distance of the vectors to neighboring towns of the same rank [10];

- limiting density of hard surfaced communications per unit area the standard of which is best calculated by Kristaller's model $k=4$ [6];

- inability to increase by more than 15% proportion of forage arable land [2].

Environmental and spatial criteria should take into account trends in goods-producing economy which exists and develops thanks to the phenomenon of the growing consumption of nature substance. Thus, the total rejection of nature substance (both bone and living ones together with biogenic) in tons can be considered as a criterion-indicator of the depth of transforming natural ecosystems. At the same time reinforcement of consumer society strategy through advertising, media, involves a radical structuring of geographical space (and, accordingly, natural ecosystems). Such structuring initially gives incomparable benefits to developed countries prompting other countries to the distortion of natural ecosystems which are on their territories [10].

It is also important to establish the real “environmental friendliness” of certain industries. Thus, it is estimated that in developed countries “environmental friendliness” indicators are quite high due to low material- and energy consumption and high-tech unit of finished products. In fact, this is due to the virtual distortion of spatial relationships, in particular through transferring of environmentally hazardous facilities on the territory of third countries. The criterion-indicator of this virtual distortion may be the sum of investments made in such production on the territory of third countries.

The concept of eco-efficiency should contain the idea of a positive reproduction of the habitat of any species in the course of its life. In more “natural” ecological systems time flow happens in accordance with the cosmic rhythms. To harmonize this pace a man creates a “trap for the time” [5]. The same applies to the space distortion of which for the purpose of better use of resources is not taken into account when calculating economic efficiency. Namely this distortion fundamentally changes the real time and space in which natural ecosystems develop.

The new awareness of ecological maintenance of modern spatial organization of the society causes justification of the special space and meaningful participation of human geography in studying noospherogenesis process. Using known categories of space and time in studying this problem we can conclude that the main reason for the emergence and exacerbation of the global environmental problem lies in different rates of development of nature and society. Among states of nature and society different in spatial and temporal nature or “dilution” in time and space there are searching and finding specific ecotope of a Man and studying his spatial evolution.

For constructive solution of “global environmental problem” it is necessary to find areas of geographical space which reflect the difference in speed of nature and society in the future to bring them into the required ratio.

Consequently, in order that the subsequent development of human society was going in the direction of noospherical and was really close to the sustainable one, it is necessary to reconsider fundamentally spatial existence of the human species *Homo Sapiens*.

From geographical positions striving for noosphere (sustainable development) in the course of noospherogenesis process should be carried out by a Man in spatial boundaries of socio-natural systems which represent ecosystems and have a dual character of boundaries. That is, these are synergistic conjunctions of natural and social components with each other that have been developing by their own laws.

For understanding socio-natural system noosphere content is taken deliberately based on the fact that the noosphere is the sphere of mind which has not formed yet and the process of spatial development of socio-natural systems is the noospherogenesis process. Approaching territorial organization of the society to “sustainability” is proposed to carry out in the form of possible scenarios at different spatial scales. The current strategy of creating ecological network should cover the meso- and macro level. At the micro level it is necessary to introduce strategy of combining boundaries of natural and agro-ecosystems harmonized with noosphere in the directions suggested by the author [8]. At the same time there is one of the main conditions of noospherical (sustainable) development – such a change in structure and functions of natural ecosystems by a man which leaves them able to reproduce themselves. One of the main noospherical provisions of *Homo Sapiens* ecology should consist in the fact that this species is an equal participant in the natural material-energy cycle but it has expanded limits of its ecological niche by advancing in time natural processes (“traps for time”) and the spatial transformation of its ecotope (“traps for space”). In addition, this space-time transformation significantly increased the level of planetary entropy (“trap for information”).

Homo Sapiens throughout its life in the biosphere of the Earth forms identical edaphic (spatial) units by environmental features with other species and also participates in food chains taking its trophic level in spatially rearranged but natural ecosystems. “Ecotope” of a human extends beyond the organismal level of species organization and covers populational and even ecosystem level. In this context, it is more logical to talk about the agro ecosystem as the ecological niche of *Homo Sapiens* with not clearly defined (movable) spatial boundaries. Therefore, there is no reason to consider agro ecosystem of *Homo Sapiens* unnatural (“semi”, “combined”, “artificial”, “anthropogenic”, “technogenic”) based on the presence of “second nature” of a Man. All ecosystems including anthropoecosystems (or noospherical) are “primitive natural”.

Uncertainty of the main landmarks of the concept of sustainable development providing unfair division of the globe by ecological functions by “civilized” countries in a contemporary manifestation, forces to seek own national “concepts of sustainable development”. In particular, it is necessary to divide methodologically the idea of achieving noospherical state of socio-natural systems (sustainable development) and the idea of nature conser-

vation (preserving anthropocentric attitude to it).

As an approximation to the sustainable development the priority development of agricultural ecosystems as socio-natural systems and need for “fitting” administrative-territorial division into their borders are proposed as at this time chorological content of interaction between nature and society will be approximately optimal [11].

Trying to find noospherical criteria of typology of countries in the world that reflect the depth of influence of individual countries (through the formation of certain information flows) on ecosystems of the planet leads to the conclusion that paying penalties by “developed” countries for violating ecosystems (for development purposes) in the territories of other countries. The size of these penalties can be assessed by comparing the “difference” of natural and economic borders of agricultural ecosystems in countries with natural economy and “developed” countries [8].

Conclusions. In the context of the theoretical geography the most common consequence of the above author’s searches is an interpretation of modern spatial processes according to the concept of noospherical ecosystems. In particular, it is proposed to include their evolution into the general scheme of the paradigm of natural history. Given the fact that the information impact of world cities restructures the geographical area in the direction of greater crystallization of some of its foci there is logical consequence that the modern informatization does not only decrease but, on the contrary, it contributes to the compression of the geographical space. This changes the general direction of the process of territorial organization of the economy, as this process does not start from the micro-level and inherent real-energy components (mineral deposits, energy, etc.) but from meso or even macro level (the medium and highly developed country, region of the world) and subsequent involvement in the production of information properties of geographical space – environmental friendliness, ergonomics, valeological property, communication, and in the long term eniological property. In turn, this leads to a change in the priority of economy placement factors which goes through several stages [7].

The direct contribution to the affirmation of the fundamental status of geography may be variations of modern ecological and spatial paradigms in some applied and fundamental sciences, such as biology (ecological system science, ecology), information science (computer science, information dynamics), urban planning (regional planning, architecture).

Consideration of author’s historiosophical provisions helps in developing realistic national concepts of “entering” “not gold billion” countries the new era of the globalized economy and post-industrialism – concepts close to the idea of sustainable development.

Correct statement of the environmental problem with the purpose of its further decision is in line with the optimization of geographical space – optimization which can be realized only by examining trends in the spatial development of socio-natural systems – important objects of human geography and primary spatial units of noospherical development.

Список використаних джерел

1. Горшков В.Г. Физические и биологические основы устойчивости жизни / Отв. ред. К.С. Лосев. – М.: ВИНТИ, 1997. – 470 с.
2. Екологічні основи збалансованого природокористування у агросфері: навчальний посібник / за редакцією С.П. Сонька та Н.В. Максименко. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015. – 568 с.
3. Подолінський С.А. Вибрані твори / С.А. Подолінський. – К.: КНЕУ, 2000. – 328 с.
4. Поздняков Д.В. Разработка и картографирование интегральных показателей устойчивого развития стран мира / Д.В. Поздняков, В.С. Тикунов, А.П. Федотов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 5. География. – 2003. - № 2. – С. 20-29.
5. Секацкий А. Ловушки для времени. [Электронный ресурс] / А. Секацкий: Режим доступа: <http://ezotera.narod.ru/2002/sekackij-01.htm> Диссертации по гуманитарным наукам – <http://cheloveknauka.com/ontologicheskie-printsipy-kontseptualizatsii-vremeni#ixzz42pp3sdlp>
6. Сонько С.П. В пошуках нових моделей центральних місць Вальтера Кристаллера / С.П. Сонько // Геоінформатика: науковий журнал. – 2004. - № 3. – С. 84-91.
7. Сонько С.П. Глобалізаційні процеси та трансформація факторів розміщення виробництва / С.П. Сонько // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2007. - № 3(11). – С. 107-114.
8. Сонько С.П. Зasadничі принципи ноосферного природокористування у контексті концепції сталого розвитку / С.П. Сонько // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2006.- № 8. – С. 74-87.
9. Сонько С.П. Концепція ноосферних екосистем як продовження ідей В.І. Вернадського / С.П. Сонько // Ноосфера і Цивілізація. Всеукраїнський філософський журнал. – Донецьк: ДонНТУ, 2010. – Вип. 8-9(11). – С. 230-241.
10. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. Наукова монографія / С.П. Сонько. – Київ: Ніка центр, 2003. – 287 с.
11. Сонько С.П. Сільська місцевість та новий адміністративно-територіальний устрій України. кол. моногр. / Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ / під ред. д.е.н., проф. О.О. Непочатенко. – Умань: вид.-поліграф.центр «Візаві», 2015. – 424 с. – С. 71-79.
12. Сонько С.П. Сталій розвиток, біорізноманіття, агросфера та агроекологія: протиріччя та точки дотику / С.П. Сонько // Збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку: Матеріали всеукраїнської наукової конференції. – Черкаси: ФОП Белінська О.Б., 2015. – С. 136-139.

References:

1. Gorshkov, V.G. (1997). Fizicheskie i biologicheskie osnovy ustoychivosti zhizni. Otv. red. K.S. Losev. M.: VINITI, 470.
2. Sonko, S.P., Maksymenko, N.V. (2015). Ekologichni osnovy zbalansovanoho pryrodokorystuvannya u agrosferi: navchalnyi posibnyk. Kh.: KhNU imeni V.N.Karazina, 568.
3. Podolynskiy, S.A. (2000). Vybrani tvory. K.: KNEU, 328.
4. Pozdnjakov, D.V., Tikunov, V.S., Fedotov, A.P. (2003). Razrabotka i kartografirovanie integralnykh pokazatelei ustoychivogo razvitiya stran mira. Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 5. Geografija, 2, 20-29.
5. Sekatskiy, A. Lovushki dlya vremeni. Avialable at: <http://ezotera.narod.ru/2002/sekackij-01.htm> Dissertatsii po gumanitarnym naukam: <http://cheloveknauka.com/ontologicheskie-printsipy-kontseptualizatsii-vremeni#ixzz42pp3sdlp>
6. Sonko, S.P. (2004). V poshukakh novykh modeley tsentralnykh mistv Valtera Krystallera. Geoinformatyka: naukovyi zhurnal, 3, 84-91.
7. Sonko, S.P. (2007). Globalizatsiyni protsesy ta transformatsiya faktoriv rozmishchennya vyrobnytstva. Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNEU, 3(11), 107-114.
8. Sonko, S.P. (2006). Zasadnychi pryntsypy noosfernoho pryrodokorystuvannya u konteksti kontseptsiyi staloho rozvytku. Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNEU, 8, 74-87.
9. Sonko, S.P. (2010). Kontseptsiya noosfernykh ekosystem yak prodovzhennya idey V.I. Vernadskoho. Noosfera i Tsyvilizatsiya. Vseukrayinskyi filozofskiy zhurnal. Donetsk: DonNTU, 8-9(11), 230-241.
10. Sonko, S.P. (2003). Prostorovi rozvytok sotsio-pryrodnykh system: shlyakh do novoi paradyhmy. Naukova monografiya. Kyiv: Nika tsentr, 287.
11. Sonko, S.P. (2015). Silska mistsevist ta novyi administratyvno-terytorialnyi ustriy Ukrainy. kol. monogr. Stan ta problemy rozvytku natsionalnoi ekonomiky v umovakh permanentnykh kryzovykh yavlyshch / pid red. d.e.n., prof. O.O. Nepochatenko. Uman: vyd.-poligraf. tsentr «Vizavi», 424, 71-79.
12. Sonko, S.P. (2015). Stalyi rozvytok, bioriznomanittya, agrosfera ta agroekologiya: protyrichchya ta tochky dotyku. Zberezhennya bioriznomanittya v konteksti staloho rozvytku: Materialy vseukrainskoyi naukovoї konferentsii. Cherkasy: FOP Belinska O.B., 136-139.

Надійшла до редколегії 14.03.2016 р.

UDC 911.375

*Irina Gukalova*¹, D.Sc. (Geography), Senior Researcher
e-mail: gukalova@online.ua

*Natalia Omelchenko*², PhD Student, Assistant
e-mail: natali_omelchenko@i.ua

¹*Institute of Geography (National Academy of Sciences of Ukraine)*

²*Kherson State University,*

MEASURING THE URBANIZATION IN UKRAINIAN REGIONS: CURRENT APPROACHES

Proportion of urban population is a traditional indicator of urbanization degree in many countries and regions. However, the process of urbanization in each country has its own specifics. In many post-Soviet countries a share of urban population does not reflect the penetration rate of «urban» conditions, of modern culture and comfort, but reflects concentration of industrial production. The real «urban» living conditions (and also «urban» problems) usually appear in big cities, but in Ukrainian regions there are many much smaller urban settlements, in which the population living can be classified as «semi-rural».

Therefore, to evaluate the real penetration of «urban» living conditions in regions more complicated indicators should be used – integral urbanization indices, which include not only the share of urban population, but also the density of urban population and settlements and so on. In the article the approaches for evaluating the urbanization degree of regions of Ukraine are discussed and their approbation based on the 2014 statistics data was done. Calculations show that by such estimates the traditional regional pattern of urbanization degree in regions is changing, although the main trends look very similar. Donetsk region by different approaches remains hyper-urbanized, but variation in urbanization degree between regions by complex calculation is not so high. Regions with small number of large cities and low urban population and settlement density relates to low-ranked in urbanization degree.

Key words: urbanization, urbanizing levels, urban situation, urban population, regions of Ukraine.

Ірина Гукалова, Наталія Омельченко. ОЦІНКА УРБАНІЗАЦІЇ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

У статті розглядаються окремі підходи до кількісної оцінки урбанізованості регіонів України на основі одного традиційного (частка міського населення) і сукупності структурно-поселенських показників. Це дозволило більш точно оцінити специфіку урбаністичної ситуації в Україні з урахуванням ключових характеристик міського розселення і виявити її відмінності на мезорівні. При введенні в розрахунок декількох показників відмінності в рівні урбанізованості є менш контрастними, але загальна картина кардинально не змінюється: найбільші відмінності зберігаються між південно-східними («лідер» – Донецька область) і західними областями, хоча рівень «реальної» урбанізованості помітно знижується для ряду областей.

Ключові слова: урбанізація, урбанізованість, урбаністична ситуація, міське населення, регіони України.

Ірина Гукалова, Наталія Омельченко. ОЦЕНКА УРБАНИЗАЦИИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ

В статье рассматриваются некоторые подходы к количественной оценке урбанизированности регионов Украины на основе одного традиционного (удельный вес городского населения) и совокупности структурно-поселенческих показателей. Это позволило более точно оценить специфику урбанистической ситуации в Украине с учетом ключевых характеристик городского расселения и выявить ее различия на мезоуровне. При введении в расчет нескольких показателей различия в уровне урбанизированности менее контрастны, но общая картина кардинально не меняется: наибольшие различия сохраняются между юго-восточными («лидер» – Донецкая область) и западными областями, хотя уровень «реальной урбанизированности» заметно снижается для ряда областей.

Ключевые слова: урбанизация, урбанизированность, урбанистическая ситуация, городское население, регионы Украины.

Problem-statement. Urbanization is one of the major and defining trends of global development. Urban conditions and lifestyle attract people with more opportunities of self-realization, comparatively high level of incomes, individualized form of living, modernized environment. According to E. N. Pertsyk, urbanization (in the age of the scientific-technical revolution) is a multifaceted global social and economic process connected to the intensification of development, concentration of productive forces and forms of social interaction and *the widespread of urban lifestyle on the whole settlement network* [6]. The latter in the given definition is very important as not rarely scientists consider only cities and urban localities in their analysis of urbanization processes. At the same time the widespread of “urban” conditions and lifestyle is not limited with city borders.

Urbanization process steps widely and deeply and continues in the area of urban agglomerations, penetrates to rural areas. It is an omnipresent and constant process that is mainly characterized with high rates of growth of quantity and share of city population. The reached *level of urban development* is another matter and can be evaluated by means of a large list of indexes to cover as urban and rural population and relevantly – urban and rural areas. “Urban exploration” is probably considered to be the closest term to the level of urban development though it is much narrower.

Terms of urbanization and urban development correlate variously in different types of countries and high rates of urbanization do not always mean a high level of urban development. To characterize the latter it is not enough to handle only indexes of urban population share or its progress. Urbanization is a complex process which nevertheless has its own structural peculiarities and driving forces on each specific territory. That’s why an index

which characterizes urbanizing has to be complex. Such important characteristics as the level of development of large cities, the relation between urban settlements with different population size, the coverage of population by urban lifestyle, etc. can be aggregated into it. Thus, the issue of methodical substantiation of approaches for complex measurement of current “urban reality” at different spatial levels is still a topical question for geographical researches.

The purpose of the given article is a substantiation of approaches to the complex measurement of the urbanization levels in Ukraine’s regions taking into account different parameters of urban settlement and its testing to clarify a modern regional picture of urban development.

Analysis of recent researches and publications.

Representatives of many branches of knowledge make the evaluation of problems, trends and levels of urbanization. But it is difficult to call to mind one more trend with so many thoughts and approaches. During long time while doing urbanization analysis Ukrainian geographers have followed the idea of “settlement and manufacturing” approach which relied at first on the analysis of territorial organization of urban localities emphasizing a manufacturing and economic component in its formation and what is moreover important in its development and on the other hand – on the evaluation of urban population and settlement progress according to which Soviet urbanization was really impressive. The methodology of Soviet times hardly used other countries experience in urbanization studies especially of developed capitalistic ones, and this is a very embarrassing fact both from the point of view of urban planning and from the point of view of geourbanistic theories as such. Actually for long periods of time some social, cultural, intelligent, civilized backgrounds of urban development, peculiarities of some stages and the specifics of their process in different countries have been ignored. That’s why the analysis of qualitative sides of urbanization is still important nowadays. This analysis must be multifaceted: it is necessary to study not only economic base of urbanization (manufacturing, resources, labour force, and infrastructure), not only a picture of exactly urban settlement but different parameters of modern community life as of city citizens as of rural ones. It is necessary to start with clarifying of measurement of urbanizing level of Ukraine’s regions.

A number of scientists – representatives of native and foreign schools – devote their numerous pure researches to urbanization process and specific cities development. Social and economic aspects of urban development in Soviet and post-soviet period emphasized and are still emphasizing in publications of A.I. Alekseev, A.S. Akhiezer, A.G. Holtsov, O.V. Gladkyi, I.V. Gukalova, V.O. Dzhaman, O.L. Dronova, A.I. Dotsenko, N.V. Zubarevich, S.I. Ishchuk, L.M. Koretskyi, G.M. Lappo, I.M. Maiergoiz, T.G. Nefedova, V.I. Nudelman, K.A. Niemets, L.M. Niemets, E.N. Pertsyk, Y.I. Pitiurenko, Y.L. Pyvovarov, G.P. Pidgrushnyi, S.A. Poklyatskyi, V.V. Pokshyshevskyi, N.O. Sluka, A.V. Stepanenko, O.G. Topchiev, A.I. Treivysh, V.V. Yavorska and others.

Attempts to make complex researches with analysis of specifics and depth of urbanization, its social and economic consequences for specific regions of Ukraine are still very rare. But there is a need in such researches as, for instance, urbanization in Western Europe, and urbanization in the former Soviet Union (the part of which Ukraine was in the most intensive period of city and urban population growth) are different both in the aspect of its nature and driving forces of urban development and in the aspect of its results. The consequences of rapid creation of new industrial communities in eastern and south-eastern parts of Ukraine did not take into consideration in Soviet period and in transition period these consequences have become obvious as “satellite industrial cities” became hostages of “imposition” of another way and conditions of life on the territories that traditionally were considered to be agricultural. Natural priority of historically formed cities with its own traditions of local communities and government, with settled structure of localities, urban culture and lifestyle, relevant developed spheres of population’s activity was essentially “violated” by creating of large scale of industrial communities, by controlling policy of large cities development and, at last, by representing industrialization results as results of urbanization. Correspondently there were “gaps” on the scientific field – urbanization is impossibly at a low level of realization as a social and geographical process of urban population’s conditions, way and quality of life transformation and it is represented only by urban population share what is very formal and single-minded point of view. But a number of parameters of urban population and settlement development are pointed indirectly to some qualitative sides of urbanization and this article deals with some of them.

The main material. Urbanization has its scale, trends and peculiarities according to specific social and economic conditions, economic growth situation [4]. At first glance modern Ukraine seems to be entirely urban country: at the beginning of 2015 69.12% of its population lives in cities. In terms of large cities (with population over 100 thousand people) the country takes one of the top places in the world: there are 45 such cities. But in different countries of the world there is a quantitative limitation of population density according to which it is possible to define a city: in Denmark a city is a settlement with more than 200 people, in Australia – with more than 1000 inhabitants, in Japan – with more than 50 thousand people. Considering mentioned above it can be stated different understanding of urbanization level calculating average population density of cities: if there were a single “global” limitation of population density the evaluation of urbanization level of countries would have been another one.

A classical rate of official urbanization level (according to urban population) is very differentiated by regions of Ukraine and fluctuates from 37.1% in Zakarpattia region up to 90.7% in Donetsk region. During many years trends have been the same: at the beginning of 2015 49.6% (that is almost a half) out of 29,67 million of urban inhabitants (without the Crimea) lives in five regions: Kyiv (including the capital), Donetsk, Dnepropetrovsk, Kharkiv and Lugansk regions, the share of urban population in each of which exceeds 80%. High

rates of urban inhabitants share that are average throughout the country – in Zaporizhzhia, Mykolaiv, Kherson, Odessa, Sumy, Kirovohrad, Lviv and Chernihiv regions, relatively low rates – in Vinnytsia, Volyn, Zhytomyr, Poltava, Khmelnytskyi, Cherkasy regions. The lowest ones – in Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Rivne, Ternopil, Chernivtsi regions [7].

But the share of urban population itself does not reflect the level of penetration of “urban” conditions, and moreover – not the level of culture and collective intelligence of the society but the level of concentration of industrial manufacturing. To neutralize the activity of industrial concentration G. A. Golts made up a term of *real urbanization*, which he recommended to calculate as a geometric middling of the following rates [5]:

- 1) share of urban population in the region’s population;
- 2) share of urban localities in total number of localities;
- 3) share of cities with the population more than 100 thousand people;
- 4) share of cities in total number of urban localities;
- 5) share of population of regional center in region’s population;
- 6) share of populated habitable territory in total region area.

Integration of additional rates (to the share of urban population) is explained by integral understanding of urbanization as a process that covers both urban and rural areas and is characterized by specific correlation between urban localities of different population density, more or less meaning of the regional center in the functioning of the population of the regions, better forming of urban conditions and way of life exactly in large cities in comparison with small towns and other urban-type settlements. In Ukrainian reality genuine features of the city (diversified sphere of work application, developed social and transport infrastructure, mainly urban lifestyle, centralized residential utility infrastructure, etc.) appear approximately in city level of 100 thousand inhabitants.

Taking as a basis Golts’s method and excluding the share of habitable lands and the share of the population of regional center from the list of the initial index we calculated so called “simplified” index of urban development (“real urbanization”) of Ukrainian regions using the following formula:

$$I_{realurb} = \sqrt[4]{x_1 * x_2 * x_3 * x_4} \quad (1)$$

$$Coef_{UrbSettDensity} = \sqrt[3]{Coef_{urb\ popul\ den} * Coef_{urb\ sett\ den} * Coef_{cities\ den}} \quad (3)$$

The more urban localities on the territory (the denser their location is), the shorter is the distance between them that is why the population of around areas including villages has a choice where to get in case of the necessity of “urban” services. It is obvious that not all urban-type settlements have a full range of service in

where x_1 – share of urban population in the region’s population;

x_2 – share of urban localities in total amount of localities;

x_3 – share of cities with the population of more than 100 thousand people in urban population;

x_4 – share of cities in total amount of urban localities (table 1).

According to such evaluation the pattern of urbanization of Ukraine’s regions has become another – especially notable there is a difference for L’viv, Sumy, Kherson regions, the position of which in groups with different levels has changed. But general trends (highly urbanized East and weakly urbanized West) have left the same (Fig. 1). Thus, the major part of urban population in many regions of Ukraine is concentrated in urban-type settlements, small and middle towns (on average all over the Ukraine 43% of urban population live in these settlements), where the impulses of real urban lifestyle and conditions, comfort, modernization and innovations are smaller comparing to large cities.

Those regions where the coverage with “big city” way of life of population is higher, automatically “rise” in the evaluation of their urbanization not formally but objectively, first of all – in the aspect of the variety of offers and needs of the population and in the aspect of abilities to satisfy them as well. Those territories where population is concentrated mainly in small urban localities are characterized with semi-rural way of life and living of the population in post-soviet period.

It is necessary to underline that the variation of extreme values of calculated indexes is not so significant as according to the share of urban population. It means that regions “move closer” according to urbanization level calculated in such a way. Donetsk region, traditionally first by the share of urban population, stays among “leaders”, however it is followed not by Luhansk but Kharkiv region, and then by Luhansk and Sumy regions. The low urbanized regions are: Chernivtsi, Rivne, Cherkasy, Ternopil, Ivano-Frankivsk and, at last, Zakarpattia regions (Fig. 2).

Deeping the evaluation further it is possible to advance the given index if urbanizing by means of including urban settlement parameters in a specific region to the calculation.

$$I_{urb\ by\ settlem} = Coef_{UrbSettDensity} * I_{realurb} \quad (2)$$

In its turn a rate of urban population density settlement is geometric middling of indexes of urban population density, urban localities density and cities density appropriately standardized as to an average value of each of them according to the regions:

social sphere, even not all of them have hospitals, and cities are another matter. As a rule, there are a full range of services for population. Concentration of urban population and better availability of “urban” services through higher rate of density are a feature of real urbanization in the aspect of population needs satisfaction.

Table 1

Urbanization levels in regions of Ukraine according to different estimations, 2014

Region (Oblast')	Proportion urban (per cent)	$I_{realurb}$	Urban settlement density coefficient	$I_{urb\ by\ settlem}$
The Autonomous Republic of Crimea	62,70	28,31	0,82	23,21
Vinnys'tka	50,59	23,63	0,55	12,99
Volyns'tka	52,30	21,90	0,62	13,65
Dnipropetrovs'tka	83,62	30,80	1,84	56,61
Donets'tka	90,65	38,12	2,92	111,18
Zhytomyrs'tka	58,73	22,70	0,78	17,62
Zakarpats'tka	37,10	21,58	0,49	10,58
Zaporiz'tka	77,14	29,81	1,09	32,56
Ivano-Frankivs'tka	43,59	21,43	0,61	13,06
Kyivs'tka	62,18	28,88	0,74	21,37
Kirovohrads'tka	62,73	27,76	0,99	27,36
Luhans'tka	86,85	33,98	1,89	64,22
L'vivs'tka	60,96	24,02	0,78	18,62
Mykolaivs'tka	68,10	25,68	1,02	26,21
Odes'tka	66,90	26,86	1,12	29,98
Poltavs'tka	61,82	26,09	0,79	20,61
Rivnens'tka	47,73	20,93	0,65	13,52
Sums'tka	68,40	33,24	0,94	31,36
Ternopils'tka	44,47	21,26	0,57	12,08
Kharkivs'tka	80,57	34,61	1,25	43,13
Khersons'tka	61,19	22,89	0,98	22,43
Khmelnys'tka	56,13	22,70	0,62	14,06
Cherkas'tka	56,73	21,11	0,70	14,85
Chernivets'tka	42,89	18,34	0,61	11,10
Chernihivs'tka	64,30	25,95	1,18	30,58

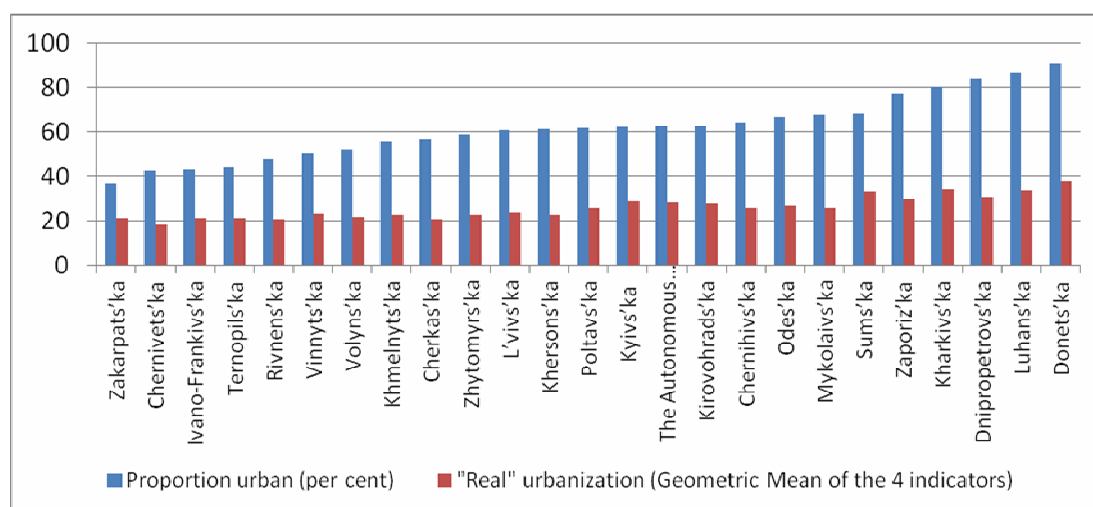

Fig. 1. Official and "real" urbanization in regions of Ukraine, 2014 (calculated according to [7, 8])

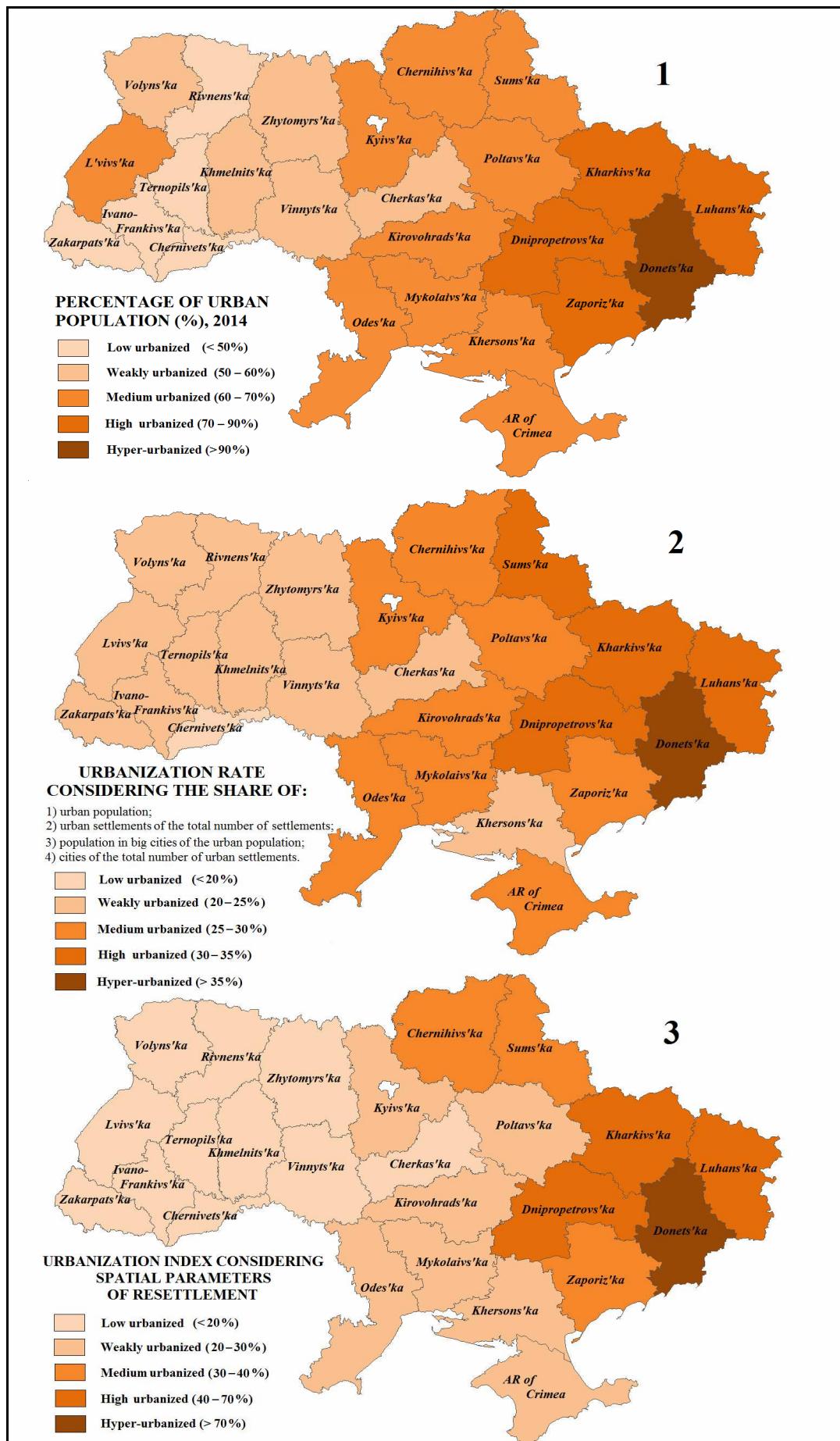

Fig. 2. Urbanization levels in regions of Ukraine according to different estimations, 2014

Urbanization index calculated considering corrections for urban settlement parameters showed analogous special trend as to west-east line, however at the same time there is a big difference in their levels which reach 10 times (from 10.58 for Zakarpattia region, city density and urban population density are very low up to 111.18 for Donetsk region where there are territories of transition of one urban locality into another one). Using of “corrections” taking into account the location of localities means a drop or, vice versa, a jump up according to the scale of urbanizing of those regions where peculiarities of urban population and localities location differ of average values over Ukraine in general. Kherson region can be taken as an example where the share of urban population is 62% what means that it can be a typical average urbanized region of Ukraine, however, using our calculated complex indexes it falls into low urbanized group of regions. As to Donetsk region “density” with of urban localities has a paradox: unlike classical cities that are formatted with society contacts, numerous mining urban localities appeared on the basis of resources and turned out to be dependent on society demand on them [1]. Resource concentration determined “overconcentration” of localities and hyper-urbanization that is formally confirmed using any means of evaluating brought more troubles than advantages for this region. But these issues require more specific detailed review.

Conclusions. Current ideas about urbanization originates from the point of view that actually civilization was found on the basis of development of key cities, their culture, forms and types of activity, institutions. That is why the process of urbanization and precisely its results has to be realized (and to be evaluated) as a process of formation and development of urban culture, a way and environment of life but not according to the

formal share of urban population. It allows making correct conclusions as to the level of real transformational conditions, nature of people’s living from rural to urban one. If an industrial period of cities development in Ukraine and over its borders was followed by high quantitative parameters of their intensive growth according to geographical, social-demographical, natural-resource, transport-infrastructure background – and in geography exactly these aspects of urban development was worked out and now it is of great importance to study “the reverse side of the coin” – geospatial widespread of urban comfort and modernization, urban variety of realization of abilities of people and “urban” troubles.

The first step on this way is a measurement of urban development level using complex of indexes that testify the availability of “structural and settlement” conditions of intensification of all socially meaningful processes in the society. Calculations made in this article for Ukrainian regions demonstrated that by including into the analysis some other indexes of urban reality the traditional picture of urbanization degree of the territory of Ukraine is changed. According to different measurements only Donetsk region stays hyper-urbanized though as a result of military conflicts and urban localities damage, breakdown of urban settlements structure in anti-terrorist operation zone, the measurement of a current level of urban development became very complicated.

Thus, simultaneous aggregation of several components (indexes) in a single index of urbanization allows considering the features of territories based on which it is possible to understand regularities and further trends of urbanization that influences and will influence strategic policy of sustainable development of Ukraine and its regions.

Список використаних джерел:

1. Верменич Я.В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір / Я.В. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 69 с.
2. Дронова О.Л. Геоурбаністика: навч. посібник / О.Л. Дронова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – 419 с.
3. Дронова О.Л. Новий урбанізм: у пошуках виходу з урбаністичного колапсу / О.Л. Дронова // Український географічний журнал, 2015.- № 3. – С. 33.
4. Географія міст. Геоурбаністика: підручник / Олександр Гладкий, Степан Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Паливода А.В. [вид.], 2014. – С. 93-106.
5. Гольц Г.А. Культура и экономика России за три века, XVIII-XX вв. Том 1. Менталитет, транспорт, информация (прошлое, настоящее, будущее). Новосибирск: «Сибирский хронограф», 2002. – С. 376-387, 524-530.
6. Перцик Е.Н. Геоурбаністика: учебник для студ. высш. учеб. заведений / Е.Н. Перцик. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 432 с.
7. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2014» / Держ. Служба статистики України; [за ред. І.М. Жук]. – К.: Держстат України, 2015. – С. 163.]
8. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 р. / Держ. служба статистики України. – К.: Держстат України, 2015. – 111 с.

References:

1. Vermenitsch, Ya.V. (2015). Donbas yak porubizhnyy region: terytorialnyy vymir. Kyiv: Institut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 69.
2. Dronova, O.L. (2014). Geourbanistyka: navchalnyy posibnyk. Kiiiv: Vydavnycho-poligraphichnyy tsentr “Kiyvskyy universytet”, 419.
3. Dronova, O.L. (2015). Novyy urbanizm: u poshukakh vykhodu z urbanistychnoho kolapsu. Ukrainskyy geografichnyy zhurnal, 3, 33.

4. Gladkyy, O., Ishchuk, S. (2014). Geografiya mist. Geourbanistyka: pidruchnyk. Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. K.: Palyvoda A.V., 93-106.
5. Golts. G.A. (2002). Kultura i ekonomika Rossii za tri veka, XVIII-XX vv. Tom 1. Mentalitet, transport, informat-siya (proshloe, nastoyashchee, budushchee). Novosibirsk: «Sibirskiy khronograf», 376-387, 524-530.
6. Perzik, E.N. (2009). Geourbanistika: uchebnik dlya stud. vysshikh uchebnykh zavedeniy. M.: Izdatelskiy tsentr "Akademiya", 432.
7. Statystychnyy zbirnyk «Ukraina v tsifrakh 2014» (2015). Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy, za red. I.M. Zhuk. K.: Derzhstat Ukrainy, 163.
8. Statystychnyy zbirnyk «Tschyselnist nayavnoho naselennya Ukrainy na 1 sichnya 2015 (2015). Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. K.: Derzhstat Ukrainy, 111.

Надійшла до редколегії 29.02.2016 р.

UDC 911.3

Tetiana Bozhuk, D.Sc. (Geography), Associate Professor
e-mail: tbozhuk@gmail.com
Lviv Polytechnic National University

RECREATIONAL AND TOURIST DESTINATION RESEARCH METHODS

The methodological basis of the concept RTDe are the main provisions of the modern structural and socio-economic geography to study the spatial and temporal aspects of relations in the system "Man - Nature" and related sciences (knowledge about a tourism, recreational geography, natural resources, etc.) that appeal to spatial heterogeneity of the studied phenomena. In accordance with the established scientific and methodological principles, fundamental circuit and algorithm design-geographical research foundations RTDe system applied research methods in accordance with the objectives of objects and levels of study.

To study and synthesis of theoretical and methodological approaches to determining the conceptual and terminology used RTDe research methods and logical structure and system analysis (structural and geographic analysis); in identifying and clarifying the spatial patterns of differences in territorial organization used methods of space-time analysis; for comparative characteristics of individual properties RTDe and regional level – comparative method; to systematize information, determine the classification categories of types and subtypes RTDe – methods of systematization and classification; to study the history of RTDe, the origin of their individual components and varieties – historical-geographical method; in the present state of research, planning and organizational and functional structure of different types RTDe methods applied field research (conducted in 2006-2013 years.) poll (questionnaire), peer assessment, recording and evaluation of Christian sacred objects for the needs of tourism and recreation, mathematical logic and computer graphics, and other cartographic modeling. At all stages of the research methods used general scientific information analysis, synthesis, systematization, generalization and analogies, verification, comparison and others.

Key words: tourism, spatial- temporal analysis, research methods, recreational and tourist destinations.

Тетяна Божук. СИСТЕМА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

Визначено сукупність методів дослідження територій для потреб туризму й рекреації, проведено їх систематизацію. Проаналізовано застосування філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів. Запропоновано використання відповідних методів для характеристики складових рекреаційно-туристичних дестинацій: еволюційно-генетичної, функціональної, структурної, типологічної та інформаційної.

Ключові слова: туризм, просторово-часовий аналіз, загальнонаукові методи дослідження, конкретно-наукові методи дослідження, рекреаційно-туристичні дестинації.

Татьяна Божук. СИСТЕМА МЕТОДОВ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ

Определена совокупность методов исследования территорий для нужд туризма и рекреации, проведена их систематизация. Проанализировано использование философских, общенаучных и конкретно-научных методов. Предложено применение соответствующих методов для характеристики составляющих рекреационно-туристических дестинаций: эволюционно-генетической, функциональной, структурной, типологической и информационной.

Ключевые слова: туризм, пространственно-временной анализ, общенаучные методы исследования, конкретно-научные методы исследования, рекреационно-туристические дестинации.

Introduction. Tourist destination usually is interpreted as a territory being a purpose of journey (which owns attractive tourist and recreational resources and offers a range of services that meets demand for tourist transportation, lodging, food, entertainment, etc.) and at the same time may be characterized by three main positions: geospatial; economic and marketing; management. During the scientific research of the recreational and tourist destinations' (RTDe) formation and operation an important issue is to determine a set of methods for investigated. The list of methods and algorithms depends on specific goals and objectives, features recreational and tourist areas, the level of knowledge of the subject and so on. In many cases of geographical researches for the needs of tourism involving the simultaneous use of aggregate various methods (systematic, genetic, comparative and typological, mapping, analysis and synthesis, induction and deduction, description, explanation, questioning, etc.), as each of them is specific cognitive tool that we need to implement the approaches and principles laid at its base. Therefore, the aim of the study is to determine the system of methods to use in a study as a whole or in

its RTDe five complementary components.

Literature review. The issues of geographical research methods were engaged by: K.I. Herenchuk [4], A.H. Isachenko [6], O.H. Topchiev [13] A.I. Shablii [15], I. Rovenchak [11] S.P. Kuzyk [8, 9], V.F. Danylchuk [10], N.Y. Konischeva [7], T.I. Bozhuk [3] and others. Also, the following methods were taken into account: GIS technology developments by O.V. Barladin [1] and GIS mapping by A.M. Berlyant [2], philosophical analysis by E.P. Semeniuk [12], the logic and methodology of science C. Farenik [14] Postnonclassical L.H. Drotynko study [5] and others.

Main contents of research. The doctrine of RTDe is based on the main provisions geographical (mainly structural and social geography) and economic (of "Business and Management") Science and tourism, represented by a large number of related disciplines. RTDe – new complex category which is object-subjective nature; notes the complexity; passes the integrity of the process of the recreational and tourist use of the territory and can be considered a modern organizational form of territorial entities. Author RTDe proposed concept is holistic, multifactorial; represented by partial structures are complementary, and expressed as five separate models: evolutionary genetics,

functional, structural, typological and information. When conducting research areas for the purposes of tourism on the basis of formation RTDe used a combination of methods that belong to the philosophical, general and specific scientific (Fig. 1).

Among philosophical methods theoretical and empirical can be identified, although clear boundary is not

traced between them. According to Ukrainian philosopher S. Farenika [14, p. 39-44], the main methods of empirical research is observation, measurement and experiment. Actually observation as purposeful study subjects using sensory property rights as the basis of all other methods of empirical knowledge.

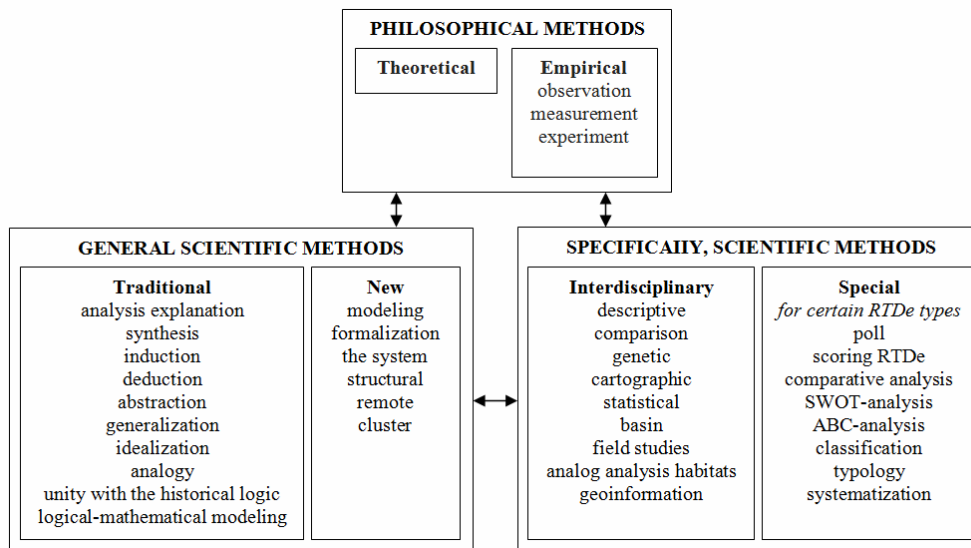

Fig. 1. Graphic model of research methods RTDe

General scientific methods are known to be divided into traditional and new (or modern). Traditional methods include analysis and synthesis, induction and deduction, comparison and analogy, abstraction and generalization, idealization logical unity of historical, logical-mathematical modeling and more. Features of the application of scientific methods in geographic studies have repeatedly highlighted in the literature, so stop them specifically not necessary.

For each era peculiar use of certain methods. Modern science reorientation transition from classical and nonclassical types of Postnonclassical leads to the advantage of probability, statistical research methods over traditional dynamic. For example, L.G. Droyanko [5] notes that the use of probabilistic methods enables to penetrate into a variety of theoretical and practical construction.

In geographical literary method of research used by each researcher is widespread, as obliged to examine the literature on a particular topic, use the experience of other researchers and not repeating them to contribute to the research problem.

It needs to emphasize that for geographically-travel research is an important method of spatial analysis, the most important task is to identify the characteristics of tourist accommodation facilities, search for patterns of development of tourism in different areas and to develop recommendations for improving services, prospects of development and environmental protection in the area of priority tourism development.

The new (modern) methods include: simulation, systemic, structural, formalization, axiomatic-deductive,

remote, cluster and others.

Among the specific scientific methods can be distinguished interdisciplinary and special. Interdisciplinary methods of covering descriptive field research, remote, analogue habitat analysis, statistical, mapping and basin; special - sectoral, cross-sectoral, ordering (taxonomy and zoning) survey, scoring, benchmarking infrastructure of geospatial data, mathematical logic and computer graphics and more.

In scientific studies using quantitative methods to help you give a quantitative description of the phenomena studied; analyze natural and socio-economic factors of differentiation territory; identify statistical relationships between objects and events; study of the dynamics at different stages of their development; aggregating develop performance indicators recreational and tourist areas, the main methods and techniques for classification and typology; scientifically justify options for recreation and tourist destinations.

The statistical method involves the collection and analysis of quantitative data in the study area tourist trip, the average output variables, drafting tables, charts and graphs; through processing enables these observations to determine the relationship between the components of nature, population and economy, and give their comparative characteristics.

In the study of evolutionary and genetic models RTDe should pay attention to a genetic method that belongs to the most common in geographic studies. Its essence lies in the consistent disclosure of properties, functions and dynamics studied reality in the process of historical development, allowing naynablyzhenishe

reproduce real factors and processes that led to this. With this method closely related history (or historical-geographical) and comparative historical methods. The essence of the first of them allows you to explore the origin, formation and development processes, phenomena and events in chronological order to identify internal and external relationships, patterns and contradictions. With the other can be found in the special and general development of recreational and tourist destinations in different regions, to find out the causes of these similarities and differences, to clarify the genesis and spread more. Apply three types of comparisons: historical and genetic, historical and typological, historical and diffusion.

To describe the functional model RTDe should use simulation method that allows to study the development of geographical objects, processes and phenomena using their models and formalization method – a synthesis of different forms within the meaning of the processes of abstracting forms from their content. Map display is the most common means of description and analysis, and mapping objects - is a special formal cartographic objects.

Systemic research method is the basis of structural models RTDe because it involves consideration of each object (phenomenon, process, complex) as a complex entity that covers various units (structural parts, elements) that interact with each other. This method is most effective when solving complex problems of analysis and synthesis, when the object is multifaceted internal and external relationships. System method not only reveals the totality of the interdependencies between the individual components of recreation and tourist destinations, but also determines including major and minor.

System analysis methods have gained wider use in connection with the development of information technology, providing a fast solution and analyze complex mathematical problems. System analysis serves as the basis for integrated assessment area.

The basis of the structural method of general knowledge as the phenomenon is universal, common structuring properties, which says EP Semeniuk [12, p. 138]. The structure in general is often understood as order processing elements in the system (both the organization and its internal and external). One of the first tasks of implementing structural method in a particular study is the relationship of objects that know typological units of the general classification structures, which cover issues philosophy. Recent studies of recreational and tourist areas using remote methods for studying the Earth from aircraft or spacecraft, comprising aero chorometry, space removal, interpretation of images and visual observations: Review territory observer of the aircraft.

Typological model RTDe. To process the material most commonly used methods of classification and typology. During understand classification grouping objects, studying in quantitative terms, in one specific feature. The typology is based on grouping by implementing a set of attributes. There are two approaches to typological study objects. The basis of the first approach put generalization of characteristics and

attributes of the objects and objects, phenomena of this set, based on the second - a detailed study of one or more objects that can then be selected as a reference for the examined significant properties.

The methods of classification of information include taxonomy and zoning. Taxonomy - a special kind of systematization based on dividing the territory into components hierarchically subordinate territorial units (taxa) involved one way or another common properties, characteristics and thus belong to the appropriate taxonomic categories.

Zoning is an universal method of ordering and systematization of territorial systems, which is one of the basic in constructive geography. According to the foundation, according to A.G. Isachenko [6], serve individual characteristics of the components of nature that are forming a functional business processes and characteristics of facilities management. Zoning is the final stage of a comprehensive structural study of recreation and tourism diversity and serves as an important operator actions to identify the ecological state of the territory.

The main statistical indicators, according to S. Kuzyk [8, 9], which are used for geographical research in tourism are as follows: the number (quantity) of tourists per unit of time (day, month, season, year, etc.) that visited a center, region, country; number of nights spent by tourists in a particular center, region, country per unit of time; number of beds year-round activities and seasonal use; the volume of tourist and recreational services in monetary terms, revenues from tourism development, etc.

The visual method of research is to review and direct observation during the tourist hikes and excursions geographical objects, phenomena and processes studied. This method is most effective when applying photographic and cinematographic equipment.

Descriptive method (a method of geographical description) is the oldest among all the methods in geography; it is used to streamline the characteristics of the territory, as well as theoretical generalizations obtained material, that explanation and theory building. From the mid-twentieth century. each time it is used less, but the method is being revived with the development of internal and external tourism, increasing interest in studies.

From empirical research methods most commonly used method of comparison that helps identify similar and different features of objects and phenomena. Important requirements when compared are:

- compare the phenomena between which there may be a corresponding common objective;
- the knowledge of their objects comparison should be carried out on the most important features;
- You can only compare odnomasshtabni objects and territories.

Forwarding methods or methods of field studies are widely used to study on the route of geographical objects, phenomena and processes. Research in the area covering a continuous, selective, route and methods "key way". The latter involves the study of model sites and dissemination of a much larger area. Field reconnaissance involving geographic preparatory period,

actual and final field (or office), which expires on obtaining conclusions. Such studies, as K. Herenchuk [4] noted to exercise to determine the attractiveness of natural or historical and cultural landscape and the needs of tourists, so their behavior. The biggest effect of this technique provides combined with visual and descriptive methods and technical means (the use of photographic and video equipment), as was the case during the recording and evaluation of Christian religious objects in the RTDe for the purposes of historical, cultural and religious knowledge .

Basin method relates to specific scientific interdisciplinary methods. Its use is associated with restriction of recreational and tourism activities to modern settlement of certain ethnic groups (or nations) in certain basins year. In addition, for example, the organization of tourist routes inherent to recreation and tourist destination for leisure purposes, dedicated to watershed surfaces and so on.

Lack of information related to statistics on trips of the day, motivation tours outside the state, the development of border tourism, forcing researchers offset information by conducting opinion polls (questionnaires).

For the full research attractiveness of tourism resources for tourism development using the following methods:

1) methods that are based on the secondary information (statistical data and information presented on the maps);

2) methods that are in the collection of primary data (personal study, observation, interviews, etc.).

Consumer surveys can be conducted using a personal (individual) or group interviews, phone or mail. The purpose of this aspect is to collect data through interviews with certain groups of people (sample, that segment of the population, called at that time embody the general population). In an analysis of the main methods of research showing the advantages and disadvantages.

Among the methods borrowed from other branches of science, including economics, worthy method SWOT-analysis (in English terms: strength, weaknesses, opportunities and threats), which are useful for identifying opportunities for tourism development in a particular area, including mountain tourist centers (recreation and tourist destinations to the needs of leisure and recreation stationary) and spa resorts (recreational and tourist destinations for the purposes of rehabilitation and treatment). The term "strengths" and "weaknesses" to understand internal factors that influence the development of a certain phenomenon, process, or territory, and the concept of "chance" or "opportunity" and "threat" apply to external factors that often determine the future prospects of this phenomenon, process, or territory. S. Kuzyk [8] believes that it is appropriate to use the method of seasonal estimates of amateur tourists.

Mapping method as systematization and generalization of the results of geographical research in the form of cartographic models, maps used in virtually all aspects and at all levels of scientific knowledge - and

preparation, and analytical and generalizing, and forecasting. This card plays an important role in the mapping study spatial patterns of phenomena. Mapping method is used to prepare a cartographic basis of tourist travel and to explore the area or travel to field observations. The card is widely used and in preparation for the trip; orienteering topographical or removal of individual sections of the road route is also made using the card.

Geoinformation method has become increasingly important in geographic research, as evidenced by the work of A. Barladina [1], A.M. Berlyanta [2] and others. It is the creation of geographic information systems, which are modern means of collecting, preserving and analyzing various information about the area. This allows you to combine modeling image area (electronic display maps, charts, and kosmo- aeroimage earth's surface) with tabular data type; manage spatial and attribute data.

Conclusions. The doctrine of RTDe as interdisciplinary research direction was formed as a result of studying the interference of recreational and tourist activities and opportunities for territories that allowed to expand methodological basis of structural, social and economic geography, natural resource management and turyzmoznavstva.

The concept RTDe as Holistic, reveals the processes of interaction "tourist - area" with some (partial) structures, which are complementary to each other and are expressed in the form of models: evolutionary genetics, functional, structural, typological and information.

RTDe regional category as a scientific and modern form of recreation and tourist areas are object-subjective character. Found that RTDe - a certain territory or waters, where the consumption of tourist products and satisfying (due to its appeal) the needs of travelers/tourists by providing different services, terms of resources and infrastructure software, and performance management. Proved that RTDe spatial expression is the integrity of the process of the recreational and tourist use area and may be in various stages of development: the emergence, development, prosperity, stagnation, decline, disappearance.

Determined that the most suitable in the study of evolutionary and genetic models RTDe is historical and genetic clustering methods; RTDe functional model - can call modeling, explanation, analysis etc; based structural model RTDe responsible use of systemic and structural research methods; for typological model RTDe study was based on the use of the following methods: classification, typology, systematization, taxonomy, zoning, analyzing analog ranges, comparative, analytical and statistical dispatching research (fieldwork) basin, poll scoring, blank description, SWOT- and ABC analysis etc. methodological background information model RTDe defined mapping and GIS methods.

In the recreational and tourist issues geo method will help not only to trace the development of tourism, but also to get evidence-based results of its promising areas required by modern science.

Список використаних джерел:

1. Барладін О.В. Геоінформаційні технології – основа картографічного виробництва в Інституті передових технологій / Барладін О.В. // Національне картографування : стан, проблеми та перспективи розвитку: зб. наук. пр. – Вип. 2. – К., 2005. – С. 178-181.
2. Берлянт А.М. Геоинформационное картографирование / А.М. Берлянт. – М.: Астрея, 1997. – 64 с.
3. Божук Т.І. Методи дослідження рекреаційно-туристичних дестинацій / Божук Т.І. // Регіон – 2015: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5–6 листопада 2015 р.). – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 49-50.
4. Геренчук К.І. Польові географічні дослідження / Геренчук К.І., Раковська Е.М., Топчієв О.Г. – К.: Вища шк., 1975. – 248 с.
5. Дротянко Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (постнекласичне дослідження) / Дротянко Л.Г. – К.: Європ. ун-т, 2000. – 424 с.
6. Исаченко А. Г. Теория и методология географической науки / А.Г. Исаченко. – М.: Академия, 2004. – 400 с.
7. Коніщева Н.Й. Методичні підходи до оцінки соціальних, економічних та екологічних наслідків розвитку туризму / Коніщева Н.Й., Кушнірович Н.О. // Туристсько-краєзнавчі дослідження. – К.: ЧП Кармаліта, 1999. – Вип. 2. – С. 165-167.
8. Кузык С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія / Степан Кузык. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 254 с.
9. Кузык С.П. Оцінка туристичної придатності території Карпат / Кузык С.П., Касянчук З.О. // Карпати. Український міст в Європу : проблеми і перспективи: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів, 1993. – С. 100-103.
10. Методология оценки рекреационных территорий. / Данильчук В.Ф., Алейникова Г.М., Босуновская А.Я., Голубничая С.Н. – Донецк, 2003. – 321 с.
11. Ровенчак І.І. Картографічний метод в сакральній географічній дослідженні / Ровенчак І.І. // Картографія та вища школа. – К., 2006. – Вип. 11. – С. 213-216.
12. Семенюк Э.П. Общенаучные категории и подходы к познанию: Философский анализ / Семенюк Э.П. – Львов: Вища шк., 1978. – 176 с.
13. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 432 с.
14. Фаренік С. Логіка і методологія наукового дослідження / С. Фаренік. – К. : УАДУ, 2000. – 340 с.
15. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / Шаблій О.І. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.

References:

1. Barladin, O.V. (2005). Geoinformatsiyni tehnologii – osnova kartografichnoho vurobnutstva v Institutu peredovykh tehnologiy. *Natsionalne kartografuvannya: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku: zb. nauk. pr.* K., 2, 178-181.
2. Berlyant, A.M. (1997). *Geoinformatsionnoe kartografirovanie.* M.: Astreya, 64.
3. Bozhuk, T.I. (2015). *Metody doslidzhennya rekreatsiyno-turystychnykh destynatsiy. Region – 2015: strategiya optimalnoho rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 5–6 lystopada 2015 r.).* Kh : KhNU imeni V.N. Karazina, 49-50.
4. Gerenchuk, K.I., Rakovska, E.M., Topchiev, O.G. (1975). *Polyovi geografichni doslidzhennya.* K.: Vyscha shk., 248.
5. Drotynko, L.G. (2000). *Fenomen fundamentalnoho i prykladnoho znannya (postneklasychne doslidzhennya).* K.: Evrop. un-t, 424.
6. Isachenko, A.G. (2004). *Teoriya i metodologiya geograficheskoy nauki.* M.: Akademiya, 400.
7. Konishcheva, N.Y., Kushnirovich, N.O. (1999). *Metodychni pidkhody do otsinky sotsialnykh, ekonomichnykh ta ekologichnykh naslidkiv rozvytku turyzmu. Turystsko-kraeznavchi doslidzhennya.* K: ChP Karmalita, 2, 165-167.
8. Kuzyk, S. (2010). *Teoretichni problemy turyzmu: suspilno-geografichni pidkhid: monografiya.* Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka, 254.
9. Kuzyk, S.P., Kasyanchuk, Z.O. (1993). *Otsinka turystychnoi prydatnosti terytorii Karpat. Karpaty. Ukrainyskyi mist v Evropu: problemy i perspektyvy: tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Lviv, 100-103.
10. Danilchuk, V.F., Aleynikova, G.M., Bosunovskaya, A.Ya., Golubnichaya, S.N. (2003). *Metodologiya otsenki rekreatsionnykh territoriy.* Donetsk, 321.
11. Rovenchak, I.I. (2006). *Kartografichniy metod v sakralno-geografichnykh doslidzhennyakh. Kartografiya ta vyshcha shkola.* K., 11, 213-216.
12. Semenyuk, E.P. (1978). *Obshchenauchnye kategorii i podkhody k poznaniyu: Filosofskiy analiz.* Lvov: Vyscha shk., 176.
13. Topchiev, O.H. (2005). *Suspilno-geografichni doslidzhennya: metodologiya, metody, metodyky.* Odesa: Astroprynt, 432.
14. Farenik, S. (2000). *Logika i metodologiya naukovoho doslidzhennya.* K.: UADU, 340.
15. Shabliy, O.I. (2001). *Suspilna geografiya: teoriya, istoriya, ukrainoznavchi studii.* Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 744.

Надійшла до редколегії 15.03.2016 р.

UDC 332.142:338.48:911.3

Kostiantyn Horb, PhD (Geography), Associate Professor
e-mail: gorbk@mail.ru
University of Customs and Finance, Dnipropetrovsk

TOURISM POTENTIAL OF THE TERRITORY IN REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

The concept of tourism's potential of the territory is analyzed in this article; the concept of tourism development in the region is grounded and its overall scheme is built. The tourist potential of the territory as a base of regional tourism development is a complex system which consists of geographical «core» and «add» of other factors and conditions which promote such development. At the same time, the core of tourism's potential in one's turn, is considered at two levels: the first (lower) level provides a set of identified and prepared tourism resources for use and expanded tourism infrastructure which is reinforced by institutional support for tourism development. The second (top) level is a set of tourist destinations, tourist clusters, tourist landscapes and regional tourism product. In particular these innovative forms of tourism territorial units in their connection are the key indicators of regional tourism development and they should be the main object of attention of the regional administration and other entities of the regional economy which are interested in tourism development.

Transit and trans-regional tourist destinations (TD) deserve special attention and generally promote a positive image of a tourist area but not always ensure the economic success of the regional tourism. In this connection, regional authorities, representatives of tourism business and the public should not just study the demand and promote their TD among foreign tourists but accordingly to take care about their inclusion in the tourist routes which are developed and sold by tour operators in other regions and countries. Subjects who promote destinations of the region on the tourism market should also promote not only places of tourist interest as such, but its tourist facilities and their services and in generally help to increase the duration of visiting of the region.

Key words: tourist potential of the territory, tourist development of the region, a tourist destination, a tourism cluster, a tourist landscape, a regional tourist product.

Костянтин Горб. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЇ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано поняття туристичного потенціалу території (ТПТ), обґрунтовано концепцію туристичного розвитку регіону та побудовано загальну його схему. Виділено «ядро» та «надбудову» ТПТ, визначено роль у даному розвитку окремих складових туристичного потенціалу на різних рівнях. Розкрито сутність окремих його інноваційних територіальних форм у співставленні й порівнянні – туристичних дестинацій, туристичних кластерів, туристичних ландшафтів та регіонального туристичного продукту. Наголошено на необхідності врахування в регіональному туристичному розвитку транзитних та трансрегіональних дестинацій.

Ключові слова: туристичний потенціал території, туристичний розвиток регіону, туристична дестинація, туристичний кластер, туристичний ландшафт, регіональний туристичний продукт.

Константин Горб. ТУРИСТСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ТЕРРИТОРИИ В РЕГИОНАЛЬНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

В статье проанализированы понятия туристского потенциала территории (ТПТ), обоснована концепция туристского развития региона и построена общая его схема. Выделены «ядро» и «надстройка» ТПТ, определена роль в этом развитии отдельных составляющих туристского потенциала на разных уровнях. Раскрыта сущность отдельных его инновационных территориальных форм в сопоставлении и сравнении – туристских дестинаций, туристских кластеров, туристских ландшафтов и регионального туристского продукта. Обоснована необходимость учета в региональном туристском развитии транзитных и трансрегиональных дестинаций.

Ключевые слова: туристский потенциал территории, туристское развитие региона, туристская дестинация, туристский кластер, туристский ландшафт, региональный туристский продукт.

Introduction. Accelerated development of tourism in the past few decades in the world in general and in Ukraine in particular shows a need of a deeper analysis of the tourism's potential of the territory, taking into account an escalation of the competition over «tourists» both between travel agencies and different destinations, regions and countries. This problem in Ukraine in the past two years is particularly acute at the regional level, which is connected with a shift in emphasis from traveling to foreign countries to travelling within Ukraine for many compatriots because of falling revenue in the converted currency. Exactly because of this reason recently there is an accelerated activation of domestic tourism process, popularization of visiting little-known destinations and including them in the new routes in almost all regions of Ukraine. In connection with it, the analysis

and improvement of management processes for the development of tourism in the region is getting important.

Literature review. In scientific literature as well as geographical and economical order there is a huge number of works which are devoted to the tourism's potential of the territory, its evaluation and substantiation of directions of use and development [10]. At the same time there is a tendency of some differentiation of attention of scientists on the individual components of the tourism's potential and as a whole – tourism industry in the region. First of all it deals with modern and efficient, but rather complicated subdivisions of tourism development such as tourist destinations, tourism clusters and tourism (recreation) landscapes. Thus, the publications of some authors (and usually in a majority) are devoted exclusively to tourist destination issues (Y. Leont'jeva [7], T. Luzhanska [8], A. Golovchan [2] etc.); publications of other authors are devoted to tourism cluster issues

(S. Ilchyshyn [4], O. Krajnyk, M. Bil' [6], N. Smochko [13] etc.), or tourism (recreational) landscapes (V. Chyzhova [16], T. Panchenko [15], I. Smal', O. Baranovska [12] etc.) and so on. However, there aren't actually any comparisons of these concepts and their real local realization between each other, a comprehensive comparative assessment of their place in the development of tourism in the region.

The aim of our study is analysis of the concept of tourist potential of the territory, the substantiation of the concept of tourism development in the region and building its overall scheme, determining the location of individual components of tourist potential and comparison some of its local forms, analysis of the role of certain types and levels of tourist destinations in the economic development of the region (in particular, consideration of transit and trans regional destinations).

The main material. The tourism's potential of the territory (TPT) is a vast concept which covers the totality of natural, ethno-cultural and socio-historical resources as well as the current economic and communication infrastructure area which together serve or can serve as prerequisites for the development of certain types of tourism [1]. From our point of view, the concept of TPT can be viewed at two levels – in general (narrowed) and extended interpretation. The above definition is the narrowest option that provides reference to TPT to only certain geographic objects and their specific properties and characteristics, which can be directly used for tourism and are easy to analyze and map statistically. As for extended insight, certain conditions and factors can be added to TPT that generally promote tourism development, for example, political and economic stability, proximity of tourist demand areas, the overall level of education and culture of the population, willingness of local residents to receive tourists from other regions and countries, the general perception of tourism and other innovations and so on. In this connection, the narrowed option of interpretation can be considered as a «TPT core», more advanced version of TPT interpretation as some of its «superstructure» or «shell».

Analyzing the mentioned core of tourist potential of the territory, we can see that the key geographic features which make it up are not only «classic» tourism resources and infrastructure but certain forms of its territorial combinations which characterize including the extent of formation and development of regional tourism (regional tourist complex). They are such components as:

- tourist destination;
- tourist cluster;
- tourist (recreation) landscape;
- regional (local) tourist product.

Each of these types can be a subject of a multi-level hierarchic territorial (geospatial) structure as well as being the basis of tourism (recreational) zoning. It is also obvious that each of these objects can be formed and developed on different stages of tourist developing and development of the territory. In connection with it, we should choose the concept of tourism development of the region. In scientific literature on tourism issues and regional economy there are such terms as «regional development of tourism», «development of tourism in the

region», «regional tourism development» [14]. From our point of view, these concepts seem to be identical at first glance. If the first two of them provide, in the first place, a gradual improvement of recreational and tourism activities at some achieved level without necessarily desire to move them to higher levels, then in particular, the regional tourist development points to the ambitious goal – «not to stop» on the way of building «a measure of tourism» of the regional economy until the acquiring of the stable specialization of the region on tourism industry (in rare cases it can be even mono specialization), in other words, until that measure when the region will be completely tourist.

In connection with the aforesaid, regional tourism development (RTD) can be defined as a gradual process of tourism developing on the regional territory, growth of tourism infrastructure and forming a system of cooperated and hierarchically subordinated subdivisions of tourism specialization with different scopes and finally as a forming and maintaining specialization on the tourism industry in the region as a whole. Organizational and management component of RTD in this case should provide promotion and confirmation of this process by institutional, marketing, business, community events and so on.

According to this definition, we managed to build a general scheme of RTD process which is shown on Fig. 1. From our point of view, this process can consist of three main phases which cover the identification and evaluation of tourism resources, tourism development and the formation of the region. In this scheme we marked out the names of types of objects which make up the territorial basis, basic geographical foundation as tourism's potential of the region and its development at different stages (resources, infrastructure, landscapes, destinations, clusters, regional product).

From our point of view, the decisive factor in the economic success of the regional tourism development in this process is exactly the completed formation of the regional tourist complex which lies in creation of mutually agreed system of four territorially hierarchic sub system-components – travel landscapes, destinations, clusters and regional tourism product and its components. For effective management is important not only search for certain integrated model of the territorial structure of tourism of the region at «higher» level of development which would unite all components which are mentioned above in some synthesized unit and would be built by «imposing» four relevant card schemes one on another but their comparison, confrontation and mutual concordance, on account of factually the same basic content of each of these types of territorial entities which are imposed from various scientific positions on the basis, accordingly, of different terminological and conceptual instruments and models. In this connection we should dwell on each of these concepts.

Considering the **tourist landscapes**, first of all, it should be noted that with some degree of conditionality in our case we identify, rather than distinguish such concepts as «tourism» and «recreation» and not separate them. In domestic and foreign scientific practice quite established theory of recreational landscapes was formed (RL), which is based mainly on two disciplines: at the

first place, it's a study of landscapes as «Synthetic wing» of physical geography, within this study an independent recreational study of landscapes was formed [16]; secondly, it's an architecture and regional planning, within an appropriate recreational direction of this scientific block [15]. Summarizing numerous definitions, we can define the landscape as a natural recreational complex, which has beneficial medical and biological effects on the physical and psycho-emotional state of a person and in some way is prepared for use with recreational purposes. The theory of RL has a strong environmental

component, in practical sense; its provisions are devoted mainly to substantiation standards of recreational loads on different types of natural systems, relevant building regulations and design issues of improvement of certain natural areas which can be used for tourism purposes and so on. At the same time, in physical geography as well as in environmental and architectural planning approach in the theory of RL a building of regional structures is provided and it's based on typical landscape maps that should certainly be used by the regional management of the tourism industry.

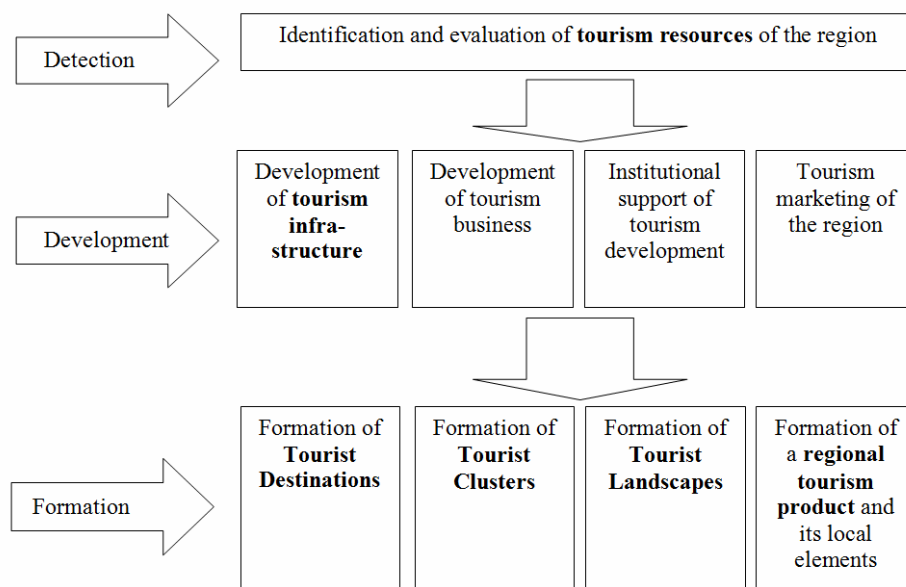

Fig. 1. General scheme of tourist development in the region

In the context of regional tourism development during its consideration of the time dimension we can speak of a gradual process of gaining an appropriate level of development by recreational landscapes. From our point of view, a formed recreational (tourist) landscape can be interpreted as a natural territorial complex, which is characterized by a sustainable preservation on condition of optimal maintenance and regulation of tourist demand for its visit and optimal arrangement of engineering and technical facilities. At higher levels of RTD, accordingly, a regional system of formed RL is built.

Equally important for the regional tourism development on the final stage of forming a tourist region is a creation and functioning of **the tourism clusters**, which concept mainly has economic and geographical («regional-economic») sense. In generally the theory of clusters, which is formed by an American economist Michael Porter, largely is corresponding with the Soviet model of territorial production complexes [14]. Tourist cluster is a system of different compactly arranged travel companies which interact together, using common tourism resources and get more benefit from joint efforts in a form of wider range of opportunities and final total revenues ([13], [4], etc.). At the regional level a regional system of tourist clusters of various sizes and tourist orientation profiles can be formed and that characterizes the level of formation of tourist region, promoting increased revenues to regional budget from the tourism industry

and strengthening tourism as an area of specialization in the region.

The concept of **tourist destination** (TD) is the most capacious and probably the most popular in tourist scientific circles in modern conditions. Many scientific works are devoted to a justification of its concept and development of both theoretical and practical aspects that we believe is justified. Exactly the concept of destinations most designed to ensure the real development of tourism in the region. It is based mainly on marketing theory and foresees primarily the popularization of different geographic features among many tourist circles and among organizers of tourist trips. A broad range of interpretations and definitions of TD is available, for example, from popular to visit places for resting to a decisive element of regional tourism system and regional management entity ([2], [7-8], etc.). The concept of TD is closely related to the concepts of tourism image and tourist brand of place, city, region, country and so on. The scientists give a special attention to lifecycle of TD and its systematization.

The World Tourism Organization defines destination as a physical space in which a visitor spends at least one day and that includes tourism products, including services and attractions and tourist resources, has physical and administrative boundaries which define its management form, image and reputation, which in turn affect its competitiveness in the tourism market [9]. A local

tourism destination is a physical space in which a visitor spends at least one night. It includes tourism products such as support services and attractions, and tourism resources within one day's return travel time. It has physical and administrative boundaries defining its management, images and perceptions defining its market competitiveness. Local tourism destinations incorporate various stakeholders often including a host community, and can nest and network to form larger destinations. Analyzing the above and other interpretations of TD, we can get the conclusion that tourist resource is becoming a destination as the acquisition of its popularity among visitors and increase of economic benefit from its tourism use.

Tourist destinations undoubtedly play an important role in the regional economy. In general, the more popular are certain places and areas for tourists, the more money goes to the regional budgets. But it is necessary to define certain warnings.

First of all, most relevant domestic scientific papers consider destinations mainly as places and areas that are either identical or completely belong to certain administrative regions of different levels. In fact, the concept of destinations is much broader and if to take into account their division on point, linear and planar [3] and analyze the experience of organization of their visit we can find many examples where one TD can simultaneously can be included to the multiple regions or even countries. Mostly it concerns many trans-boundary destinations - routes, interstate resort areas and so on. Therefore, we can talk about **trans-regional destinations** and routes as areas that are connected by common natural and cultural features, but that are crossed by administrative boundaries. In this connection, regional authorities, representatives of tourism stakeholders and the public should not just study the demand and promote their TD among foreign tourists but also accordingly take care about their inclusion in the tourist routes which are developed and sold by tour operators in other regions and countries.

Secondly, the high popularity and attendance to destinations itself not always provides significant amounts of revenue to the regional budgets. Especially this deals with **transit destinations** as objects of episodic short visits during tourist trip. Ideally, tourists or tour group can visit the region using their own vehicles, with their guide, with their own reserves of fuel and food, other necessary things, visit only publicly popular places that do not require entrance fees, and not spend in the region any money at all. There is maintaining or even increased popularity of TD in such a case, but the tourist development of the region in the economic sense is absent, or at least noticeable. Therefore, subjects which are promoting tourism destinations in the region should promote not only places of tourist interest, but also their tourist facilities and their services, and generally help to increase the duration of visiting the region.

Special attention is also given to the concept of **regional tourism product** (RTP) as one of the important

elements of the area's tourism's potential at the highest levels of tourism development in the region, which characterize including the level of development of tourism in the region. The concept of RTP is an overcome of tourism marketing and also is an industrial component of tourism as tour operating. In general, the regional tourism product is defined as a set of goods and services for tourist purposes that are produced and consumed in particular region of the country [1]. The geographical sense of RTP is that all these services and goods are produced and sold exclusively at the sites of objects of tourist interest with a specific territorial reference, emphasizing the close relationship between RTP and tourist destination. Among all varieties of tourism product, V. Kipitenko marks out such types as: tourism product-item (article), tourism product-event, tourism product-service, tourism product-action, tourism product-rout, tourism product-place [5, p. 22-24]. The last three variations indicate the geographical basis of tourism product.

Structurally RTP consists of certain elements of the lower level (regional, local, etc.) that can be differentiated by a scale and value of similar systems mentioned above – TPT components on a stage of forming, fixing and maintaining the tourist specialization of area. RTP is an important subject of regional planning and management in general.

Conclusions. The tourist potential of the territory as a base of regional tourism development is a complex system which consists of geographical «core» and «add» of other factors and conditions which promote such development. Therefore, the core of TPT is considered at two levels: the first (lower) level provides a set of tourism resources which are identified and prepared for the use and expanded tourism infrastructure, confirmed by institutional support of tourism development. The second (top) level is a set of systems of tourist destinations, tourist clusters, tourist landscapes and regional tourist product, each of them characterizes the same land area and geographic features but from substantially different scientific and practical position.

The last part of the core of TPT which describes the higher level of formation of specialized tourist region in modern conditions of aggravation of inter-regional competition in the tourism sector should act as the basis of the tourist potential of the region and, consequently, the basis of its tourist development. The certain facts of world practice can be confirmation of justice of last thesis when the tourism resources of the region were not the basis for its tourism development (for example – Las Vegas Game Center has become a major tourist brand of Nevada, was built on the spot almost without tourism resources; in some way this also applies to many amusement parks, etc.).

Therefore, these innovative forms of tourism territorial units in their connection should be the main object of attention of the regional administration and other entities of the regional economy, interested in tourism development.

Список використаних джерел:

1. В'їзний туризм: навчальний посібник / Авторський колектив: Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андреева Г.П. та ін. – Ніжин, Видавництво Лук'яненко В.В., 2010. – 304 с.
2. Головчан А.І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними / А.І. Головчан. // Торгівля і ринок України: Зб. наук. праць. – 2009. – № 27. – С. 157-161.
3. Горб К. Туристичні дестинації в системі міжнародної маркетингової діяльності / К. Горб // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2012. – Вип. 41. – Ч. 2. – С. 26-33.
4. Ільчишин С.М. Місце і роль торгівлі у формуванні туристичного кластеру / С.М. Ільчишин // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Економічна. – 2011. – Вип. 38. – С. 249-253.
5. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму: підручник / В.К. Кіптенко. – К.: Знання, 2010. – 502 с.
6. Крайник О. Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект / О. Крайник, М. Біль // Науковий вісник «Демократичне самоврядування». – 2009. – Вип. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/krajnyk.htm
7. Леонтєва Ю.Ю. Формування та реалізація стратегії розвитку регіональної туристичної дестинації. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Ю.Ю. Леонтєва // Харківська національна академія міського господарства Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2010. – 24 с.
8. Лужанська Т.Ю. Стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій / Т.Ю. Лужанська // Науковий Вісник Мукачівського державного університету. Серія економіка. – 2014. – № 2 (2). – С. 175-180.
9. Любіцева О.О. Типізація дестинацій / О.О. Любіцева, О.В. Третьяков // Географія та туризм: Зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 17. – С. 3-9.
10. Михайліченко Г.І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток / Г.І. Михайліченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С.115-124.
11. Святохо Н.В. К вопросу об элементном составе туристского потенциала региона / Н.В. Святохо // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 121. – С. 76-79.
12. Смаль І.В. До питання про типізацію та оцінку рекреаційних ландшафтів / І.В. Смаль, О.В. Барановська // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 176. – С. 173-177.
13. Смочко Н.М. Кластерні рекреаційно-туристичні моноутворення у сучасному геопросторі / Н.М. Смочко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 7. – С. 577-580.
14. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. / Д.М. Стеченко, І.В. Безуглий, Н.П. Турло, С.М. Мархонос; за ред. Д.М. Стеченка. – К.: Знання, 2012. – 455 с.
15. Функціонально-планувальна організація ландшафтно-рекреаційних об'єктів. Матеріали 75-ї науково-практичної конференції (15-18 квітня 2014 року, КНУБА) / Т.Ф. Панченко, Л.І. Рубан та ін. // Архітектурний вісник КНУБА. – 2014. – Вип. 3. – С. 173-183.
16. Чиждова В.П. Рекреационные ландшафты: устойчивость, нормирование, управление / В.П. Чиждова. – Смоленск: Ойкумена, 2011. – 176 с.

References:

1. Koval, P.F., Aleshuhina, N.O., Andreeva, H.P. (2010). Vyiznyi turyzm: navchalnyi posibnyk. Nizhyn, Vydavnytstvo Lukyanenko V.V., 304.
2. Holovchan, A.I. (2009). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennya sutnosti turystychnykh destynatsiy ta upravlinnya nymy. *Torhivlya i rynok Ukrainy: Zb. nauk. prats*, 27, 157-161.
3. Horb, K. (2012). Turystychni destynatsii v systemi mizhnarodnoi marketynhovoї diyalnosti. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya geografichna*, 41, 2, 26-33.
4. Ilchishyn, S.M. (2011). Mistse i rol torhivli u formuvanni turystychnoho klasteru. *Visnyk Lvivskoi komertsiynoi akademii. Seriya: Ekonomichna*, 38, 249-253.
5. Kiptenko, V.K. (2010). Menedzhment turyzmu: pidruchnyk. K.: Znannya, 502.
6. Kraynyk, O., Bil, M. (2009). Turystychnyi klaster regionu yak forma sotsialnoho dialohu: upravlinskyi aspekt. *Naukovyi visnyk «Demokratychnye samovryaduvannya»*, 4. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/krajnyk.htm
7. Leontyeva, Yu.Yu. (2010). Formuvannya ta realizatsiya strategii rozvytku regionalnoi turystychnoi destynatsii. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05 – rozvytok produktyvnykh syl i regionalna ekonomika. *Kharkivska natsionalna akademiya miskoho hospodarstva Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*. Kharkiv, 24.
8. Luzhanska, T.Yu. (2014). Strategii rozvytku regionalnykh turystychnykh destynatsiy. *Naukovyi Visnyk Mukachivskoho derzhanoho universytetu. Seriya ekonomika*, 2 (2), 175-180.
9. Lyubitseva, O.O., Tretyakov, O.V. (2012). Typizatsiya destynatsiy. *Geografiya ta turyzm: Zb. nauk. pr.* K., 17, 3-9.
10. Mykhaylichenko, H.I. (2013). Turystychnyi potentsial: metody otsynuvannya ta innovatsiynyi rozvytok. *Problemy ekonomiky*, 1, 115-124.
11. Svyatokho, N.V. (2007). K voprosu ob elementnom sostave turystskoho potentsiala regiona. *Kultura narodov Prichernomor'ya*, 121, 76-79.
12. Smal, I.V., Baranovska, O.V. (2009). Do pytannya pro typizatsiyu ta otsinku rekreatsinykh landshaftiv. *Kultura narodov Prichernomor'ya*, 176, 173-177.

13. Smochko, N.M. (2015). Klasterni rekreatsinyo-turystychni monoutvorennya u suchasnomu geoprostorі. *Globalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 7, 577-580.
14. Stechenko, D.M., Bezuhlyy, I.V., Turlo, N.P., Markhonos, S.M. (2012). Upravlinnya regionalnym rozvytkom turyzmu: navch. posib. K.: Znannya, 455.
15. Panchenko, T.F., Ruban, L.I. (2014). Funktsionalno-planuvalna organizatsiya landshaftno-rekreatsinykh obyektiv. Materialy 75-i naukovo-praktychnoi konferentsii (15-18 kvitnya 2014 roku, KNUBA). *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*, 3, 173-183.
16. Chizhova, V.P. (2011). *Rekreatsionnye landshafty: ustoychivost, normirovanie, upravlenie*. Smolensk: Oykumena, 176.

Надійшла до редколегії 17.03.2016 р.

UDC 911.3:2

Ivan Kostaschuk, PhD (Geography), Associate Professor
e-mail: ivan_kostaschuk@ukr.net
Roman Kisil, Student
e-mail: romannkisill@gmail.com
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

CONFESSIONAL SPACE AND ITS STRUCTURE IN THE CONTEXT OF HUMAN GEOGRAPHY RESEARCH

On the basis of analysis of the works of many scientists, we concluded that the confessional space is different from the concepts of confession, religious sphere and religious space. They all have different scientific explanation and interpretation, although sometimes they have been used as synonyms in Ukrainian social geography. Confessional space differs from religious space, primarily in the fact, that it does not include atheists, agnostics and others, who do not associate themselves with any beliefs.

Confessional space – is a part of the religious space that combines in a particular area religious communities, movements and trends that are interconnected with each other by different types and forms of relationships.

This our understanding of the confessional space allows us to form different types of structures, namely: territorial, branch (interior, confessional) and management, because it reflects the territorial and branch connection. We present the territorial structure by such elements as: confessional point, confessional center, confessional area and confessional node. We propose to allocate confessional and geographical regions and subregions by the confessional and geographical regionalization. The branch (internal, confessional) structure of the confessional space of Ukraine is represented by more than 55 different trends, confessions and movements. The management structure is rather complex, as every religious confession has its own characteristics in management. It has been established, that the confessional space plays an important role in shaping of the public thinking and course of many social processes.

Key words: religious space, confessional space, geography of religion, territorial structure of the confessional space, management structure of the confessional space, branch (internal, confessional) structure of the confessional space, confessional and geographical regionalization, confession.

Иван Костащук, Роман Кисиль. КОНФЕСИЙНИЙ ПРОСТІР ТА ЙОГО СТРУКТУРА В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В даній статті, з позицій суспільної географії та на основі аналізу багатьох наукових праць, розкривається поняття «конфесійний простір» та проводиться його розмежування від терміну «релігійний простір». Проаналізовано місце конфесійного простору в географічному просторі. Авторами пропонується новий підхід до виділення елементів територіальної, галузевої (внутрішньої, конфесійної) та управлінської структури. В статті продовжено розвиток теоретико-методологічної бази суспільно-географічної науки – географія релігії.

Ключові слова: релігійний простір, конфесійний простір, географія релігії, територіальна структура конфесійного простору, управлінська структура конфесійного простору, галузева (внутрішня, конфесійна) структура конфесійного простору, конфесійно-географічне районування, конфесія.

Иван Костащук, Роман Кисиль. КОНФЕССИОНАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО И ЕГО СТРУКТУРА В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В данной статье, с позиций общественной географии и на основе анализа многих научных трудов, раскрывается понятие «конфессиональное пространство» и проводится его разграничение от термина «религиозное пространство». Проанализировано место конфессионального пространства в географическом пространстве. Авторами предлагается новый подход к выделению элементов территориальной, отраслевой (внутренней, конфессиональной) и управленческой структуры. В статье продолжено развитие теоретико-методологической базы общественно-географической науки – география религии.

Ключевые слова: религиозное пространство, конфессиональное пространство, география религии, территориальная структура конфессионального пространства, управленческая структура конфессионального пространства, отраслевая (внутренняя, конфессиональная) структура конфессионального пространства, конфессионально-географическое районирование, конфессия.

Introduction. One of the critical problems arising for a modern society, which is experiencing an information stage of its development, is inter-ethnic and inter-confessional relations, the problem of confessional peace. Scientific research of the religious and confessional space is inevitable today. The social and geographical research of sacral space has a particular relevance, as it allows identifying clearly and tracing the territorial differences in the confessional space, understanding the reasons of the origin of religious conflicts and making appropriate predictions, developing ways of their decrease and manifestation. Research of the confessional space is one of the most important areas of

scientific research of a contemporary social and geographical science – the geography of religion. It is associated with important problems of society, particularly – to overcome ethnic and religious conflicts. Today such studies become of particular relevance in Ukraine, where the situation between the two Orthodox denominations, namely the Ukrainian Orthodox Church and the Ukrainian Orthodox Church of Kiev Patriarchate, has aggravated. Therefore, this research topic is relevant and perspective, as it promotes the development of a theoretical and methodological framework of sacral geography, which gives better understanding and forms new approaches of social and geographical research of sacral spaces in turn.

Literature review. In the course of research, we have studied many works of various scholars, such as K. Mezentsev, K. Gorina, I. Filimonova, A. Murzaleva, S. Safronova, S. Andryeyanova, A. Akhiezer, V. Bulaeva, O. Balabeykinoya, A. Kovalchuk, A. Kuchabskiy, V. Patiychuk, L. Klyuchko, Yu. Kohatko and others. However, most works of these scientists equate confessional space with religious space, and some works have not developed the studies about the confessional space itself. Therefore we can say that the problem has originated in the social and geographical science but remains unresolved and needs further research from the standpoint of methodology of the social geography.

Novelty of this research article. Today there are no clear methodological grounds of the basic concepts, principles and approaches to the scientific research in social geography. Therefore, the formation of the concept basis and its scientific basing exactly from the position of social and geographical research is an important aspect. This article focuses on the basing of such a concept as “confessional space”, its territorial, branch (internal, confessional) and management structure, as well as on the distinction between this concept and the term “religious space”.

Problem statement. The purpose of the scientific research highlighted in this article is to analyze existing definitions and scientific basing of the concept of “confessional space” from the standpoint of social geography, as well as to offer its territorial and branch (interior, confessional) structure. According to the purpose, we were facing the following objectives: 1) to analyze approaches to the definition of the “confessional space” of different scientists, social geographers as well as religious scientists, social scientists and others; 2) to place confessional space in the geographical area; 3) to offer elements of the territory and branch (interior and confessional) structure of the confessional space.

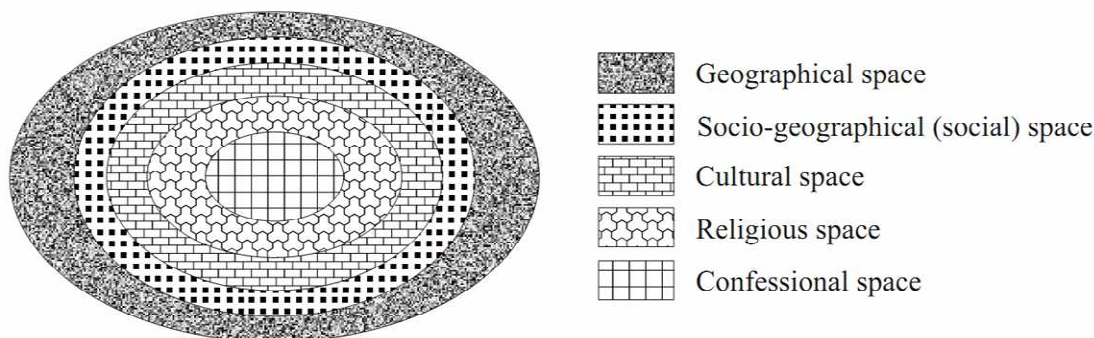

Fig. 1. The place of confessional space in the geospace

According to K. Horina, confessional space is a collection of all religions and all beliefs in a particular area, area of distribution of which can be regarded as independent subspaces [4, p. 9].

I. Filimonova understands confessional space as a complex geoethnoconfessional system, components of which are carriers of faith and cultural landscape elements, consisting of elements of religious and secular landscapes [5, p. 42-43].

Main contents of research. Today, there is no clear scientific definition of “confessional space”. Some religious studies scholars, philosophers and social scientists equate this notion with the notion of “religious space”. But these concepts are distinguished in social geography.

According to O. Ahyezera, space is the problem of correlation of the subject’s consciousness to his personal space and space in general [1, p. 29]. A. Huseyn believes that space is a spiritual continuum, geographical localization or premises where a person is or lives [2, p. 37]. Thus, the concept of geographical space appears – it is a philosophical category with the objective, general and cognitive forms of existence of material entities and objects within it.

Geographical space in its structure consists of the following spaces as near space, high atmosphere, geographical cover between the tropopause and the lower boundary of the crust (Moho discontinuity) and the underlying layers of the upper nadastenosphere mantle.

The space of geographic environment consists of natural-geographic, socio-geographical (social) and economic-technical.

The socio-geographical space of society together with all spheres of the geographical environment is the most dynamic and is a space-time combination of social objects, phenomena and processes in conjunction with the natural surroundings. The ideas of the social and geographical space were presented for the first time by professor of the Lund University (Sweden) T. Heherstrand in early 70’s of XX century. The basis of this theory is the idea of disclosure of space and time in the form of a single, indivisible space-time organization [3, p. 17]. It is divided into recreational-tourist, educational, scientific, cultural, welfare, etc. Most scientists refer the religious space to the structure of cultural space, and confessional accordingly to the religious (Fig. 1).

A. Muzalev proposes to consider the confessional space as the ecosystem, highlighting its “geographical” components that may have a certain territory restriction, characterize other elements of the social landscape and are the organizing and transforming power of social and cultural life of the population of a certain territory. These include religious institutions and their followers, religious infrastructure – material base of worship, territorial characteristics of religious worship and religious values

as one of the important components of the local ethno-confessional systems [6, p. 159].

S. Safronov understands the confessional space as the ratio of local spheres of influence of major religions on the population [7, p. 7].

S. Andryeyanova thinks that confessional space is a part of geo-cultural space, which arose as a result of interaction and development of the population's confessional groups [8, p. 22].

V. Bulaev claims that confessional space is a qualitative characteristic of the territory, which is a reflection of territorial belonging and spiritual component as information-energy component of the geospace [9, p. 147].

O. Balabeykina examines the confessional space as an area within which the religious activities are held and religious infrastructure facilities are located [10, p. 5].

I. Kostaschuk understands confessional space as the geographic combination of religious communities of different confessions in a particular area and their impact on the population [11, p. 139].

The concepts of a religious sphere have also been developed by us. It is widely used in social and geographical research of Ukrainian scholars, including: A. Kovalchuk, A. Kuchabskiy, V. Patiychuk, L. Klyuchko, YU. Kohatko and others. All works give the following definition of the religious sphere – it is the faithful, their religious organizations (from a separate community to a big church), their religious activities and religious activities of the unfaithful part of society interconnected together. That is, the religious activity of atheists separates the religious sphere from the confessional space.

Having studied definitions of various scholars, who studied religious space, we concluded that the confessional space is different from the concepts of confession, religious sphere and religious space. They all have different scientific explanation and interpretation, although sometimes in Ukrainian social geography were used as synonyms. Confessional space differs from religious space, primarily by the fact, that it does not include atheists, agnostics and other people who don't associate themselves with any beliefs.

Under confessional space we propose to understand the part of the religious space that unites religious communities of different confessions, movements and trends in a particular area, which are connected by relations between them.

Our understanding of the confessional space allows to form different types of structures, namely: territorial, branch (interior, confessional) and management, because it reflects the territorial and branch connection. It should also be noted that subspaces may be considered within the studied space, such as Orthodox of various confessions, two branches of Catholicism and others.

According to S. Safronov, confessional space consists of a territory combination of religious elements. These include: carriers of a certain faith, objects of public institutions related to maintenance and reproduction of the confession. It also includes religious heritage, organizing religious activity management centers of territory units (dioceses of the Orthodox Church, muftiats and muhtasibts of the Muslims) and confessional symbols. The physical part of these complexes is the material

base – capital structures: temples, churches, datsans etc. [7, p. 12].

K. Gorina believes that the confessional space as a geographical phenomenon can be represented as a relationship of three elements: carriers of faith (the faithful), a religious and cultural infrastructure and an attributive and ritual component. Thus, the model of religious system is being formed and it is bound by spiritual and geographical (territorial) relationships between elements, the properties of which will depend on the selection and correlation of these elements [4, c. 9].

We propose to study the territorial structure of the confessional space in quantitative and qualitative combination in a particular area of all existing confessions, trends and movements, and namely of their communities. To study the territorial structure we offer to use the following elements:

- confessional point is a populated locality, small in size where there is one or more confessions or movements that are represented in concentration of several or one community;
- confessional center is a populated locality that is an important center for several confessions and not only communities but also confessional management centers are focused in it, or it is an important pilgrimage center for any confession;
- confessional area is a small area, in which communities of one prevailing confession or movement with a small inclusion of non-indigenous religions for that territory are centered;
- confessional node is a relatively small and compact territory, where several religious centers and areas are concentrated, there are close connections among them and the similarity of confessional space is observed.

Confessional and geographical region and subregion should be also allocated by the confessional and geographical regionalization.

Confessional and geographical region – is a region, in which specific features of the manifestation and course of interconfessional relations appear, and which has historical and geographical and religious characteristics of a common development.

Confessional and geographical subregion – is a territory, which is a part of the region, and is distinguished by some differences of the confessional population composition.

Confessional (branch or functional and componential) structure is quite important for understanding of the confessional space at any territorial level. It represents a confessional division of space into separate religious confessions, trends and movements that are represented in a particular area.

We have developed a scheme of the branch (internal, religious) structure of the confessional space of Ukraine (Fig. 2), which presents all religious organizations that are represented in Ukraine on January 1, 2015. We tried to make their classification by trends, confessions and movements.

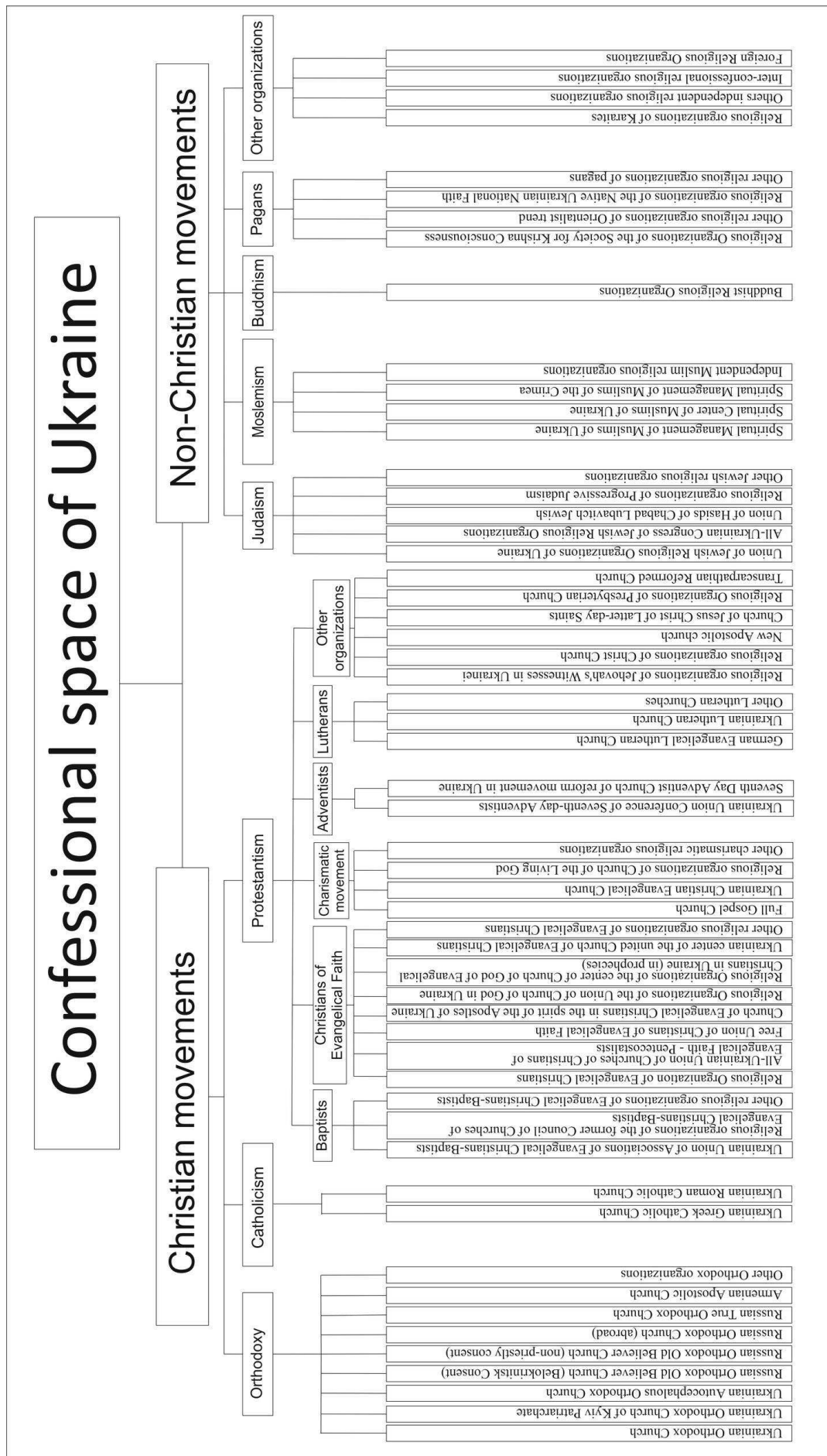

Fig. 2. Confessional space of Ukraine

Considering the confessional space in Ukraine, a management structure, that is a set of governing bodies of individual confessions, exercising hierarchically ordered control of functional components of their confessions in a particular area, is quite important. It should be noted, that most spiritual confession management centers operating in Ukraine, are located abroad. Moscow, Vatican, New York and other US centers, and centers of Protestant confessions that are managed from the European Union continue to be the most influential on geopolitical strategy of Ukraine.

Research of the confessional space is a very important direction in social geography.

Conclusions. Confessional space is a separate socio-geographical concept, reflecting the part of the religious space that combines in it religious communities of different confessions, movements and trends in a particular area, which are connected by interrelation between them. It has three kinds of its structure: territorial, branch (internal, confessional) and management. We represented territorial structure by the following elements: confessional point, confessional center, confes-

sional area and confessional node. We propose to allocate even confessional and geographical regions and subregions by the confessional and geographical regionalization. The branch (internal, confessional) structure of the confessional space in Ukraine is represented by more than 55 different trends, confessions and movements, and we divide them into two groups: 1) Christian confessions, which include Orthodoxy, Catholicism and Protestantism; 2) non-Christian movements, among which Muslims, Jews, Buddhists and pagans occupy a prominent place in Ukraine. The management structure is rather complicated, as every religious confession has its own characteristics in management. It is interesting that spiritual centers of the most confessions are located abroad of Ukraine. This space plays an important role in shaping of the public thinking and course of many social processes.

These studies are perspective. They should be used in the study of the religious space of Ukraine in general and of its individual regions. This will allow better tracing of the features of the formation and establishment of relations between confessions.

Список використаних джерел:

1. Ахиезер А.С. Российское пространство как предмет осмысления / А.С. Ахиезер // Отечественные записки. – 2002. – № 6. – С. 72-86.
2. Гусейнов Г.Ч. Пространство / Г.Ч. Гусейнов // Отечественные записки. – 2002. – № 6. – С. 35-39.
3. Масляк П.О. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу / Масляк П.О., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. – Київ: Лібра, 1996. – 328 с.
4. Горина К.В. Географическая специфика формирования конфессионального пространства Забайкальского края: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / К.В. Горина. – Улан-Удэ, 2011. – 23 с.
5. Филимонова И.Ю. Структура и развитие конфессионального пространства Оренбургской области: дисс. на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / И.Ю. Филимонова. – Оренбург, 2006. – 174 с.
6. Музалёв А.А. К вопросу о географии религий и о понятии «религиозная геосистема» в географическом исследовании / А.А. Музалёв // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 159-161.
7. Сафронов С.Г. Географические аспекты изучения религиозной сферы России: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / С.Г. Сафронов. – Москва, 1998. – 23 с.
8. Андреянова С.И. Структура и особенности формирования конфессионального пространства Северного Кавказа: дисс. на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / С.И. Андреянова. – Ставрополь, 2015. – 133 с.
9. Булаев В.М. Конфессиональное пространство как предмет социальной географии / Булаев В.М., Горина К.В. // Вестник Российского государственного университета им. И. Канта. – 2011. – Вып. 1. – С. 147-156.
10. Балабайкана О.А. Санкт-Петербургская епархия: историческая география православия: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / О.А. Балабайкана. – Санкт-Петербург, 2005. – 19 с.
11. Костащук І.І. Територіальна організація релігійної сфери регіонів України / Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского / Научный журнал. Серия «География». Спецвыпуск. Том 24(63), № 2, часть 3. – Симферополь: Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского, 2011. – 392 с. – С. 137-143.

References:

1. Akhiezer, A.S. (2002). Rossiyskoe prostranstvo kak predmet osmysleniya. *Otechestvennye zapiski*, 6, 72-86.
2. Guseynov, G.Ch. (2002). Prostranstvo. *Otechestvennye zapiski*, 6, 35-39.
3. Maslyak, P.O., Oliynyk, Ya.B., Stepanenko, A.V. (1996). *Slovnnyk-dovidnyk uchnya z ekonomichnoi i sotsialnoi geografii svitu*. Kyiv: Libra, 328.
4. Gorina, K.V. (2011). *Geograficheskaya spetsifika formirovaniya konfessionalnogo prostranstva Zabaykalskogo kraja: avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24 «Ekonomicheskaya, sotsialnaya, politicheskaya i rekreatsionnaya geografija»*. Ulan-Ude, 23.

5. Filimonova, I.Yu. (2006). *Struktura i razvitie konfessionalnogo prostranstva Orenburgskoy oblasti: diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24 «Ekonomicheskaya, sotsialnaya, politicheskaya i rekreatsionnaya geografiya»*. Orenburg, 174.
6. Muzalyov, A.A. (2007). *K voprosu o geografii religiy i o ponyatii «religioznaya geosistema» v geograficheskom issledovanii. Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1, 159-161.
7. Safronov, S.G. (1998). *Geograficheskie aspekty izucheniya religioznoy sfery Rossii: avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24 «Ekonomicheskaya, sotsialnaya, politicheskaya i rekreatsionnaya geografiya»*. Moskva, 23.
8. Andreyanova, S.I. (2015). *Struktura i osobennosti formirovaniya konfessionalnogo prostranstva Severnogo Kavkaza: diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24 «Ekonomicheskaya, sotsialnaya, politicheskaya i rekreatsionnaya geografiya»*. Stavropol, 133.
9. Bulaev, V.M., Gorina, K.V. (2011). *Konfessionalnoe prostranstvo kak predmet sotsialnoy geografii. Vestnik Rossiyskogo gosudarstvennogo universiteta im. I. Kanta*, 1, 147-156.
10. Balabajkana, O.A. (2005). *Sankt-Peterburgskaya eparkhiya: istoricheskaya geografiya pravoslaviya: : avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24 «Ekonomicheskaya, sotsialnaya, politicheskaya i rekreatsionnaya geografiya»*. Sankt-Peterburg, 19.
11. Kostashchuk, I.I. (2011). *Terytorialna organizatsiya religiynoi sfery regioniv Ukrainy. Uchenye zapiski Tavricheskoho natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Nauchnyi zhurnal. Seriya «Geografiya»*. Simferopol: Tavricheskiy nats. un-t im. V.I. Vernadskogo, 24(63), 2, 137-143.

Надійшла до редколегії 20.03.2016 р.

УДК 911.3

Давид Карачоні¹, ст. наук. співробітник
 e-mail: karacsonyi.david@csfk.mta.hu
 Григорій Підгрушний², д. геогр. н., професор
 e-mail: pidgrush@meta.ua
 Катерина Коваль¹, наук. співробітник
 e-mail: kovaly.katalin@csfk.mta.hu
¹Угорська академія наук
²Інститут географії НАН України

УКРАЇНСЬКИЙ СТЕП ТА УГОРСЬКИЙ АЛЬФЕЛЬД ЯК ТЕРИТОРІЇ ФРОНТИРУ

У статті зроблена спроба аналізу основних наукових підходів до дослідження феномену фронтиту. Виходячи із розуміння фронтиту як периферійної зони, де відбувається взаємодія та зіткнення двох чи більше суспільств (цивілізацій), в статті приводиться порівняльний аналіз колонізації Українського степу, Альфельду та класичного американського фронтиту, виявляються їх спільні та відмінні риси. Установлено, що наявність фронтитних територій та їх колонізація мали значний вплив на економічний розвиток України, Угорщини та США, наклали відбиток на формування національних менталітетів та ідентичності населення.

Ключові слова: фронтитр, колонізація, периферія, степи, травянисто-болотисті низовини, соціально-економічний розвиток.

Давид Карачони, Григорий Подгрушный, Екатерина Коваль. УКРАИНСКАЯ СТЕПЬ И ВЕНГЕРСКИЙ АЛЬФЕЛЬД КАК ТЕРИТОРИИ ФРОНТИРА

В статье предпринята попытка анализа основных научных подходов к исследованию феномена фронта. Исходя из понимания фронта как периферийной зоны, где происходит взаимодействие и столкновение двух или более обществ (цивилизаций), в статье приводится сравнительный анализ колонизации Украинской степи, Альфельда и классического американского фронта, выявляются их общие и отличительные черты. Установлено, что наличие фронтитных территорий и их колонизация оказали значительное влияние на экономическое развитие Украины, Венгрии и США, наложили мощный отпечаток на формирование национальных менталитетов и идентичности населения.

Ключевые слова: фронтитр, колонизация, периферия, степи, травянисто-болотистые низменности, социально-экономическое развитие.

Dávid Karácsonyi, Grygorii Pidgrushnyi, Katalin Kovaly. UKRAINIAN STEPPE AND HUNGARIAN ALFELD AS THE FRONTIER TERRITORIES

The research paradigm of the frontier virtually is not developed in modern social and geographical studies. However, as the analysis of scientific and historical literature shows, this paradigm has powerful research and cognitive potential. The application of the frontier theory has the greatest prospects in geographic studies of the two European countries – Hungary and Ukraine. Wide areas, that for many years used to be typical frontier with all its geopolitical, economic, social and cultural features, extend within the borders of these countries. They are Hungarian Alfeld and Ukrainian steppe.

The article analyzes the evolution of scientific views on the nature of frontier from the founder of the theory of John. F. Turner to the development of modern Hungarian and Ukrainian scientists. The article gives a comparative analysis of colonization of Ukrainian steppe, Alfeld and classic American frontier (Midwest of the USA) and its common and distinct features on the basis of the understanding of the frontier as a peripheral area, where an interaction and collision of two or more societies (civilizations) take place.

The presence of frontier territories and their colonization had a significant impact on the economic development of Ukraine, Hungary and the United States, had an effect on the formation of national identity and mentality of the population. "Frontier syndrome" has not still lost its impact on the way of life of the population of Alfeld and Midwest, due to their partly-peripheral position as regards to the industrialized regions of these countries. At the same time, the major part of the Ukrainian steppe became one of the most developed regions of the country in the industrial age. However, in terms of social transformation and transition to post-industrial stage, excessive industrialization and specialization in eco-phobia, low-tech sectors of heavy industry (coal, metallurgy, etc.) causes a high level of conservatism in regional society and leads to serious socio-economic and socio-political challenges.

Key words: frontier, colonization, peripheral areas, steppe, grass bog lowlands, socio-economic development.

Вступ. На відміну від історичної науки, дослідницька парадигма фронтиту залишається практично не використаною в сучасних суспільно-географічних дослідженнях. Однак, як показує аналіз наукової історичної літератури, ця парадигма несе в собі потужний дослідницький та пізнавальний потенціал.

Найбільші перспективи, на нашу думку, має використання теорії фронтиту в географічних дослідженнях двох європейських держав – Угорщини та України. Саме в межах цих країн

простягаються обширні степові території, які впродовж багатьох віків являли собою типовий фронтитр з усіма його геополітичними, економічними, соціальними та культурними атрибутами. Існування фронтиту та його тривале освоєння наклало потужний відбиток на господарство та населення обох країн, їх культуру та менталітет.

Масштабна колонізація цих територій почалась у XVIII ст. і була пов'язана з цілою низкою історичних подій. З одного боку, це було звільнення частини території Угорського королівства, яка ще у XV ст. була захоплена Османською Імперією та включена до складу Імперії Габсбургів. З іншого бо-

ку, реалізувалась геополітична мета Російської Імперії – захоплення Північного Причорномор'я як плацдарму подальшої військової експансії на Балкани та у Центральну Європу.

В числі соціально-економічних факторів колонізації європейського фронтиру слід назвати господарські трансформації, які були зумовлені початком так званої Першої промислової революції та стрімким розвитком капіталістичного суспільства. Ці трансформації були пов'язані з формуванням нових ринків, необхідністю розширення ресурсної бази виробництва. Колонізація нових територій у повній мірі сприяла вирішенню цих завдань.

Перед обома країнами постала схожа проблема: вони мали освоїти та інтегрувати величезні рідконаселені території. У зв'язку з цим закономірно виникає питання: чи спостерігалися певні спільні риси у процесі освоєння цих територій, чи ці процеси повністю відрізнялися один від одного? У даній роботі нами зроблено спробу осмислення сучасного розуміння теорії фронтиру та проведено порівняльний аналіз Українського степу, Угорського Альфельду та Північноамериканського порубіжжя як територій фронтиру в процесі їх освоєння.

Концептуальні підходи до дослідження фронтиру (порубіжжя). Становлення теорії фронтиру (від англ. *frontier* – кордон, рубіж) припадає на кінець XIX ст. і пов'язане з іменем американського історика Дж.Ф. Тернера. Фронтир він розумів як перехідну зону, де відбувається проникнення та закріплення експансивного суспільства, зіткнення цивілізації та варварства [21]. Саме це зіткнення, на думку Дж.Ф. Тернера, і забезпечило формування суспільства Сполучених Штатів Америки, «бо його наслідком був дух індивідуалізму, формування американської нації як «composite nationality» (себто, незважаючи на етнічні чинники), зміцнення демократії не лише в США, а й у Європі» [6, с. 43].

Крім того, на основі дослідження Північноамериканського фронтиру (Середній Захід та Південь США) вчений сформулював так звану доктрину «випускного клапану». Її суть полягала у вирішенні гострих суспільних проблем внаслідок відтоку певних соціальних груп на територію фронтиру. Таким чином фронтир набував не тільки певних зовнішніх проявів (розширення освоєної території), а й внутрішніх суспільно формуючих функцій.

Подальший розвиток теорія фронтиру отримує у працях О. Латтімора. На основі досліджень фронтів Центральної Азії автор сформулював низку нових ідей, які дозволили не тільки розширити уявлення про фронтир, а й істотно їх трансформувати. Передусім, це стосується виявлення неоднорідності території фронтиру. В його межах О. Латтімор виділяє зони власне кордону та внутрішнього і зовнішнього фронтів, які відрізняються між собою певними поєднаннями в етнічному складі населення, його ідентичністю тощо [14].

Як зазначає І. Чорновіл, «Латтіморове розуміння феномену фронтиру істотно відрізняється від Тернерового. Якщо в останнього фронтир – це поселення

колоністів, марш англо-саксонських протестантів на «пусті землі», триумф цивілізації над варварством, Латтіморовий фронтир – це зона взаємодії різних культур» [6, с. 53].

Низка науковців відзначають, що у Дж.Ф. Тернера роль фронтиру у формуванні демократичного суспільства дещо перебільшена. Так, зокрема А. Холландер наводить приклади рабовласницького Півдня США, анклаву Мормонів, які сформувалися у межах Північноамериканського фронтиру [12]. Стосовно степового фронтиру Європи, В. Макніл взагалі приходиться до протилежних Дж.Ф. Тернеру висновків. Відтак, В. Макніл вважає, що на багатому ресурсами фронтирі розвиток високопродуктивного господарства супроводжується жорсткими правовими обмеженнями робочої сили, високим рівнем її експлуатації. Таким чином, науковець приходиться до висновку, що «з одного боку, фронтир, сприяючи анархічній реструктуризації суспільства, руйнував ієрархічну піраміду, з іншого, навпаки, сприяв різним формам закабалення» [16, с. 62].

Історія розвитку людського суспільства має багато прикладів формування і розвитку порубіжних зон – фронтів, чи фронтіроподібних територій. Подібними до північноамериканського фронтиру були австралійський Аутбек (*Outback*), південноафриканський Вельд (*Veld*), степова Козаччина та інші [10, с. 566]. Здебільшого до кінця XIX ст. класичні фронтири були зонами сільськогосподарської колонізації. У XX ст. спонтанної агроколонізації уже практично не існувало, оскільки освоєння нових територій вимагало надмірних соціально-економічних зусиль, реалізація яких була можлива тільки із серйозною державною допомогою. Прикладом цього може служити освоєння казахської цілини у 50-х рр. XX ст., або агроколонізація в Амазонії, яка розпочалася у 1960-х рр. [16, с. 336].

В сучасних умовах освоєння та розвитку отримують, як правило, фронтири, де рентабельним є видобуток корисних копалин. Таким чином, фронтири відсунулися до найсуворіших для людського життя теренів – зон сибірської та канадської тайги, високогір'я Тибету, Анд тощо.

В усі епохи, незважаючи на значні труднощі і небезпеку, фронтири мали ряд привабливих факторів для молодих, енергійних та рішучих особистостей, які й формували основну рушійну силу освоєння та колонізації цих територій. В числі цих факторів чільне місце належить відчуттю свободи, широким можливостям розвитку підприємництва при освоєнні вільних земель та нових ресурсів.

Динаміка фронтів значною мірою пов'язана з дифузією як суспільних, так і технологічних інновацій У зв'язку з цим фронтіроподібні території існували й до колоніального періоду та епохи Великих географічних відкриттів. Прикладом цього може служити поширення християнства на досить значних територіях Азії та Африки. Це й дало підстави Й. Немеш-Надю [15] вважати фронтиром зони прогресивного поширення різноманітних інновацій.

У феодальну епоху за рахунок поширення інновацій, згенерованих у найкрупніших соціально-

економічних центрах, були сформовані рухомі фронтірні зони, які прилягали до найрозвинутіших регіонів Європи. Інтеграція соціумів, що проживали у зоні фронтиру в умовах феодалізму, відбувалась значно повільніше і менш ефективно, ніж в епоху капіталізму, коли розвивались процеси класичної колонізації.

Однак, у ході цих процесів дія інноваційних чинників не завжди була достатньою та ефективною. Це, як зазначає А. Холландер [12], приводило до своєрідного «консервування» фронтірного способу життя. Як приклад цього він наводить Альфельд. Подібні явища спостерігаються в окремих гірських районах Аппалачів (США), Південної Америки та інших регіонів.

Фронтір, як буферна зона, де відбувається зіткнення та взаємодія двох чи більше суспільств (цивілізацій), може мати різні форми освоєння. Поряд з мілітарним поширенням влади сильнішого суспільства, колонізація фронтиру може здійснюватись внаслідок поступового розширення етнічних меж більш активних та життєздатних народів. Заселені таким чином фронтірні території з часом інтегрувалися з державами цих народів.

Цілком очевидно, що подібні процеси мають місце і в наш час. Прикладом того можуть слугувати плани оренди Китаєм близько 2 млн. га території Тунгіро-Ольокмінського району Забайкальського краю Російської Федерації [4; 8]. На практиці це означає не тільки інтеграцію цієї території в економіку Китаю, а й розширення його етнічних меж. З іншого боку, це є яскравим свідченням повної втрати Росією потенціалу та можливостей освоєння Сибірського фронтиру.

Таким чином, фронтір як складне системне утворення поєднує в собі як статичні, так і динамічні властивості. З одного боку вони відображують співвідношення між центром і периферією (статика), а з іншого – поширення інновацій (динаміка).

Вигляд основного матеріалу. Вигляд *культурного ландшафту* угорського Альфельду дуже схожий на сучасний Український степ. Але, якщо розглянути давній стан цих територій, то вони радикально відрізнялися. В той час як Альфельд, розташований у межах Середньодунайської рівнини, є практично ідеальною, промитою повенями низовиною, вкритою переважно лісостепом з дубовими гаями, то Український степ, розташований у межириччя Дону, Дніпра та Дністра, є практично безлісою, подекуди горбистою рівниною, де у промитих водотоками низинах зустрічається деревна рослинність.

Степ, як і Альфельд, є не тільки географічним ландшафтом, а і являє собою суспільно-географічне утворення. Альфельд та степ упродовж віків були складовою частиною єдиної великої суспільно-територіальної системи: в той час, як степ був дорогою на захід для кочових племен, то Альфельд був «кінцевим пунктом» для них. Альфельд довгий час залишався тим середовищем, де були задовільні умови для кочового способу життя прибулих зі сходу племена (гунів, аварів, угорців та ін.), які не зустрічали достатньої протидії з боку однієї із добре організованих західних держав (Рим, Франкська

імперія, Священна Римська імперія та ін.).

Як зазначає П. Белуський [9], як Альфельд, так і Український степ за досить короткий історичний час були домівкою для багатьох народів. І саме цей чинник уповільнював у наступні періоди формування та розвиток тут феодального суспільства, нівелював залежність від центральних органів влади, забезпечував відносну автономію степових поселень. Після XI ст. ці тенденції послабились. Однак, кочові племена ясів та кунів ще достатньо тривалий період відігравали помітну роль у затримці утворення феодальних структур в Альфельді [9, с. 55]. Схожі процеси тривалий час спостерігались і в Українському степу, де кочували тюркські племена печенігів та половців (кипчаки, куманів), а пізніше ногайців з їх міцними родоплемінними традиціями.

Причиною депопуляції Альфельду в XV ст. була війна між Угорським королівством та Османською імперією. Однак населення, яке залишилося на цій території і яке проживало переважно у невеликих укріплених містечках, використовувало додаткову, вторинну перевагу периферії: «у вакуумі влади в порубіжжі, автономні поселення значною мірою змогли зберігати своє самоврядування» [9, с. 59].

Дещо по-іншому цей процес відбувався в Українському степу. Вакуум влади в фронтірі був тим чинником притягання закріпаченого населення, в його пошуку власної свободи та незалежності, можливостей гідного життя. Таким чином, можливості автономного життя в степу ставали не додатковою перевагою, а основною рушійною силою в освоєнні фронтиру.

Репопуляція Альфельду змогла відбутися тільки після його звільнення від турецької окупації. Як у Альфельді, так і у фронтірі США, утвердження політичної влади передувало прибуттю поселенців та масштабному освоєнню (колонізації) фронтиру. Західний кордон США формально вже у 1803 р. досягнув Скелястих гір, а оволодіння фронтіром розпочалось тільки у другій половині XIX ст.

В Українському степу ситуація була протилежною. Військовому захопленню цієї території Російською Імперією у кінці XVIII ст. передували міграції населення з лісостепової частини України, які забезпечували поступове освоєння степового фронтиру.

Таким чином, Альфельд та Український степ мали як спільні, так і відмінні з американським фронтіром риси. О. Субтельний [19], ідентифікуючи степові території Європи як фронтір, вказує на ряд особливостей розвитку цих територій. На відміну від США, обидві території залишилися у рамках феодальних структур і з часом втратили свою обмежену автономію. В США, незважаючи на розвиток товарного (капіталізму) виробництва зерна, бавовни та інших сільськогосподарських культур, що визначалось кон'юнктурою ринку, подекуди мало місце своєрідне «феодальне переродження», яке з часом привело до політичної кризи та громадянської війни [17, с. 183]. Але справжню економічну силу американського капіталізму являло собою не виробництво сільськогосподарських культур, а розвиток капіталістичного промислового виробництва.

Наявні характерні відмінності та спільні риси Альфельду, Українського степу та класичного американського фронтиру ми спробували схематично підсумувати у табл. 1.

Український степ як фронтирна територія мав унікальне положення, оскільки формував зону, де стикалися і взаємодіяли не два, а три суспільства

(цивілізації) – європейське (Велике князівство Литовське та Річ Посполита), ісламське (Оттоманська імперія та Кримське ханство) та євразійсько-російське (Московське царство та Російська імперія). Це і дозволило йому відіграти значну роль не тільки в історії окремих країн, а й усього континенту.

Таблиця 1

Спільні риси та відміни між Альфельдом, Українським степом та класичним американським фронтиром

Основні риси	Альфелд	Український степ	Класичний фронтір (Середній Захід США)
Рельєф та гідрографія	Плоска, промита повенями низовина, що лежить у межах Дунайського басейну	Частково горбиста безповенева рівнина, що знаходиться в межах басейнів Дніпра, Дону, Південного Бугу, Дністра та інших рік	Переважно горбиста безповенева рівнина, що знаходиться в межах басейну Міссісіпі
Природні межі	Гірські масиви Альп (на заході), Карпат (на півночі, сході, південному сході) та Динарське нагір'я (на південному заході)	Чорне та Азовське море (на півдні), Придніпровська та Подільська височини (на півночі). Відкрита рівнина в східному та північно-східному напрямках	Скелясті гори (на заході), гірський масив Аппалачі (на сході). Відкрита рівнина в північному та південному напрямках
Природна рослинність	Трав'янисто-болотистий лісостеп	Степ, лісостеп	Степ, лісостеп
Сучасні форми господарювання,	Переважно інтенсивне сільське господарство	Інтенсивне сільське господарство в поєднанні з добувною промисловістю та переробкою сировини	Інтенсивне сільськогосподарське та промислове виробництво
Основні етноси, що проживали напередодні XVIII ст.	Переважно угорці	Кочове населення – ногайці, кримли (кримські татари); Осіле населення – переважно українці, греки та ін., в основному татари, кримські татари	Кочові та напівкочові племена індіанців
Основні етноси, що проживали після XVIII ст.	Поряд з угорцями поселенці інших національностей, зокрема німці, серби, хорвати, словаки та ін.	Поряд з українцями поселенці інших національностей, зокрема росіяни, греки, німці, серби та ін.	Англосаксонські поселенці, а пізніше вихідці переважно з Центральної та Східної Європи
Характер колонізації фронтиру	Великомасштабна колонізація ініційована абсолютистською владою Австро-Угорської імперії	Великомасштабна колонізація ініційована абсолютистською владою Російської імперії	Безперервна «спонтанна» колонізація, пізніше регульоване розселення вихідців з Європи
Соціальний лад напередодні колонізації фронтиру	Феодалізм у поєднанні з автономними самоврядними громадами міських поселень	Феодалізм у поєднанні з родоплеменними традиціями у кочових народів та самоврядні громади (козацькі січі)	Родоплеменні спільноти кочових та напівкочових племен
Соціальний лад після колонізації фронтиру	Перехід від феодалізму до капіталізму	Дуже повільний, затягнутий перехід від російського феодалізму до капіталізму	Класичний капіталізм

Продовження табл. 1

Характерні соціальні групи фронтиру		Гайдуки (поселенці-воїни, які часто займалися сільськогосподарською діяльністю), бетяри (кримінальні чи напівкримінальні спільноти), громади містечок	Козаки, дейнеки (не козаچه населення степу, що приєднувалось до козацького війська), регулярні військові підрозділи, що несли службу в укріплених замках і містах, громади містечок тощо	Трапери, маунтінмени (мисливці, торговці хутром), кримінальні чи напівкримінальні спільноти, пізніше ковбої (пастухи худоби)
Типи поселень	Напередодні колонізації фронтиру	Невеликі поселення, раніше стійбища кочівників	Мережа невеликих сіл і містечок в долинах річок, укріплені міста на морському побережжі, стійбища кочівників	Стойбища кочівників (індіанців)
	Після колонізації фронтиру	Групові сільські поселення, містечка, нові міста з шахівницеподібною планувальною структурою	Нові міста з шахівницеподібною та лінійною планувальною структурою на місці колишніх сіл, містечок та укріплень	Нові міста в точках перетину важливих транспортних шляхів з шахівницеподібною та лінійною планувальною структурою переважно, а також ферми
Тип господарювання	Напередодні колонізації фронтиру	Переважно пасовищне утримання худоби	Пасовищне утримання худоби, подекуди вирощування зернових культур	Пасовищне утримання худоби
	Після колонізації фронтиру	Товарне виробництва зерна та інших сільськогосподарських культур	Товарне виробництва зерна та інших сільськогосподарських культур, видобуток мінеральних ресурсів, зокрема вугілля	Товарне виробництва зерна та інших сільськогосподарських культур, промисловий розвиток
Стан та форми землекористування після колонізації фронтиру		Повільне зниження соціальних утисків, консолідація земель, хуторизація, утвердження вільної форми селянського життя	Остаточне закріпачення селян на степових територіях, посилення соціальних утисків	Вільний ринок землі, але регульоване придбання її великих ділянок, розвиток родинно фермерського господарства
Транспортна система		Грунтові шляхи, річкове сполучення, а в другій половині XIX ст. – інтенсивне будівництво залізниць	Грунтові шляхи, річкове сполучення, а в другій половині XIX ст. – інтенсивне будівництво залізниць	Грунтові шляхи, річкове сполучення, а в другій половині XIX ст. – інтенсивне будівництво залізниць

Початок масштабного освоєння Українського степу припадає на XVI ст. [3]. У цей період в Європі відбулися глибокі соціальні зміни. Після відкриття Америки з'явився стабільно високий попит на зерно, а потоки золота і срібла з Нового Світу викликали вибух цін на продукти харчування [9, с. 70]; [19, с. 87]. На теренах східної Європи зростає попит на селянську працю, посилюються соціальні утиски. Користуючись цим, окремі українські і польські магнати приваблювали групи селян, пропонуючи їм вигідніші умови життя і праці на родючих, ще не освоєних землях лісостепу і степу, у так званому Дикому Полі, де система кріпосництва ще не мала поширення [20, с. 46]; [17, с. 73].

Масова втеча селян в XVI–XVII ст. з північних територій країни активізувала зусилля для їх «прикріплення до землі». Подібні явища мали місце і в Угорщині, але процес «прикріплення до землі» за часів турецької окупації в Альфельді призупинився [9, с. 70], а утворені поселення в наступні періоди змогли вести успішну боротьбу із землевласниками.

В XVI–XVII ст. великі магнати-землевласники засновують та розбудовують на українських землях, що входили до складу Речі Посполитої, ряд укріплених міст. Лише у Київському воєводстві у XVI ст. було засновано майже 200 нових поселень, переважно укріплених міст та містечок, де проживало приблизно 500 – 1000 осіб [19, с. 107]. В них мешкали

здебільшого селяни, які обробляли навколишні землі. В числі міст заснованих в той період на межі лісостепу і степу можна назвати Могилів-Подільський, Ямпіль, Рашків, Саврань, Балта, Торговиця, Чигирин та ін. Однак, на відміну від укріплених містечок Альфельду того періоду, ці степові поселення в більшості не мали самоврядного статусу і перебували під управлінням магнатів. Лише окремі з цих міст змогли отримати Магдебурзьке право.

Формально, землевласники надавали переселенцям певні преференції, гарантували їм звільнення від деяких кріпосних обмежень протягом декількох десятиліть. Ці привілеї були гарантовані «згори», але їх практичне отримання часто було проблематичним.

Господарювання на порубіжних територіях Українського степу значно відрізнялося від Альфельду, де великі трав'янисто-болотисті низовини були найбільш сприятливими для пасовищного утримання худоби. На фронтірних територіях Українського степу існували сприятливі агрокліматичні умови для вирощування зернових культур [20, с. 38]. Власне, у цей період і формується сучасна спеціалізація господарства України на товарному виробництві зернових, утверджується її імідж як «житниці Європи» [7].

Подальше освоєння фронтірних територій Українського степу пов'язане з козацтвом. На початковому етапі свого існування – подібно до класичних фронтірних спільнот – козаки були степовими мисливцями, «шукачами пригод» [19, с. 109]. Пізніше в нижній течії Дніпра вони побудували укріплені форти – січі. З XVI століття козацтво перетворюється на потужну військову силу, діяльність якої мала вже не тільки оборонний, а й наступальний характер. Козаки проводили численні військові кампанії не тільки проти Османської Імперії та Кримського ханства, а й проти Речі Посполитої та Московського царства.

За період з кінця XV ст. до другої половини XVIII ст. на фронтірних територіях Українського степу козаки заснували та розбудували вісім січей (Хортицька, Томаківська, Микитинська, Нова, Базавлуцька, Кам'янська та Олешківська) та цілу мережу укріплених міст та містечок. Серед них: Домаха (Приазов'я), Перевізка (гірло р. Інгулець), Прогноїнськ (гірло р. Дніпро), Гард (нижня течія р. Південного Бугу), Нова Самара (середня течія р. Самара). У межах Слобожанщини в другій половині XVII століття козаками були засновані такі міста як Суми, Харків, Богодухів, Ізюм, Вовчанськ, Острогоськ та ін. Під захистом цих укріплень, переважно у долинах річок, сформувалась досить широка мережа сільськогосподарських поселень.

З першої половини XVIII ст. починається активне вторгнення Російської імперії на фронтірні землі Українського степу. Після захоплення Криму в 1783 р. Російська імперія просунула свої межі до Чорного моря. Практично увесь фронтір від Дністра до Дону опинився під її владою. Розпочалась масштабна колонізація Українського степу Російською Імперією.

Реформи Петра I забезпечили модернізацію Московського царства і його трансформацію в Російську імперію. Це дало можливість протистояти

автономії українського козацтва та турецькому пануванню у Північному Причорномор'ї. У зв'язку з цим, до досить важливих концептуальних висновків прийшли представники російської наукової школи «євразійців». На їхню думку, Московія могла стати володарем степу (а таким чином і цілої Євразії) тільки після того, як сформувала свої соціальні структури за прикладом кочових завойовників монголів [18, с. 256].

Іншою, не менш важливою передумовою, було й те, що на момент вторгнення Російської імперії Український степ вже давно перестав бути Диким полем і мав досить значний рівень господарського освоєння. Це й слугувало запорукою проведення успішних військових кампаній, було фундаментом масштабної колонізації краю.

В свою чергу, освоєння степового фронтіру з його величезними природними ресурсами (чорноземи, поклади кам'яного вугілля, залізних та марганцевих руд та ін.) мало виключно важливе значення у становленні та розвитку капіталізму в Російській імперії.

Російська влада в Українському степу, як і влада Габсбургів в Альфельді, організувала переселення сотень тисяч мігрантів не тільки з інших регіонів імперії, а й з інших країн Європи. У 1752 р. на місці колишніх козацьких паланок було розселено кілька тисяч сербів, які утворили Нову Сербію з центром в Новомиргороді, а потім у Слісаветграді, а у 1753 р. на Сіверському Донці була заснована Слов'яносербія [19]; [17].

У першій половині XIX ст. хвиля переселенців стала ще інтенсивнішою. В Український степ масово переселялись німці, серби, чехи, на азовське узбережжя – греки, в Бессарабію – болгары, гагаузи та інші [11, с. 380]. Однак, найбільшу групу прибульців сформували, безумовно, росіяни. Подібна хвиля заселення пройшла і в Угорщині. Неугорське, лояльне до влади населення було організовано поселене на території Банату та Бейкеша.

Однак, незважаючи на міграційний притік населення, що тривалий час відбувався в Українському степу, домінуючими в його національній структурі завжди були українці [5]. Яскравим свідченням того є дані Всеросійського перепису населення 1897 р. в губерніях, які були сформовані в межах Українського степу (табл. 2).

Просторовий розвиток та розвиток поселень Українського степу у XIX ст. ми можемо розглядати як типовий приклад моделі Венса (Vance model) про класичний колоніальний меркантилістичний розвиток [10, с. 440]; [13, с. 136] або як приклад моделі просторового зростання Ростоу – Таффа (Rostow – Taaffe model) [10, с. 562]. На цю подібність звертали увагу К. Рац [17, с. 213] та О. Субтельний [19, с. 178]. Це цікаво тому, що американський географ Дж. Венс використовував свою теорію для моделювання морської, а не сухопутної (російської) колонізації. На його думку, одним із факторів розвитку колонії була морська торгівля з метрополією. Таким чином, ієрархічна структура поселень в колоніях розвивалась не як у Європі, «знизу догори», а навпаки – згори, від напрямку портів вглиб території. Основна части-

на зерна, вирощеного в Українському степу, через морські порти відправлялась до Західної Європи. Розвиток залізничної мережі також був пов'язаний із торгівлею зерном та морськими портами.

Однак, розглядаючи шлях розвитку Українського степу, ми не можемо говорити про морські взаємовідносини між метрополією та колонією, оскільки – подібно до Сибіру – вони були сухопут-

ними. Як же сталося, що Український степ, на відміну від Сибіру, мав деякі риси морського розвитку колоній? На наш погляд, Український степ був своєрідною «подвійною колонією». З одного боку, колонією Російської імперії, а з другого – розвинутих європейських країн. Росія була політичним власником, а Західна Європа – економічним.

Таблиця 2

Структура національного складу губерній Російської імперії, які були сформовані в Українському степу, за даними Всеросійського перепису населення 1897 р., % від загальної чисельності населення

Національності	Губернії			
	Херсонська	Катеринославська	Таврійська	Кубанська область
Українці	53,5	68,9	42,0	62,2
Росіяни	21,0	17,3	28,0	33,8
Татари	0,0	0,0	14,0	0,0
Німці	4,5	3,8	5,0	0,5
Євреї	11,8	4,7	4,0	0,0
Греки	0,0	2,3	0,0	0,0
Вірмени	0,0	0,0	0,0	1,4
Румуни	5,4	0,0	0,0	0,0
Білоруси	0,0	0,0	0,0	0,6
Інші	3,8	3,0	7,0	3,3

Останнім етапом колонізації фронтірної території Українського степу стала індустріалізація, що охоплювала період проходження в Російській імперії та Радянському Союзі другої та третьої довгих економічних хвиль (циклів Кондратьєва – Шумпетера). Тривав цей період від часу активізації розвитку капіталістичного господарства після Реформи 1861 р. до кінця сталінської (радянської) індустріалізації в 1939 р. Попередній фронтірний стан суспільства Українського степу повністю змінився. Колишні центральні території країни стали на певний час напівпериферією промислового суспільства, створеного в степу.

В Альфельді цей процес проходив зовсім іншим шляхом, оскільки зона індустріалізації не співпадала з колишніми фронтірними територіями. Таким чином, низький рівень індустріалізації ще більше посилив периферійний стан Альфельду.

Висновки. Фронтірні території Альфельду та Українського степу, освоєння яких розпочалося у феодальну епоху, мають як спільні, так і відмінні риси з класичним американським фронтіром. На-

явність фронтірних територій та їх колонізація мали значний вплив на економічний розвиток України, Угорщини та США, наклали потужний відбиток на формування національних менталітетів та ідентичності населення. «Фронтірний синдром» не втратив свого впливу на життєвий устрій населення Альфельду та Середнього Заходу США і до сьогоднішнього дня, що пов'язано з їхнім напівпериферійним положенням по відношенню до економічно розвинутих регіонів цих країн. В той же час, територія більшої частини Українського степу стала одним із найрозвинутіших регіонів країни в індустріальну епоху. Однак, в умовах суспільних трансформацій та переходу до постіндустріальної стадії розвитку надмірна індустріалізованість та спеціалізація на екофобних, низькотехнологічних галузях важкої індустрії (вугільна промисловість, чорна металургія тощо) зумовили високий рівень консерватизму регіонального соціуму й призвели до серйозних соціально-економічних та суспільно-політичних проблем.

Список використаних джерел:

1. Атлас історії України. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 152 с.
2. Винарчук Т. Внутрішні фронтіри на Півдні України (кінець XIX – початок XX ст.) // Схід і Південь України: час, простір, соціум: Колективна монографія у 2 т. – Т 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 160-174.
3. Верменич Я. Крим і Північне Причорномор'я на цивілізаційному перехресті (VIII ст. до н.е. – кінець XVIII ст.) // Схід і Південь України: час, простір, соціум: Колективна монографія у 2 т. – Т 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 126-159.
4. Власти Забайкалья підтвердили переговори с китайцями об аренде земли [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/business/news/2015/06/16/596550-vlati-zabaikalya-podtverdili-peregovori-s-kitaitsami-ob-arende-zemli>.

5. Інфографіка: Освоєння півдня та сходу сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukraine/events/opublikovana-infografika-razvenchivajushchaja-mify-rossii-o-juge-i-vostoke-ukrainy-62851.html>.
6. Чорновол І. Теорія компаративних фронтирів // Регіональна історія України. Збірник наукових статей, 2009. – Вип. 3. – С. 41-66.
7. Чуткий А.І. Нариси з економічної історії України. Книга 2. Становлення житниці Європи (друга половина XV – XVII ст.). – К.: Темпора, 2015. – 368 с.
8. Половину Тунгіро-Олекминського району отдадут в аренду китайцам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [tpr://zab.tv/news/obshchestvo/polovinu-tungiro-olekminskogo-rayona-otdadut-v-arendu-kitaytsam](http://zab.tv/news/obshchestvo/polovinu-tungiro-olekminskogo-rayona-otdadut-v-arendu-kitaytsam).
9. Beluszki P. A Nagyalföld történeti földrajza. – Budapest – Pécs: Dialóg Campus, 2001. – 274 о.
10. Haggatt P. Geography. A Global Synthesis. – Pearson Ed. Ltd., Harlow, 2001.
11. Heller M. Az Orosz Birodalom története. I. Kötet. – Budapest: MiK, 1997 – 448 о.
12. Hollander A. A magyar Alföld és Turner „frontier” hipotézise. – Budapest: Ethnographia, 1975. – 86/2 – 3. –О. 313-321.
13. Kovács Z. Néesség-és településföldrajz. – Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2002 . – 239 о.
14. Lattimore O. Inner Asian Frontiers of China. – Boston, 1962.
15. Nemes-Nagy J. Tér a társadalomkutatásban. – Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 1998. – 195 о.
16. Probáld F. Amerika regionális földrajza. – Budapest: Trefort, 2005. – 360 о.
17. Rácz K. Oroszország története. – Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1943. – 629 о.
18. Siselina L., Gazdag F. Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. – Budapest: Zrínyi, 2004. – 446 о.
19. Subtelny O. Ukraine: A History. – Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2000. – 736 p.
20. Szokolay K. Lengyelország története. – Budapest: Balassi, 1997. – 291 о.
21. Turner F. The Significance of the Frontier in American History: Rereading with commentary by J.M. Faragher. — New York, 1994.

References:

1. Atlas istorii Ukrainy (2012). K., DNVP “Kartographia, 152.
2. Vynarchuk, T. (2014). Vnutrishni frontyry na Pivdni Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX st.). *Skhid i Pivden Ukrainy: chas, prostir, sotsium: Kolektyvna monohrafiya u 2 t.* T 1. K., Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 160-174.
3. Vermenych, Ya. (2014). Krym i Pivnichne Prychornomorja na tsyvilizatsionomu perekhresti (VIII st. do n.e. – kinets XVIII st.). *Skhid i Pivden Ukrainy: chas, prostir, sotsium: Kolektyvna monohrafiya u 2 t.* T 1. K., Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 126-159.
4. Vlasti Zabaykalya podtverdili peregovory s kitaytsami ob arende zemli. Avialable at: <http://www.vedomosti.ru/business/news/2015/06/16/596550-vladi-zabaikalya-podtverdili-peregovori-s-kitaitiamsi-ob-arende-zemli>.
5. Infografika: Osvoeyennya pivdnya ta skhodu suchasnoi Ukrainy. Avialable at: <http://nv.ua/ukraine/events/opublikovana-infografika-razvenchivajushchaja-mify-rossii-o-juge-i-vostoke-ukrainy-62851.html>
6. Chornovol, I. (2009). Teoriya komparatyvnykh frontyryv. *Regionalna istoriya Ukrainy. Zbirnyk naukovykh statey*, 3, 41-66.
7. Chutkyy, A.I. (2015). Narysy z ekonomichnoi istorii Ukrainy. Knyha 2. Stanovlennya zhytnytsi Evropy (druha polovyna XV – XVII st.). K., Tempora, 368.
8. Polovinu Tunguro-Olekminskogo rayona otdadut v arendu kitaittsam. Avialable at: <http://zab.tv/news/obshchestvo/polovinu-tungiro-olekminskogo-rayona-otdadut-v-arendu-kitaytsam>.
9. Beluszki, P. (2001). A Nagyalföld történeti földrajza. Budapest – Pécs: Dialóg Campus, 274.
10. Haggatt, P. (2001). Geography. A Global Synthesis. Pearson Ed. Ltd., Harlow.
11. Heller, M. (1997). Az Orosz Birodalom története. I. Kötet. Budapest: MiK, 448.
12. Hollander, A. (1975). A magyar Alföld és Turner „frontier” hipotézise. Budapest: Ethnographia, 86/2, 3, 313-321.
13. Kovács Z. Néesség- és településföldrajz. – Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2002 . – 239 о.
14. Lattimore, O. (1962). Inner Asian Frontiers of China. Boston.
15. Nemes-Nagy, J. (1998). Tér a társadalomkutatásban. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 195.
16. Probáld, F. (2005). Amerika regionális földrajza. Budapest: Trefort, 360.
17. Rácz, K. (1943). Oroszország története. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 629.
18. Siselina, L., Gazdag, F. (2004). Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest: Zrínyi, 446.
19. Subtelny, O. (2000). Ukraine: A History. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 736.
20. Szokolay, K. (1997). Lengyelország története. Budapest: Balassi, 291.
21. Turner, F. (1994). The Significance of the Frontier in American History: Rereading with commentary by J.M. Faragher. New York.

Надійшла до редколегії 15.02.2016 р.

УДК 330.15(477.8)

Ганна Машіка, к. геогр. н., доцент
e-mail: mashika.g.v.@i.ua
Мукачівський державний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Розглянуто головні характеристики господарського потенціалу в цілому та в розрізі його складових компонентів. Обґрунтовано основні види ресурсів потенціалу регіону в контексті прогнозувальної діяльності. Запропоновано систему показників та індикаторів господарського потенціалу, які мають практичне значення для прогнозування ефективності його використання у майбутньому. Визначено оптимальні методи, за якими рекомендовано проводити прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону.

Ключові слова: господарський потенціал, прогнозування, регіон, показник, ефективність.

Анна Машіка. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА КАРПАТСКОГО РЕГИОНА

Рассмотрены основные параметры хозяйственного потенциала как единого целого и в разрезе его составляющих компонентов. Обоснованы основные виды ресурсов потенциала региона в контексте прогнозирования. Предложена система показателей и индикаторов хозяйственного потенциала, которые имеют практическое значение для прогнозирования эффективности его использования в будущем. Определены оптимальные методы, по которым рекомендуется проводить прогнозирование эффективного использования хозяйственного потенциала Карпатского региона.

Ключевые слова: хозяйственный потенциал, прогнозирование, регион, показатель, эффективность.

Hanna Mashika. CONCEPTUAL BASES OF FORECASTING OF EFFECTIVE USE OF ECONOMIC CAPACITY OF THE CARPATHIAN REGION

The research is carried out in the field of economic geography. The aim of this article is to raise the efficiency of economic potential of Carpathian region. The need for forecasting natural resource is described with particular attention. This paper proposes a new approach to the study of the region's economic potential, which is the object of the prediction. Content potential acquires new characteristics, which are dynamism and discrete.

Studying the properties of types of resources gives the possibility of constructing system of indicators for forecasting of efficiency use the Carpathian's potential. System of indicators must meet the following requirements: to comply with the norms and standards in Ukraine; do not conflict with the range of official statistics; be consistent with international guidelines on the assessment of the effective use of natural resources in the region. Special attention was paid to the methods of prediction of economic potential. Two basic methods according to which high level of reliability of forecast may be distinguished were singled out. Firstly, extrapolation method is recommended for data forecasting. Secondly, expert assessments are used for correction calculations. The results of the study are useful for development of regional and local programs of preservation and use of natural resources.

Key words: economic potential, prediction, region, index, efficiency.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із сучасних викликів у забезпеченні економічного розвитку регіону є підвищення ефективності використання його господарського потенціалу. Проте на практиці відсутній конструктивний механізм щодо регулювання раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Тому визначним кроком до підвищення ефективності використання ресурсів є розробка концептуальних основ щодо прогнозування обсягів використання господарського потенціалу. Адже наявність прогнозу та визначення на його основі оптимального напрямку у використанні регіонального потенціалу безпосередньо впливають на стратегію розвитку галузевої структури, стан місцевої екосистеми та на темпи розвитку економічної діяльності регіону.

Окрім того, слід враховувати той факт, що формування господарського потенціалу регіону пов'язано з проблемою оптимізації регіонального управління [8, с. 236], тому на етапі прийняття рішень щодо ефективності використання господарського потенціалу необхідним елементом стає прогнозування.

Таким чином, проблематика розробки головних принципів прогнозування господарського потенціалу

Карпатського регіону неухильно набуває актуальності з метою підвищення ефективності використання природних ресурсів окресленої території.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Огляд наукових наробок свідчить про активні дослідження вітчизняних вчених щодо питань розвитку потенціалу Карпатського регіону. Зокрема, слід відзначити напрацювання наступних фахівців. У праці В.С. Кравців розкриваються вкрай важливі питання шляхів досягнення екологічної безпеки в Карпатському регіоні та використання природно-ресурсних факторів його сталого розвитку в сучасних умовах [4]. Над питаннями структури природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону, аналізу його використання та напрямками ефективного розв'язання екологічних проблем Карпат працював Ю.Г. Гуцуляк [3]. Значний вклад у дослідження регіональних особливостей використання природно-ресурсного потенціалу та в аналіз методів оцінки природних ресурсів в контексті сталого розвитку здійснив Р.Р. Білик. [1] Вивчаючи методологічні основи формування господарського потенціалу регіону, його використання та відтворення, слід відмітити вклад Г.В. Симочко [8]. Окреме дослідження рекреаційного потенціалу Карпатського регіону, його просторового розташування здійснив І.П. Смадич [9]. У науковій праці І.М. Шпаківська та Х.І. Чернявська провели оцінку потенціалу лісових

екосистем гірських територій [10].

Варто відзначити, що у науковій літературі фахівці погоджуються з тим фактом, що слід ефективно використовувати природно-ресурсний (господарський) потенціал, проте недостатньо переконливих аргументів щодо необхідності розробки концептуальних основ дослідження у сфері прогнозування господарського потенціалу Карпатського регіону з метою підвищення його ефективності.

Мета і завдання статті – розробити концептуальні основи прогнозування господарського потенціалу Карпатського регіону, що потребує визначення об'єкту прогнозування на теоретичному рівні, окреслення складових господарського потенціалу, розробки системи показників, які його характеризують, а також визначення оптимального методу проведення прогнозу щодо ефективності використання господарського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності, в ході яких людина використовує дедалі більшу кількість природних ресурсів, зумовлюють порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі, що в свою чергу призводить до загострення соціально-економічних проблем [3, с. 15]. В контексті розробки концептуальних основ прогнозу господарського потенціалу Карпат слід зауважити, що господарський потенціал набуває нового змісту. З точки зору прогнозу діяльності, сутність господарського потенціалу змінюється від теоретичного до практичного (кількісного) напрямку. Зокрема, під теоретичним змістом господарського потенціалу маєтись на увазі здатність природних ресурсів задовольняти ресурсні потреби процесу виробництва матеріальних, культурних і духовних благ у вигляді товарів та послуг для забезпечення життєдіяльності людини [2, с. 10]. З точки зору прогнозування, господарський потенціал Карпатського регіону набуває нових характеристик: динамічності та недискретності.

Саме тому закономірно починати виклад концептуальних основ прогнозування господарського потенціалу Карпатського регіону з чіткого окреслення об'єкту прогностичної діяльності. Карпатський регіон, маючи особливості гірської території, знаходиться під впливом особливих природних умов, що безпосередньо відображаються на його соціальному та економічному розвитку. Тому успішне ведення господарської діяльності та підвищення рівня життєдіяльності місцевого населення на гірській території потребує окремого підходу до збереження унікальної гірської екосистеми шляхом ефективного використання господарського потенціалу цього регіону.

До Карпатського регіону належать адміністративні області (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька), у яких забезпеченість у господарському потенціалі можна віднести до високого рівня. Зокрема, у структурі господарського потенціалу Карпат переважають як земельні та рекреаційні ресурси (Львівська область), так і лісові ресурси (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області). Існуючий природний потенціал безпосередньо відображається на формуванні галузевої струк-

тури господарського комплексу цього регіону, а ефективність його використання визначає темпи соціально-економічного розвитку території. В контексті сказаного вище важко переоцінити важливість розробки концептуальних основ прогнозування потенціалу Карпат для забезпечення високого рівня економічного розвитку. Прогнозування обсягів ресурсного потенціалу матиме високий рівень вірогідності лише при комплексному охопленні всіх видів ресурсів місцевості, враховуючи частку впливу кожного з них на господарський потенціал регіону. Розкриваючи сутність концептуальних основ прогнозування, зазначимо, що під компонентними складовими господарського потенціалу ми будемо розглядати ті складові, що відповідають вимогам до об'єктів прогнозування (безперервність та динамічність). З огляду на ці умови, господарський потенціал ми розглядатимемо як сукупність земельного потенціалу, лісового потенціалу, водного потенціалу та рекреаційного потенціалу.

Земельний потенціал Карпатського регіону характеризується невисокою забезпеченістю, проте водночас показники освоєності сільським господарством є помірними по Україні (зокрема, площа ріллі у сільгоспугіддях становить 63,1%). Слід зазначити, що спостерігається зменшення продуктивності землі, а саме, протягом останніх років має місце процес дегуміфікації та ерозії (як водної, так і вітрової) сільськогосподарських угідь.

З огляду на те, що стало землекористування передбачає можливість ефективного використання земельного ресурсу з найбільшим ефектом для розвитку господарської діяльності, зберігаючи природну родючість та екологічні функції земель, зростає необхідність у раціональному плануванні цього ресурсу у майбутньому.

Лісовий потенціал Карпатського регіону є особливо вагомим у господарському потенціалі і є традиційно провідною сферою економіки регіону. Протягом останніх років лісове господарство має позитивну тенденцію за багатьма показниками господарювання. Від раціонального використання лісів Карпат опосередковано залежить і сільське господарство, оскільки спостерігається чітка залежність між обсягами лісокористування та станом екології, ландшафтів, процесами ерозії ґрунтів, посух та суховіїв.

Запорукою просторового розвитку економіки Карпатського регіону є обґрунтоване прогнозування обсягів ефективного та продуктивного використання земель лісового фонду і лісових ресурсів.

Водний потенціал займає провідне місце у господарському потенціалі регіону. Незважаючи на те, що в окресленому регіоні зосереджено близько 30% водних ресурсів України, гострою соціально-економічною та екологічною проблемами стали замулювання і зникнення малих річок, забруднення та погіршення якості природних вод, руйнування і деградація водних екосистем [3, с. 15]. Серед факторів, що спричинили негативні зміни у водних ресурсах Карпат, слід відзначити не лише їх забруднення промисловими, сільськогосподарськими стоками та відходами, а й нераціональне та незаощадливе використання водного потенціалу.

Саме тому обґрунтований підхід у прогнозуванні оптимального обсягу споживання цього ресурсу є важливим для Карпатського регіону.

Рекреаційний потенціал Карпат є особливо вагомим з точки зору перспективних напрямів розвитку економіки регіону, оскільки продукція рекреаційного району – послуги, зокрема туристичні. Слід відмітити, що у регіоні нараховується близько 800 джерел і пунктів мінеральної води практично всіх бальнеологічних типів. Однак природно-рекреаційний потенціал Карпатського регіону задіяний далеко не повністю. Наприклад, досягнутий рівень використання для санаторно-курортного лікування вуглекислих мінеральних вод регіону, які відносять до відомих типів «Боржомі», «Єсентуки», «Нарзан», становить лише 8,5% їх реального потенціалу [2, с. 11]. Загалом, на сучасному етапі рекреація Карпатського регіону, попри ряд позитивних зрушень, характеризується відносно незначною участю у світовому рекреаційному процесі з переважаючим експортом туристичних послуг, [9, с. 9], тому в контексті підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу Карпат особливо увагу слід приділити прогнозним даним.

Таким чином, проблематика прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпат невід’ємно пов’язана з загальновищезначеними принципами природокористування. А саме, слід враховувати принципи: господарської необхідності, збереження природного багатства та екологічності природокористування. Не порушуючи цих принципів, концептуальні основи прогнозування господарського потенціалу мають розкривати важливі сфери соціально-економічного розвитку, зокрема, вплив потенціалів на екосистему та довкілля; рівень вивченості ресурсів та їх запасів; значення потенціалів у показниках економічного розвитку регіону (частка у доходах місцевого бюджету).

Отже, головні принципи розвитку господарського потенціалу в процесі розробки концептуальних основ прогнозуної діяльності трансформуються у систему показників ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону. Система показників є першочерговим та необхідним елементом у прогнозуванні, оскільки вона є основою для встановлення прогнозних значень використання господарського потенціалу Карпат у майбутніх дослідженнях.

Формування системи показників ефективного використання господарського потенціалу має задовольняти ряд вимог:

- відповідати нормативам та стандартам використання природних ресурсів, які є загальноприйнятими в Україні [6];
- не суперечити номенклатурі офіційних статистичних даних (або розраховуватись на їх основі);
- бути узгодженими із світовими рекомендаціями щодо оцінки ефективного використання природно-ресурсного потенціалу регіону [5].

Оскільки на сьогодні немає єдиної прийнятої методології здійснення оцінки природних ресурсів, яка б мала практичне застосування у всіх галузях націо-

нального господарства, то постає необхідність розробляти локальні концептуальні основи та підходи до економічного виміру ефективності використання господарського регіону у майбутньому.

Враховуючи зазначене вище, систему показників прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпат рекомендуємо поділити на групи і чітко зазначити наступний перелік індикаторів, які дозволяють прогнозувати використання потенціалів Карпатського регіону у майбутньому (табл. 1).

Узагальнюючи відповідні характеристики показників господарського потенціалу, зазначимо, що прогноз динаміки використання земельного потенціалу здійснюється за індикаторами, які враховують вплив територіально-промислових центрів, сільськогосподарських угідь на розвиток продуктивних сил. Перелік індикаторів, що характеризують динаміку лісового потенціалу, орієнтований на визначення економічного ефекту від комплексного і раціонального їх використання. В основу прогнозування змін у використанні водного потенціалу покладено принцип визначення залежності між обсягами використання водних ресурсів та доходами, що отримуються при здійсненні плати за водокористування. Для здійснення прогнозу рекреаційного потенціалу запропоновано індикатори, які переважно визначаються через капіталізацію їх використання при максимально існуючій можливості залучення ресурсів.

Завершуючи розробку концептуальних основ прогнозування господарського потенціалу, слід звернути увагу на визначення методики проведення прогнозу. З огляду на особливості об’єкту дослідження прогнозування доречним буде здійснювати у два етапи.

Перший етап ґрунтується на побудові трендової моделі динаміки результуючого показника та відноситься до екстраполяційного методу прогнозування. Особливістю методу екстраполяції трендів є врахування всіх показників динамічного ряду, що стає підґрунтям для побудови рівняння тренда (1) з урахуванням закономірностей, що склалися у передісторії [7]:

$$y = f(t) + x(t), \quad (1)$$

де Y - рівняння тренда;

$f(t)$ - детермінована не випадкова компонента процесу;

$x(t)$ - стохастична випадкова компонента процесу.

Для отримання прогнозу з високим ступенем ймовірності слід будувати рівняння трендів (2) для кожного індикатора із розробленої системи показників, підставляючи значення незалежної змінної t , яка відповідає величині горизонту прогнозування:

$$\bar{y}_{t+p} = f(t_{n+p}), \quad (2)$$

де n - величина часового ряду, який мав місце у минулому;

P - величина часового ряду, на який складається прогноз.

Таблиця 1

Система показників та індикаторів прогнозу ефективності використання господарського потенціалу*

Група	Характеристика показника	Перелік індикаторів
Земельний потенціал	Рівень забезпеченості громадян та суб'єктів господарювання у земельних ресурсах	Площа земель сільськогосподарського призначення/чисельність населення регіону
	Визначення частки впливу на соціально-економічний розвиток	Частка зайнятих у сільському господарстві та агропереробних виробництвах
	Ефективність землекористування	Частка земель сільськогосподарського призначення у земельному фонді
		Частка площ ріллі у земельному фонді
Вплив на екосистему та довкілля	Обсяги внесення органічних добрив у сільськогосподарські угіддя Обсяги внесення мінеральних добрив у сільськогосподарські угіддя	
Лісовий потенціал	Забезпеченість регіону у ресурсі	Лісопокрита площа/чисельність населення
	Ефективність використання ресурсу	Обсяг продукції лісового господарства у загальному обсязі продуктів та послуг
	Вплив на екосистему та довкілля	Частка площі відтворення лісів до площі рубок головного користування
		Частка площі переведення лісових культур у вкриті лісом землі до площі рубок головного користування
		Частка лісової площі, пройдені пожежами до площ земель лісового фонду
Частка виявленого обсягу незаконних рубок до обсягів заготівель ліквідної деревини		
Водний потенціал	Забезпеченість регіону у ресурсі	Фактичний забір води/чисельність населення
		Використання свіжої води на сільськогосподарські потреби/чисельність населення
	Вплив на соціально-економічний розвиток	Використання свіжої води на сільськогосподарські потреби/валова продукція сільського господарства
		Використання свіжої води на виробничі потреби/обсяг реалізованої продукції промисловості
Вплив на екосистему та довкілля	Економія забору води від оборотного та повторно-последовного водозабезпечення	
	Нормативне очищення на очисних спорудах/потужність очисних споруд	
Рекреаційний потенціал	Вплив на соціально-економічний розвиток	Обсяг продукції та послуг за відповідними видами економічної діяльності/загальний обсяг продукції послуг
	Забезпеченість регіону у ресурсі	Частка обсягів води мінеральної до обсягів підземних вод
	Ефективність використання ресурсу	Частка обсягів забору мінеральних вод до затверджених експлуатаційних запасів мінеральних вод

*Джерело: розроблено автором

Другий етап прогнозування полягає у коригуванні отриманих прогнозних розрахунків експертними оцінками. Це пов'язано з тим, що тренд описує фактичну усереднену тенденцію змін обсягів використання господарського потенціалу Карпат у часі, та не враховує непередбачувані впливи зовнішніх факторів у майбутньому. Перед фахівцями-експертами постає задача здійснити обґрунтовані перетворення в прогнозних значеннях господарського потенціалу Карпатського регіону у напрямку зміни їх до підвищення ефективності використання. Основною метою такої експертної оцінки та аналізу прогнозних даних господарського потенціалу території є підвищення раціонального та економічно ефек-

тивного використання регіонального потенціалу, який спрямований на зменшення негативного впливу на довкілля від господарської діяльності та на перехід до заощадливих шляхів використання господарського потенціалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ефективне використання господарського потенціалу Карпатського регіону має забезпечувати прискорення економічного зростання. Проте відсутність єдиної концепції щодо принципів та основ прогнозування природно-ресурсного потенціалу регіону спричиняє труднощі у формуванні механізму оптимізації господарського потенціалу.

Тому передусім проведено визначення характе-

ристик об'єкту прогнозування та окреслено його складові. А саме, господарський потенціал у контексті прогнозу діяльності представлений як сукупність земельного, лісового, водного та рекреаційного потенціалів. Для кожної компонентної складової господарського потенціалу складено перелік індикаторів, які утворюють відповідну систему показників. Запропонована система показників орієнтована на визначення ефективності та раціональності використання потенціалів регіону. Окрім того, така система є базою для проведення прогнозних розрахунків мето-

дами екстраполяції із коригуванням результатів експертними оцінками. Саме через розробку концептуальних основ прогнозування раціонального ресурсоспоживання можна сформулювати підґрунтя для реалізації діючих управлінських рішень в регіоні щодо коригування розміщення продуктивних сил, забезпечення необхідного рівня екологічної безпеки, розробки регіональних та місцевих програм стосовно збереження та використання природно-ресурсного потенціалу та ін.

Список використаних джерел:

1. Білик Р.Р. Деякі аспекти формування та реалізації стратегії сталого природокористування в регіоні / Р.Р. Білик // *Регіональна економіка*. – 2008. – № 1. – С. 91-99.
2. Білик Р.Р. Стратегія використання природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону в контексті перспектив його сталого розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06. «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Р.Р. Білик. – Рівне, 2008. – 22 с.
3. Гуцуляк Ю.Г. Сталый розвиток природно-ресурсного потенціалу сільських територій Карпатського регіону / Ю.Г. Гуцуляк // *Агросвіт*. – 2009. – № 14. – С. 13-16.
4. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку. Монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців.1 / Т. 1. Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал. – Л., 2013. – 336 с.
5. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Інтелфера, 2000. – 360 с.
6. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Сенишин О.С. Екстраполяційні методи прогнозування як інструмент передбачення оптимальних обсягів споживання продукції вітчизняного продовольчого комплексу / О.С. Сенишин // *Молодіжний економічний дайджест*. – 2014. – № 1(1). – С. 26-32.
8. Симочко Г.В. Методологічні основи формування господарського потенціалу регіону / Г.В. Симочко // *Геополітика і екогеодинаміка регіонів*. – 2014. – Том 10, Вип. 2. – С. 234-238.
9. Смадич І.П. Ресурсний потенціал в архітектурній організації рекреаційного простору українських Карпат / І.П. Смадич // Режим доступу: www.sworld.com.ua/konfer35/281.pdf.
10. Шпаківська І.М. Оцінка екологічного та господарського потенціалу лісових екосистем гірських територій Львівської області / І.М. Шпаківська, Х.І. Чернявська // *Біологія та валеологія*. – 2012. – Вип. 14. – С. 140-148.

References:

1. Bilyk, R.R. (2008). Deyaki aspekty formuvannya ta realizatsii strategii staloho pryrodokorystuvannya v regioni. *Regionalna ekonomika*, 1, 91-99.
2. Bilyk, R.R. (2008). Strategiya vykorystannya pryrodno-resursnoho potentsialu Karpatskoho regionu v konteksti perspektiv yogo staloho rozvytku: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.06. «Ekonomika pryrodokorystuvannya ta okhorony navkolyshnyogo seredovyscha». Rivne, 22.
3. Hutsulyak, Yu.G. (2009). Stalyy rozvytok pryrodno-resursnoho potentsialu silskykh terytoriy Karpatskoho regionu, *Agrosvit*, 14, 13-16.
4. Kravtsiv, V.S. (2013). Karpatsky region: aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku. Monografiya u 8 tomakh. NAN Ukrainy. Instytut regionalnykh doslidzhen; T.1. Ekologichna bezpeka ta pryrodno-resursnyy potentsial. L., 336 s.
5. Programa diy «Poryadok dennyy na XXI stolittya»: ukhvalena konferentsieyu OON z navkolyshnioho sere-dovyscha i rozvytku v Rio-de-Zhaneyro (2000). (Samit «Planeta Zemlya», 1992 r.): per. z angl., 2-he vyd. K.: In-telsfera, 360.
6. Ramkova konventsyya pro okhoronu ta stalyy rozvytok Karpat. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Senyshyn, O.S. (2014). Ekstrapolyatsiyni metody prognosuvannya yak instrument peredbachennya optymalnykh obsyagiv spozhyvannya produktsii vitchyznyanoho prodovolchoho kompleksu. *Molodizhnyy ekonomichnyy day-dzhest*, 1(1), 26-32.
8. Symochko, G.V. (2014). Metodologichni osnovy formuvannya hospodarskoho potentsialu regionu. Geopolitika i ekogeodinamika regionov, 10(2), 234-238.
9. Smadych, I.P. Resursnyy potentsial v arkhitekturniy organizatsiyi rekreatsinyogo prostoru ukrainskykh Karpat. Available at: www.sworld.com.ua/konfer35/281.pdf.
10. Shpakivska, I.M., Chernyavska, H.I. (2012). Otsinka ekologichnoho ta gospodarskoho potentsialu lisovykh ekosystem girskykh terytoriy Lvivskoi oblasti. *Biologiya ta valeologiya*, 14, 140-148.

Надійшла до редколегії 25.02.2016 р.

Наукові повідомлення

UDC 911.3

Lyudmyla Niemets, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: soc-econom-region@karazin.ua

Iryna Barylo, PhD Student
e-mail: irina.barilo@mail.ru

V.N. Karazin Kharkiv National University

THE ANALYSIS OF URBAN AND DISTRICT SOCIOSYSTEM'S SPECIFICITY OF POLTAVA REGION ON FEATURES OF GEODEMOGRAPHIC DEVELOPMENT

In research of regional social ecosystem always a need to consider trends of the area. Poltava region is characterized by negative trends geodemographic development last years. Thus its geodemographic development has significant territorial disparities. Therefore, assessment of the specificity of district and urban sociogeosystem is of paramount importance and the study of this component of regional development is very important.

In order to investigate the specificity of urban and district sociogeosystems of Poltava region on the specifics of geodemographic a method of synthesis of local classifications was applied. It is used to identify specific frequencies falling sociogeosystem in a class with other classifications for each billing period. Local classifications were based on various parameters of the system and the parameters of the trajectory geodemographic.

The highest level of specificity of the formation geodemographic was marked in Kremenchuk and Poltava, characterized by features demographics (population, natural and migratory movements). Is the least specific are Lubny and Myrhorod. District sociogeosystem have less differentiation in association frequency in the local classifications of geodemographic development compared with urban. The greatest specificity with a huge separation from other areas has Globino district. The lowest specificity of geodemographic development was observed in Shishay, Kozelshchina, Orzhytsia, Reshetylivka, Semenivka, Hrebinka, Velyka Bahachka and Chutove districts. From this analysis we can conclude that some urban and district Poltava sociogeosystems have more or less stable associations, others are more weakly associated with other cities or regions.

Key words: sociogeosystem, geodemographic development, the frequency of connections, association, specificity.

Людмила Немець, Ірина Баріло. АНАЛІЗ СПЕЦИФІЧНОСТІ МІСЬКИХ ТА РАЙОННИХ СОЦІОГЕОСИСТЕМ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано районні та міські соціогеосистеми Полтавської області за особливостями геодемографічного розвитку. Даний статистичний метод обробки результатів часткових класифікацій соціогеосистем дозволяє отримати опосередковану оцінку ступеню специфічності. Використовуючи цей метод при дослідженні геодемографічного розвитку регіону, було розраховано суму частот зв'язків районів та міст Полтавської області. На основі одержаних результатів проведено ранжирування і групування районів області за особливостями геодемографічного розвитку.

Ключові слова: соціогеосистема, геодемографічний розвиток, частота зв'язків, асоційованість, специфічність.

Людмила Немец, Ирина Барило. АНАЛИЗ СПЕЦИФИЧНОСТИ ГОРОДСКИХ И РАЙОННЫХ СОЦИОГЕОСИСТЕМ ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ОСОБЕННОСТЯМ ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье проанализированы районные и городские социогеосистемы Полтавской области за особенностями геодемографического развития. Данный статистический метод обработки результатов частных классификаций социогеосистем позволяет получить косвенную оценку степени специфичности. Используя этот метод при исследовании геодемографического развития региона, была рассчитана сумма частот связей районов и городов Полтавской области. На основе полученных результатов проведено ранжирование и группировка районов области по особенностям геодемографического развития.

Ключевые слова: социогеосистема, геодемографическое развитие, частота связей, ассоциированность, специфичность.

Introduction. During the study of regional sociogeosystem (SGS) the need to consider regional development trends is always arisen. In recent years Poltava region could be characterized by negative tendencies of geodemographic development. Moreover, its geodemographic development has significant territorial disparities. Therefore, specificity assessment of the district and urban sociogeosystem is of great importance and this regional development research component is very important.

Literature review. The first sociogeosystem's valuation method was tested in the works of L. Klutchko and K. Niemets on the example of the sacral sphere of Kharkiv region [1]. SGS classification on different

criteria and methods creates different versions of grouping. Thus, the analysis shows that some territorial units can form more or less stable associations, while the other ones – more weak [3].

The purpose of the study is a generalization of the method of partial results classifications for city and district SGS of Poltava region for geodemographic development that provides a quantitative assessment of their specificity.

Main contents of research. To investigate the specificity of city and district sociogeosystem of Poltava region on the specifics of geodemographic applied method of synthesis of local classifications. It consists in identifying of specific frequencies of a certain SGS's ability to hit in a classification class for each billing period [2]. Local classifications are based on various sys-

tem parameters and geodemographic development trajectory [4]. Classifications are established by one principle, including the whole range of changes in system development divided into five equal classes. Then a grading procedure is performed, i.e. studied SGSs are dis-

tributed by class. The next step is to determine SGS's association frequencies in all local classifications [2, 3]. Results of the study of a SGS's specificity of cities and districts of Poltava region are presented in tables 1 and 2. The results were ranged and grouped (Fig. 1-3) [5].

Table 1

Values of parameters of association frequencies matrix of urban SGS of Poltava region in local classifications for geodemographic development indicators during 2009-2014

Cities	Komsomolsk	Kremenchuk	Lubny	Mirgorod	Poltava
Komsomolsk		1	15	17	6
Kremenchuk	1		2	0	12
Lubny	15	2		45	0
Mirgorod	17	0	45		1
Poltava	6	12	0	1	
Σ	39	15	62	63	19

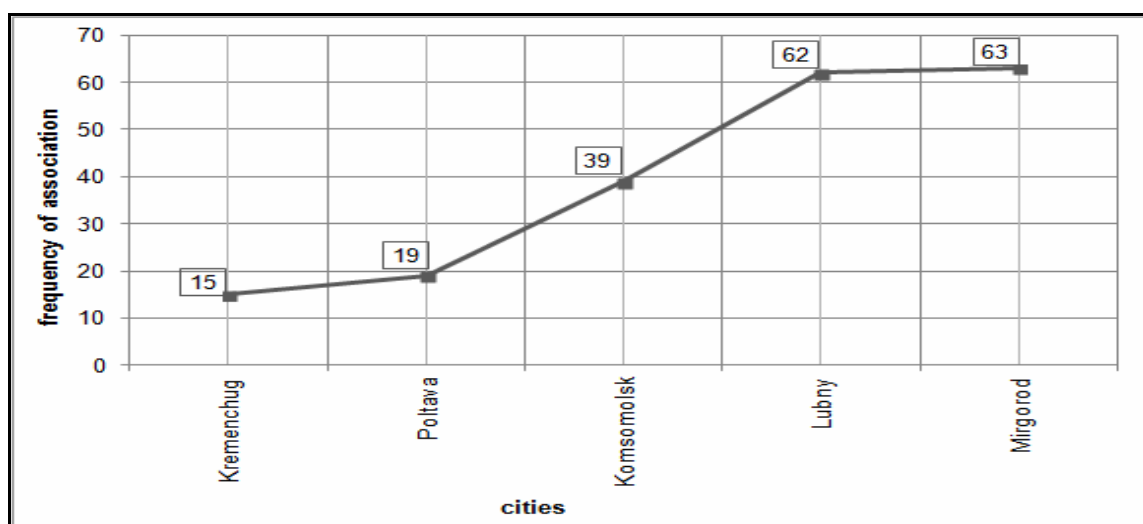

Fig. 1. Ranking of urban SGS of Poltava region for association frequencies in local classifications for geodemographic development indicators for the period 2009-2014

The highest level of geodemographic development formation specificity is observed in Kremenchuk (rated 15) and Poltava (rated 19), characterized by features demographics (population, natural and migratory movements). The least specific are Lubny and Mirgorod with rates of 62 and 63 respectively. In addition, Lubny and Mirgorod have the biggest association quantity together (rated 45) compared to other cities.

District sociogeosystems have less differentiation in association frequency in local classifications for the geodemographic development compared with city's (fig. 2). Globino district differs with a huge margin (rated 121). Also, the relative specificity of different Hadiach (145), Poltava (167), Kobelyaky (169) and Lohvitsia (194) districts. The lowest specificity for geodemographic development is observed in Shishaky (500), Kozelshchina (503), Orzhytsia (507), Reshetylvka (520), Semenivka (521), Hrebinka (529), Velyka Bahachka (536), and Chutove (543) districts.

Based on the ranking of cities and districts of Poltava region in specificity for association frequencies for the classifications geodemographic development 7 groups were allocated (3 urban and 4 district ones) (fig. 3).

The urban SGS group includes Poltava and Kremenchuk. They have a smaller amount and association frequency and are more specific, because they have fewer symptoms similar to other cities in the region. The second group includes Komsomolsk, the third – Lubni and Mirgorod. They also have a small amount compared to the association frequency of the district SGS.

The most unique districts are Globino, Hadiach, Poltava, Kobelyaky and Lohvitsia areas (first group) with the lowest rate bonds (121 – 194). The second group has a relatively low communication frequency (328 – 394) and includes Zinkiv, Khorol, Karlovka, Kremenchuk, Novi Sanzhary, Pyryatyn, Mirgorod districts.

Table 2
 Values of parameters of association frequencies matrix of district SGS of Poltava region in local classifications for geodemographic development indicators during 2009–2014

Regions	Vlb	Gdch	Glb	Grb	Dkn	Znk	Krl	Kbl	Kzl	Ktl	Kmm	Lhv	Lbn	Mshv	Mrg	Nvs	Orj	Prt	Plt	Rsh	Smm	Khr	Chm	Chtv	Shstc
Vlb	1	1	42	32	8	11	1	35	30	12	4	36	29	19	15	38	15	7	41	42	10	28	42	37	
Gdch	1	18	3	6	9	10	15	1	2	1	13	1	1	3	4	2	4	29	1	2	9	2	4	4	
Glb	1	18	2	5	10	9	13	3	1	2	18	4	3	2	3	0	4	4	3	1	6	2	5	2	
Grb	42	3	2	33	5	4	3	37	39	12	3	29	34	10	12	40	10	7	42	40	7	31	46	38	
Dkn	32	6	5	33	5	3	6	40	41	2	6	21	36	4	3	40	7	5	37	34	7	36	41	38	
Znk	8	9	10	5	5	37	19	4	2	33	14	11	4	34	30	6	33	5	6	5	34	3	7	4	
Krl	11	10	9	4	3	37	9	5	2	41	10	23	4	45	40	4	42	4	3	5	35	3	6	4	
Kbl	1	15	13	3	6	19	9	1	2	5	40	2	3	3	5	2	6	7	2	2	15	2	3	3	
Kzl	35	1	3	37	40	4	5	1	45	5	2	27	35	7	2	45	3	7	39	44	1	34	40	41	
Ktl	30	2	1	39	41	2	2	2	45	6	1	24	40	4	5	40	4	7	35	39	1	37	35	37	
Kmm	12	1	2	12	2	33	41	5	5	6	6	25	9	45	45	4	43	5	9	6	36	3	8	3	
Lhv	4	13	18	3	6	14	10	40	2	1	6	7	6	7	7	3	6	8	6	2	11	3	5	6	
Lbn	36	1	4	29	21	11	23	2	27	24	7	22	29	26	23	26	6	28	31	16	19	30	25	25	
Mshv	29	1	3	34	36	4	4	3	35	40	9	6	22	4	5	34	5	5	33	35	2	39	34	40	
Mrg	19	3	2	10	4	34	45	3	7	4	45	7	29	4	47	5	45	5	10	9	39	3	10	5	
Nvs	15	4	3	12	3	30	40	5	2	5	45	7	26	5	47	2	45	5	11	6	40	3	8	5	
Orj	38	2	0	40	40	6	4	2	45	40	4	3	23	34	5	2	6	10	38	44	3	31	43	44	
Prt	15	4	4	10	7	33	42	6	3	4	43	6	26	5	45	45	6	4	11	8	40	4	11	4	
Plt	7	29	4	7	5	5	4	7	7	5	8	6	5	5	5	10	4	5	5	8	10	2	5	7	
Rsh	41	1	3	42	37	6	3	2	39	35	9	6	28	33	10	11	38	11	5	40	7	34	40	39	
Smm	42	2	1	40	34	5	5	2	44	39	6	2	31	35	9	6	44	8	8	40	3	32	43	40	
Khr	10	9	6	7	7	34	35	15	1	1	36	11	16	2	39	40	3	40	10	7	3	1	7	3	
Chm	28	2	2	31	36	3	3	2	34	37	3	3	19	39	3	3	31	4	2	34	32	1	32	33	
Chtv	42	4	5	46	41	7	6	3	40	35	8	5	30	34	10	8	43	11	5	40	43	7	32	38	
Shstc	37	4	2	38	38	4	4	3	41	37	3	6	25	40	5	5	44	4	7	39	40	3	33	38	
Σ	536	145	121	529	488	328	359	169	503	479	366	194	491	462	394	374	507	386	167	520	521	343	417	543	500

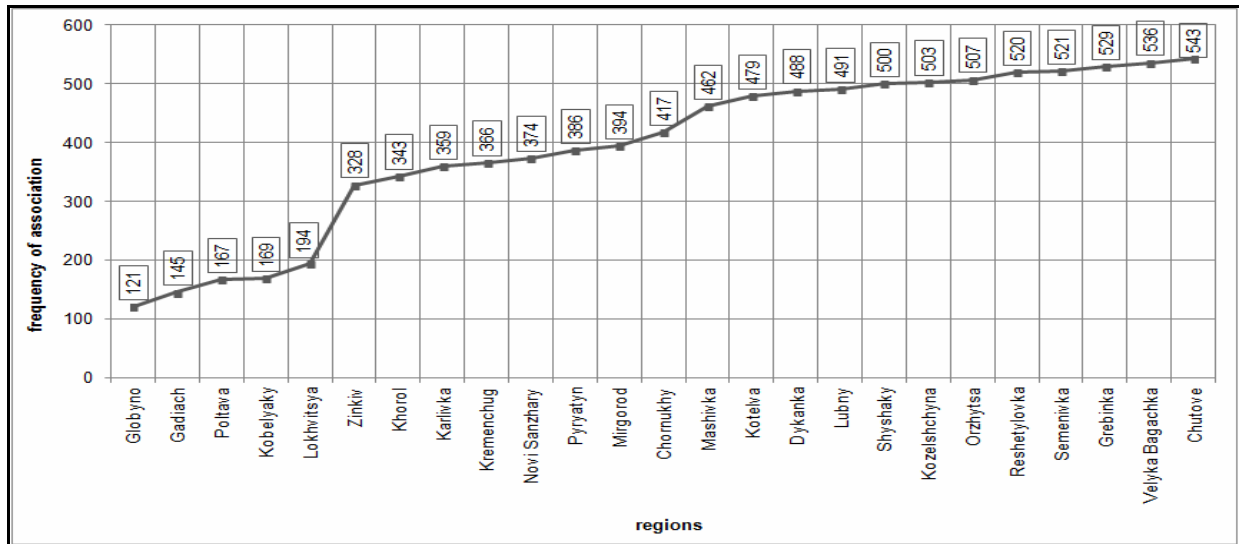

Fig. 2. Ranking of district SGS of Poltava region for association frequencies in local classifications for geodemographic development indicators for the period 2009-2014

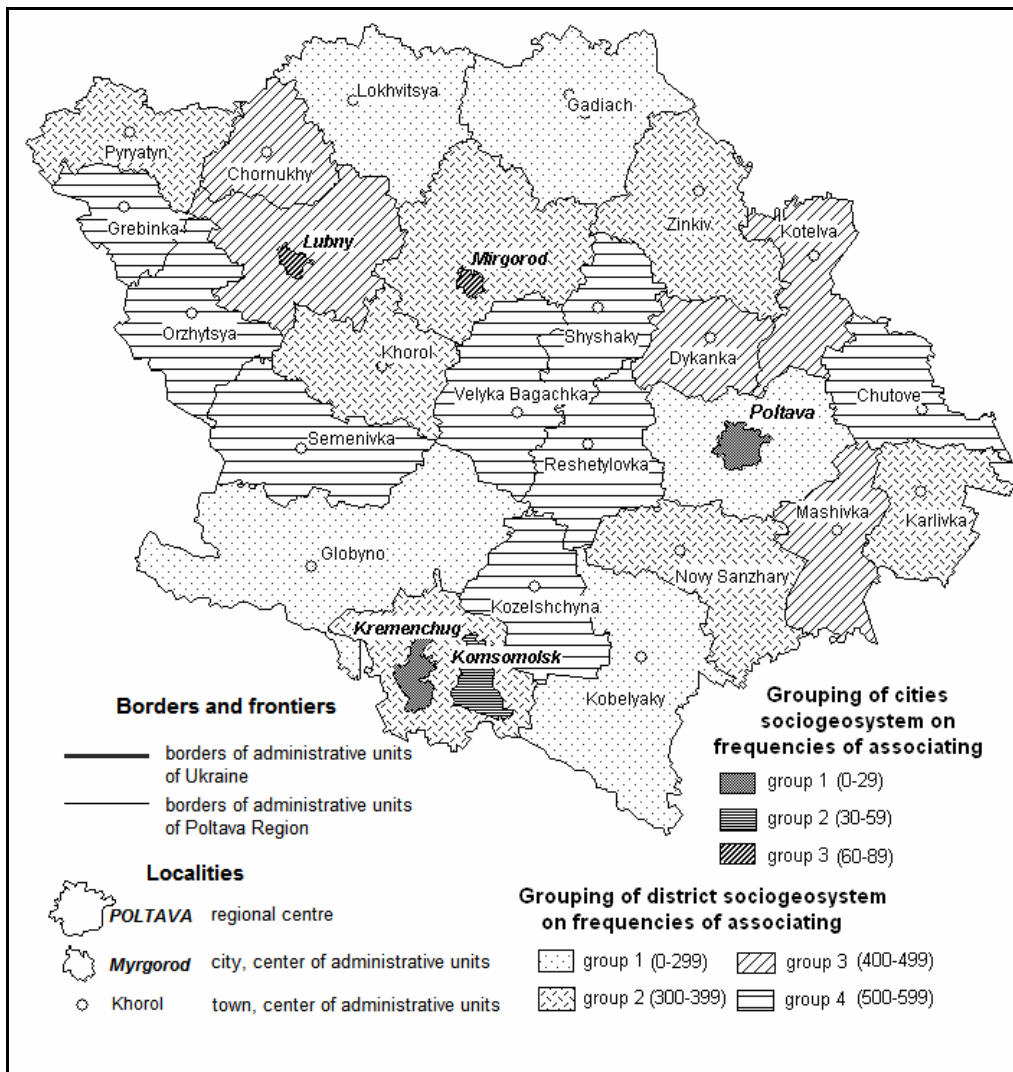

Fig. 3. Territorial distribution of cities and districts of Poltava region on association frequencies in local classifications on geodemographic development for period 2009-2014

The third group has more frequency relations (417 – 491) and includes Chornuhy, Mashivka, Kotelva, Dykanka and Lubny districts. The least specific areas of communications frequencies from 500 to 543, went into fourth group: Shishaky, Kozelshchyna, Orzhytsia, Reshetylivka, Semenivka, Hrebinka, Velyka Bahachka, Chutove districts.

From this analysis we can conclude that while some urban and district Poltava sociogeosystems have more or less stable associations, other ones have weaker associations with other cities or regions.

Conclusions. The described method of statistical evaluation of the specificity of urban and regional socio-geosystems of Poltava region is an effective means of processing the results of the partial classification of objects by different criteria and methods. Generalized grouping units for geodemographic development opens new opportunities for analysis of the relationships between them, interpreting the results grouping of new positions and more. In addition, the analysis allows, to adjust geodemographic further, development of the region, make adjustments to the perspective of socioeconomic development.

Список використаних джерел:

1. Ключко Л.В. Територіальна організація релігійної сфери Харківського регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Л.В. Ключко. – Харків, 2010. – 22 с.
2. Немець Л.М. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні: [монографія] / Л.М. Немець, Я.Б. Олійник, К.А. Немець – К.; Х.: РВВ ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2003. – 160 с.
3. Немець К.А. Методика інформаційного аналізу соціально-економічного розвитку регіону / К.А. Немець, О.К. Немець // Регіон-2008: стратегія оптимального розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – С. 242-246.
4. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: [монографія] / К.А. Немець, Л.М. Немець. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – 225 с.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики в Полтавській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Klyuchko, L.V. (2010). Terytorialna organizatsiya religiynoi sfery Kharkivskoho regionu: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. geogr. nauk: spets. 11.00.02 «Ekonomichna ta sotsialna geografiya». Kharkiv, 22.
2. Niemets, L.M., Oliynyk, Ya.B., Niemets, K.A. (2003). Prostorova organizatsiya sotsialno-geografichnykh protsesiv v Ukraini: [monohrafiya]. K.; Kh.: RVV KhNU im. V.N. Karazina, 160.
3. Niemets, K.A., Niemets, O.K. (2008). Metodyka informatsiynoho analizu sotsialno-ekonomichnoho rozvytku regionu. *Region-2008: strategiya optimalnoho rozvytku: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. – Kharkiv, KhNU im. V.N. Karazina, 242-246.
4. Niemets, K.A., Niemets, L.M. (2013). Prostorovyi analiz u suspilnyi geografii: novi pidkhody, metody, modeli: [monohrafiya]. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina, 225.
5. Ofitsiynyi sayt Holovnoho upravlyannya statystyky v Poltavskiy oblasti. Available at: <http://pl.ukrstat.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 07.04.2016 р.

UDC 911.3: 330.15

Viktoria Yavorska, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: 27071974@rambler.ru
Dariya Svitlychna, PhD Student
e-mail: daria_s@list.ru
I.I. Mechnykov Odesa National University

GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM OF EVALUATION AND MANAGEMENT OF REGIONAL NATURAL-RESOURCES POTENTIAL

Ukraine's transition to sustainable development requires a review of the conceptual foundations of methods of analysis of environmental and natural resource information and guidelines for the preparation of administrative decisions in the relevant field on the basis of using the potential of geographic information systems and technologies, which are able to carry out the synthesis and summarize of information on the natural-resources environment to solve governance problems of nature management.

The article is devoted to developing Geographic information system for evaluation and managing of the natural-resources potential of the region, the justification of the goals, objectives and functions of its creation and development of the structure of hardware, software, information and analytical systems. Methodical development of creation and functioning of regional geographic information systems is one of the most important tasks in ensuring the operative reception of data and use them to build a possible regional development models.

Key words: natural-resources potential; information technologies, automated information-analytical system, geographic information system of evaluation and management of regional natural-resources potential, socio-economic development, regional management.

Вікторія Яворська, Дар'я Світлична. ГЕОІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ОЦІНКИ І УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ

Стаття присвячена розробці геоінформаційної системи оцінки та управління природно-ресурсним потенціалом регіону, обґрунтуванню цілей, завдань і функцій її створення, а також розробці структури апаратного, програмного, інформаційного та аналітичного комплексів. В умовах загальної інформатизації та в контексті переходу України до сталого розвитку застосування традиційних методів та інструментів в соціально-економічному розвитку та регіональному управлінні повинно ґрунтуватися на використанні потенціалу нових інформаційних систем і технологій.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, інформаційні технології, автоматизована інформаційно-аналітична система, геоінформаційна система оцінки та управління природно-ресурсним потенціалом регіону, соціально-економічний розвиток, регіональний менеджмент.

Викторія Яворская, Дарья Светличная. ГЕОИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА ОЦЕНКИ И УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ РЕГИОНА

Статья посвящена разработке геоинформационной системы оценки и управления природно-ресурсным потенциалом региона, обоснованию целей, задач и функций её создания, а также разработке структуры аппаратного, программного, информационного и аналитического комплексов. В условиях всеобщей информатизации и в контексте перехода Украины к устойчивому развитию применение традиционных методов и инструментов в региональном менеджменте должно основываться на использовании потенциала новых информационных систем и технологий.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, информационные технологии, автоматизированная информационно-аналитическая система, геоинформационная система оценки и управления природно-ресурсным потенциалом региона, социально-экономическое развитие, региональный менеджмент.

Introduction. The modern development of the country and regions is characterized by increasing of anthropogenic pressure on the environment, depletion of many types of natural resources, increasing the volume of hazardous waste, which causes necessity of creation science-based system of rational development of natural-resources potential of the territory. As an indicator that reflects the totality of natural resources, natural-resources potential is a background, factor of development and operation of the socio-territorial complexes, the foundation of rational territorial organization of natural resources, the productive forces as a whole [5].

Currently, the society faces the real issue of organizing the use of natural-resources potential of the territory in such a way that to stop its degradation and to be able to achieve a significant improvement of its ecological state. It requires processing and analysis of huge amounts of statistic, departmental, cartographic information about the qualitative and quantitative, natural and

cost resource's parameters. For a full analysis of this information modern computer tools, technologies and tools are required. Considering the high specific gravity of spatially distributed data in the information support of the socio-economic development of regions, the most appropriate tools for automated operation with such information provides geographic information systems, that are an integration environment that allows to combine and organize flows of a wide range of information about the natural-socio-economic system of the region. Therefore, it seems appropriate to consider the automated information-analytical system of the natural-resources potential of the region as a specialized geographic information system - GIS of natural resources potential of the region, in abbreviated form GIS of NRP of the region.

Analysis of previous researchers and publications. In the economic and social geography to the investigation of certain aspects of natural-resources potential devoted fundamental researches of M.T. Agafonov, V.A. Anuchin, M.V. Bagrov, P.Y. Baklanov, G.A. Bachinsky, A.P. Golikov, I.A. Gorlenko,

B.M. Danylyshyn, Y.D. Dmitrevsky, F.D. Zastavny, R.A. Ivanuha, M.G. Ignatenko, I.V. Komarov, S.B. Lavrov, C.A. Lisovsky, A.A. Mintz, Y.P. Mikhailov, A.A. Nedeshev, Y.B. Oliynyk, M.M. Palamarchuk, O.M. Palamarchuk, V.A. Popovkin, G.A. Privalov, V.P. Rudenko, L.G. Rudenko, I.L. Saveliev, A.G. Topchiev, A.I. Shabliy, M.D. Sharygin and others. However, methodological and technological aspects of the application of geographic information systems and technologies for the evaluation of the natural-resources potential of the region, as well as the principles and methods of management of the natural-resources potential of the region using geographic information systems and technologies not yet been sufficiently considered and developed.

The purpose of this article is to develop Geoinformation system of evaluation and management of natural-resources potential of the region, as well as foundation of the principles and methods of GIS of NRP application for solving problems for the management of natural-resources potential of the region.

The main material. Due to the fact that in modern conditions the basis for planning and management of natural-socio-economic system of the region is the automated information-analytical system (IAS), an important part of such information system should become IAS natural-resources potential.

The purpose of GIS of NRP of the region is to improve the quality, relevance and availability of data about the state of natural-resources potential of the region, as well as improving the efficiency and validity of managerial decision-making in the sphere of nature management by attracting the potential of modern information technologies.

Created GIS of NRP of the region should solve the following problems:

- 1) establishment and maintenance of banks of spatially coordinated information;
- 2) economic component-wise and integrated evaluation of natural-resources potential;
- 3) the creation of high-quality maps of the results of componentwise and comprehensive evaluation of natural-resources potential;
- 4) spatial-temporal analysis and modeling of application of natural-resources potential;
- 5) providing government at all levels, enterprises, organizations, businesses and individuals with reliable information about the state and dynamics of the natural-resources potential;
- 6) information and analytical support for the preparation of administrative decisions in the sphere of nature management;
- 7) predicting ecological-economic and socio-economic consequences of decisions about a particular method of using the natural-resources potential of territories;
- 8) planning of natural resources rational usage.

Functions implemented by GIS of NRP of the region:

- information-reference;
- automated mapping;
- spatio-temporal analysis and modeling;

- decision support in the planning, design and management;
- fiscal;
- predictive.

The definition of consumer of generated product has great importance because "functional, structural, technological and resource development of system should focus on the end-users - the persons and organizations involved in the elaboration, analysis and management decisions at the object level" [4].

As it follows from the foregoing, the designed GIS should solve functions of different hierarchical rank - from information-reference and to support management decisions. Accordingly, the circle of end-users will be quite wide, since it is known that the types of information systems and organizational levels of management are interrelated: the higher category of the information system corresponds to a lower level of management. For example, detailed information systems are not suitable for high-level executives and better suited to the operational level. Control Department Managers, who need to choose an alternative, want for information systems that are able to answer the questions "what if" and "what is the best." For top-level managers, who are required more general aggregated information for establishing the purposes and forming of political programs, as a rule, is enough the installation of information-reference system with good interface's capabilities [4].

Region's GIS of NRP should provide reliable information of all participants of regional territorial development management process. In this regard, users of GIS of NRP of the region (within the authorized access to the information) may be: public authorities and local self-government; various ministries and departments; investors; design, research and development, design and research organizations; organs of State Statistics; Service of conducting the state cadastres, registers; individuals and legal entities.

GIS of NRP of the region as any Geographic Information System should consist of hardware, software, information and analytical modules or systems [1; 2; 6; 7; 8; 9].

The basis of *hardware complex* should be a PC - level Pentium 4, which has operative memory 2 GB or more, processor with a clock speed of 1.6 GHz or more (preferably 2.8-3.6 GHz) and memory (the hard drive) 320 GB or more. Listed characteristics are dictated on the one hand - by the requirements of the software platform, which it is advisable to use the latest versions of the most common in Ukraine Microsoft Windows operating system, and on the other - by requests of the selected GIS software package.

Besides the personal computer, the hardware complex should include a tablet or drum scanner with a spatial resolution of at least 300 dpi and a printing device (a color wide format printer (plotter)). However, given the high price of such devices may be used ink-jet or laser color printer A3 or A4 size.

The *software complex* of GIS of NRP forms a specialized software, including GIS-package (instrumental GIS), software to convert analog and raster geoinformation (cartographic materials, aerial and satellite images) into digital vector form and software to work with graphic

data files.

Specific requirements are imposed on the choice of GIS-package - set of computer programs that provide work with spatially coordinated information. Given the absence in Ukraine of the competitive domestic multi-purpose GIS packages, the choice should be made from imported commercial GIS packages common in Ukraine. From widely used in Ukraine commercial GIS packages for our purposes can be used MapInfo Professional package, which is currently available from Pitney Bowes, the US, and GIS package ArcGIS Desktop of the world leader in GIS software development - ESRI, the United States too. These GIS packages are well-known in Ukraine, the cost of their basic modules is approximately the same. However, a comparative analysis of their functional and analytical capabilities speaks in favor of the latter. The decisive arguments in favor of desktop instrumental ESRI GIS is the support of raster and vector spatial data models, their much more extensive analytical capabilities and the possibility of three-dimensional modeling, including the creation of a digital terrain model and its analysis, that are of great importance in the evaluation of some types of natural resources, including land and mineral.

Software for converting analog and a raster images into digital vector form (program-vectorizer), providing automation of the process of creating digital thematic layers of spatial data can be represented by a specialized software package Digitals ("GeoSystem" of State Research and Production Enterprise, Ukraine), Easy Trase (company Easy Trace Group, Russia) and others.

Software tools for working with graphics files of data (such as Adobe Photoshop, CorelDraw, PhotoPaint and many others) are necessary for handling scanner copies of paper cartographical materials and other geoi-mages (brightness correction, geometric correction, stitching and a cutting of tablets and other) during the creation of digital maps.

The *information complex* should be a set of databases that characterize the administrative, natural, economic, social and other characteristics of the region. The structure of the information complex should reflect the information model of the concept "natural-resources potential", meaning to have a block structure, where each unit will correspond to a certain type of natural resources - land, water, recreation, etc. Due to the fact that there is a certain set of data that give a general idea of the region and can be demanded in the reference mode or in the implementation of analytical algorithms in several blocks (for example, the administrative division, physiographic and an economic regionalization, relief), while structuring GIS data bank it is advisable to select a basic set of data, calling it a "Basic information module".

The structure of the information complex of GIS of NRP of the region is represented as a set of following blocks:

- 1) basic information module;
- 2) land resources;
- 3) mineral resources;
- 4) water resources;
- 5) forest resources;
- 6) faunal resources;
- 7) recreational resources;

8) biosphere resources.

Important component of the data bank is spatially distributed and coordinated in space (mapping) data – hydrographic network, soil, forests, etc. and their characteristics. In GIS such data is stored in the form of homogeneous layers of thematic information in a formalized form, using a particular model of spatial data. With regard to spatial data, the scale of the original cartographical materials and used spatial data model have important meaning, but for raster models - the degree of generalization of spatial information, determined by the size of the raster cells.

The base scale for the initial cartographic materials for the region it seems appropriate to take the scale of 1:100 000 (in one centimeter is one kilometer) - currently the largest of the open (freely usable) in Ukraine cartographic scales, but some data may be presented in other scales.

Spatial data should be able to be formalized using both raster and vector model. And it is known that in the environment of ESRI's GIS packages raster data can be presented in the form of "images" - graphic files in TIFF, GIF, BMP, JPG and others, as well as the actual "rasters" – digital matrix consisting of N rows and M columns of values of a variable. Vector data can be represented as non-topological structures - "shapefiles" and topological structures in the form of - "coatings". Each of these models and their variants has its advantages and disadvantages. The main advantages of vector model is a compact storage and high accuracy of mapping of the spatial position of objects, crisp display of point and linear objects and, therefore, high-quality mapping.

The advantages of raster model is the possibility of implementing analytical algorithms of any complexity using map algebra and continuous two- and three-dimensional display of surfaces.

The structure of spatial database for each resource module is determined by the statement of the problem and nature of the implemented system of information and analytical procedures and should be considered at the next stage of development of GIS of NRP of the region - the logical design stage [2; 9].

Non-spatial semantic and attribute data stored in the GIS in tabular form. Given the relatively small amount of these data, management of these data can be by means of GIS software package, otherwise, for this purpose commercial database management system should be involved (DBMS), such as Microsoft Access, Informix, Oracle, and others.

The *analytical module* is a set of implemented analytical algorithms or software GIS package or additionally attracted funds programming (Delphi, C ++, Visual Basic, etc.), that implements the functions of database queries, spatial or temporal analysis and assessment based on the information, contained in a database of information-analytical system data.

Fig. 1 shows a generalized scheme of the structure and functioning of the Geoinformation system of natural-resources potential of the region.

It is important to emphasize that the GIS of NRP of the region should be an open system, admitting modification and expansion of the structure, as well as functional and analytical capabilities. At the same time the

principles of creating IAS NRP should be unified with the principles of the creation of an integrated multi-purpose automated information-analytical system of the region, providing a solution to a wide range of problems

of regional planning, design and management with the use of geo-information technologies, as well as the proposals for the creation of National Spatial Data Infrastructure [3].

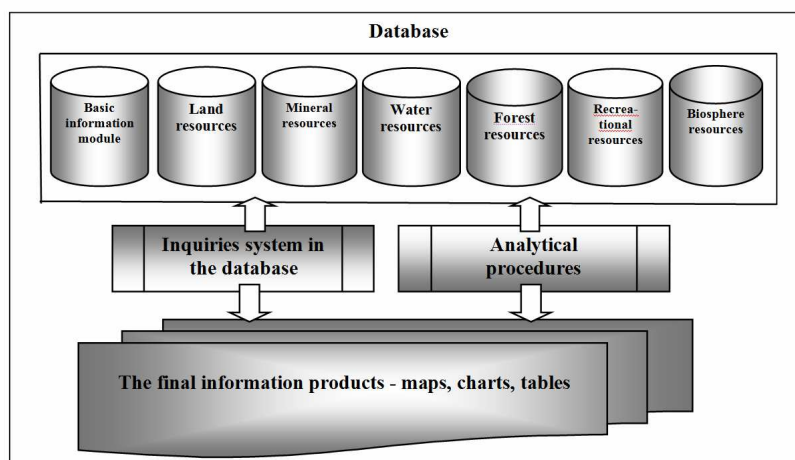

Fig. 1. Scheme of the structure and functioning of the Geographic information

The implementation of this concept considering [9] requires the following sequential steps:

1) collecting of input geospatial (maps, charts, satellite images) and attribute (statistics, reference, regulatory, etc.) data.;

2) creation of digital database in formats of selected GIS software;

3) development and implementation of information requests to the database;

4) implementation of analytical methods for obtaining final information products;

5) approbation of the system.

Conclusions. Given the diverse nature of the output

information, the complexity and time consuming of evaluation algorithms, as well as a large proportion of the space-coordinated and diverse information that is needed for evaluation of natural-resources potential, modern geographic information systems with their advanced analytical capabilities are the tools that provides the necessary facilities for integration, spatial analysis and interpretation of different types of data.

Methodical development of creation and functioning of regional geographic information systems is one of the most important tasks in ensuring the operative reception of data and use them to build a possible regional development models.

Список використаних джерел:

1. Кошкарёв А.В. Региональные геоинформационные системы / А.В. Кошкарёв, В.П. Каракин. – М.: Наука, 1987. – 126 с.
2. Основы геоинформатики: в 2-х кн. кн. 1: Учеб. пособие для студ. вузов / Е.Г. Капралов, А.В. Кошкарёв, В.С. Тикунов и др.; под ред. В. С. Тикунова. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
3. Проект Закону України «Про концепцію національної інфраструктури геопросторових даних» [Електронний ресурс] // Науково-дослідний інститут геодезії і картографії: [сайт]. – Режим доступу: http://gki.com.ua/sites/default/files/news/Zakon_pogod.pdf.
4. Разработка геоинформационных систем для решения региональных проблем природопользования [Электронный ресурс] // Сибирское отделение Российской академии наук: [сайт] / [Винокуров Ю.И. и др.]. – Режим доступа: http://www-sbras.nsc.ru/win/gis_new/lib/reports/98/b98.html.
5. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – У 3-х част.: підручник / В.П. Руденко. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010.
6. Світличний О.О. Основы геоинформатики: Навчальний посібник / О.О. Світличний, С.В. Плотницький; за заг. ред. О.О. Світличного. – 2-ге вид. випр. і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 294 с.
7. Хаскольд В. Введение в городские географические информационные системы / В. Хаскольд. – Oxford University Press, 1991. – 321 с.
8. Шипулин В.Д. Основные принципы геоинформационных систем: учебн. пособие / В.Д. Шипулин – Х.: ХНАГХ, 2010. – 337 с.
9. Tomlinson R.F. Thinking about GIS: Geographic Information System Planning for Managers / R.F. Tomlinson. – ESRI Press, 380 New York Street, Redlands, California 92373-8100, 2007. – 320 p.

References:

1. Koshkariov, A.V., Karakin V.P. (1987). Regionalnye geoinformatsionnye sistemy. M.: Nauka, 126.
2. Kapralov, E.G., Koshkariov, A.V., Tikunov, V.S. (2004). Osnovy geoinformatiki: v 2-h kn. Kn. 1: Ucheb. posobie dlya stud. Vuzov. M.: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 352.
3. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro kontseptsiyu natsionalnoi infrastruktury geoprostorovykh danykh. Naukovo-doslidnyi instytut geodezii i kartografii. Available at: http://gki.com.ua/sites/default/files/news/Zakon_pogod.pdf.
4. Vinokurov, Ju.I. i dr. Razrabotka geoinformatsionnykh sistem dlya resheniya regionalnykh problem prirodopolzovaniya. Sibirskoe otdelenie Rossiyskoi akademii nauk: Available at: http://www-sbras.nsc.ru/win/gis_new/lib/reports/98/b98.html.
5. Rudenko V.P. (2010). Geografiya pryrodno-resursnoho potentsialu Ukraini. U 3-h chast.: pidruchnyk. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t.
6. Svitlichnyi, O.O., Plotnytskyi, S.V. (2008). Osnovu geoinformatyky: Navchalnyi posibnik. 2-he vyd., vypr. i dop. Sumy: VTD «Universytetska knyha».
7. Haskold, V. (1991). Vvedenie v gorodskie geograficheskie informatsionnye sistemy. Oxford University Press, 321.
8. Shipulin, V.D. (2010). Osnovnye printsipy geoinformatsionnykh sistem: uchebn. Posobie. – Kh.: KhNAGKh, 337.
9. Tomlinson, R.F. (2007). Thinking about GIS: Geographic Information System Planning for Managers. ESRI Press, 380 New York Street, Redlands, California 92373-8100, 320.

Надійшла до редколегії 08.04.2016 р.

UDC 911.3

Valentyna Smal, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: vivosmal@mail.ru
Mykola Gogol Nizhyn State University

TRAVEL AND TOURISM IN THE USA: INDUSTRY DEVELOPMENT TRENDS

The travel and tourism industry has evolved over the past six decades into one of the world's most significant economic sectors. Travel and tourism are critical to the American economy. This growing industry offers significant potential for job creation across all regions of the country. A considerable competitive advantage of the USA as a tourism destination lies in the variety of experiences the country offers, ranging from large cities and small-town to the many unique historic places and ethnic heritage sites, national parks, camping, hiking, environmental or ecological sites, and well-known theme park.

The United States leads the world in revenues from international travel and tourism and ranks second in the number of international visitors. The United States welcomed nearly 75 million international visitors and received 177,2 billion dollars International Tourism Receipts in 2014.

But the global travel market has become increasingly competitive. Other countries actively market themselves, and new destinations are aggressively competing for market share. According to World Bank data, the United States received 6,6% of global tourism arrivals in 2014 and accounted for nearly 14,2% of global spending on travel and tourism, down from 7,4% and 17%, respectively, in 2000. Because of that the U.S. market share of spending by international travelers has decreased and the government needs to work hard to support sectors of the economy such as the tourism industry. American experience is highly relevant for countries like Ukraine, which only seek their niche in the global tourism market.

Keywords: USA, travel and tourism, international travelers, tourism destination, WTO, national parks.

Валентина Смаль. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ США

Туризм є одним із значущих економічних секторів США, вагомим фактором експортного потенціалу американської економіки, важливою сферою прикладання праці, джерелом довгострокового розвитку. У статті проаналізовано роль США у глобальній туристичній індустрії, динаміку розвитку туристичної галузі країни, головні показники розвитку виїзного та в'їзного міжнародного туризму США, розглянуто основні проблеми розвитку туристичного сектору, описані заходи, що вживаються зацікавленими сторонами для вирішення цих проблем.

Ключові слова: США, туризм, міжнародні туристи, туристичний маршрут, WTO, національні парки.

Валентина Смаль. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ США

Туризм является одним из значимых экономических секторов США, весомым фактором экспортного потенциала американской экономики, важной сферой приложения труда, источником долгосрочного развития. В статье проанализирована роль США в глобальной туристической индустрии, динамика развития туристической отрасли страны, главные показатели развития выездного и въездного международного туризма США, рассмотрены основные проблемы развития туристического сектора, описаны меры, предпринимаемые заинтересованными сторонами для решения этих проблем.

Ключевые слова: США, туризм, международные туристы, туристический маршрут, WTO, национальные парки.

Introduction. The world's tourism industry has become a significant economic sector for many countries. Travel and Tourism is one of the important USA industries that serve millions of tourists annually. American tourism competes in the international market, so it is important to understand modern trends in the USA travel industry. Therefore, this paper offers insight into essential trends and strategies for policy makers which are involved in the Travel and Tourism industry. Studying USA as a country with rich tourism resources and a long tradition of tourism businesses is most interesting, in our view, in terms of knowledge and experience in identifying and overcoming development problems. Consideration of such an experience would help Ukraine avoid many problems and easier to search for their niche in the global tourism market.

Contemporary World Travel Trends. Over the post World War II period, the Travel and Tourism industry has experienced sustained growth and diversification to become one of the most significant economic sectors in the global economy.

The Travel and Tourism industry provides 2,9% of the world gross domestic product (GDP). In absolute terms, it is 2,1 trillion dollars of the USA. This figure rises to 6 trillion dollars and to 9% taking into account

the indirect impact, that comes from the development of manufacturing and agriculture, operating for the needs of tourism industry. Tourism ranks fourth among the world export categories after fuel (petroleum, gas, coal), chemical products and food. This economic sector contributes 6% or 1,1 trillion dollars to the global goods and services exports and 30% of world exports of services. The Travel and Tourism sector provides nearly 277 million jobs that is 1 in 11 of all jobs [17].

In spite of serious periodic economic declines, indicators of global tourism demonstrated almost continuous increase throughout the World War II period. The United Nations World Tourism Organization (UNWTO) estimates that international tourism arrivals have increased at an average rate of over 5 per cent yearly from 25 million arrivals in 1950 to 1133 million arrivals in 2014 (Table 1) [16]. The number is predicted to achieve 1,4 billion by 2020 and 1,8 billion by 2030.

The number of international tourists exceeded the one billion in 2012, recording 1035 million arrivals. In spite of global economic and political problems, the growth of the number of international tourists demonstrates at 4,9% increase with other 54 million arrivals in 2014, reaching 1133 million. According to the most recent United Nations WTO World Tourist Barometer report – this growth is largest in subregions like North America (9,2%), North-Eastern Asia (7,3%), South and

Mediterranean Europe (6,9%), South Asia (6,8%), Caribbean (6,2%) [17].

USA Travel and Tourism: Current Trends in the Global Tourism Industry.

Key facts and figures. Tourism is one of the most important economic sectors of the USA, a significant factor of export potential of the American economy, an important area of job, a source of long-term develop-

ment. The direct contribution of Travel and Tourism to GDP in 2014 was 458 billion dollars (2,6% of GDP) (table 2). This mainly includes the economic activity made by sectors such as hotels, airlines, travel agents, and other passenger transportation services. But as well it reflects, for instance, the activities of the restaurant and leisure industries directly supported [18].

Table 1

The development of international tourism (1950-2014)

Years	International Tourist Arrivals, Million	International Tourism Receipts, Billion U.S. dollars
1950	25	2
1960	69	7
1970	166	18
1980	277	104
1990	435	262
2000	674	476
2010	940	927
2014	1133	1245

Source: [16]

Table 2

Travel and Tourism's Contribution to GDP: Country Rankings, 2014

Country	Travel and Tourism's Direct Contribution to GDP, (billion U.S. \$)/% (share)	Country	Travel and Tourism's Total Contribution to GDP, (billion U.S. \$)/% (share)
United States	457,9/2,6	United States	1402,5/8
China	263,0/2,6	China	943,1/9,4
Germany	145,2/3,8	Germany	343,5/8,9
Japan	112,4/2,4	Japan	343,1/7,5
France	102,6/3,6	United Kingdom	309,8/10,5
United Kingdom	102,2/3,5	France	254,8/8,9

Source: [18]

The total contribution of tourism sector to gross domestic product including so called indirect contribution (administration, aviation, purchases of fuel by airlines, security services, promotion of tourism, cleaning services, etc) was 1402 billion dollars in 2014 or 8,0% of GDP.

Travel and Tourism generated 5,3 million jobs in 2014 (3,6% of total employment). It includes employment by hotels, travel agents, passenger transportation services, the activities of the restaurant and leisure industries directly supported by tourists etc. By 2025, tourism sector will account for 6,6 million workplaces directly, an increase of 2,1% per annum during the next ten years. In 2014, the total contribution of Travel and Tourism to employment, including jobs indirectly supported by the industry, was 9,3% of total employment or 13,652 million workplaces. This is estimated to increase by 2,1% yearly to 17,157 million jobs in 2025. Due to international tourism, American economy have 1,1 million jobs [3]. Money spent by foreign tourists to a country is a core part of the direct contribution of Tourism industry. In 2014, United States generated 194 billion dollars in visitor exports. It represents about a quarter of total USA services exports and 7% of total exports [18].

USA as a travel destination. Visitors come to the USA to see natural wonders, small towns and large cities, historic landmarks, and entertainment and cultural sites.

As a tourism destination, no other country of the world can compete with the variety of impression found across the USA and its territories, with its natural beauty and outstanding cultural and historic sites. To preserve the sites of natural and cultural importance National Parks Service was founded in the USA in 1916. As of 2015, there were 407 official units of the National Park Service, which include parks, memorials, historical sites and rivers. Fifty nine of them are known as national parks. Ten national parks are in the World Heritage List of UNESCO from 23 World Heritage Sites that are located in the United States. The total number of visitors to the sites of National Park Service reached approximately 293 million people in 2014 [11].

The Golden Gate Bridge recreational area was the most visited National Park Service site in 2014, accumulating over 15 million visits. The Great Smokey Mountains which is located in North Carolina and Tennessee, is one more most visited national park site. The park received around 10,1 million visits, more than twice as

many as the Grand Canyon in Arizona [11].

Visitors to national parks are a valuable asset to the United States. In 2014, visitors to national parks spent around 15,7 billion dollars. This equated to a direct economic contribution of 7,6 billion dollars. In 2014, the highest share of national park visitor spending was on hotels, motels and B&B's (bed and breakfast: small lodging establishments that offers overnight accommodation), which accounted for 30,6%. Spending at restaurants and bars was the next largest share at 20,3 percent [11].

Theme park experiences are also an important tourist attraction in the USA. Disney Parks and Resorts is the largest and the most attended theme park company in the world. Its revenues were more than 15 billion dollars in 2014. Approximately 134 million tourists visited Disney theme parks in 2014.

The diversity of landscapes, cultural and historic

sites provides the development of different types of tourism and meets all the needs of American and international tourists. The USA hosted almost 75 million international tourists in 2014. It is 5 million more than in 2013 or 7% growth over 2013 (table 3). Total international arrivals increased nearly 25% from 2000. The United States of America is the second-most visited countries for foreign tourists, after France. Canada and Mexico are the main two markets for international tourists to the United States. In 2014, 23 million Canadians and 17,3 million Mexicans visited the United State. Because of growing Mexican middle class and due to intense cultural connections Mexico represents a short-term opportunity for growing travel to the USA. The United Kingdom (4,2 million), Japan (3,6 million), and Brazil (2,3 million) are also the important markets for international tourists to the United States.

Table 3

International tourism development in the USA and in the world

Years	International Tourist Arrivals, Million		International Tourist Arrivals, %		International Tourism Receipts, Billion US\$		International Tourism Receipts, %	
	World	USA	World	USA	World	USA	World	USA
1990	439,5	39,4	100	9,0	270	43	100	16,0
1995	540,6	43,5	100	8,0	410,7	63	100	15,3
2000	687	51,2	100	7,4	481,6	82	100	17,0
2005	806,8	49,4	100	6,1	682,7	87	100	12,7
2010	948	59,8	100	6,3	927	137	100	14,7
2014	1133	74,8	100	6,6	1245	177,2	100	14,2

Source: [17]

China, Germany, France, South Korea, and Australia rounded out the top ten inbound markets. The top 20 countries that provide the most international arrivals accounted for 88 percent of all international visits to the United States [4].

While in the United States, international visitors engage in a variety of activities: "A significant number of international travelers seek out nature- and culture-based experiences, such as visiting historic sites (40 percent of overseas travelers), cultural sites (23 percent) and national parks (20 percent)" [7].

The most visited American cities by foreign tourists are New York, Miami, Los Angeles, Orlando, San Francisco, Las Vegas, Honolulu, Washington, Chicago, and Boston. The most visited states are New York, Florida, California, Hawaii, Nevada, Texas, Illinois, and Massa-

chusetts.

Foreign travelers stay on average more than 18 nights. According to World Tourism Organization data, the USA received nearly 14,2% of International Tourism Receipts, and accounted for 6,6% of global tourism arrivals in 2014 down from 17% and 7,4%, respectively, in 2000. Other traditional tourism countries such as France, Spain, Italy, Germany, Great Britain, and Canada also lost market share during this period. Global competition for tourists is strong. In 1980, Europe and North America were the world's main tourist destinations, jointly representing more than 80% of the global market. That figure reduced to 60% by 2010, and may decrease to 50% by 2030 (table 4). Asian markets and emerging destinations like Hungary, Poland, and Morocco enhanced their market share significantly.

Table 4

The number of global tourist arrivals in WTO regions, %

Regions	1980	2014	2030
Europe	64,0	51,4	41,0
Africa	3,0	4,9	7,0
Middle East	3,0	4,5	8,0
Americas	22,0	16,0	14,0
Asia and the Pacific	8,0	23,2	30,0
World	100,0	100,0	100,0

Source: [17]

Many factors have caused a decrease of USA market share, including the increasing intra-regional travel (mainly in Asia and the Pacific tourism region), the growth popularity and openness of new global destinations, the introduction of low-cost regional airlines, currency instability, and the lack of a national promotion strategy for the United States in this intense competitive environment [10].

Global outbound tourism is also dynamically developing in the USA. In 2014 68,2 million of USA residents traveled abroad. The most visited countries by American tourists in 2014 were: Mexico (25,9 million) and Canada (11,5 million), United Kingdom (2,8 million), Dominican Republic (2,7 million), France (2,1 million), Italy (1,9 million), Germany (1,9 million), Jamaica (1,38 million), Spain (1,17 million), China (1,14 million) [8].

Though Canada, Mexico, and European countries are still the main destinations visited by USA residents, the geography of the destinations have expanded by Africa, South and Central America and the Middle East.

Spending vacation or holiday is the most important purpose of the trip, which indicated almost 50% of Americans crossing the border in 2014. Visiting friends and relatives was the second-highest main trip purpose (27%). For 11% of American tourists the main reason for the trip was business goals. At the entrance to the USA 22% of overseas visitors indicated this reason. Business tourists come to the United States to participate in meetings, conventions, and trade shows; to explore investment opportunities; and to purchase goods and services across the full spectrum of manufacturing and service sectors [8].

The average duration of trip (number of nights) outside the United States was 17 nights in 2014. Top leisure activities for the American travelers were visiting historical sites, sightseeing, shopping, experiencing cultural heritage sites, visiting small town or countryside, taking guided tours, visiting art galleries, museums, national parks, and monuments.

World Economic Forum's Travel and Tourism Competitiveness Index ranked the United States as the sixth-most competitive country among 140 nations in Travel and Tourism. Nevertheless the UNWTO predicts that the USA share of the global market for international tourism will continue to decrease as tourists visit other destinations [12]. In addition, outbound travel continues to lag when compared to other nations. Travel and Tourism from large emerging markets are expanding. For instance, in 2012, 83 million Chinese travelled abroad, compared with 10 million in 2000, according to UNWTO. By 2023, China is expected to overtake the United States of America as the world's largest tourist market in the total contribution that Travel and Tourism make to GDP, but it is expected to remain well behind the USA as a destination, both in terms of visitor exports and its share of global foreign arrivals, says the World Tourism and Travel Council [14]. The annual number of Indian outbound travelers is predicted to rise from around 15 million in 2012 to 50 million by 2020 [14].

Worried by this worsening situation, American government developed National Travel and Tourism Strategy [10]. This Strategy establishes an overarching goal of growing American jobs by attracting 100 million interna-

tional visitors, who as is expected will spend \$250 billion, annually by the end of 2021 [10]. Americans are also encouraging to travel within the United States and its territories.

The USA Travel and Tourism advisory released a report recommending a nationally coordinated marketing and advertising campaign. The United States has initiated a promotion campaign to enhance international travel to the country, through the Corporation for Travel Promotion, doing business as Brand USA that operates as a cooperative destination marketing organization. One of its first marketing efforts to promote the United States in international markets was establishment of the DiscoverAmerica.com website. Brand USA is now a public-private partnership with over 300 travel industry partners contributing services and cash to support its promotions and initiatives to build marketing relationships with international travel suppliers. The company encourages international travelers to visit the United States. It was founded in 2010 and is based in Washington. The company has offices in China, Hong Kong, Japan, Korea, Taiwan, the United Kingdom, Ireland, Germany, Austria, and Switzerland [10].

Among the tasks facing the government institutions is to review visa policies towards liberalization, but preserving the foundations of national security. Currently, more than 60% of the tourists who cross the borders of the United States does not require visa. All other international travelers must obtain a visa from a USA embassy to travel to the United States. About 29 percent of annual international travelers enter the United States with multiple-entry visas issued in prior years, while about 11% must get new visas. Canada and 36 other countries have Visa-free regime with the United States according to the Visa Waiver Program (VWP). Expanding the VWP is able to increase the number of the travelers [10].

One more question that is examined in the National Travel and Tourism Strategy is conducting research and measuring results: "The Federal government will work with the Travel and Tourism industry and academic researchers to conduct high quality research on Travel and Tourism issues and trends to inform public and private decision-making" [10, p. 5]. This is one more proof of the importance and timeliness of the research on the development of Travel and Tourism in the USA, including this investigation.

Conclusions. The Travel and Tourism industry has evolved over the past six decades into one of the world's most significant economic sectors. Travel and Tourism are critical to the American economy. This growing industry offers significant potential for job creation across all regions of the country. The United States leads the world in revenues from international Travel and Tourism and ranks second in the number of international visitors. But the global travel market has become increasingly competitive. Other countries actively market themselves, and new destinations are aggressively competing for market share. Because of that the U.S. market share of spending by international travelers has decreased and the government needs to work hard to support sectors of the economy such as the tourism industry. American experience is highly relevant for countries like Ukraine, which only seek their niche in the global tourism market.

Список використаних джерел:

1. Africans Investing In Africa. Understanding Business and Trade, Sector by Sector. Edited by Terence McNamee, Mark Pearson and Wiebe Boer. – Publisher: Palgrave Macmillan; 2015 edition. – 360 p.
2. Delener N. Current trends in the global tourism industry: evidence from the United States / N. Delener // *Revista de Administração Publica*. – 2010. – V. 44., № 5. – P. 1125-1137.
3. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Fast Facts: United States Travel and Tourism Industry, 2014 [Electronic resource]. – Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/Fast_Facts_2014.pdf
4. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, International Visitation to the United States: A Statistical Summary of U.S. Visitation (2014) [Electronic resource]. – Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/2014_Visitation_Report.pdf
5. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Overseas Visitation Estimates for U.S. States, Cities, and Census Regions: 2014 [Electronic resource]. – Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/2014_States_and_Cities.pdf
6. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Top 10 International Markets: 2014 Visitation and Spending [Electronic resource]. – Available at: <http://travel.trade.gov/pdf/2014-Top-10-Markets.pdf>
7. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Profile of Overseas Travelers to the United States: 2010 Inbound (excluding data on travelers from Canada and Mexico) [Electronic resource]. – Available at: http://www.tinet.ita.doc.gov/outreachpages/download_data_table/2010_Overseas_Visitor_Profile.pdf
8. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Market Profile: U.S. Outbound, 2014 [Electronic resource]. – Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/2014-outbound-to-overseas-market-profile.pdf
9. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Forecast of International Travel [Electronic resource]. – Available at: <http://tinnet.ita.doc.gov/view/f-2000-99-001/index.html>
10. National Travel and Tourism Strategy Task Force on Travel and Competitiveness. – 2012 [Electronic resource]. – Available at: <http://travel.trade.gov/pdf/national-travel-and-tourism-strategy.pdf>
11. Statista. The Statistics Portal. Statistics and Studies from more than 18,000 Sources [Electronic resource]. – Available at: <http://www.statista.com/statistics/206820/number-of-visitors-to-national-park-service-sites-since-2010>
12. The World Economic Forum, Travel and Tourism Competitiveness [Electronic resource]. – Available at: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/economy-rankings/>
13. Tourism trends and policies in more than 50 countries are discussed in the OECD report, Tourism Trends and Policies, 2014 [Electronic resource]. – Available at: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies-2014_tour-2014-en#page332
14. UNWTO China – The New Number One Tourism Source Market in the World, press release, April 4, 2013, [Electronic resource]. – Available at: <http://media.unwto.org/en/press-release/2013-04-04/china-new-number-one-tourism-source-market-world>
15. UNWTO Historical Perspective of World Tourism [Electronic resource]. – Available at: <http://www.unwto.org/facts/menu.html>
16. UNWTO Facts and figures: Information. International Tourist Arrivals and Tourism Receipts by country [Electronic resource]. – Available at: <http://www.unwto.org/facts/menu.html>
17. UNWTO Tourism Highlight 2015 Edition [Electronic resource]. – Available at: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2015-edition>
18. World Travel and Tourism. Travel & Tourism Economic Impact 2015 United States Of America [Electronic resource]. – Available at: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/unitedstatesofamerica2015.pdf>

References:

1. McNamee, T., Pearson, M., Boer, W. (2015). Africans Investing In Africa. Understanding Business and Trade, Sector by Sector. Publisher: Palgrave Macmillan, 360.
2. Delener, N. (2010). Current trends in the global tourism industry: evidence from the United States. *Revista de Administração Publica*, 44, 5, 1125-1137.
3. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Fast Facts: United States Travel and Tourism Industry, 2014. – Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/Fast_Facts_2014.pdf
4. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, International Visitation to the United States: A Statistical Summary of U.S. Visitation (2014). – Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/2014_Visitation_Report.pdf

5. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Overseas Visitation Estimates for U.S. States, Cities, and Census Regions: 2014. – Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/2014_States_and_Cities.pdf
6. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Top 10 International Markets: 2014 Visitation and Spending. – Available at: <http://travel.trade.gov/pdf/2014-Top-10-Markets.pdf>
7. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Profile of Overseas Travelers to the United States: 2010 Inbound (excluding data on travelers from Canada and Mexico). Available at: http://www.tinet.ita.doc.gov/outreachpages/download_data_table/2010_Overseas_Visitor_Profile.pdf.
8. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Market Profile: U.S. Outbound, 2014. Available at: http://travel.trade.gov/outreachpages/download_data_table/2014-outbound-to-overseas-market-profile.pdf
9. Department of Commerce, International Trade Administration, National Travel and Tourism Office, Forecast of International Travel. Available at: <http://tinnet.ita.doc.gov/view/f-2000-99-001/index.html>.
10. National Travel and Tourism Strategy Task Force on Travel and Competitiveness, 2012. Available at: <http://travel.trade.gov/pdf/national-travel-and-tourism-strategy.pdf>
11. Statista. The Statistics Portal. Statistics and Studies from more than 18,000 Sources. Available at: <http://www.statista.com/statistics/206820/number-of-visitors-to-national-park-service-sites-since-2010>
12. The World Economic Forum, Travel and Tourism Competitiveness. Available at: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/economy-rankings/>
13. Tourism trends and policies in more than 50 countries are discussed in the OECD report, Tourism Trends and Policies, 2014. Available at: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies-2014_tour-2014-en#page332
14. UNWTO China – The New Number One Tourism Source Market in the World, press release, April 4, 2013. Available at: <http://media.unwto.org/en/press-release/2013-04-04/china-new-number-one-tourism-source-market-world>
15. UNWTO Historical Perspective of World Tourism. Available at: <http://www.unwto.org/facts/menu.html>
16. UNWTO Facts and figures: Information. International Tourist Arrivals and Tourism Receipts by country. Available at: <http://www.unwto.org/facts/menu.html>
17. UNWTO Tourism Highlight 2015 Edition. Available at: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2015-edition>
18. World Travel and Tourism. Travel & Tourism Economic Impact 2015 United States Of America. Available at: <https://www.wttc.org-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/unitedstatesofamerica2015.pdf>

Надійшла до редколегії 05.03.2016 р.

UDC 338.486

Zhanna Buchko, PhD (Geography), Associate Professor
e-mail: zhanna.buchko@gmail.com

Stepan Rudenko, PhD (Geography), Associate Professor
e-mail: rudenkostepan@ukr.net

Valeriy Rudenko, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: rudenko_valery@ukr.net

Hanna Yeremiia, PhD Student
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ETHNIC TOURISM POTENTIAL OF BUKOVYNA FOR THE PURPOSES OF CROSS-BORDER TOURISM

The goal of this paper is to study the prospects of use of ethnic and cultural potential at the trans-boundary territory of Chernivtsi region in Ukraine and Suceava region in Romania. (Ethnic and cultural region known as Bukovina). Our work relies on systematization and synthesis of the empirical data about practical transboundary tourism projects in Bukovina. The author was discovered general trends formation of conditions for improvement in the region ethnotourist routes broadest possible use of the existing network of museums, centers and folk venues ethnic holidays and festivals.

Ethnic resources of Bukovina as constituent of ethnographic tourism are observed. Material and spiritual culture of Bukovinians in the context of Ethnic tourism are analyzed. The scientific novelty of our work is evaluation of the use of museums and centers of handicrafts in tourism, retrospective analysis of folk-ethnographic holidays Bukovina and evaluation for the purposes Ethnic tourism. The practical significance of this research is the possibility of implementation of the proposed concepts into the planned tourism activity in accordance with the formal development programs and strategies accepted in Chernivtsi region. Further implementation of our work will be development of transboundary routes in Chernivtsi and Suceava region based on the means of underlying theme.

Keywords: ethnic tourism, cross-border tourism, ethnic tourism potential, Bukovyna, folk crafts, museums, customs and traditions, festivals.

Жанна Бучко, Степан Руденко, Валерій Руденко, Ганна Єремія. ЕТНОТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БУКОВИНИ ДЛЯ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ

У статті розкриваються етнотуристичні можливості і тенденції Буковини – історико-географічного регіону, що лежить в прикордонній зоні України та Румунії – музеїв, центрів народних ремесел, звичаїв і традицій, фестивалів. Розглядаються етнотуристичні ресурси Буковини як складова етнографічного туризму. Проаналізовані матеріальна та духовна культура буковинців у контексті етнотуризму. Подальшою реалізацією такої роботи стане розробка транскордонних тематичних маршрутів територією Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії.

Ключові слова: етнотуризм, транскордонний туризм, етнотуристичний потенціал, Буковина, народні ремесла, музеї, звичаї, традиції, фестивали.

Жанна Бучко, Степан Руденко, Валерій Руденко, Анна Єремія. ЭТНОТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ БУКОВИНЫ ДЛЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО ТУРИЗМА

В статье раскрываются этнотуристические возможности и тенденции Буковины - трансграничного региона, расположенного в приграничной зоне Украины и Румынии - музеев, центров народных промыслов, обычаев и традиций, фестивалей. Рассматриваются этнотуристические ресурсы Буковины как составляющая этнографического туризма. Проанализирована материальная и духовная культура буковинцев в контексте этнотуризма. Дальнейшей реализацией такой работы будет разработка трансграничных тематических маршрутов территорией Черновицкой области Украины и Сучавского уезда Румынии.

Ключевые слова: этнотуризм, трансграничный туризм, этнотуристический потенциал, Буковина, народные промыслы, музеи, традиции, фестивали.

Introduction. Ethnic tourism refers to a kind of tourism where indigenous people are directly involved either through control and/or by having their culture serve as the essence of attraction. Tourists stay in isolated communities to satisfy their interest in:

- cognition of some ethnic features (components, ethnicity), common for the entire community or its part: values, norms, traditions, beliefs and faith, tastes, historic memory, language, everyday elements of material culture, ways of household organization and management, forms of social and political organization of ethnic communities;

- identification of ethnic territory boundaries, ethnic community population, settlement density,

- expansion forms, colony types and fieldworks elements, urbanization forms;

- realization of corresponding ethno-cultural, religious, cognitive, entertainment programs and measures.

Ethnic tourism as people's temporary leaving from the country of their permanent residence for the purpose of cognition of the factors and territorial organization of ethno sphere or its components in specific conditions of ethnic communities (ethnicities) life activity or for the purpose of rest, recovery or profession/business excludes that such people's activities are paid.

Ethnic tourism in its development is inseparable from and impossible without the ethno sphere which, according to L. Gumilev, is an earth shell represented by ethnic mosaic human sphere formed on the whole totality of the Earth's natural systems [4, P. 141]. The ethno

sphere is materialized in specific ethno cultural landscapes where ethnic communities (root nation, ethnic minorities, ethnic groups) develop and function in mutual connection with other spheres of society and nature (economic, ecological, social, spiritual, etc).

Thus, we speak about ethno tourist nature use – a branch of theory and practice called to find out optimal ways for development of ethnic, historical, social-economic and natural resources for the purpose of tourism [1; 3].

Literature review. Ethnic tourism along with ethno-ecology are called to consider ethnos, its culture, its productive activity and ethnos-developed natural environment in dynamic union, that is, ethno tourism presents ethnos as a system with all-ways development.

Such approach requires a set of special methods of analysis and synthesis:

- firstly, extraction of the most important components and cognition of their internal linkage;
- secondly, quantitative estimation of functional currents in a system and their cartographic modeling;
- thirdly, combined consideration of productive, demographic, historical and natural landscapes as spatial (geographical) polygon for the complex and balanced development of Ethnic tourism.

Ethnic culture as the one characterized by specific organization of spiritual, social and material life activity and world perception grounded on customs, traditions, norms and values of certain ethnos, undoubtedly represents the basis for development of ethno tourism and serves to be its inexhaustible source and resource [4, p. 106]. Ethnoculture nucleates in the process of ethno genesis or in the course of certain ethnos' adaptation to the conditions of environment that "feeds it" (L. Gumilev [4]), while it experiences evolutionary changes and transformations in the process of ethnic history.

Being a part of anthroposphere, ethno sphere is characterized by mosaic structure and poly-linearity. Ethno culture consolidates the nation as a highest level of ethnos' self-development. Major ethnos-consolidating wheels are: 1) national elite joined together by ethnic and world values; 2) natural carriers of ethnic culture, born and grown in local ethno-cultural environment. Hence tolerance and intolerability come as two ways of interaction between traditional and mass cultures.

Preservation of mankind's ethno-cultural variety seems to be a task of much more importance than preservation of biological diversity on Earth. Ethnic culture of the country's population represents a source and an inexhaustible resource tourism development.

Theoretical and methodological foundations laid Ethnic tourism studies in the works of national geographers such as Z. Buchko, A. Kibych, O. Lubitseva, V. Shykerenets etc.

Main contents of research. Bukovyna is an interesting and picturesque ethno-cultural European region formed in the conditions of certain territorial detachment. The centuries provided development of distinctiveness of this region and its inhabitants who preserve the Ukrainian and Romanian national values, had their local similarity and difference from their neighbours in language, lifestyle, traditions, material and

cultural heritage. The Bukovinians are famous for their unique culture, distinctive traditions which jointly with the inimitable beauty of nature can turn Bukovyna into one of the most attractive tourist regions.

Harmony of the traditional lifestyle and nature in the most part of the territory of Bukovyna impress even at the beginning of the 21st century providing the inimitable features to the cultural landscape of Bukovyna. The region can be easily considered as the ethnographic pearl of Europe which deserves the constant high interest as a tourist destination. In particular, the material culture of the region attracts guests and tourists. It is represented by inimitable masterpieces of the folk wooden architecture, applied art famous throughout the whole world. And the last years have witnessed the increase of the interest in Bukovyna focused upon ethnographic tourism which becomes possible due to cultural communications. Quantity and quality of reference and advertising products and publications on the tourist topic increase in the region. It was significantly promoted by the Ukrainian and Romanian transborder projects with the financial support provided by the European Union: "Common Cultural Heritage", "Info Bucovina" (Tourist industry development in the transborder context), "ROUA Bucovinei" (Roots, People, Unity, Attractions of Bukovyna), "Historical and ethnographic heritage – part of the sustainable development of tourism in Bukovina" (HERITAGE). Much attention is paid to the ethnographic holidays and festivals where the representatives of many European countries take part.

Investigation and popularization of touristic and ethnographic resources of Bukovyna is the prerequisite of the successful tourist activity. Taking into account the increasing interest of the international society to the principles of environmental compatibility and sustainable development of the territory we consider the ethnographic tourism as successful implementation of the new conception of Three Ls („Landscape – Lore – Leisure”) which replaced the conception of Three Ss („Sun – Sea – Sand”). The new conception calls for the use of mainly natural touristic resources known internationally as *nature based tourism*. The ethnographic tourism as the travel for the purpose to study and learn the certain ethnocultural environment with its distinctive peculiarities – traditions, handicraft, lifestyle, culture – should have a rightful place among other kinds of educational tourism [4].

Bukovyna is located in two countries, Ukraine (Northern Bukovyna) and Romania (Southern Bukovyna). During many years this polyethnic region had the common history. The rich cultural heritage provides prerequisites for developing of ethnotouristic routes with the widest use of the present museums, folk craft centres, venues of ethnic holidays and festivals [2].

Museums. The museums play an important role in presenting the cultural and ethnic heritage of the region. They preserve the memorials of history, material and spiritual culture of the local people, natural, ethnographic, memorial and other collections. The historic profile museums are *The Bukovyna Diaspora Museum* in Chernivtsi, *historical museums* of Suchava and Siret in Suchava district. Among the most popular

are historical and architectural complexes (architecture and lifestyle museums): *Chernivtsi Region State Museum of folk architecture and lifestyle* and *Suchava Museum of the Bukovyna Village*.

The ethnographic tourist routes often include Chernivtsi Museum of Local Lore, Chernivtsi Region Art Museum, Museum of Shkribliak Applied Art College (city of Vyzhnytsia).

In the Southern Bukovyna the most numerous are the ethnographic museums, in particular, *Suchava Ethnographic Museum "Hanul Domnesc"* located in the oldest public building of the city (the beginning of the 17th century); *Museum of Folk Customs of Bukovyna* (city of Gura-Gumoralui), *Wooden Art Museum* (city of Kimpulung-Moldavenesc); *Ethnographic Museum* of the city of Vatra-Dornei located in the town hall (1897).

From the ethnotouristic point of view the memorial museums of Bukovyna supplemented by the displays of folk lifestyle and applied art are interesting. In most cases memorial museum also have historical and architectural value. In the Northern Bukovyna the most popular are *Yuri Fedkovych's Estate Museum* in Putyla, *Ivan Mykolaichuk's Estate Museum* in Chortoryia, Kitsman district, *Olga Kobylanska's Estate Museum* in Dymka, Hlyboka district, *Lukian Kobyltsia's Museum* in Serhii, Putyla district, *Grygoriy Garas's Museum* in Vashkivtsi, and *Ksenia Kolotylo's Museum* in Pidzakharychi, Chernivtsi region. In Chernivtsi the worthy are *Yuri Fedkovych's* and *Volodymyr Ivasiuk's Museums*.

In the Southern Bukovyna the most popular are the estate museums: *Ciprian Porumbescu's Museum* (famous Romanian composer) in Stupka, Suchava district; *Ethnographic Museum 'Samuel and Eugenia Ionec'*, Redeuci, *Saveta Cotrubasi Memorial Estate*, Solka, *Mihail Cadoveanu Memorial Estate* and *Ion Irimescu's Museum* (artist and sculptor), Felticeni.

The public service museums play a significant role. An original museum object for tourist travels is the *Hutsulshchyna Museum of Ethnography and Local Lore* in Pidzakharychi, Putyla district, Chernivtsi region. You can admire a large amount of showpieces in the *Museum of Archaeology and Ethnography* (Oprysheni), the *Historical Museum of the Village of Staryi Vovchynets* (Hlyboka district), which collects over 5000 painted eggs, household equipment and even mammoth's tusks found at the suburb of the village.

Museums of different kinds and profiles which offer interesting exhibits from the ethnocultural point of view are the prospective objects and centres of educational ethnographic tourism both for domestic and foreign tourists and they should be included into complex and specific aimed routes.

Folk handicraft centers. Folk art of Bukovyna is based on ancient traditions which found their reflection in different kinds of handicraft. The most widely spread kind of decorative applied art in Bukovyna is embroidery with the recognized centres in the city of Vyzhnytsia, the villages of Vyzhenka and Pidzakharychi (Chernivtsi region) and the Gumor Monastery (Suchava district). Wood carving and inlay are traditional in Vyzhnytsia, Vyzhenka, Putyla, Pidzakharychi (Northern Bukovyna, Ukraine) and in Suchava, Falticeni, Poiana, Mikului,

Kimpulung (Suchava district, Romania). Traditions of the Bukovyna weaving and carpet weaving are observed in Vyzhnytsia, Vyzhenka, Putyla, Pidzakharychi (Northern Bukovyna) and the Gumor Monastery (Southern Bukovyna). Regional peculiarities of egg-painting have been preserved in Vyzhenka, Milieve, Pidzakharychi, Poztoky, Staryi Vovchynets, Banyliv-Pidgirnyi (Northern Bukovyna) and Paltina, Brodina, Izvoarele Suchavei (Southern Bukovyna). Traditional willow weaving has been developed in Chernivtsi and enamel black ceramics has been produced in Redeuci and Marginia (Romania). Traditional handicrafts have been lately popularized as master classes which are actively included in the festival programs.

Traditions, holidays and festivals. Spiritual and cultural life of the Bukovyna inhabitants is based on the steadiness of traditions and is bound up with the system of religious beliefs. Bukovyna people prefer most of all Christmas, Easter, Vasili's day (Old Style New Year's Day), church holidays, summer saints' days – Yuri's, Ivan Kupala's, Peter and Paul's days. A lot of traditional celebrations and traditions are connected with these days. These religious holidays have many features of ancient beliefs and reflect traditional lifestyles of Bukovyna people.

Representatives of the Northern Bukovyna have brought features of their customs into holidays that have become well-known and generally accepted: *From Christmas to Christening*, *Polonyna-Fets*, *Silk String*, *Zaharetskyi Garchyk*, *St. Andrew's Parties*, *Obnova-Fest*, *Hutsul Festival*, *Beech Branch*, *Bukovyna Meetings*.

The Southern Bukovyna has a long-term experience of celebrating customs holidays and festivals: *In Carol's Hours*, *By the Ancestors' Tradition*, *Near Christmas Tree*, *Egg-Painting Festival* and *Trout festival* held in the village of Ciokenesti, *National Pottery Fair and the Shepherd Arkan Dance Folklore Festival* (Redeuci), *Medieval Art Festival* (Suchava), *Town Days* in Redeuci, Solka, Suchava.

The *Festival Bukovyna Meetings* has a long-term history. It has been held since 1990 on the City Day of Chernivtsi. Performance groups from Ukraine, Romania, Moldavia, Poland, Hungary, Slovakia take part in it. Accordingly, in these countries festive events take place too. In Romania they are held in the cities of Kimpulung, Moldavenesc, Vatra Dornei, Suchava.

For the first time the idea of the festival "Bukovyna Meetings" originated among Polish immigrants from Bukovyna, compactly living in Pilskyi county, and is connected with the activities of the *Yastrov'yatsy* team, which cultivates the traditions of Bukovyna. Participants of the first festival were groups from Poland having their roots in Bukovyna, Ukrainian: Song and Dance Ensemble "Bukovyna" of Chernivtsi State Medical Academy, folk group from the Nyzhnia Petrivka village of Storozhynets district, Chernivtsi region, and a Polish group from Poiana Mikula, in Romania.

The range of participants and locations of the festival "Bukovyna Meetings" are constantly expanding. All national communities living in Bukovyna have gradually become active supporters of the idea of the festival. Jews, Germans, Hungarians, Slovaks, Russians

have joined Ukrainian, Polish and Romanian teams, and as once initiated by the festival art director, Mr. Zbigniew Kowalski, the festival has spread to Romania, Hungary, Slovakia.

"Bukovyna Meetings" is not only a presentation of folklore and a multi-national culture, but also an active attempt to bring the spirit of Bukovyna, "Europe in miniature", that has been formed by many generations, to the European civilization treasure, an important opportunity of interpersonal understanding, knowledge and rapprochement between peoples, hence it has a great future.

The most attractive for tourists, especially visitors from other regions, are festivals that are based on deep-rooted traditions of winter celebrations (Christmas, St. Basil's Day, Baptism of Jesus) and summer (the Kupala Night) or associated with seasonal works schedule (taking sheep to valleys high in the mountains). The original and traditional mountain valley spring ritual has transformed for residents of Putyla district into a picturesque festival "*Poloninska Vatra*" (*Bonfire of the high mountain valley*), which is run on the last Sunday in May at the district town stadium and attended by many tourists and Hutsul guests from other regions of Ukraine. Traditional are election of the chief, equestrian escorts, colorful decorations of horses, cooking of Hutsul kulish (millet cereal) and much more.

In summer, Putyla attracts with a literary and arts festival "*Silk Kositsia*" (*Silk edelweiss*), held on the first Sunday of August in the family house of Yu. Fedkovych. There are gathered literature-lovers, artists, crafts and arts masters.

Still, the most popular festival movement in the region is observed in winter. The fame of Vashkivtsi Pereberiiia, Krasnoyilsk Pereberiiia, "Malanka-Fest", "From Christmas – to Baptism of Jesus" has long moved beyond Ukraine. Traditions of changing clothes in the night from 13 to 14 January preserved in many villages in Bukovyna, but they have regional differences. Thus, in the village of Krasnoyilsk, at this time you can see unusual straw bears, sometimes – with wings the span of which reaches up to three metres. The character of Bear is also characteristic of the mountainous areas of Chernivtsi region – Putyla and Vyzhnytsia. The Old Man and Old Woman, Gypsy, Chort (Devil's minion), Jew are traditional characters of Pereberiiia. *Vashkivetska Malanka* combines traditional characters with contemporary ones, which makes it always up-to-date. This day in Vashkivtsi was given the status of festival in 2012, with the leading promoter being Orest Siretsky, art director of amateur folk dance group "Cheremshyna," Honored Worker of Culture of Ukraine.

Tourism public organization "Palette of Bukovyna" started "Malanka-Fest" in Chernivtsi in 2011. The main purpose of the festival is to present Chernivtsi region as

an area of different ethnic features and preserved traditions of folk celebrations, including the tradition of Malanka. Ukrainian, Bessarabia, Hutsul, Moldavian, Romanian teams come to show their Malankas. Here are presented both authentic traditional rituals and contemporary trends personified in modern masks. The festival has a competitive element; winners are determined and awarded based on several criteria. A must-to-be element of the festival is a festive carnival procession of costumed participants in the city streets. The festival is a special attraction for tourists, who come for it to Chernivtsi.

The series of winter festivals in Chernivtsi region is completed with "*From Christmas to Baptism of Jesus*", held annually since 2007, that takes place in the Regional Museum of Folk Architecture. The purpose of the holiday is to revive, preserve traditions, customs and ceremonies, to present New Year and Christmas attributes of Bukovyna region, to enrich sources of authentic folklore by amateur groups. Folklore and ethnographic groups from every part of Chernivtsi region participate in the festival. They perform carols, Malanka songs. The organizer of the festival, the Regional Study Center of Culture of Bukovyna, makes a lot of effort in order to have an interesting and informative event. It is a family holiday of folk customs, traditions and rituals. The celebration starts with getting blessings at an old wooden church. It is an ancient custom, which is still observed in some villages of Bukovyna. Groups of carolers bypass around the church with Christmas carols. A unique celebration ceremony ends with a unique ritual of rozkoliada. In the museum, you can ride a horse and sleigh, taste dishes of Bukovyna, and buy items of arts and crafts.

Festivals, which are conducted in Chernivtsi region, contribute to the revival of the land, preservation and further development of its historical and cultural heritage, as well as to improvement of tourism infrastructure in the region. Festivals are the threads that do not allow us to lose connection with the invaluable spiritual heritage of our ancestors; they are bridges, which we build from a distant, often forgotten past into eternity.

Conclusions. Tourist development in Bukovyna as the prospective economic industry requires for the search of various kinds of involving and attracting tourists. One of such means and the interesting tourist trend is the ethnographic tourism which has become more and more popular with every year. The practice shows clearly that festivals and ethnographic events are the important factors of creating the scientific basis for national and cultural regeneration and development of the Carpathian region and Bukovyna, the effective means of preserving its historical and cultural heritage.

Список використаних джерел:

1. Brian I. Skinner. Ears Resources. – Prentice-Hall. Ins., Englewood cliffs, New Jersey, 1986. – 264 p.
2. Бучко Ж. Етнотуристичні дослідження Буковини / Ж. Бучко // Географія та туризм: Наук. збірн. / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альтерпрес, 2010. – Вип. 6. – С. 154-158.
3. Rudenko V. Dominant and subdominant Types of Nature Resources in Ukraine: Regional Analysis / Rudenko V., Rudenko S., Zayachuk M., Buchko Z., Hudikovska V., Lapushniak M. // Natural Resources, 2014, 5. – P. 73-77.
4. Свтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник / В.Б. Свтух. – Київ: Фенікс, 2012. – 396 с.

References:

1. Brian, I. (1986). Skinner. Ears Resources. Prentice-Hall. Ins., Englewood cliffs, New Jersey, 264.
2. Buchko, Z. (2010). Ethnoturystychni doslidzhennya Bukovyny. *Geographija i turizm*. Kyiv: Alterpres, 6, 154-158.
3. Rudenko, V., Rudenko, S., Zayachuk, M., Buchko, Z., Hudikovska, V., Lapushniak, M. (2014). Dominant and subdominant Types of Nature Resources in Ukraine: Regional Analysis. *Natural Resources*, 5, 73-77.
4. Yevtukh, V.B. (2012). *Ethnichnist: entsyklopedychnyi dovidnyk*. Kyiv: Phoenix, 396.

Надійшла до редколегії 15.03.2016 р.

UDC 502.4 (477.82-751.2)

Andriy Shulgach, Graduate*e-mail: ashulgach@hotmail.com***Mykhaylo Melniychuk, PhD (Geography), Associate Professor***e-mail: mel.mm@mail.ru**Lesya Ukrainka Eastern European National University*

RECREATIONAL POTENTIAL EVALUATION OF THE PERSPECTIVE NATIONAL PARK «LISOVA PISNIA»

The recreational potential of Turia and Stokhid middle watershed geosystem is studied. Historical and cultural, recreational and wellness, ecological environmental components of that potential are identified as significant factors of the National Park organization herein. Creation of new national parks and their delineation must be scientifically justified and conform to the requirements of the laws of Ukraine. Also an important criterion is the presence of national historical heritage and humanistic resource potential. The article stresses the need to preserve landscapes which became known worldwide thanks to the Lesya Ukrainka's work. That landscapes with high recreational potential which forms totemic, sacred relation to the landscape as to the native land. Nechymne lake – the live scenery of the Lesya Ukrainka's immortal piece, a cradle of the "Lisova pisnia". Esthetic and recreational potential of Krychevytske, Mezhylyiske and Povorske lakes, biotic diverse of landscape complexes which survived in the middle flow of Turiya and Stokhid are paid attention in the article.

The article underlines the role of landscapes in the educational and ecological tourism development. In placing of components of the "Lisova pisnia" national park humanistic resource potential historical and cultural carcass was highlighted. The carcass formed by memorial items related to Lesya Ukrainka (Nechymne tract, Skulyn village, "Lisova pisnia" museum), architectural monuments (Dmytrivska church at the Gishin village – the oldest monument of wooden architecture at Volyn' region and temple facilities in Krychevychi, Cheremoshne and Skulyn villages), old-military and sacred elements (including monument to fighters for freedom of Ukraine around Skulyn village where the first UPA troops in Volyn were forming in 1942 etc.). Territorial distribution of carcass and others elements of humanistic potential displays the authors map. Stance on research area humanistic potential set out in article and coincides with recommendation of the European Convention of landscapes essence of which is in the need to enhance the role of landscape as witness of history, as the cradle of European cultural identity, common heritage and the diversity of Europe.

Key words: perspective national park, recreational value of the territory, landscape, aesthetic value.

Андрій Шульгач, Михайло Мельничук. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСПЕКТИВНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Досліджено рекреаційний потенціал геосистеми середнього межиріччя Турії та Стоходу, що розглядається авторами як перспективний національний природний парк «Лісова пісня». Визначено придатність цієї геосистеми для здійснення різних видів рекреаційно-туристичної діяльності. Обґрунтовано оціночну шкалу та складники рекреаційної цінності території. Визначено рекреаційну місткість та рекреаційну цінність території перспективного національного природного парку «Лісова пісня».

Ключові слова: перспективний національний природний парк, рекреаційна цінність території, ландшафт, естетична цінність.

Андрей Шульгач, Михаил Мельничук. ОЦЕНКА РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕРСПЕКТИВНОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА «ЛЕСНАЯ ПЕСНЯ»

Изучен рекреационный потенциал геосистемы среднего междуречья Турии и Стохода, который рассматривается авторами как перспективный национальный природный парк «Лесная песня». Изучена пригодность этой геосистемы для осуществления разных видов рекреационно-туристической деятельности. Обоснованы оценочная шкала и составляющие рекреационной ценности территории. Определена рекреационная емкость и рекреационная ценность территории перспективного национального природного парка «Лесная песня».

Ключевые слова: перспективный национальный природный парк, рекреационная ценность территории, ландшафт, эстетическая ценность.

Introduction. Volynske Polissya Nature Reserve Fund Network needs to be improved, as well as new especially valuable areas need to be identified and taken under protection. These areas include low-disturbed geological system of Turia and Stokhid interfluvial areas which has not lost their self-restoring capacity and man's economic impact compensation effect. The author regards this area to be Perspective National Park (PNP) "Lisova Pisnia".

Literature overview. Characteristics and specifics of recreational nature management in National Parks have been studied by O. Dmytruk [3], V. Hetman [2], O. Mishchenko [5] and others. As taking into consideration our researches, V. Matsola's [4] method of numerical recreational evaluation is the most appropriate one.

To evaluate the recreational potential of the Perspective "Lisova Pisnia" National Park, it is necessary to identify its components, justify the scale of their evaluation; calculate the consolidated figures for comparison with the existing Nature Reserve Fund objects of the corresponding status. The research of the recreational suitability of the territory, assessment of recreational resources, analysis of the prospects for tourism development – are needed to organize the National Park.

Main contents of research. In the assessment of the recreational resources of the Perspective National Recreational Park "Lisova Pisnia" V. Matsola's [4] methods were used as the basic ones. These methods involve the study of natural, culture-historical and social and economic recreational resources. According to these methods, each criterion is evaluated on a three-point scale, where 1 point of low, 2 points of medium, 3 points

of high. Besides the abovementioned components of the recreational value of the territory, L. Cherchyk and O. Mishchenko [8] distinguish flora, fauna and hydrologic value.

Flora and fauna value is determined by the representativeness factor (the ratio of the number of species of plants or animals in the Perspective National Park to the number of species in the region) and uniqueness factor (the ratio of the number of species listed in the Red Book of Ukraine within the territory of the Perspective National Park to the number of species listed in the Red Book of Ukraine in the region). The flora and fauna representativeness indicators were evaluated on the follow-

ing point scale: 3 points – over 30%; 2 points – 10-30%; 1 point – up to 10%. During the evaluation of the flora and fauna uniqueness the following scale was used: 3 points – 20% and more, 2 points – 5-20% and 1 point – up to 5%. The rarity component of the Perspective National Park comprises 26 plant species and 29 animal species listed in the Red Book of Ukraine. Flood plains of Turia and Stokhid are of strategic importance for the preservation, migration and distribution of species biodiversity in the region. Flora and fauna value (ratio of the studied indicators to the number of points) of the studied territory amounts to three points (Table 1).

Table 1

Flora and fauna value of the Perspective National Park “Lisova Pisnia”

Criterion	Volyn region	“Lisova Pisnia” National Park	
		indicator	points
Number of plant species	1525	500	
Flora representativeness ratio, %	–	32,7	3
Number of plant species listed in the Red Book of Ukraine	72	26	
Flora uniqueness ratio, %		36,1	3
Number of vertebrate animals species	387	248	–
Fauna representativeness ratio, %	–	64, 1	3
Number of animal species listed in the Red Book of Ukraine	94	29	–
Fauna uniqueness ratio, %	–	30,9	3
Total score			12
Flora and fauna value			3
Total score			12
Flora and fauna value			3

Landscape and aesthetic value was assessed by the following indicators: vertical separation of relief, hydrologic value, forest cover percent, species and age composition of forests (Table 2). Vertical partitioning of the territory is caused by moraine ridge, dunes, river valleys, karst cavities. The forest cover percent of the Perspective National Park is 68% which corresponds to 3 points in our evaluation scale. For the recreational purposes, the forest capability to produce oxygen and phytoncides, absorb carbon dioxide is of greatest importance. The most typical plant species in the Perspective National Park “Lisova Pisnia” are: English oak and horn-beech which belong to the first group of phytoncides; common pine, hazel, birch, bird-cherry, raspberry belong to the second group of phytoncides.

The phytoncide qualities of plantings reduce the quantity of bacteria and microbes in the forest air, improve the hygiene and sanitary conditions of the rest. Areas of plantings with the 0.3-0.6 degree of closeness are the most picturesque ones and have the best conditions to rest. Such areas make up about 25% of the forest area in the Perspective National Park. Forests in the PNP are rich in mushrooms and berries, its gathering is regarded as an attractive and salutary recreation form. The most common mushroom species are: chanterelles, yellow knights, annulated boletus, honey fungus, russula,

bay bolete, edible boletus and rough boletus; the most common berries – blueberries, raspberries, blackberries, cranberries. The high aesthetic value of National Park’s forests was an inspiration source for Lesya Ukrainka, whose immortal works live scenery captures our contemporaries. In the “Lisova Pisnia” PNP there are a lot of attractive, in terms of landscape aesthetics, landscapes, multiple perspectives (near, medium, far), complex skyline, wealth of colors and shades (first of all, lakes, their coasts, Aeolian hills). This is the place where All-Ukrainian plein airs for painters were hosted (Zabillia stow). The aesthetic value of nature is considered to be an important criterion for its preservation, conservation, and "... aesthetic evaluation aimed at determining the aesthetic value of landscapes and developing of recommendations on creating or zoning of natural reserve fund objects." [1, p. 178].

The hydrologic value of the “Lisova Pisnia” PNP is determined by the following indicators: water area, the total length of drainage, the water state to perform recreational activity. The water resources of the area amount to 532 ha, including 178 ha of lakes and ponds, 296 ha of rivers and 58 ha of channels. The waters of the rivers Turia and Stokhid are used for a brief rest, boating (every summer “Stokhiderby” rowers’ competitions are held), swimming, fishing.

Out of nine existing here lakes only four can be used for recreational purposes. Krychevtske lake is the only one out of 220 lakes in the region chosen to hold national and international sport fishing competitions (meets standards for the length of the coastline, water volume, reproduction conditions, etc.). Eutrophication of the Slipe 1 and Slipe 2, Male and Nechymne lakes limits

or eliminates their use for recreational purposes. All lakes within the “Lisova Pisnya” PNP contain sapropel, including of organic and organic-silicate origin with a homogeneous structure, high content of trace substances and bioactive substances that have medical properties (diseases of joints, skin, rheumatism, burns).

Table 2

Landscape and aesthetic value of the “Lisova Pisnia” PNP

№	Criterion	Indicator value or performance	Point
1	Vertical separation of relief, <i>m</i>	1-2, sometimes 10-20	2
2	Hydrologic value:		
	- water resources or water cover, % of the total studied area;	0,2	1
	- the total network of drainage, <i>1m/km²</i> ;	1,3	2
	- water state to perform recreational activity	Possibility of organizing boating, water is suitable for swimming	2
3	Forest cover percent, %	68	3
4	Species composition of forests	pine, oak-pine forests	2
5	Age structure of forests	middle-aged plantings	2
6	Total score		2,0

The weather in early spring and late autumn is unfavorable for recreation activity and does not give chance for continuous outdoor recreation. The best climate conditions for all types of recreation and tourism are during the warm season that lasts for 150-155 days, and an average annual temperature values during the warm season (May to September) in the promising national park (PNP) is 16.2°C. This temperature regime determines favorable conditions for performance of different types of tourist and recreation activity during the warm season and is scored three points. What concerns cold season, the favorable period for arrangement of winter tourism and recreation lasts as usual for 50 days and is scored one point.

Within the PNP framework there is one landscape reserve of national value (Nechymne); five reserves of local value and three natural landmarks of local value with the total areas of 2,516.6 hectares that is 8.9% of the park area so the potential of nature protection territories and objects is scored three points.

In the “Lisova Pisnia” PNP there are some valuable historic and architectural monuments, mostly sacral, located. First of all, it is St. Dmytrii Church in the Hishyn village – the oldest monument of wooden architecture of Volyn (1567). There is an icon of the Virgin Mary and fragments of decorative painting of the 16th century in the church. Right by the western border of the PNP in the village of Dorotyshche there is the Assumption Church of 1767 with a partially preserved wall tempera painting of the 18th c. There are the noteworthy church buildings of the 19th c. in the villages of Krychevychi (the church was built in 1823), Cheremoshne (1842), Skulyn (1887). All of them have undergone renovations during the last decennary, have high sacral potential, and are valuable from the point of view of educational and

religious tourism. Among other objects of historical heritage there are stows of Zakrevshchyna, Baraky, Harenschchyna, Turova Mohyla. In the forests near Skulyn in the stow of Baraky there were the first Volyn UPA (Ukrainian Insurgents Army) units formed in 1942, and now there is a great monument to the fighters for the freedom of Ukraine. A short way off, there is a monument cross on the unmarked grave of the Soviet soldiers – liberators of Kovel. Therefore, in PNP there are two monuments of history and architecture included to the state register of intangible monuments of Ukraine of the local value and one of the national one; “Lisova Pisnia” museum in Nechymne stow is a branch of the country-house museum of Lesia Ukrainka in the village of Kolodiazhne, multiple sacral elements, and consequently, their historical and cultural value is scored two points.

Transport coverage of the researched territory is low and makes it 0.005 km per 1 sq.km (in a way it is compensated by proximity of a big transport node – Kovel, and availability of transport connection with it), and thus it is scored one point. The infrastructure of the PNP tourist accommodation places is not developed. There are no sanatoria, vacation homes here, but there is Volodar recreation center in the Zabillia stow and fishing camps on the lakes of Velyke and Mezhylyske, three agricultural houses in the village of Skulyn and one in the village of Cheremoshne, and near the northern border of the Perspective National Park there is an agricultural house of Nesukhoizhi (village of Toikut), but their total capacity is maximum 200 people, and thus the infrastructure of the accommodation places is scored one point.

The recreational value of the “Lisova Pisnia” PNP territory is calculated according to the following formula:

$$O = O_{ae} + O_{c1} + O_{c2} + O_f + O_h + O_{hc} + O_b + O_a, \quad (1)$$

where: O is a complex recreation territory score in points;

O_{ae} is a territory's aesthetic values score;

O_f is a flora and fauna value score;

O_{c_1} is a score for climate values as to recreation events during the warm season;

O_{c_2} is a score for climate values during the cold season;

O_h is a score for hydrologic value;

O_{hc} is a score for historic and cultural value;

O_t is a score for the territory's transport accessibility;

O_a is a score for the tourist accommodation places infrastructure.

The recreation value ratio is calculated according to the formula:

$$K_p = O/O_{min}, \quad (2)$$

where: K_p is a recreation value ratio;

O_{min} is a minimum value of the complex score in points.

There are three points given to the flora and fauna value, potential of nature-protection territories and objects, climate value during the warm season, two – to the landscape and esthetic value, and historic and cultural value. The lowest score (one point) is stipulated by climatic peculiarities of the park during the cold season, weak transport accessibility of the territory, underdeveloped infrastructure of the tourist accommodation places. Therefore, $K_p = 16 / 8 = 2$. The recreation value ratio of the "Lisova Pisia" PNP is 2.0. To compare, in the functioning "Prypiat-Stokhid" national park it equals 1.8 [8].

Assessment of the "Lisova Pisia" PNP recreation potential along with recreation value requests for research of the recreation capacity. The latter was determined on the basis of the PNP functional zoning and allocation of the regulated recreation zone. This zone allows for certain recreation activity and performs the function of the reserve's nucleus isolation. Total area of the zone is 10879 hectares or 38.4% of the Perspective National Park territory. This is pretty enough for fulfillment of its functions even with increased visitors flow of the perspective park. In the "Lisova Pisia" PNP regulated recreation zone there prevail unstable (light coniferous pine) and low-stable (mixed oak-pine) forests

where the values of maximum recreation load make it consequently 3 and 4 people per hectare, near lakes and swamps in the small-leaved forests and forest-meadows this value is increased by 6-8 people per hectare. With account of the areas of these plots, the maximum recreation capacity of the "Lisova Pisia" PNP regulated recreation zone is 51830 people and this number is several-fold higher than its today's attendance in whatever season. Today's recreation here has a limited, mostly utilitarian character. In the stationary recreation zone there are the recreation infrastructures objects located or planned to be located. For the present day, the stationary recreation zone area is the smallest – 24.2 hectares, or 0.01% of the PNP area. Its elements are agricultural houses in the villages of Skulyn and Cheremoshne, Volodar recreation center in the Zabillia stow, the fishing camp on the Mezhyiske lakeshore. The capacities for extension of this zone (up to 6.45% of the PNP) are related to recreational resources of the Krychevtske and Povorske lakes, development of village tourism, healing properties of pinewoods, sport fishing.

Conclusions. Assessment of the PNP recreation potential requests its recreational evaluation. "Lisova Pisia" PNP recreation value was determined according to the following constituents: landscape and aesthetic value, flora and fauna value, hydrology value, climate indicators for recreation activity during the warm and the cold season, nature-protection territories and objects potential, historical and cultural value, presence of tourist accommodation places, transport accessibility. The "Lisova Pisia" PNP, subject to the suggested methodology, has an average territory recreation value score of two points. The performed functional zoning of the park presupposes differentiated regime of territories use. The maximum recreation capacity of the "Lisova Pisia" PNP regulated recreation zone is 51830 people. For development of tourism and recreation it is necessary to expand the network of tourist accommodation places. The Perspective National Park "Lisova Pisia" has favorable conditions for recreation activity, first of all, for development of educational, ecological, sport and health tourism.

Список використаних джерел:

1. Бучко Ж. Естетичне оцінювання гірських ландшафтів для потреб туризму / Ж. Бучко // Фізична географія та геоморфологія. – К.: ВГЛ «Обрії», 2004. – Вип. 46, т. 1. – С. 177-181.
2. Гетьман В.І. Екотуризм у національних парках / В.І. Гетьман // Екологічний вісник. – 2002. – № 7-8. – С. 24-27.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: навч. посіб. / О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2009. – 358 с.
4. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В.І. Мацола. – Львів: Ін-т регіон. дослідж. НАНУ, 1997. – 259 с.
5. Міщенко О.В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О.В. Міщенко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Геогр. науки. – 2010. – № 3. – С. 155-160.
6. Природно-заповідний фонд Волинської області / М. Химин [та ін.]. – Луцьк: Ініціал, 1999. – 48 с.
7. Социально-экологическая значимость природно-заповедных территорий Украины / Т.Л. Андриенко, П.Г. Плюта, Е.И. Прядко, Г.Н. Каркуциев; Ин-т ботаники им. Н. Г. Холодного АН УССР. – К.: Наук. думка, 1991. – 160 с.
8. Черчик Л.М. Рекреаційна цінність території Національного природного парку «Прип'ять – Стохід» / Л.М. Черчик, О.В. Міщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/230/1/Cherchyk.pdf>

9. Шульгач А.С. Ландшафтне різноманіття перспективного національного природного парку «Лісова пісня» / А.С. Шульгач // Фізична географія та геоморфологія. – 2015. – Вип. 4 (80), ч. I. – С. 71-76.

References:

1. Buchko, Zh. (2004). Estetychne otsynuyvannya hirskykh landshaftiv dlya potreb turyzmu. *Fizychna geografiya ta geomorfologiya*. K.: VHL «Obrii», 46 (1), 177-181.
2. Hetman, V.I. (2002). Ekoturizm u natsionalnykh parkakh. *Ekologichniy Visnyk*, 7–8, 24-27.
3. Dmytruk, O.Yu., Dmytruk, S.V. (2009). *Ekologichniy turizm: navch. posib.* K.: Alterpres, 358.
4. Matsola, V.I. (1997). *Rekreatsiyno-turystychnyi kompleks Ukrainy*. Lviv: In-t region. doslidzh. NANU, 259.
5. Mishchenko, O.V. (2010). Teoretychni osnovy vyznachennya sutnosti ekolohichnoho turyzmu. *Nauk. visn. Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. Geogr. Nauky*, 3, 155-160.
6. Khymyn, M. (1999). *Pryrodno-zapovidnyi fond Volynskoi oblasti*. Lutsk: Initsial, 48.
7. Andrienko, T.L., Plyuta, P.G., Pryadko, E.I., Karkutsyev, G.N. (1991). *Sotsialno-ekologicheskaya znachimost prirodno-zapovednykh territoriy Ukrainy*. In-t botaniki im. N.G. Kholodnogo AN USSR. K.: Nauk. dumka, 160.
8. Cherchyk L.M., Mishchenko O.V. *Rekreatsiyna tsinnist terytorii Natsionalnoho pryrodnoho parku «Prypyat' – Stokhid»*. Available at: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/230/1/Cherchyk.pdf>
9. Shulgach, A.S. (2015). *Landshaftne riznomanittya perspektyvnoho natsionalnoho pryrodnoho parku «Lisova pisnya»*. *Fizychna geografiya ta geomorfologiya*, 4 (80), I, 71-76.

Надійшла до редколегії 27.03.2016 р.

UDC 911.3:379.85:008(477.82)

*Iryna Netrobchuk, PhD (Geography), Associate Professor,
e-mail: iryna-nim@ukr.net
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

SIGNIFICANCE OF CULTURAL AND HISTORICAL RESOURCES IN DEVELOPMENT OF DISCOVERING TOURISM (CASE OF VOLODYMYR-VOLYNSKYI DISTRICT OF VOLYN REGION)

Twenty attractive historical places are located in Volyn region. They have preserved many monuments of architecture, archeology and history both local and national importance. Volodymyr-Volynskyi district is worthy to be noted among others with many interesting historical inhabited places, historical and cultural objects of the period of Kievan Rus'. On state registration there are 103 objects of cultural heritage (including 20 of national importance). 46 out of 103 are historical monuments (including 2 of national importance), 4 archeological sites, 48 architectural and urban planning (including 18 - of national importance), 3 monuments of monumental art and one monument of landscape art in the Volodymyr-Volynskyi district. There is the State historical and cultural reserve "Ancient Volodymyr" in the city. Tourist image of the area is determined primarily by the presence of cultural and historical resources that can be used in tourism.

Have been analyzed and assessed the informative value of 13 subgroups of cultural and historical resources of the Volodymyr-Volynskyi district by the method of S. Kuzyk. 12 out of 13 relate to middle attractive with a factor of discovering value 0.64. Moreover, this result is presented without palace-and-park ensembles. En early slavic and ancient horodysche; mound; sacred monuments of defensive type – Zymne Svyatogorsk monastery of the assumption can be noted as the most interesting objects of excursion routes among archaeological sites. It is worthy of notice the house world musician Stravinsky – historical monument of national importance in the city Ustilug. Sixteen works of his creativity are relevant to "Volyn page".

Works of folk craftsmen and professional artists are popular among tourists. Machonyuk family, V. Onischuk and M. Vavrysevych are well-known masters-embroiderers in original towels. T. Pasievych – a professional master of pysankarstva. T. Romaschuk, Y. Duben' are craftsmens in basket weaving. Complex component analysis and evaluation of cultural and historical heritage would provide an opportunity for tourist enterprises more fully engage it in order to improve the route of the "Golden diadem of Volyn". It would be also useful in the development of new local history tour routes to promote local attractions history and culture of his native land.

Key words: cultural and historical resources, cultural heritage, discovering tourism; historical monuments, architecture, material culture, crafts, folklore, attractiveness.

Ірина Нетробчук. ЗНАЧИМІСТЬ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ РЕСУРСІВ У РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ)

У статті розглядається одна із складових компонентів туристсько-рекреаційних ресурсів – це культурно-історичні ресурси як основа для розвитку пізнавального туризму. Звернуто увагу на комплексний аналіз археологічних об'єктів, пам'яток історії та архітектури, професійних і художніх народних промислів, фольклору і матеріальної культури. Проведена оцінка пізнавальної цінності культурно-історичних туристських ресурсів Володимир-Волинського району. Встановлено, що об'єкти культурно-історичної спадщини відносяться до середньоатракативних з коефіцієнтом пізнавальної цінності 0,64. Завдяки цьому вони зможуть залучатись в розробці нових місцевих краєзнавчих екскурсійних маршрутів з метою популяризації місцевих пам'яток історії та культури рідного краю.

Ключові слова: культурно-історичні ресурси, культурно-історична спадщина, пізнавальний туризм, пам'ятки історії, архітектури, матеріальної культури, народні ремесла, фольклор, атрактивність.

Ирина Нетробчук. ЗНАЧИМОСТЬ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ ВЛАДИМИР-ВОЛЫНСКОГО РАЙОНА)

В статье рассматривается один из составных компонентов туристско-рекреационных ресурсов – это культурно-исторические ресурсы как основа для развития познавательного туризма. Обращено внимание на комплексный анализ археологических объектов, памятков истории и архитектуры, профессиональных и художественных народных промыслов, фольклора и материальной культуры. Проведенна оценка познавательной ценности культурно-исторических туристских ресурсов Владимир-Волинского района. Установлено, что объекты культурно-исторического наследства относятся к среднеатракативным с коэффициентом познавательной ценности 0,64. Благодаря этому они смогут привлекаться в разработку новых местных краеведческих экскурсионных маршрутов с целью популяризации местных достопримечательностей истории и культуры родного края.

Ключевые слова: культурно-исторические ресурсы, культурно-историческое наследство, познавательный туризм, памятники истории, архитектуры, материальной культуры, народные ремесла, фольклор, атрактивность.

Introduction. Nowadays Ukraine has rather difficult socio-economic and political situation. The implementation of local government reform and decentralization are worthy to notice among the ways of overcoming crises. Tourism development is considered by local and regional councils to be one of the priority strategies of regional development for improvement of living standards. The majority of city and regional

councils approve the "Program of tourism development in the cities" in their strategies according to the law of Ukraine "Concerning local government in Ukraine". It will provide additional revenues of significant funds to the local budget. Discovering tourism is defined as a factor and resource of sustainable regional development among the varieties of tourism in depressed regions. Cultural potential of the region which is reflected in its historical heritage ensures successful development of tourism. It is considered to be the strongest incentive

tourist motive.

Activation of tourist activity is possible for regions that have outstanding natural, recreational, cultural and historical resources. In our opinion Volyn region belongs to these areas. As many other western regions of Ukraine, the region is rich on historical and cultural heritage; architectural and monumental works of art and numerous exciting features natural landscapes of recreational and educational areas. "Tourist Volyn" is one of the important directions of regional development strategy "Volyn region up to 2020". The main task is to promote and preserve the cultural heritage and valuable natural areas. This would facilitate the development of national culture as an important factor of solving economic and political problems. Twenty historic tourist attractive places are located in the Volyn region. They are presented by numerous monuments of archeology and history, both of local and national importance. V. Krul indicates that the main cultural and historical resources of Volyn region are concentrated in the cities of Lutsk, Volodymyr-Volynskiy and Kovel [9, p. 272]. Taking it into account, we think that the most interesting historically inhabited cities and places with historical and cultural objects of the period of Kyivska Rus' are in Volodymyr-Volynskiy and villages around this area.

The tourist's image of the area primarily determined by the presence of cultural and historical resources that can be used in discovering tourism as the most effective ways to save and to attract. This is caused the relevance of the topic.

Thus popularization of historical and cultural tourism would facilitate the formation of understanding the social value of historical and cultural importance of the achievements among young people would make them be proud. So, discovering tourism could be leading in Volyn.

Literature review. A number of scientific works are devoted to researches of theoretical and practical problems, prospects of tourism and recreational industry. L. Cherchik, O. Mishchenko, I. Yerko [14] made an important contribution to theoretical and methodological guidelines for development of tourist and recreational complex in Volyn region; for determining the nature and for typification of tourist and recreational resources of the region. The current state and prospects of development of tourist and recreational activities in the Volyn region are considered in works of M. Melniychuk and his co-authors [12]. Furthermore, the publications of V. Kornienko have the prior importance. They describe theoretical and practical experience in adapting historical and cultural monuments of Ukraine into functioning in the tourism sector [7]. V. Fedorchenko [11] covered in his scientific work the prospects of historical and cultural heritage as a tourist product.

O. Hatalyak [5] studied the approaches to the development of tourism in historical settlements of Volyn region. V. Krul and I. Kovalchuk [9] researched cultural and historical recreational zoning and distinguished its units by the presence of cultural and historical sites in the cities of Volyn region. In research of I. Dobyndy spatial distribution of sacral architectural monuments in Volyn region and the development of regional tourist routes was characterized [6]. The

potential of cultural tourism and its activation in preserving the cultural heritage of Ukraine and development of national culture in general was analyzed by O. Kuzmuk [10] and G. Vishnevskaya [1].

The analysis of scientific publications devoted to different views on research natural-tourist and recreational resources as a basis for the development of tourism shows that insufficient attention is paid to inclusion of cultural and historical resources of Volyn region for tourism sector. These resources should be involved and used in programs of development the territories according to O. Ognievaya and O. Zlatogorskyi [9, 13]. In particular, V. Krul [9, p. 272] presented in his article, that historical and cultural properties are not almost valued as tourism resources and are not included in the development of tourist routes in our country. Scientific work of V. Kornienko [7] reflects that nowadays any generalizing works, devoted to the complex issue of inclusion historical and cultural heritage of Ukraine to the tourist infrastructure absent. According to O. Kuzmuk there are no system researches of possibilities of cultural tourism to contribute to the development of small towns and rural settlements in Ukraine. Cultural and historical heritage also is not sufficiently advertised both in Ukraine and abroad. Thus, their educational function is minimized [7, 10].

Only one part of the cultural and historical resources - monuments of history, architecture and urbanism are considered as objects of tourism in the vast majority of studies. Instead of other part of resources such as life events, prominent personalities, craftsmen of folk crafts and historical events remain to be insufficient understudied as a potential tourism product. Thus reflects the need to make a comprehensive analysis and subsequent evaluation of cultural and historical tourism resources.

The purpose of the article is to analyze and evaluate all cultural and historical resources of the Volodymyr-Volynskiy district in order to use them in developing excursion programs for the development of tourism.

Main contents of research. Discovering tourism introduces tourists with monuments of history and culture, typical natural complexes, local traditions, customs and lifestyle of the population of any region of the country. The significant role in the development of tourism could be any area with considerable potential cultural and historical sites as clear evidence of identity people, their past and own identity [10].

Cultural and historical resources are both material and spiritual monuments of history and culture, created by human in historical development of particular area; form cultural-historical potential and are objects of tourist's educational interest [14, p. 38].

Volodymyr-Volynskiy district is located in the South-Western part of Volyn region. It is 75 km far from the regional center Lutsk. District borders with the Republic of Poland on the west. It contributes to the wide possibilities for developing economic relations, active international cooperation and tourism development. There are two cities – Volodymyr-Volynskiy and Ustilug. Volodymyr is one of the oldest cities not only in Volyn land but in Ukraine as well. Archaeological finds

indicate existed settlement from 3-4 century. It was an economic and political center of the South-Western part of Kievan Rus' and the capital of the Principality of Galicia-Volhynia for few centuries. An ancient written sources "Tale of Bygone Years", "The Tale of Igor's Campaign", "Galician-Volhynia Chronicle" evidenced about old unique monuments of history and architecture preserved in the city; the monuments of material culture and the archaeological excavations of ancient settlements.

There are 103 objects of cultural heritage on state registration (including 20 of national importance). 46 of 103 are historical monuments (including 2 of national importance), 4 archeological sites, 48 architectural and urban planning (including 18 - of national importance), 3

monuments of monumental art and one monument of landscape art in the Volodymyr-Volynskyi district. One state historical and cultural reserve "Ancient Volodymyr" functions in the city Volodymyr-Volynskyi. It consists of six monuments of national importance and nineteen – of local [2, 4].

Assessment and use of cultural and historical resources of the region for tourism development are important nowadays. We used methodology of S. Kuzyk [8] for their evaluation. It is proposed point scale, where there are thirteen subgroup objects. They were received from the structuring of five subspecies of cultural and historical resources (Fig. 1). Each subgroup has its own logical set of indicators that are rated on a five point scale.

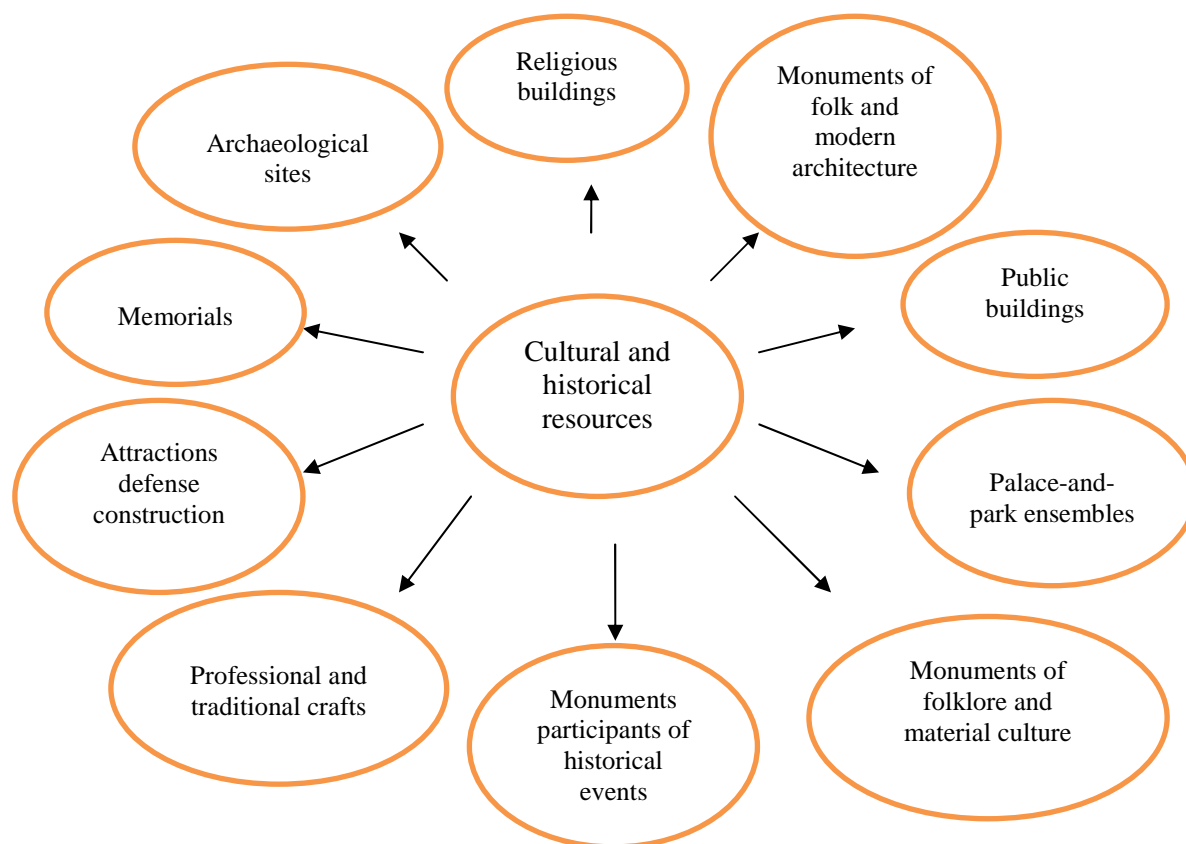

Fig. 1. The main objects of cultural and historical resources (was built according to [8])

As it was mentioned above, cultural and historical heritage is a valuable source of information about the past, factor of formation national consciousness and are sightseeing objects in tourist and excursion routes. It is very importance to define the level of attractiveness of all subcomponents of cultural and historical resources [9]. We consider some of the most famous one that attract tourists' attention. They are an early settlement of Prague-Korchatska period (6-7 centuries); an ancient mound (13 century) located in Zymne (6-7 centuries) and Horodushe in Ustilug.

Memorial monuments in Volodymyr-Volynskyi are presented by four memorable signs, seven memorial plaques and memorial complex "To the victims of fascism of 1941-1945". The last one is sign of national

importance.

It is worthy to notice Volodymyr-Volynskyi Ladomyrske city cemetery among other interesting, unexplored and historical monuments in the city. Prominent people, soldiers of the Russian and Soviet Army, members of the national liberation struggle and victims of political repression found an eternal rest in four mass graves. The mass grave of Soviet soldiers who died 1941-1945, monument in honor of Soviet soldiers tank man and A.Y. Crimean (an outstanding scientist, linguist, historian, ethnographer, poet and translator) are also taken into account as great historical monuments.

The monuments of military construction are universally recognized objects of architecture as well. The ramparts of the city from 11-12 centuries; earthen

ramparts of the castle of 13-14 centuries (Horodysche); walls with gates from 17 century; Capuchin walls 18 century, located in the square near the church of Saints Joachim and Anne belong to the monuments of great historical period Kievan Rus' from 10-13 in Volodymyr-Volynskiy.

In our opinion Zymne Monastery in the village Zymne is the most attractive of all objects of sacral architecture of the defense type in Ukraine. It belongs to the most ancient shrines of Ukraine and Rus'. This sacred landmark of national importance was built by Prince Volodymyr the Great in the XI century. Defensive walls with towers of the 15-16 centuries also belong to ancient monuments [4].

A number of religious monuments of national importance of Volyn region are concentrated in Volodymyr-Volynskiy and its environs. They are the Cathedral of the Dormition or Mstislav temple (a unique monument of Kievan Rus' from the 12 century), St. Basil's Church-the rotunda from the 13-14 century, the house with the bell tower from the 15 century, Nicholas Church from 18 century, the Church Epistles from 18 century and the Church of Joachim and Anna from the 18 century (sample of late baroque architecture). Sacral monuments of architecture of national value in Zymne such as the Dormition Cathedral of the caves of the 15-16 century, Trinity Church of the 16 century, the refectory Church of the monastery gate bell tower of the 19 century are also considered as valuable monuments. Furthermore, the wooden churches are interesting monuments of folk architecture. Two out of ten that remained in district have national significance. They are Nicholas Church from 1601 in the village Ludyn and St. Michael's Church in the village Khmelev from 1770.

Public buildings and various residential buildings, where have lived historic persons, are interesting in the area as well. First of all, we should note the house of world musician Stravinsky in Ustilug. It is a historical monument of national importance which was built in 1907. The composer have worked on own pieces of music in here. Nowadays there are music school and museum in its left wing. The outstanding houses in Volodymyr-Volynskiy belong to Monuments of public buildings. They are: the hospital where M. Ulyanova worked as a nurse in 1915, the building of the railway station 1908, the public building of 1890 and public construction from 1948, where now the State college named after A. Krymskiy is working. It is appropriate to take into account the residential (individual) house from 1889, where was born O. Tsinkalovsky. This was well-known archeologist, the historian and regional ethnographer of Volodymyr-Volynskiy district. Two mills are preserved in Zymne and Vladimir-Volynskiy from 19 century. The school from 1899 now is a public monument of architecture and has national significance [2].

Modern monuments of architecture executed in 1988 are presented by ceramic and decorative panels on historical subjects in Volodymyr-Volynskiy. The products of the works of folk craftsmen and professional artists are the most popular among tourists. Different crafts such as embroidery, carpentry, forging, pottery, fine art, pysankarstvo, basket weaving, manufacture of articles of straw, cattail and elm have place in Volodymyr-

Volynskiy [3]. Many famous Ukrainian folk artists and craftsmen live in this area. Furthermore, they are members of the National Union of masters of folk art of Ukraine. For example, Y. Romaschuk is multi-faceted personality, who produced goods from osier, straw and cattail. For his skills he was awarded of regional prize named after Y. Kondzelevych. Well-known family Machonyuk – skilled embroiderers of towels from village Ovadne also deserves the attention. Their personal exhibition “Unfading garden” was exhibited in many museums of Ukraine, including Volodymyr-Volynskiy historical museum. In addition, skilled embroiderers V. Onischuk, and M. Vavrysevych from village Ovadne are also well-known. Their embroideries were exhibited at many local, regional, national and international exhibitions. Furthermore, attention should be given to Nikita's family which makes tapestry weaving with landscapes of Volyn nature and heroes of literary works.

Pysanka is one of the common types of folk arts in the southern districts of the region in general and in Volodymyr-Volynskiy district in particular. T. Pasievych deserves attention as a professional mistress of Pysankarstva. She is a winner of the regional prize named after Modest Levitsky. Her works are made on white and red background, that actually reflects Volyn ornament. A. Boyko is a local tree carver. He has mastered painting, embroidery, manufactured products from the roots of trees, glass products by his own [3].

Basket weaving is interesting folk craft too because has its own history. One of the area even was called Loshyschyna due to the huge amount of osiers in ancient times. Nowadays this trade has its own masters and traditions. As old as the world, but forever young basket weaving was an integral part of Y. Romaschuk's life – honourable citizen of Volodymyr-Volynskiy and S. Yanovich – veteran of pedagogical work. Y. Duben' continues this mission among the younger generation. Sincerely devoted to his work, he generously shares children his knowledge and experience on the arts lessons at the Pedagogical College named after A. Krumskiy.

Monuments of material culture that are best represented in the expositions of museums of different profiles have a significant role among the cultural and historic resources. Volodymyr-Volynskiy historical Museum, established in 1887, is one of the earliest collections of antiquities in Volyn region. It is located in one of the best houses in the city – an architectural monument of early 19 century. Eighteen thousand exhibits of the main fund are saved in this museum. There is the State historical and cultural reserve “Ancient Volodymyr” in the city. It is worthy to notice also Museum of Igor Stravinsky in Ustilug. Music created by Igor Stravinsky in Ustilug – one of the brilliant pages in world culture. Sixteen works of his creativity are relevant to “Volyn page”.

We can find a reflection of the traditional everyday culture and art in folklore. Folk music of Volyn will forever remain in the history of world music due to the I. Stravinsky works through the ballets “The Fire-bird” (1910), “Petrushka” (1912), “The Rite of Spring” (1913) and “The wedding”. In his music he revived the severity of ancient customs of the tribe, rituals of spring divinations and natural forces spells. Folk groups of the area

such as “Zhuravka”, “Bereginya”, “Skarbnutsy” and “Djerelo” participating in ethnic festivals, dedicated to calendar events and everyday rituals [3].

The assessment at educational value of cultural and historic resources was held according to the technique of S.P. Kuzyk. The results of research established that Volodymyr-Volynskyi and settlements of the area belong to middle attractive areas with educational value 0.64. By the way, palace-and-park ensembles are not presented on the territory such as kind of attractions. Therefore, the informative value of cultural and historical resources is not determined by the size of the city, but depends on the presence of historical and cultural objects, their structure and informative value of the available resources [8]. However, even these small historical settlements like Volodymyr-Volynskyi and Ustilug attract foreign tourists as centers of culture and identity of Ukraine.

Conclusions. The combination of interesting, unique historical monuments, mosaic of architectural styles and culture differ Volodymyr-Volynskyi district among others of Volyn region. It contains 12 subgroups of cultural and historical resources with educational value 0.64, which determines middle attractive level.

From this it follows that the assessment of cultural

heritage can change biased stereotypes about the cognitive capabilities of individual rural settlements of the region. There are no systematic studies of the use and opportunities in attraction cultural and historical resources in development of tourism in Ukraine. However, it could contribute to the improvement of the social infrastructure of small towns and rural settlements. Therefore, the recognition of the image of the district, development of brands and tour itineraries in the tourism sector should be based on a detailed study of its cultural and historical heritage.

As was shown above, we believe that the comprehensive component analysis and assessment cultural and historical resources should be continued in the administrative districts of Volyn region. Among them the greatest level of attractiveness should be determined. Tourist enterprises would involve this information in order to improve the route of the “Golden diadem of Volyn”. It could be also useful in the development of new local history tour routes for promoting local attractions history and culture of his native land. This integration of cultural heritage in the tourism network would facilitate the flow of additional funds, will encourage the approval of individual programmes for repair and restoration and further conservation of cultural heritage.

Список використаних джерел:

1. Вишневецька Г.Г. Потенціал культурно-пізнавального туризму у збереженні культурної спадщини України / Г.Г. Вишневецька // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 19. Т II. – Рівне, 2013. – С. 192-196].
2. Відділ культури і туризму райдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cult-voladm.com.ua/department_culture_tourism.
3. Володимир-Волинський. Карта історико-культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shtetlroutes.eu/ua/volodymyr-volynsky-cultural-heritage-card>.
4. Володимир-Волинський район. Пам'ятки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Володимир-Волинський>.
5. Гаталяк О. Розвиток туризму в історичних населених місцях Волинської області / О. Гаталяк // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 34. – С. 33-40.
6. Добинда І.П. Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення / І.П. Добинда // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. – Т. 10. Вип. 2. – Сімферополь: КНЦ, 2014. – С. 515-519.
7. Корнієнко В.В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991 – 2007 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.В. Корнієнко; НАН України; Ін-т історії України. – К., 2008. – 20 с.
8. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери: наукове видання / В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик. – Львів: НАН України, 1999. – 78 с.
9. Круль В.П. Культурно-історичні рекреаційні ресурси Волинської області / В.П. Круль, І.П. Ковальчук // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 3: Матер. міжнар. наук. конф. «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ – Яремче, 19-21 жовтня 2011 р.). – Івано-Франківськ: «Фоліант», 2011. – С. 271-276.
10. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності / О. Кузьмук // Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua>.
11. Історія екскурсійної діяльності в Україні: навч. посіб. / В.К. Федорченко, О.М. Олексійко, О.М. Костюкова, Т.А. Дьорова. – К.: Кондор, 2004. – 163 с.
12. Мельничук М. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області / М. Мельничук, С. Уєвич, В. Чернець та ін. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Географія. – 2013. – № 2. – С. 101-115. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2013_2_17.
13. Огнева О.Д. Культурно-історичні рекреаційні ресурси Волинської області / О.Д. Огнева, О.Є. Златогорський // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К., 1999. – Вип. 4. – С. 26-32.
14. Черчик Л. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку: монографія. Частина I / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко; МОНУ. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 128 с.

References:

1. Vyshnevskaya, H.H. (2013). Potentsial kulturno-piznavalnoho turyzmu u zberezheni kulturnoi spadshchyny Ukrainy. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku: zb. nauk. pr.: nauk. zap. Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. Rivne, 19, II, 192-196.
2. Viddil kultury i turyzmu rayderzhadministratsii. Available at: www.cultvoladm.com.ua/department_culture_tourism.
3. Volodymyr-Volynskiy. Karta istoryko-kulturnoi spadshchyny. Available at: <http://shtetlroutes.eu/ua/volodymyr-volynsky-cultural-heritage-card>.
4. Volodymyr-Volynskiy rayon. Pamyatky. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Volodymyr-Volynskiy>.
5. Hatalyak, O. (2014). Rozvytok turyzmu v istorychnykh naselenykh mistyakh Volynskoi oblasti. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny*, 34, 33-40.
6. Dobynda, I.P. (2014). Kharakterystyka sakralnykh pamyatok Volynskoi oblasti ta ikhnie terytorialne poshyrennya. *Geopolityka i ekogeodynamika regioniv*. Simferopol: KNC, 10, 2, 515-519.
7. Korniyenko, V.V. (2008). Istoryko-kulturna spadshchyna ta yii vykorystannya v turystychniy sferi Ukrainy (1991 - 2007 rr.): avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01; NAN Ukrainy; In-t istorii Ukrainy. K., 20.
8. Kravtsiv, V.S., Hryniv, L.S., Kopach, M.V., Kuzyk, S.P. (1999). Naukovo-metodychni zasady reformuvannya rekreatsionoi sfery: naukove vydannya. Lviv: NAN Ukrainy, 78.
9. Krul, V.P., Kovalchuk, I.P. (2011). Kulturno-istorychni rekreatsionni resursy Volynskoi oblasti. *Rekreatsionni potentsial Prykarpattya: istoria, suchasnyi stan, perspektyvy: Mat. mizhnar. nauk. konf. «Turyzm i rozvytok regionu»* (Ivano-Frankivsk – Yaremche, 19-21 zhovtnya 2011 r. Ivano-Frankivsk: «Foliant», 3, 271-276.
10. Kuzmuk, O. Kulturnyi turyzm yak instrument formuvannya natsionalnoi identychnosti. *Analitichna zapyska*. Available at: <http://old.niss.gov.ua>.
11. Fedorchenko, V.K., Oleksiyko, O.M., Kostyukova, O.M., Dyorova, T.A. (2004). Istoryiya ekskursionoi diyalnosti v Ukraini: navch. posib. K.: Kondor, 163.
12. Melniychuk M., Uyevych, S., Chernets, V. (2013). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku turystychnoi ta rekreatsionoi diyalnosti Volynskoi oblasti. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka*. Ser.: Geografiya, 2, 101-115. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2013_2_17.
13. Ohnieva, O.D., Zlatohorskyi, O.Ye. (1999). Kulturno-istorychni rekreatsionni resursy Volynskoi oblasti. *Turystychno-krayeznavchi doslidzhennya*. K., 4, 26-32.
14. Cherchyk, L., Mishchenko, O., Yerko, I. (2014). Turystychno-rekreatsionni kompleks Volynskoi oblasti: peredumovy rozvytku: monografiya. Ch. I. Lutsk: Skhidnoyevropeiskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 128.

Надійшла до редколегії 10.03.2016 р.

UDC 911.6:379.851(477.8)

Roman Hyshchuk, PhD (Geography), Associate Professor
e-mail: groma2006@gmail.com
Olexandra Pylypets', Student
e-mail: pylypets.94@gmail.com
Chernivtsi Trade and Economics Institute

TRANSPORT ACCESSIBILITY AS FACTOR OF EXCURSION TOURISM DEVELOPMENT (CASE OF CHERNIVTSI, UKRAINE)

In the course of scientific research found that for parameterization of complex socio-economic processes with the use of transport infrastructure in tourism advisable to use transport accessibility ratio (the ratio of current and potential routes) with auxiliary coefficients movement time or distance of travel or the tourist center facility within the first. In this article was first investigated the problem of understanding the theoretical and methodological foundations and practical solution of transport accessibility of tourist and excursion objects, on the example of Chernivtsi city.

Given the average rate of transport accessibility of tourists to Chernivtsi nearest airport (0.575), the use of direct flights from Chernivtsi obvious since the nearest infrastructure nearby passenger airports (including Romanian), without running Chernivtsi be able to meet the potential needs of the city only in 57.5%. Otherwise reasonable alternative supplies Transfer of tourists from nearby international airports "Ivano-Frankivsk", "L'viv" named after D. Halytskyi that concerning, among all others, are the best indicators of transport accessibility (0.823 and 0.641 respectively). Overall, the current rate of Chernivtsi transport accessibility is up to 0.858 if conditionally accept that the level of satisfaction of the needs of all tourists wishing to visit the city by road and rail passenger transport is 100%. In general, today the organization of municipal transport scheme of motion in Chernivtsi city to tourist objects requiring priority of improving on the main points of arrival of tourists and sightseers, and major hotels in the city because the average level of public transit for the needs of tourists by 80% theoretically the best indicator.

Key words: transport accessibility to tourist objects, tourist destinations, excursion tourism coefficient, historical and cultural objects, transport infrastructure, lines of communication.

Роман Гишук, Олександра Пилипець. ТРАНСПОРТНА ДОСТУПНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЧЕРНІВЦІ)

Комплексно досліджено вплив транспортної доступності на використання туристичних ресурсів, визначено основні методологічні засади та підходи вивчення транспортної доступності. Зокрема, запропоновано формулу розрахунку коефіцієнту транспортної доступності туристичних об'єктів із урахуванням розробленої шкали коефіцієнтів відстані та часу руху до туристичної дестинації. Розраховані коефіцієнти транспортної доступності і запропоновані оптимізаційні кроки її поліпшення в м. Чернівці відносно найважливіших аспектів, які впливають на неї.

Ключові слова: транспортна доступність до туристичних об'єктів, туристична дестинація, екскурсійний туризм, коефіцієнт, історико-культурні об'єкти, транспортна інфраструктура, шляхи сполучення.

Роман Гишук, Александра Пилипец. ТРАНСПОРТНАЯ ДОСТУПНОСТЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКСКУРСИОННОГО ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА ЧЕРНОВЦЫ)

Комплексно исследовано влияние транспортной доступности на использование туристических ресурсов, определены основные методологические основы и подходы изучения транспортной доступности. В частности, предложена формула расчета коэффициента транспортной доступности туристических объектов с учетом разработанной шкалы коэффициентов расстояния и времени движения до туристической дестинации. Рассчитаны коэффициенты транспортной доступности и предложены оптимизационные шаги ее улучшения в г. Черновцы относительно важнейших аспектов, которые влияют на нее.

Ключевые слова: транспортная доступность к туристическим объектам, туристическая дестинация, экскурсионный туризм, коэффициент, историко-культурные объекты, транспортная инфраструктура, пути сообщения.

Introduction. Today effective tourism development requires not only unique recreational and tourism resources but also corresponding level of tourism infrastructure. One of the most important components of this infrastructure is destination accessibility. The state of transport infrastructure and its ability to meet the needs of tourism corresponds to the term "transport accessibility". Studies of transport accessibility allow identifying shortcomings in the functioning of the transport system around tourist facilities, to develop ways to address them and propose steps for optimizing its organization.

Contemporary sphere of recreation and tourism covers a large number of objects of the natural, historical, cultural and socio-economic sphere. Excursion services belong to the category of tourist services, which can be used only in place of their placement or

production. That is quite a significant role in this system plays the movement to the location of historical and cultural sites. This article studies the transport accessibility of tourist excursion activity since transport infrastructure determines the possibility of tourists comfortably coming to the some tourist destination.

Literature review. Transport accessibility issues using graphic-analytical method while developing tours in the recreational sphere are highlighted in the works of O. Lyubitseva, S. Koval'chuk, M. Mel'niychuk and by O. Shabliy in the field of human geography research. The study of the city transport network planning was conducted by P. Kolyadyn'skiy [1-3]. However, the problem of theoretical and methodological foundations and practical study of transport accessibility of tourist and excursion sites on the example of Chernivtsi in particular, was interpreted and studied at first by the author.

Problem setting. In order to evaluate the transport

accessibility of Chernivtsi and its tourist sites, the study of the basic problems of the industry and identifying perspective ways their decision of this goal: necessary to find out the essential approach to transport accessibility in tourism; determine the impact on transport accessibility development of tourism potential; to assess the availability of transport most visited tourist objects Chernivtsi city; consider prospects and suggest ways to optimize the transport infrastructure of tourist sites near the city of Chernivtsi.

The main contents of research. Transport accessibility is an economic category, which is relevant not only to the transport sector but also to the entire socio-economic structure of the city, country, region [3].

There is no only answer to the question “What is accessibility” in the literature, as there is no single methodology for determining its level. Different authors use their own interpretations of transport accessibility. In the field of tourism and excursions service transport accessibility is a relative measure that simultaneously displays the distance, procedure and severity of traffic between tourist attractions. Also, transport accessibility can be considered as the simplicity to get to certain place using transport services and infrastructure. Now in the definition of “transport accessibility” appear a lot of specific concepts that are ancillary to determine its type: the temporary availability, potential accessibility, availability of public transport.

The same level of transport accessibility of the country, region, city or prominent building, forms a large part as economically and their demographic development. In tourism activities it is appropriate to consider several aspects which analyze transport accessibility:

- availability of transport routes (existing and potential);
- access of object from the main points of tourists arrival, which include railway stations, stations, bus stations and stations and airports;
- accessibility regarding accommodation facilities, which include hotels, motels, hostels and other accommodation facilities for tourists.

Provision of transport accessibility of tourist resources is one of the most important elements of tourist infrastructure and include to the basic range of services that are included in the composition of the tourism product, namely subparagraph transport infrastructure.

Let's review some basic methodological principles and approaches to assess transport accessibility in the tourism business. As we live in a world where there are resistance forces, the movement becomes a process of overcoming obstacles. To characterize the transport accessibility, it is necessary to determine the formal numeric indicators which allow quantifying the complexity of the movement and availability. To these formal numerical indicators we include:

- existing connections **Ke**;
- possible connections **Kp**.

These indicators provide a new indicator – the utilization of transport capacity (**Ktc**), which may be calculated with the help of a simple formula:

$$Ktc = Ke/Kp \quad (1)$$

However, for parameterization of complex socio-economic processes with the use of transport infrastruc-

ture in tourism transport accessibility factor (**Ktc**) should be used in a broader sense with the addition of auxiliary coefficients movement time or distance to tourist object, including the public transport or parking for tour buses or personal car (within settlements):

$$Ktc = \left(\frac{\sum_{i=1}^p kKe}{\sum_{i=1}^p Kp} \right) \quad (2),$$

where: **Ke** – all (pedestrian and transport) available connection ways; **Kp** – potentially possible ways of connection, **p** – the total number of existing or potentially possible routes of tourist object, **k** – coefficient of time or movement distance to tourist objects in it.

If the tourist objects located within the public transport or equipped parking for tour buses or own cars, then **k = 1**; if the places for stop or parking to the facility can walk up to 10 minutes, it will amount to 0.8; if from a stop (parking) to the object movement will be from 10 to 15 minutes, then **k** is equal to 0.5; if from a stop (parking) to the object movement will be from 15 to 20 minutes, then **k** equal to 0.2; if the distance from the stop (parking) to the tourist object movement will make more than 20 minutes, then the ratio would be 0.1 points [4-8]. The above factors appropriate to use in the calculation of **Ktc** within a single tourist center (destinations).

For parameterization data arriving tourists alternative transport routes to tourist and excursion objects are outside their localized placement (usually a tourist center, which is the settlement) coefficient. Coefficient «**k**» how the distance (**d**) in formula (1.2) have the following characteristics: $k_d = 1$ – tourist center has a direct connection with various remote areas; $k_d = 0,95$ – direct transport links to the tourist center is located within a radius of 30 km; then $k_d = 0,9$ – within a radius of 50 km; $k_d = 0,85$ – within a radius of 75 km; $k_d = 0,8$ – within a radius of 100 km; $k_d = 0,7$ – within a radius of 200 km; $k_d = 0,6$ – within a radius of 300 km; $k_d = 0,5$ – within a radius of 400 km; $k_d = 0,4$ – within a radius of 500 km; $k_d = 0,3$ – within a radius of 600 km; $k_d = 0,1$ – within a radius of 800 km and more.

However, at the nearest location of tourism center from the potential places of tourist arrivals and consequently a high coefficient «**k**» concerning the distance, the latter can be corrected by its average value of the time spent by tourists on the way to the tourist center or facility. On this can affect poor road surface, complexity and dissection of terrain through which laid ground lines of communication, time spent on customs clearance or implementation more direct on the way, traffic congestion due to low throughput or weather conditions and so on.

Thus, to take account of the time factor (**t**) getting to the tourist center by tourists in formula (1.2) need to use such factors «**k_t**»: time of his arrival is less than 30 min., then $k_t = 1$; 0.95 – tourist arrival time is 30 minutes., $k_t = 0.9$ – from 30 min. to 1 hour; $k_t = 0.85$ – from 1 hour to 1 hr. 30 min .; $k_t = 0.8$ – from 1 hour to 2 hour; $k_t = 0.7$ – from 2 hours to 3 hours; $k_t = 0.6$ – from 3

hour to 4 hour; $k_t = 0.5$ – from 4 hour to 5 hour; $k_t = 0.4$ – from 5 hours to 6 hours ; $k_t = 0.3$ – from 6 hours to 7 hours; $k_t = 0.2$ – from 7 hours to 8 hours ; $k_t = 0,1$ – more than 8 hours.

On the formation of transport accessibility of Chernivtsi has a significant impact of natural and geographical location. The city is located 40 km from the border with Romania. It is characterized by a typical inland location, so it can only be reached by land or air. Direct rail connections Chernivtsi carried out only with the cities of Kyiv, Ivano-Frankivsk, L'viv, Odesa, Kovel', Oknytsia, Moscow. At the end of 2015 «L'viv Railroad» company connected Chernivtsi with L'viv by high-speed regional express by the inland producers, which overcomes this distance in 3.5 hours. With another international project Chernivtsi was connected by railway from

Suceava and Bucharest in Romania with a passengers' transfer in Vadul Siret.

In the region existing rather tight network of highways which connecting Chernivtsi with all areas and regions of Ukraine. This particular highway M-19, M-20, P-04. Highways: E-50, E-85 that connecting the city with Central and Southern Europe.

In Chernivtsi operates an airport, which until recently served regular flights from Kyiv and Timisoara (Romania), but at this time it was suspended passenger traffic. Currently, the closest alternative ways of indirect flights from Chernivtsi which regularly take regular simple and low-cost flights remained Ivano-Frankivsk, L'viv, and, according to the data of "Center of transport strategies", Iasi, Bacau, Cluj-Napoca in neighboring Romania and Kyshyniv in Moldova [9] (Table 1).

Table 1

Transport accessibility to Chernivtsi by road from the nearest airport

Airport	Distance, km	Average journey time	Minimum journey time considering customs control on the Romanian-Moldovan border	Coefficient with taking into account the distance factor (k_d)	Coefficient with given the time factor (k_t)	Coefficient of transport accessibility (Ktc)
Ivano-Frankivsk	135	1 hour 50 minutes	1 hour 50 minutes	0.765	0.880	0.823
L'viv	268	3 hour 30 minutes	3 hour 30 minutes	0.632	0.650	0.641
Iasi	206	4 hour 10 minutes	5 hour 10 minutes	0.694	0.485	0.590
Bacau	231	4 hour 14 minutes	5 hour 14 minutes	0.669	0.475	0.572
Kyshyniv	333	5 hour 30 minutes	6 hour 30 minutes	0.567	0.350	0.459
Cluj-Napoca	359	7 hour 20 minutes	8 hour 20 minutes	0.561	0.165	0.363
Average value	255	5 hour 06 minutes	5 hour 08 minutes	0.648	0.501	0.575

Considering the average rate of transport accessibility of tourists to Chernivtsi from the nearest airport (0.575) question of using direct flights from Chernivtsi is obvious. It means that even in case of increase of tourists' number in Chernivtsi due to prospective air flow, the nearest infrastructure nearby passenger airports without running Chernivtsi will be able to meet the potential needs of the city at only 57.5%.

Otherwise rational alternative is supplying transfer of tourists from the nearest international airport "Ivano-Frankivsk" that respect Chernivtsi, among all others, has the best indicators of transport accessibility (Ktc). However, today we must remember that the low-cost airlines base airport "Atlasjet Ukraine" will be at the airport "Lviv" named after Danylo Galician, which has a relatively Chernivtsi the second most important figure Ktc , while geographically closer Romanian airports still have worse transport accessibility in today's logistics system.

Thus, for Chernivtsi current rate is 0.858 km up if conditionally accept that the level of satisfaction of the needs of all tourists wishing to visit the city by road and rail passenger transport is 100%. The latter condition of

course is only theoretical and therefore requires further studying by the method and subject to the conditions and factors referred to above.

Today Chernivtsi is known by certain number of historical and cultural monuments. An important factor of effective use of tourism is to assess their transport accessibility. Using formula 1.2, we have made some assessment Ktc tourist sites of cultural heritage of Chernivtsi already at its limits (Table. 2). It includes five historical and cultural heritage of the city and transport accessibility factors are calculated against four major aspects which affect it:

- available transport routes;
- access object from the main points of arrival of tourists (bus stations, railway station, airport);
- accessibility of relatively accommodation facilities;
- the average coefficient of transport capacity.

Thus, the best indicators of transport accessibility are City Hall and Drama Theatre named after Olga Kobylanska (Table 2), which are a core part of the transport hub of all public transport. Second place at the

average rate of transport capacity occupied Residence of Metropolitans in Bukovina and Dalmatia, where the weakest link among indicators of transport accessibility

of the facility is the link with the main points of arrival of tourists, especially excursionists.

Table 2

Evaluation of transport accessibility of some tourist sites of cultural heritage in Chernivtsi

Research object	The criteria for the study, coefficients			
	Availability of transport routes	Access object from the main points of arrival of tourists (bus stations, railway station, airport)	Accessibility relatively accommodation capacity	The average coefficient of transport capacity
Cathedral of St. Spirit	0.60	0.61	0.90	0.70
Residence of Metropolitans' Bukovina and Dalmatia	1.00	0.56	0.75	0.77
City Hall	1.00	0.84	1.00	0.95
Music and drama theatre named after Olga Kobylanska	1.00	0.84	0.90	0.91
Armenian Church of the St. Apostles Peter and Paul	0.65	0.57	0.65	0.62
Average for tourist objects	0.91	0.68	0.84	0.79

The lowest rates are typical for the Cathedral of the Holy Spirit and the Armenian Church. Transport accessibility to them is estimated at 2/3 capacity, with improvement and optimization require the use of transport routes to these tourist sites, and availability of their main points of arrival of tourists and accommodation facilities.

In general, today the organization of municipal transport motion's scheme in Chernivtsi to tourist object requiring priority of improving on the main points of arrival of tourists and sightseers. Also, not be amiss shall be a review of the main transport routes in terms of their relationship with the major hotels of the city, since the average coefficient of providing transport links major tourist sites of the city (0.79) indicates insufficient traffic organization scheme for the needs of tourists, which today is 79% of the theoretically optimal performance.

Conclusions. For parameterization of complex socio-economic processes with the use of transport infrastructure in tourism advisable to use transport accessibility coefficient (the ratio of current and potential routes) with auxiliary coefficients movement time or distance to

the tourist center to tourist facilities or within the first. Given the average coefficient transport accessibility to tourists from Chernivtsi nearest airport (0.575), questions of the use of direct flights from Chernivtsi obvious since the nearest infrastructure nearby passenger airports (including Romanian), without starting Chernivtsi, can meet the potential needs of the city at only 57.5 %. Overall, the current rate of Chernivtsi transport accessibility is up to 0.858 if conditionally accept that the level of satisfaction of the needs of all tourists wishing to visit the city by road and rail passenger transport is 100%. The latter condition is only theoretical, and, therefore, requires further study.

In general, today the organization of municipal transport schemes of objects in Chernivtsi tourist excursion showing its improvement requires priority on the main points of arrival of tourists and sightseers, and major hotels in the city because the average level of public transit for the needs of tourists is 79% the theoretically optimal performance.

Список використаних джерел:

1. Колядинський П.В. Динаміка і сучасний стан мережі громадського транспорту Чернівців / П.В. Колядинський, Я.В. Смірнов // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. - № 18. – С. 88-94.
2. Любіцева О.О. Методика розробки турів. Навчальний посібник / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2003. – 104 с.
3. Мельнічук М.М. Автомобільна транспортна доступність основних рекреаційних населених пунктів північно-західного регіону України / М.М. Мельнічук, С.І. Ковальчук // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: Ф.В. Зузук та ін.]. – Луцьк, 2012. – № 9. – С. 106-119.
4. Пилипець О.В. Транспортна доступність історико-культурних об'єктів міста Чернівці як чинник розвитку екскурсійного туризму (на прикладі Резиденції митрополитів Буковини та Далмації) / О.В. Пилипець // Молоді науковці – географічній науці: Матеріали 9-ї Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2013. – С. 304-305.
5. Пилипець О.В. Деякі теоретико-методологічні підходи до визначення транспортної доступності туристичних об'єктів з метою їх екскурсійного використання / О.В. Пилипець // Географічні науки: Матеріали студентської наукової конференції ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2014. – С. 137-138.

6. Пилипець О.В. Транспортна мережа як чинник розвитку туризму (на прикладі міста Чернівці) / О.В. Пилипець // Молоді науковці – географічній науці: Матеріали 10-ї конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2014. – С. 219-220.
7. Пилипець А.В. Транспортная система Черновицкой области: современное состояние и перспективы развития / А.В. Пилипець // Демографические риски 21 века: Материалы 2-го межвузовского студенческого семинара с международным участием. – Минск, 2015. – С. 37-38.
8. Пилипець О.В. Оцінка транспортної доступності міста Чернівці / О.В. Пилипець // Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 174-176.
9. Поки у Чернівцях аеропорт стоїть, можемо все ж дешево літати «лоукостами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fakty.cv.ua/poky-u-chernivtsyah-aeroport-stojit-vse-zh-deshevo-litaty-loukostamy-mozhemo/>
10. Стратегія туристичного розвитку Буковини до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.city-tour.cv.ua/files/filemanager/Strategia_Rozvytku/pdf/

References:

1. Kolyadynskiy, P.V., Smirnov, Ya.V. (2011). Dynamika i suchasnyi stan merezhi hromadskoho transportu Chernivtsiv. *Nauk. visn. Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky*, 18, 88-94.
2. Lyubitseva, O.O. (2003). *Metodyka rozrobky turiv. Navchalnyi posibnyk*. K.: Alterpres, 104.
3. Melniychuk, M.M., Kovalchuk, S.I. (2012). Avtomobilna transportna dostupnist osnovnykh rekreatsinykh naselenykh punktiv pivnichno-zakhidnoho regionu Ukrainy. *Pryroda Zakhidnoho Polissya ta prylehlykh terytoriy: zb. nauk. pr.* Lutsk, Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 9, 106-119.
4. Pylypets, O.V. (2013). Transportna dostupnist istoriko-kulturnykh obyektiv mista Chernivtsi yak chynnyk rozvytku ekskursiynoho turizmu (na prykladi Rezydentii mytropolytiv Bukovyny ta Dalmatsii). *Molodi naukovtsi – geografichniy nausti: Materialy 9 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh*. K., 304-305.
5. Pylypets, O.V. (2014). Deyaki teoretyko-metodologichni pidkhody do vyznachennya transportnoi dostupnosti turystychnykh obyektiv z metoyu yikh ekskursiynoho vykorystannya. *Geografichni nauky: Materialy studentskoi naukovoї konferentsii ChNU im. Yu. Fedkovycha*. Chernivtsi, 137-138.
6. Pylypets, O.V. (2014). Transportna merezha yak chynnyk rozvytku turizmu (na prykladi mista Chernivtsi). *Molodi naukovtsi – geografichniy nausti»: Materialy 10-i konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh*. K., 219-220.
7. Pylypets, A.V. (2015). Transportnaya sistema Chernovitskoy oblasti: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya. *Demograficheskie riski 21 veka: Materialy 2 mezhvuzovskogo studencheskogo seminaru s mezhdunarodnym uchastiem*. Minsk, 37-38.
8. Pylypets, O.V. (2015). Otsinka transportnoi dostupnosti mista Chernivtsi. *Region–2015: suspilno-geografichni aspekty: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina, 174-176.
9. Poky u Chernivtsiakh aeroport stoit, mozhemo vse zh deshevo litaty «loukostamy». Avialable at: <http://www.fakty.cv.ua/poky-u-chernivtsyah-aeroport-stojit-vse-zh-deshevo-litaty-loukostamy-mozhemo/>
10. Strategiya turystychnoho rozvytku Bukovyny do 2015 roku. Avialable at: www.city-tour.cv.ua/files/filemanager/Strategia_Rozvytku/pdf/

Надійшла до редколегії 01.03.2016 р.

UDC 911.3

*Tetiana Kazakova, Assistant
e-mail: tanya.kazakova.1970@mail.ru
Kryvyi Rih Pedagogical University*

NEW IDEAS ABOUT THE STRUCTURE AND FUNCTIONS OF NATIONAL ECOLOGICAL NETWORK IN THE CONTEXT OF MODERN POSTNONCLASSICAL CONCEPTS

Today the idea of sustainable development has revealed severe signs of disability as evidenced by the fact that the global environmental problem is steadily worsening. All this makes to question the methodological guidelines which are incorporated into the content of the concept of national ecological networks. One of the main methodological mistakes implied in the development of the concept of ecological networks is bright biocentrism which led to their designing in some virtual space, completely detached from the real spatial organization of society. In fact, building a national ecological network as a spatial phenomenon may not be feasible without “inscribing” it in the specific area subject to certain models of socio-natural interaction. The nearest natural and anthropogenic landscape components approach the state of harmony not barrier but contact borders (in the form of strips, ecotones). Thus the best “contact” between a man and nature should promote exactly informative and ideological functions performed by technogenesis objects. Such theoretical approach provides a new tool for the formalization of relations between nature and society in the organization of the environmental work including formation of the ecological network.

So trips to anthropogenically disturbed landscapes under the new concept of ecotourism should consider all possible demands of tourists and visual observation of different forms and results of anthropogenic impact on nature. Involvement of technogenesis facilities to eco-tourism and local history work in regions of old industrial development has another socio-geographical aspect. Technogenic tourism which may be a separate branch of ecotourism is largely designed to overcome deep contradictions in complex civilizational fault line of the Ukrainian history. In particular, regions such as Kryvbas can provide tourist product mainly involving objects of industrial origin and content. The use of postnonclassical approaches to formation of the national ecological network reveals new features that should carry out modern alternative tourism destinations.

Key words: environmental, ecological network, postnonclassics, technogenic tourism.

Тетяна Казакова. НОВІ УЯВЛЕННЯ ПРО СТРУКТУРУ І ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОСТНЕКЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Стаття присвячена новим підходам до формування національної екомережі. Згідно з постнекласичними уявленнями до її складу мають бути включені не лише традиційні природні об'єкти, які вимагають заповідання, а й об'єкти техногенезу. Особливо це стосується старопромислових регіонів України, в яких за активного використання зазначених об'єктів можливий розвиток таких альтернативних видів туризму, як екологічний та техногенний. Наводяться деякі приклади застосування авторських підходів на території Кривбасу.

Ключові слова: екологічний, екомережа, постнекласика, техногенний туризм.

Татьяна Казакова. НОВЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О СТРУКТУРЕ И ФУНКЦИЯХ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СЕТИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ

Статья посвящена новым подходам к формированию национальной экосети. Согласно постнекласическим представлениям в ее состав могут быть включены не только традиционные природные объекты, которые нуждаются в охране, а и объекты техногенеза. Особенно это касается старопромышленных регионов Украины, в которых при условии активного использования названных объектов возможно развитие таких альтернативных видов туризма, как экологический и техногенный. Приводятся некоторые примеры применения авторских подходов на территории Криворожья.

Ключевые слова: экологический, экосеть, постнекласика, техногенный туризм.

Introduction. Building national ecological network in Ukraine as a part of all European society –is a reasonable strategy today that is supported by the relevant legal framework and therefore should be carried out. To some extent, this strategy is a guideligh for future harmonization of relations between nature and society and ultimately – bringing global environmental problem to nothing until its complete solution. All European formation strategy of ecological network is the continuation of the strategy of sustainable development that starting with “Rio-92” is designed to “solve global environmental problem”. But today, after 20 consecutive years of the Rio + 20, the idea of sustainable development has revealed severe signs of disability as evidenced by the fact that the global environmental problem continues to escalate. All this makes to question the methodological guidelines, which are incorporated in the realm of sustainable development, and therefore the content of

the concept of national ecological networks. That is what the relevance of the proposed article was caused.

Literature review. In our opinion, one of the main methodological mistakes implied in the development of the concept of ecological networks is bright biocentrism which led to their designing in some virtual space, completely detached from the real spatial organization of society. In fact, building a national ecological network as a spatial phenomenon may not be feasible without “inscribing” it in the specific area subject to certain models of socio-natural interaction. Among them there are the most frequently mentioned models of B. Rodoman and O. Topchiev. In particular, the author of the model of polarized landscape B. Rodoman initially provides subject to regular geometric shapes for his model in the design of artificial landscapes [4]. As any proper geometry which is initially hostile to nature [8] then, as soon as possible, this model is anthropocentric and some works propose not to take into account [5]. O. Topchiev [9] in his theoretical model environmental management de-

defined the following principles of rational territorial organization of landscape environment:

- areas of protected and technogenic environment should be distant one from another;
- intensity of the economic use of the environment should be consistent to less intensive;
- various types of economic activities and spatial organization of the biosphere should be spatially eche-loned: from “windows” of clean (protected) nature forming a “core biosphere” to “biosphere barriers” which act as protective buffer strips. Mandatory elements of rational territorial organization of “nature-society” must also be bio corridors in order to ensure biosphere integrity and environmental coherence.

We agree with the idea that in the separation concept initially provides a barrier line between society and nature. And with such superlative approach of “harmony” between them and more ecotonization of spatial relationships it shouldn't be mentioned [6]. Also a hierarchical level of the task is questionable because only determining logic of socio-natural interaction at spatial micro level will expose the general trends of this interaction on spatial mezzo- and macro level reaching the famous slogan of Rio de Janeiro – “Think globally, act locally!” [5].

According to the same author who owns the rotational model of a spatial structure of the noosphere, the closest to the state of harmony natural and anthropogenic landscape components bring no barrier and contact borders (in the form of strips-ecotones) [6]. Forms of spatial organization meeting ecological network objects in this model take up buffer position between district and urban ecosystems. Thus the best “contact” between human and nature should promote just informative and ideological functions performed by objects of industrial heritage (OIH) as potential objects of ecological network [7].

Main contents of research. Given theoretical approach provides a new tool to formalize relationship between nature and society organizing environmental work and includes the formation of the ecological network. In modern geography and ecology there are two methodological approaches to the protection of landscapes. *Traditional approach* provides protection for objects with high natural value only – they must be less disturbed by a human (almost raw landscapes), be in a state of self-development; with significant level of biodiversity; represent a regional landscape unit (zone, subzone, province, etc.).

The second approach is built *on the principles of postnonclassical methodologies* (Korzhyk, 1995; Tiutiunnyk, 1998, 2003; Denysyk, 1998; Kazakov, 1998; Boreyko, 1998) and provide following types of reserves: 1) not only well-preserved landscapes that also have a potential to heal itself to almost original state; 2) anthropogenic landscapes, although sometimes some are characterized by indigenous differences from the original state – quarries, dumps, dips, underground mining (mines); 3) no difference between “natural” and anthropogenic landscapes should be, any of anthropogenic landscapes that have ontological and epistemological value have to be reserved ranging from mining, industrial landscapes and ending with agricultural and recreational ones in order to preserve them as phenomena of

the universe or renew primary geo systems themselves; 4) natural objects that differ by sacral (in historical perspective) value; 5) territorial organization of reserve management has to be totally done (according to post-nonclassical approaches).

Understanding presence of these two approaches by reserve management allows a completely new deal with problems finding objects of nature among modern landscapes for taking them under protection. Particularly acute the problem is in those regions (Kryvbas, Donbas, territories of Nikopol manganese ore and Kerch iron pools, etc.) landscapes of which suffered significant in size and quality man-made alterations as a result of mining and redistribution of minerals and extensive development of factory production.

For the period of XX century “wild” nature was not minority at all and experts working on projects of new protected areas effectively deal with disturbed landscapes. For example, studies of workers of Kryvyi Rig Botanical Garden showed that an area of about 30 thousand square kilometers which is adjacent to Kryvyi Rig, there are only 35-40 hectares of steppe landscapes a little transformed by a human. There are no areas needed to build reserves. The maximum that can be justified are preserves, natural monuments and more. So for reserve management in mining and industrial regions the most significant is only the second methodological approach [2].

So trips to anthropogenically disturbed landscapes according to ecotourism should consider all possible demands of tourists and have a single goal. The purpose of trips through the ecotourism to environmentally stressed areas is a visual examination and monitoring of different forms and results (in estimates – negative) human impact on nature. Figuratively, these trips are actually hiking the “human garbage” [1].

Involvement of technogenesis facilities to ecotourism and local history work in regions of old industrial development has another – social and geographical, but rather geopolitical aspect. Regions of Ukraine are now in a very difficult state of transition from industrial to post-industrial economy. This transition in torch with most civilized countries is very dramatic as evidenced by military actions in an old industrial region of Donbas. In fact, this difficult transition has explanation from a geopolitical point of view: the old resource-capacious branches are changed by latest postindustrial ones. However such transition in countries with developed democracy took place evolutionarily, while in Ukraine – revolutionarily. By many estimates of major geopolitical consequence of these events was carrying Rimland attack for Heartland in bounds of ATO zone. In other words there is a border between Asia (with the ancient traditions of dictatorship and oppression of its own people) and Atlantic countries (bearers of democratic traditions and scientific and technical progress).

For better understanding it is necessary to analyze the sectoral and territorial structure of old industrial regions of Ukraine including Donbas may not be the last region that will develop in a dramatic scenario. It is impossible always to exploit the natural rent exporting raw materials and not developing at the same time intellectual branches.

Heritage of old industrial regions is “fixed” in the multi-production assets and infrastructure under the influence of post-industrial trends depreciates rapidly leaving behind unemployment, low living standards and a deep nostalgia for the Soviet Union. However in one and the same river twice you cannot come into so we must seek for a constructive way out.

Technogenic tourism which may be a separate branch of ecotourism as a relatively young area of tourism is largely intended to solve the above problems and to overcome deep contradictions in complex civilizational fault line of the Ukrainian history. Krivbas starts to play the important role in such kind of tourism as one of the oldest industrial regions of Ukraine where fortunately were no military actions and it has kept the above-mentioned industrial legacy of the previous industrial-technological way.

Recreation and tourism activity is undoubtedly one of the most promising trends not only in the structure of environmental management but in general the formation of sectoral structure of old industrial region. Over the last 20-30 years there was the evolution of species and tourism content from traditional forms to new ones. Search for more optimal ways of tourism development led to the emergence of concepts and phenomena as “natural”, “rural”, “adventure”, “scientific”, “educational”, “cultural”, “agricultural”, “ecological” tourism. All these terms are now united under the banner of alternative tourism. The structure of alternative tourism also includes “industrial” and “technogenic” tourism development of which is gaining momentum not only in old but also in new industrial reclaimed areas.

Therefore, such regions as Kryvbas can provide tourist product mainly involving objects of industrial origin and content. The starting basic concept is *technogenic tourism (TT) – a kind of recreational activity aimed at visiting for different purposes (scientific, educational, sports, etc.) industrial facilities. From the landscape point of view TT science is the tourism where objects are the man-made landscapes – quarries, dumps, mine surface failing formations, underground mine landscapes and industrial structures (factories, plants, mines).* [3].

Conclusions. Postnonclassical approaches to formation of a national ecological network reveals new fea-

tures that should carry out modern alternative tourism destinations.

The basis of technological tourism are anthropogenic landscapes that are formed under the influence of industry – mining (development of underground mine voids, pits, dumps, mine collapses) and manufacturing (ore dressing metallurgy, metallurgy accumulation of waste, energy facilities (hydroelectric dams, nuclear power plants, helio-thermal PP etc.) and areas of technological disasters – Chernobyl zone). So to areas of potential development of technological tourism can be attributed territories where heterogeneous industrial anthropogenic landscapes are widespread.

In addition to the main feature characteristics development of technological tourism very good “fits” in the list of areas of post-industrial economy. The main features of post-industrialism are supplements of the old machine technology with growing use of “intellectual technology” (in our case – tourism as sensitive perception of reality which through cognitive activity takes features of an intellectual branch). If the industrial society is determined by the number of products that define the standard of living, the post-industrial society depends on the quality of life, measured by services and various amenities – health, education, recreation and culture which were desirable and affordable for everyone. And at the present rate of working and living expenses for holidays, especially related to travel, they quickly move into the category of required ones. As mental work makes a person more independent from the means of production and governing management, for the implementation of internal freedom of an individual phenomenon of free time becomes very important on costs of which tourism is actually focused. Tourism performs similar to mass culture functions – meets the needs of people in recreation and relaxation in conditions of constant stress.

Gradual transition of society from life-support model to model of meaningful leisure time typical for post-industrial countries, gives grounds for expecting further growth in recreational activities and diversifying its functions. This role in old industrial regions of Ukraine can and should be played by the technogenic tourism.

Список використаних джерел:

1. Казакова Т.А. До розвитку концепції екологічного туризму / Т.А.Казакова // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства: збірник тез міжвузівської наукової конференції. – Умань: УДАУ, 2009. – С. 76-78.
2. Казакова Т.А. Особливості ведення заповідної справи в гірничо-промислових регіонах (на прикладі Кривбасу) / Т.А. Казакова // Україна: географічні проблеми сталого розвитку: збірник наукових праць. – К.:ВГЛ Обрії. – 2004. – Т.2. – С. 322-326.
3. Казакова Т.А. Постіндустріальні тенденції формування територіальної структури старопромислового регіону Кривбасу (на прикладі розвитку техногенного туризму) / Т.А. Казакова, С.П. Сонько // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – ВПЦ Візаві. – Умань, 2015. – 214 с. – С. 23-25.
4. Родоман Б.Б. Поляризация ландшафта как средство сохранения биосферы и рекреационных ресурсов / Б.Б. Родоман // Ресурсы, среда, расселение. – М.: Наука, 1974. – С. 150-162.
5. Сонько С.П. Аналіз методологічних підходів до формування національної екологічної мережі / С.П. Сонько // Актуальні проблеми лісового та садово-паркового господарства: науковий вісник НЛТУ України. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Випуск 23.5. – 380 с. – С. 68-72.

6. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціоприродних систем: шлях до нової парадигми: монографія / Сергій Петрович Сонько. – Київ: Ніка Центр, 2003. – 287 с.
7. Сонько С.П. Просторова структура ноосфери та місце у ній об'єктів індустріальної спадщини / С.П. Сонько // Географічні дослідження Кривбасу. – Випуск 2. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. – С. 44-47.
8. Сонько С.П. Просторові і часові механізми екологічної експансії агроландшафту / С.П. Сонько, Н.В. Максименко // Людина і довкілля. – Випуск 2(15). – Харків: Видавництво ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2013. – С. 5-21.
9. Топчиев А.Г. Географические основы геоэкологии / А.Г. Топчиев. – Одесса: Астропринт, 2001. – 125 с.

References:

1. Kazakova, T.A. (2009). Do rozvytku kontseptsii ekologichnoho turizmu. [Concerning development of the concept of eco-tourism]. *Ecology – ways of harmonizing relations of nature and society: Abstracts of Interuniversity Conference*. Uman: USAU, 76-78.
2. Kazakova, T.A. (2004). Osoblyvosti vedennya zapovidnoi spravy v hirnycho-promyslovykh regionakh (na prykladi Kryvbasu) [Features of reserve management in mining and industrial regions (for example of Kryvbas)]. *Ukraine: Geographical problems of sustainable development: Collection of scientific papers*. Kyiv: HSV Horizons, 2, 322-326.
3. Kazakova, T.A., Sonko, S.P. (2015). Postindustrialni tendentsii formuvannya terytorialnoi struktury staropromyslovoho regionu Kryvbasu (na prykladi rozvytku tekhnohennoho turizmu) [Post-industrial trends in forming the territorial structure of old industrial region of Kryvbas (in case of man-made tourism)]. *Materials of the All-Ukrainian scientific-practical Internet conference “Strategic prospects of tourism, hotel and restaurant industry in Ukraine: theory, practice and innovation development”*. Uman: PPC Vizavi, 23-25.
4. Rodoman, B.B. (1974). Poliarizatsiya landshafta kak sredstvo sokhraneniya biosfery i rekreatsionnykh resursov [Polarization of the landscape as a means of saving the biosphere and recreational resources]. *Resources, the environment, resettlement*. Moscow: Science, 150-162.
5. Sonko, S.P. (2013). Analiz metodologichnykh pidkhodiv do formuvannya natsionalnoi ekolohichnoi merezhi [Analysis of methodological approaches to the formation of a national ecological network]. *Scientific Journal NLTU of Ukraine: Actual problems of Forestry and Landscape Architecture*. Lviv: RIO NLTU of Ukraine, 23.5, 68-72.
6. Sonko, S.P. (2003). Prostorovi rozvytok sotsiopryrodnykh system: shlyakh do novoi paradygmy: monografiya [Spatial development of socio-natural systems: the way to a new paradigm]. Kyiv: Nika Centre 287.
7. Sonko, S.P. (2007). Prostorova struktura noosfery ta mistse u niy obyektiv industrialnoi spadshchyny [Spatial structure of the biosphere and place in it objects of industrial heritage]. *Geographical research of Kryvbas*. Kryvyi Rig, Publishing House, 44-47.
8. Sonko, S.P., Maksymenko, N.V. (2013). Prostorovi i chasovi mekhanizmy ekologichnoi ekspansii agrolandshaftu [Spatial and temporal mechanisms of ecological expansion of the agricultural landscape]. *Man and the environment*, 2 (15), 5-21.
9. Topchiev, A.G. (2001). Geograficheskie osnovy geoekologii [Geographical bases of geoecology]. Odessa: Astroprint, 125.

Надійшла до редколегії 20.03.2016 р.

UDC 911.3

Iryna Skril, PhD (Geography), Associate Professor
e-mail: skril65@mail.ru
V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

REGIONAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF TOURISM ON EXAMPLE OF KHARKIV'S REGION

The article is devoted to the actual topic – organization of tourism in the Kharkiv's region and the peculiarities of its development. Tourism in Ukraine legally declared priority direction of national culture and economy. In recent decades there have been significant transformations in the development of tourism in Ukraine, which led to the emergence of a number of issues, including spontaneity, uncontrollability, significant territorial inequality of development, imperfection of the legal framework, rapid reorientation to outbound tourism, decreasing rate of domestic tourism etc.

Tourism has an important role in regional development. Nowadays, most research is aimed at analysis of economic aspects of development, which is usually associated with external (international) tourism. But not enough attention is paid to social and environmental aspects of domestic tourism, which can be an important tool for spiritual revival and national-patriotic education, formation of ecological thinking and future mentality of the Ukrainian society. Kharkiv's region has traditionally been known as a region with a high level of industry, agriculture, education and science. Tourism is not a determining factor in the development of the region, whereas has favorable conditions for that - natural, historical-cultural, economic, social-demographic.

The development of tourism in the Kharkiv's region has certain special aspects: changing ratio of internal and external tourism for the benefit of the external, a small number of foreign tourists, gradually reducing the number of people covered by domestic tourism. Unfortunately, the negative trends in the development of domestic tourism and excursion activity are due to both economic and political problems of last two years.

To determine the main directions of development and existing problems in the field of tourism, improving the competitiveness of the regional tourism market, creation of necessary tourist infrastructure in the March 2013 by the decision of the Kharkiv's regional council was approved the "Concept of tourism development until 2020". The Concept states that the purpose of tourism development in the Kharkiv's region is the intensification of the industry, increasing of its role in economic and social life of the region through the effective use of tourism potential.

Key words: tourism, tourists, tourist flows, tourist activity, domestic tourism, foreign tourism.

Ірина Скриль. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Стаття розглядає особливості розвитку туризму в Харківській області за період 2000 – 2014 рр. Основну увагу приділено аналізу динаміки в'їзного, виїзного та внутрішнього туристичних потоків за цей період у регіоні. Детально охарактеризовані коливання туристичної активності та причини цього явища, а також зміни у структурі туристичних потоків. Виявлені позитивні та негативні тенденції у роботі туристичних підприємств за досліджуваний період. Показано вплив суспільно-політичних процесів на розвиток туристичної галузі.

Ключові слова: туризм, туристи, туристичні потоки, туристична активність, внутрішній туризм, іноземний туризм.

Ирина Скрыль. РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА НА ПРИМЕРЕ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассматриваются особенности развития туризма в Харьковской области за период 2000 – 2014 гг. Основное внимание уделяется анализу динамики въездного, выездного и внутреннего туристических потоков за данный период в регионе. Детально охарактеризованы колебания туристической активности и причины этого явления, а также изменения в структуре туристических потоков. Выявлены позитивные и негативные тенденции в работе туристических предприятий за исследуемый период. Показано влияние общественно-политических процессов на развитие сферы туризма.

Ключевые слова: туризм, туристы, туристические потоки, туристическая активность, внутренний туризм, иностранный туризм.

Relevance of the research topic. In recent decades there have been significant transformations in the development of tourism in Ukraine, which led to the emergence of a number of issues, including spontaneity, uncontrollability, significant territorial inequality of development, imperfection of the legal framework, rapid reorientation to outbound tourism, decreasing rate of domestic tourism etc.

Tourism has an important role in regional development. Nowadays, most research is aimed at analysis of economic aspects of development, which is usually associated with external (international) tourism. But not enough attention is paid to social and environmental aspects of domestic tourism, which can be an important tool for spiritual revival and national-patriotic education, formation of ecological thinking and future mentality of the Ukrainian society. Kharkiv's

region has traditionally been known as a region with a high level of industry, agriculture, education and science. Tourism is not a determining factor in the development of the region, whereas has favorable conditions for that - natural, historical-cultural, economic, social-demographic.

The above aspects defined relevance of the geographical study of tourism in Kharkiv's region.

The object of an article is a study of the current trends of tourism development in the Kharkiv's region.

Theoretical and methodological basis of the study was composed of the basic tenets of the theory of social geography, theoretical and applied developments of leading domestic and foreign scientists in the field of geography of tourism and recreation contained in the works of M. Baranowsky, A. Beydyk, Yu. Vedenin, I. Zorin, V. Kiptenko, O. Kolotukha, M. Krachylo, A. Lyubitseva, K. Mezentsev, Y. Oliynyk, M. Palamarchuk, M. Pistun, V. Preobrazhensky,

V. Rudenko, M. Rutynsky, I. Smal, V. Stafiyuchuk, A. Stepanenko, I. Tverdokhlebov, O. Topchiev, O. Shablii and other scientists.

Presenting of main material. Tourist activity in Kharkiv's region performs by tourist enterprise, spa and wellness facilities, hotels and other places for short stay. On the organization of tourism in the Kharkiv's region as a whole in Ukraine influenced and continue to influence political and economic processes that began in late 2013, and military operations in eastern Ukraine.

In 2014, by the subjects of tourism area was served

71, 4 thousands of tourists, which is 22.1% less than in 2013 and almost 33% less than in 2012 [7]. This is the lowest figure since 2000. Analysis of tourist flows shows the following (Table 1).

Since 2000, the number of tourists served increases, reaching its highest level in 2003 – 141,2 thousand. In the next two years, tourist flows are reduced by 25-30 thousand people, because of the revolutionary events of early 2004 and the subsequent economic and political instability in Ukraine.

Table 1

Tourists flows in Kharkiv's region in 2000–2014 years

Year	Number of tourists served by subjects of tourism activity of Kharkiv's region – total (thousands of persons)	Including			Amount of excursionists (thousands of persons)
		foreign tourists (thousands of persons)	tourists – citizens of Ukraine, which was going abroad (thousands of persons)	internal tourists (thousands of persons)	
2000	73135	6454	5915	60766	20614
2001	93938	8067	9101	76770	20410
2002	111882	10507	16962	84413	30321
2003	141178	8495	21416	111267	50529
2004	116195	11871	24845	79479	64204
2005	112893	8859	47187	56847	57208
2006	110565	8667	42484	59414	46768
2007	135231	8326	54481	72424	39523
2008	137506	8868	64917	63721	45594
2009	116149	11089	56456	48604	35837
2010	138440	12951	75236	50253	29185
2011	74038	550	57852	15636	11171
2012	105663	1701	87814	16148	7617
2013	91648	591	53831	37226	6083
2014	71437	-	68046	3391	4085

Analysis of the data indicates an increase in tourism activity after the recession, which was marked in 2004 - 2005 years. In 2007 and 2008 the situation improved, the number of tourists increased, but the global economic crisis of 2008 led to a drop in tourist flow in 2009 and 2011. Over the past three years, the largest number of tourists was observed in 2012 (105.6 thousand of people), due to the matches of the European Football Championship Euro 2012 in our city.

The dynamics of tourist flows for the period 2000-2014 years indicates that the maximum amount of tourist flows observed in 2003 (141,1 thousand people) and 2010 (138,4 thousand people), minimum – in 2014 (71,4 thousand of people) (Figure 1).

Thus, the main statistical indicators of the tourism industry of the Kharkiv's region in 2014 show a significant decrease in tourism activity. In addition, as shown in Fig. 2, the structure of tourist flows has changed. Thus, if in 2000-2007 years dominated the domestic tourist flows, including excursion tours, then starting from 2008 significantly increased the part of tourists – the region's residents who traveled abroad. For example, in 2000 the part of domestic tourists was 83.0% of all

tourists, and in 2014 their part decreased to 4.7%. The number of tourists who traveled abroad during the same period increased from 8.0% to 95.2%.

For any country development of domestic tourism is economically viable. But in the Kharkiv's region statistics show some negative tendencies in the development of this type of tourism. Number of people covered by domestic tourism grew steadily between 2000 and 2003. Thus, in 2000 the figure was 60,8 thousand of people, in 2003 – 111,3 thousand of people, the increase was 83%. After a significant reduction of tourist flows in late 2004 and during 2005 began to be gradual growth and increase of internal tourist flows in 2007 relative to 2006 within 22%. But the economic crisis in 2008 again bring reduce of the number of people covered by domestic tourism compared to 2007 by 13.7%. In the next four years, the number of domestic tourists continued to decrease and in 2012 amounted to 16,1 thousand of people (compared to 2003 decreased almost for seven times). In 2013, the number of people traveling within the country, rising again to 37,2 thousand of people, which is more than 2 times compared to the previous year. But in 2014 this figure dramatically reduced for more than 10 times -

up to 3,3 thousand of people. This is the lowest figure in 15 years.

The development of foreign tourism is able to provide obtainment of currency assets for tourism product in the budget of region, formation of a positive image of the region in the international arena, but the percentage of foreign tourists visiting Kharkiv's region remains low and tends to decrease. Thus, in 2000 the Kharkiv's region was visited by 6,4 thousand of foreign citizens (10% of all tourists served). This year the part of foreign

tourists was more than the citizens of the region which went abroad (5,9 thousand). The biggest part of foreign tourists visited Kharkiv's region in 2010 - 12,9 thousand of people. In 2011 and 2013 the number of foreign tourists was the lowest for the entire study period - 550 and 591 persons respectively (Figure 3). In 2014, there were no foreign tourists in Kharkiv's region. Such trends in the tourism industry are present according to the socio-political and economic circumstances in our country over the past two years.

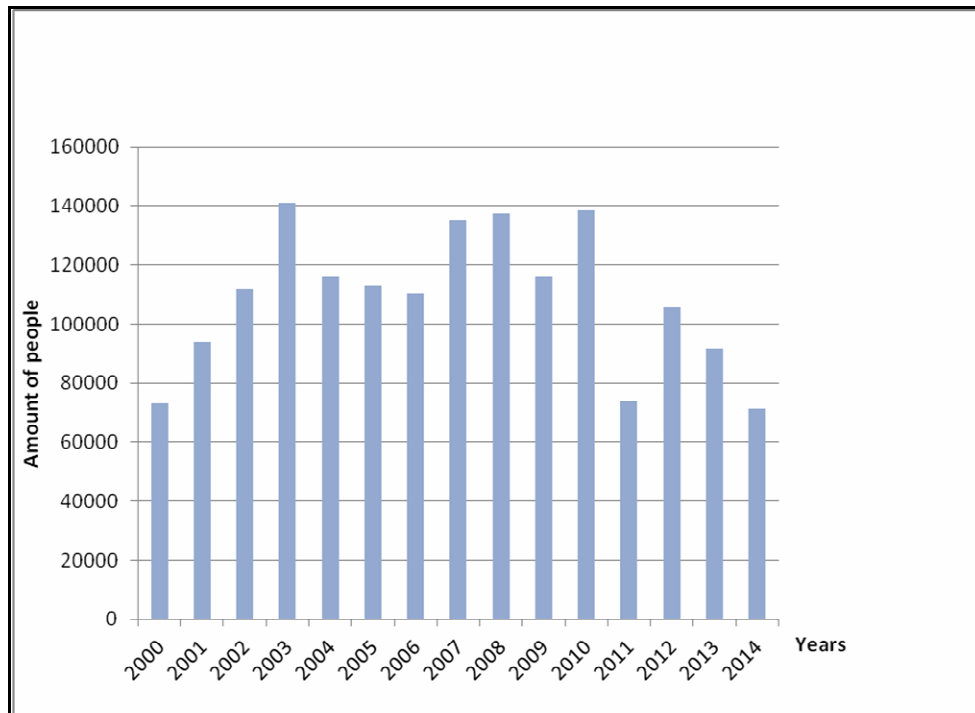

Fig. 1. Amount of tourists served by subjects of tourism activity of Kharkiv region during the period of 2000 – 2014 years (composed by author)

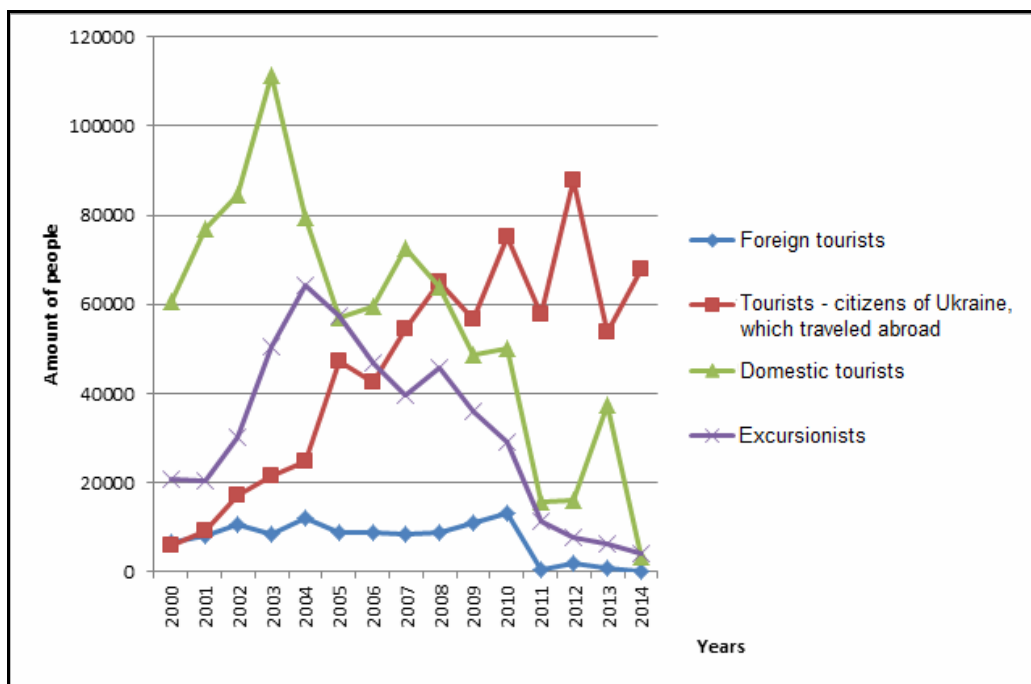

Fig. 2. Dynamics of tourist flows of Kharkiv's region in 2000 – 2014 years

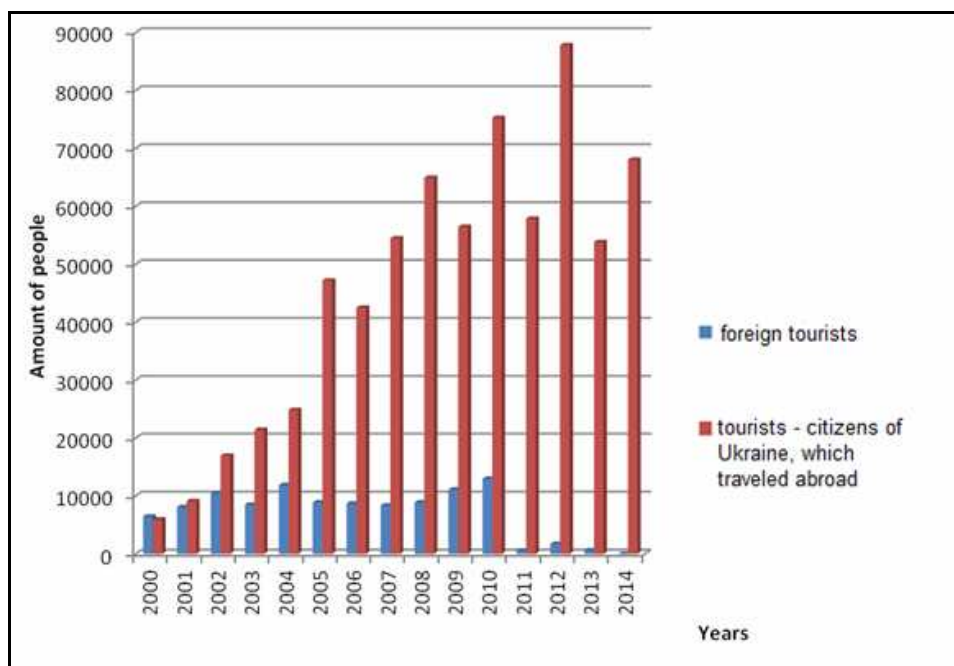

Fig. 3. Dynamics of tourist flow of inbound and outbound tourism in Kharkiv's region (composed by author)

In 2014, many residents of the region, traveling abroad remained high. The following dynamic of outbound tourism in Kharkiv's region can be traced. In 2000, outbound tourism was at the amount of 6,0 thousand of people, in 2010 it has reached 71,2 thousand of people what made an increase in 11,8 times. In 2011, the number of outbound tourists has decreased in comparison with 2010 by 8,3%, due to a new wave of economic crisis, but in 2012 this figure increased to 34,2% from 2011 and amounted to 87,8 thousand of people. It is the largest figure for the entire study period. In 2013, the flow of outbound tourism decreased compared to the previous year by 38,7%, but in 2014 increased again by 21,0% and amounted to 68,0 thousand of people (95,2% of all tourists).

The biggest number of tourists within the region who applied excursion tours and services, during 2000-2014 years was noted in 2004 (64204 people), gradually reducing to 4085 people in 2014. Such situation in the tourism area of Kharkiv's region shows, above all, the negative impact of political and economic instability in the country for the past two years on this field of activity. In addition, shown data indicate certain negative trends in the work of tourism enterprises. Most of them are travel agents focused on outbound tourism. The principle of their work is usually better to take out a one Ukrainian abroad what will be more expensive for him than to attract a greater number of compatriots, but cheaper to domestic routes. In addition, we can conclude the unpopularity of national tourist product, inadequate pricing. That is why so much of the population, including and Kharkiv's region residents prefer abroad traveling, moreover, taken by our citizens funds are going to develop tourism infrastructure in other countries, not their own.

Such fluctuations in tourist flows in the Kharkiv's region, in our opinion, are due to the following:

- decline of socio-economic situation of the country in general and the region in particular;
- high price for tourist product, what makes it inaccessible for social categories of people;
- insufficient development of tourism infrastructure (hotels, where price meets quality of service, low quality of products in food establishments);
- lack of a comfortable and safe transport service for tourists;
- unsatisfactory state of most roads;
- almost total absence of advertising of tourist routes of Kharkiv's region.

In the volume of realization of paid services to the population of Kharkiv's region figures of tourist-excursion services (services for the trips) the lowest of the total services sector. To determine the main directions of development and existing problems in the field of tourism, improving the competitiveness of the regional tourism market, creation of necessary tourist infrastructure in the March 2013 by the decision of the Kharkiv's regional council was approved the "Concept of tourism development until 2020". The Concept states that the purpose of tourism development in the Kharkiv's region is the intensification of the industry, increasing of its role in economic and social life of the region through the effective use of tourism potential. Achieving this goal will ensure improvement of socio-economic indicators of the region: increase of tax incomes to budget; improvement of social standard of living by increasing proportion of employment in the tourism industry; increase the quality of life by improving the cultural level and patriotic education of the population. In addition, the Concept states that one of the effective tools of development of domestic tourism is to promote social tourism, and the key to selection scenario of social tourism in the region is massive consumer's demands of particular form of recreation. For the Kharkiv's region such a form

becomes in weekly recreation, so that major efforts should be focused to weekend tours with the center (the beginning and end of the route) in Kharkiv's and tours from the district centers of the city [1].

Conclusions. The development of tourism in the Kharkiv's region has certain special aspects. Key statistical indicators of the tourism industry of the Kharkiv's region in 2014 indicate a significant decline in tourism activity. Furthermore, the very structure of tourist flows over the researched period undergone significant changes. Significantly increased the part of tourists - the region's residents who travel abroad. Significantly, reduced

the part of domestic tourists. A small number of foreign tourists who visited Kharkiv's region in 2014 have reduced to zero. These negative trends caused by economic and political problems of the past two years in Ukraine. Kharkiv's region, which borders with Donetsk, does not attract both domestic and foreign tourists. Therefore, the development of this field in the Kharkiv's region, except for the measures referred to in the Concept of tourism development by 2020 needed a peaceful settlement of the conflict in Donbas with further economic development across the state.

Список використаних джерел:

1. Концепція розвитку туризму до 2020 року. Затверджена рішенням Харківської обласної ради від 5 березня 2013 року.
2. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): Монографія / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
3. Рутинський М.Й. Географія туризму України: Навчально-методичний посібник / М.Й. Рутинський. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 160 с.
4. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О.І. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
5. Туризм в Україні. Словарь-справочник / [Авторы-составители В.О. Соловьев, Л.Д. Божко, М.Н. Поколотная]. – Х.: Мачулин, 2008. – 224 с.
6. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: Монографія / [За ред. проф. В.В. Александрова]. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 268 с.
7. Харківська область у 2014 році: статистичний щорічник / [За ред. М.Л. Чмихала; відп. за вип. М.Ю. Григорчук]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2015. – 577 с.

References:

1. Kontseptsiya rozvytku turyzmu do 2020 roku. Zatverdzhena rishennyam Kharkivskoi oblasnoi rady vid 5 bereznya 2013 roku.
2. Liubitseva, O.O. (2002). Rynok turystychnykh posluh (geoprostorovi aspekty): Monografiya. K.: Alterpres, 436.
3. Rutynskiy, M.Y. (2004). Geografiya turyzmu Ukrainy: Navchalno-metodychnyi posibnyk. K.: Tsentri navchalnoi literatury, 160.
4. Topchiev, O.H. (2009). Osnovy suspilnoi geografii: Pidruchnyk dlya stud. geograf. spetsialnostey vyshchyykh navch. zakladiv. Odesa: Astroprint, 544.
5. Solovyev, V.O., Bozhko, L.D., Pokolodnaya, M.N. (2008). Turizm v Ukraine. Slovar-spravochnik. Kh.: Machulin, 224.
6. Aleksandrov, V.V. (2010). Turyzm v systemi priorytetiv regionalnoho rozvytku: Monografiya. Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 268.
7. Kharkivska oblast u 2014 rotsi: statystychnyi shchorichnyk. (2015). Za red. M.L. Chmykhala; vidp. za vyp. M.Yu. Hryhorchuk. Kharkiv: Holovne upravlinnya statystyky u Kharkivskiy oblasti, 577.

Надійшла до редколегії 14.03.2016 р.

UDC 911.3

Taras Pogrebskyi, PhD (Geography), Senior Lecturer
e-mail: tarastimo04@mail.ru
Lesya Ukrainka Eastern European National University

PLACE OF HEALTH CARE SYSTEM IN SOCIAL INFRASTRUCTURE

Currently one of the most important areas of geographic research is the study of the social development of the region. Social infrastructure serves as an important condition that is necessary for life, while its effective operation contributes to the level and quality of life. Health care system is one of the priority areas of research in social and economic geography.

Service sector is a set of economic branches whose products appears in the form of a purposeful activity or service. As part of an integrated system of social infrastructure some of its elements are grouped into specific subsystems that perform certain functions. In particular, subsystem of health care system serves as the medical services. It includes institutions (hospitals, clinics, dispensaries, health centers, rest homes, medical points, etc.), medical staff (doctors, nurses and medical personnel, staff of kitchen, dining room, laundry, etc.) and services of health care (diagnosis, screening, prevention, treatment, etc.).

Territorial organization of society includes components such as the distribution of population and industries of production and non-production sectors (including health care), natural resources, territorial division of labor, economic regionalization. At the present level of geographical scientific research, territorial organization of society acts as the main object of study of social and economic geography. Health care system, as a key component of the territorial organization of society is a geographically organized system of health care facilities, which are aimed at preserving and improving public health. Balanced development of health care system is determined by its value in society.

Key words: health care system, social infrastructure, standard of living, territorial organization, development.

Тарас Погребський. МІСЦЕ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СОЦІАЛЬНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ

У статті визначено місце системи охорони здоров'я у соціальній інфраструктурі. Встановлено, що ефективне функціонування усіх галузей соціальної інфраструктури сприяє підвищенню рівня та якості життя населення. Доведено, що система охорони здоров'я є складовою соціальної інфраструктури у блоці галузей сфери обслуговування, тому на неї розповсюджуються всі закономірності розвитку та розміщення продуктивних сил на основі вчення про територіальну організацію та територіальну структуру. Запропоновано розглядати систему охорони здоров'я як складну ієрархічно супідрядну систему, що включає такі компоненти, як установи медичного обслуговування, медичні кадри та систему управління охороною здоров'я.

Ключові слова: системи охорони здоров'я, соціальна інфраструктура, рівень життя населення, територіальна організація, розвиток.

Тарас Погребський. МЕСТО СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЕ

В статье определено место системы здравоохранения в социальной инфраструктуре. Установлено, что эффективное функционирование всех отраслей социальной инфраструктуры способствует повышению уровня и качества жизни населения. Доказано, что система здравоохранения является составляющей социальной инфраструктуры в блоке отраслей сферы обслуживания, поэтому на нее распространяются все закономерности развития и размещения производительных сил на основе учения о территориальной организации и территориальной структуре. Предложено рассматривать систему здравоохранения как сложную иерархически соподчиненную систему, включающую такие компоненты, как учреждения медицинского обслуживания, медицинские кадры и систему управления здравоохранением.

Ключевые слова: система здравоохранения, социальная инфраструктура, уровень жизни населения, территориальная организация, развитие.

Introduction. Currently one of the most important areas of geographic research is the study of the social development of the region. In this case, an indicator of social development may be the level of social infrastructure, including enterprises of health care, education, housing and communal services, culture, community services and other non-material production industry, and public services.

Social infrastructure serves as an important condition that is necessary for life, while its effective operation contributes to the level and quality of life. One of the urgent problems of modern geographical science is the territorial organization of society, including the distribution of population and industries of productive and non-productive areas. In current economic conditions a promising line of research is to identify the characteristics of the territorial organization of one of the branches of non-productive sphere that is falling to the scope of public service or social infrastructure – health care system.

Health care system is one of the priority areas of research in social and economic geography. Medical care is under scrutiny by the public and government. Health care system ensures the preservation of public health. Health status and life expectancy of population depend on the availability of medical care, that is defined by the territorial organization of health care system. In the prevailing socio-economic conditions is important a consideration of territorial characteristics of health care within a given territory, identifying the key problems in the distribution of health care and medical care, as well as finding ways to improve the network of health care in the region.

Main material. Service sector is a set of economic branches whose products appears in the form of a purposeful activity or service. According to the authors (A. Alexeyev and S. Kovalev, 1991), the service sector includes a set of non-productive areas of the economy and a small but significant consumer of material production in each area. Service sector collectively should provide the whole complex of services that is necessary to meet vital human needs, according to the real possibilities of

society in this historical stage of development. This service defined as work that aimed directly at meeting the needs of a particular person – individual customer, client, customer of the service [2;3].

Some common interpretation is observed between the concepts of "service sector" and "infrastructure". The term "infrastructure" entered the scientific terminology in the 40's of XX century and originally meant a set of auxiliary structures that ensure successful interaction of different types of troops. Beginning from the 1950's the term "infrastructure" was explained under the rules of economic life.

From the 70's of XX century in research of infrastructure, along with industrial and economic aspects, more attention is paid to social aspects. In soviet literature infrastructure was defined as a set of industries, serving industrial and agricultural production (construction of roads, canals, ports, bridges, airports, warehouses, power industry, railway transport, communications, water supply and sewerage, general and vocational education, health, etc.).

Development of concepts of social infrastructure, part of which is the scope of health care associated with the growing need to create the necessary conditions for the life of workers employed in social production, and their families. In the 1960s-1970s. were observed boom of education and reduction of working hours, appeared a possibility of more rational organization of free time to fully meet the material and spiritual needs. In understanding the role of the social infrastructure were attended scientists and specialists of different areas – demographics, economics, economic geography, sociology, architecture, and so on [8].

For the first time in Soviet economic geography infrastructure is seen in the works of Probst as a set of conditions for the development of material production [9]. Thereafter, is observed a division of the complex concept of "infrastructure" into production and marketing, with the leading role assigned to the production infrastructure.

Growing attention from the scientific community to non-productive aspects of the people activity and their needs caused the enhancing of the role of social factors in research of infrastructure. The result was a mechanical combination of "social factors" and "household infrastructure" as a whole, which was seen as part of the non-production sphere and has been called "social infrastructure". In the scientific literature of the 1970s-1980s. was observed a division of infrastructure on product and social.

In the works of researchers of social infrastructure in the post-soviet era, along with traditional aspects within this area special attention was focused on the qualitative characteristics of social infrastructure. Increased the interest to the problems of improving the level and quality of life, spiritual values of the people and motivational aspects of behavior of the population due to meet the needs of social infrastructure [8].

As part of an integrated system of social infrastructure some of its elements are grouped into specific subsystems that perform certain functions. In particular, subsystem of health care system serves as the medical services. It includes institutions (hospitals, clinics, dis-

pensaries, health centers, rest homes, medical points, etc.), medical staff (doctors, nurses and medical personnel, staff of kitchen, dining room, laundry, etc.) and services of health care (diagnosis, screening, prevention, treatment, etc.). Social infrastructure is studied from the standpoint of meeting the needs of people with a set of elements that make up the social infrastructure needed for the organization of life.

By Aleksandr Alekseyev term "service sector" and "social infrastructure" are treated as synonyms, paying more attention to that set of institutions and enterprises in the service of maintaining such as set of elements and the social infrastructure of society, while noting that the concept of "social infrastructure" some researchers consider a wider [2].

At the same time Alexander Merkulov said that the concept of "social infrastructure" has a deeper meaning. Social infrastructure includes elements of financial sphere that are involved in ensuring living conditions and human activities, including the sphere of production. In addition, the social infrastructure may include items such as institutions of science, arts, management, not directly related with public service [4].

An important role of the service sector (including health care) in the territorial organization of society. Territorial organization of society acts as interdependent combination and functioning of settlement, economy and environmental management, information systems and life support, administrative and territorial structure and management that was formed at some stage of socio-economic development [5].

Territorial organization of society includes components such as the distribution of population and industries of production and non-production sectors (including health care), natural resources, territorial division of labor, economic regionalization. The rational territorial organization of society must ensure the effectiveness of all local units and enhance the level and quality of life. The concept of "territorial organization of society" - the most extensive interdisciplinary concept in the field of regional, social, economic and other research, it is the location of production and social infrastructure, human settlement, the relationship in a territorial socio-economic system of society and spatial processes of reproduction and problems of management [7].

At the present level of geographical scientific research, territorial organization of society acts as the main object of study of social and economic geography. Territorial organization of society covering all spatial manifestations of social life. It stands as one of the most important categories and geographic areas of study. The main aspects of the territorial organization of society are the placement of objects, territorial differences, spatial relationship, territorial system, territorial complexes, territorial structure, spatial morphology, spatial processes and territorial management.

An integral component of the territorial organization of society is the territorial organization of the service sector, which acts as a distribution manager process service functions between settlements (service centers) and their interaction with each other, which is within the specified material, labor and financial resources, providing the most complete and effective needs of the popula-

tion for services due to their compliance with the natural, economic, demographic, transportation, and the nature of settlement within a given territory. The territorial organization of the service sector can be defined and as existing at a particular time in a particular area combining local service systems and structures [1;6].

Health care system, as a key component of the territorial organization of society is a geographically organized system of health care facilities, which are aimed at preserving and improving public health. The main objective of health care system is to provide highly effective treatment and preventive care, resulting of which is development of balanced territorial community of people and reproduction. In this regard, territorial organization of health services is objectively existing process of sustainable territorial functioning of health care system aimed at the treatment, rehabilitation and improvement of living conditions.

Health care system positioned as complex hierarchically subordinate system, which includes components such as health care institutions, medical personnel, health care management system [10].

The concept of territorial organization of health care is characterized by duality, representing a current state of the existing territorial health care systems (territorial organization of the phenomenon), also including the process operation and development (territorial organization of the process). The transformation of the territorial organization of health care is more important than a simple fixation of the existing territorial structure of health care that can be attributed to the need to predicting changes in the functioning of health care system for its modernization and rationalization of territorial organization of the network of health care, which involves improving their accessibility to the public.

Transformation in the territorial organization of health care service can be caused by changes in the health care system, and in changes in the nature of the availability of facilities for the public. Changes in health

care system are determined by the development of a network of institutions (their opening, closing, reorganization) changes in their interactions (and of subordination relations). Changes in the availability of medical care may be linked to the dynamics of demographic processes, migration, changing the nature of the settlement, the development of a road network, and more.

Balanced development of health care system is determined by its value in society. The stability of the system components to external influences, the ability to maintain a symbiotic relationship between the individual elements and at the same time continuing transformation of its territorial organization determine the necessity of balanced development of health services [9;11].

Conclusions. Health care system is part of social infrastructure in the block areas of the service sector, because it spread all patterns of development and distribution of productive forces on the basis of the doctrine of territorial organization and territorial structure. In summary, the social infrastructure can be seen as a set of sectors of the economy related to human reproduction and human resources to ensure the required quality and standard of living. Branches of social infrastructure should provide the optimal conditions of the vital function of population.

According to the current understanding of the problem, concerning the social sphere as an open dynamic system that operates through direct and feedback, great attention should be paid to the external conditions that affect on social relationships and processes occurring in it. Today, rapidly changing, these "external" conditions of operation. In a global perspective – a process of integration and disintegration, globalization impact that is quickly built up. The emergence of new diseases in any part of the world is a real danger for all regions and levels of health care, health system structure and its perfection to respond to the "new" term challenges remain acute problem for most countries.

Список використаних джерел:

1. Абрамов М.А. География сервиса (Сфера обслуживания) / М.А. Абрамов.– М.: Мысль, 1985. – 225 с.
2. Алексеев А.И. География сферы обслуживания: основные понятия и методы: учеб. пособие / А.И. Алексеев, С.А. Ковалев, А.А. Ткаченко. Твер. гос. ун-т. – Тверь: [б. и.], 1991. – 117 с.
3. Ковалёв С.А. География потребления и география обслуживания населения / С.А. Ковалёв // Вест. Моск. ун-та, сер. Геогр. – 1966. – № 2. – С. 3–10.
4. Меркулов А.А. Экономико-географическое исследование здравоохранения региона России (На примере Самарской области): дис. канд. геогр. наук: 25.00.24 / А.А. Меркулов. – Воронеж, 2006. – 206 с.
5. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: [монографія] / К.А. Немець, Л.М. Немець / – Харків: ХНУ, 2013. – 225 с., 191.
6. Погребский Т.Г. Социально-географические аспекты исследования региональной системы охраны здоровья / Т.Г. Погребский // Теория и практика современной науки: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф., 26-27 декабря 2012 г., г Москва / В 3 т.: т. III / Науч.-инф. издт. центр «Институт стратегических исследований». – М.: Изд-во «Спецкнига», 2012. – С. 95-98.
7. Погребский Т.Г. Территориальные особенности сферы здравоохранения Волынской области / Т.Г. Погребский // Муниципальные образования в регионах России (регионоведческий анализ): материалы I Междунар. межвед. науч.-практ. конф., 15–16 ноября 2013 г., г. Воронеж / Науч. ред. Ю.В. Поросенков. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2014. – С. 244-247.
8. Погребський Т.Г. Місце системи охорони здоров'я в соціальній інфраструктурі / Т.Г. Погребський // Регіон-2015: суспільно-географічні аспекти: матеріали наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнар. участю, 16-17 квітня 2015 р., м. Харків / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 20-23.

9. Тощенко Ж.Т. Социальная инфраструктура: сущность и пути развития / Ж.Т. Тощенко. – М.: Мысль, 1980. – 206 с.
10. Хакен Г. Синергетика / Герман Хакен; пер. с англ. В.И. Емельянова; под ред. Ю.Л. Климонтовича, С.М. Осовцы. – М.: Мир, 1980. – 404 с.
11. Хорев Б.С. Территориальная организация общества / Б.С. Хорев. – М.: Мысль, 1981. – 320 с.

References:

1. Abramov, M.A. (1985). Geografiya servisa (Sfera obsluzhivaniya). M.: Mysl, 225.
2. Alekseev, A.I., Kovalev, S.A., Tkachenko, A.A. (1991). Geografiya sfery obsluzhivaniya: osnovnye ponyatiya i metody: ucheb. posobie. Tver. gos. un-t, Tver, 117.
3. Kovaliov, S.A. (1966). Geografiya potrebleniya i geografiya obsluzhivaniya naseleniya. *Vest. Mosk. un-ta, ser. Geogr.*, 2, 3-10.
4. Merkulov, A.A. (2006). Ekonomiko-geograficheskoe issledovanie zdavookhraneniya regiona Rossii (Na primere Samarskoi oblasti): dis. kand. geogr. nauk: 25.00.24. Voronezh, 206.
5. Niemets, K.A., Niemets, L.M. (2013). Prostoroviy analiz u suspilniy geografii: novi pidkhody, metody, modeli: [monohrafiya]. Kharkiv: KhNU, 225.
6. Pogrebnyi, T.G. (2012). Sotsialno-geograficheskie aspekty issledovaniya regionalnoi sistemy okhrany zdorovia. *Teoriya i praktika sovremennoi nauki: materialy VIII Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, 26-27 dekabrya 2012 g., Moskva / V 3 t.: t. III. Nauch.-inf. izdt. tsentr «Institut strategicheskikh issledovaniy»*. M.: Izd-vo «Speckniga», 95-98.
7. Pogrebnyi, T.G. (2014). Territorialnye osobennosti sfery zdavookhraneniya Volynskoi oblasti. *Munitsipalnye obrazovaniya v regionakh Rossii (regionovedcheskiy analiz): materialy I Mezhdunarodnoi mezhdvostvennoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, 15–16 noyabrya 2013 g., g. Voronezh. Nauch. red. Yu.V. Porosenkov. Voronezh: Voronezhskiy gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet*, 244-247.
8. Pogrebnyi, T.G. (2015). Mistse systemy okhorony zdorovya v sotsialniy infrastrukturi. *Region-2015: suspilno-geografichni aspekty: materialy naukovopraktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv z mizhnarodnoyu uchastyu, 16-17 kvitnya 2015 r., m. Kharkiv. Hol. red. kolegii L.M. Niemets. Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina*, 20-23.
9. Toshchenko, Zh.T. (1980). Sotsialnaya infrastruktura: sushchnost i puti razvitiya. M.: Mysl, 206.
10. Haken, G. (1980). Sinergika. Per. s ang. V.I. Emelyanova; pod red. Yu.L. Klimontovicha, S.M. Osovtsy. M.: Mir, 404.
11. Khorev, B.S. (1981). Territorialnaya organizatsiya obshchestva. M.: Mysl, 320.

Надійшла до редколегії 21.03.2016 р.

UDC 911.3

István Süli-Zakar, D.Sc. (Geography), Professor
e-mail: suli-zakar.istvan@science.unideb.hu
Ágnes Pálóczi, PhD Student
Tibor Kóti, MSc Student
University of Debrecen, Hungary

INTEGRATION OF ROMANI PEOPLE, AS THE MOST IMPORTANT INTERNAL POLITICAL PROBLEMS OF HUNGARY

The intense population growth of romani people as a result of which every tenth Hungarian citizen will be romani within a few years. However, in contrast of the aging Hungarian society romani population represents a youthful group which unambiguously seems more-and-more significant both in political and human resource aspects. It is generally known that a considerable proportion of Romani people in Hungary live on welfare grants. This, besides that the social and economic integration of romani people, the so-called "romani issue" became a hot political issue, also means a serious burden on the society. This is due to the differences in values, their problems in erudition and mode of life, the bias of the majority of citizens against romani people which can be eliminated or at least reduced by accelerating integration processes. The authors believe that the socio-geographical studies of Romani people, besides the remarkable sociological and romological achievements so far, can give an efficient tool for identifying and solving the problems.

Key words: integration, romani people, demographic boom, education, unemployment, crime, parallel society.

Истван Сюли-Закар, Агнес Палоцзи, Тибор Коти. ИНТЕГРАЦИЯ ЦИГАН ЯК ОДНА З НАЙВАЖЛИВШИХ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРОБЛЕМ УГОРЩИНИ

У статті охарактеризовано проблему інтеграції циган як однієї з найбільш чисельних етнічних меншин в Угорщині. Соціальна та економічна інтеграція циган, так звана «проблема циган», стала гострою політичною проблемою, що створює серйозний тиск на суспільство. Це пов'язано з відмінностями у рівні освіти, способі життя, з упередженістю більшості громадян щодо циган. Ці проблеми можуть розв'язуватися чи мінімізуватися за допомогою прискорення процесів інтеграції. Соціально-географічні дослідження циган можуть надати ефективний інструмент для ідентифікації та розв'язання даної проблеми.

Ключові слова: інтеграція, цигани, демографічний бум, освіта, безробіття, злочин, паралельне суспільство.

Истван Сюли-Закар, Агнес Палоцзи, Тибор Коти. ИНТЕГРАЦИЯ ЦЫГАН КАК ОДНА ИЗ ВАЖНЕЙШИХ ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ВЕНГРИИ

В статье охарактеризована проблема интеграции цыган как одного из наиболее многочисленных этнических меньшинств в Венгрии. Социальная и экономическая интеграция цыган, так называемая «проблема цыган», стала острой политической проблемой, создающей серьезное давление на общество. Это связано с отличиями в уровне образования, образе жизни, с предубежденностью большинства граждан относительно цыган. Эти проблемы могут решаться или минимизироваться посредством ускорения процессов интеграции. Социально-географические исследования цыган могут предоставить эффективный инструмент для идентификации и решения данной проблемы.

Ключевые слова: интеграция, цыгане, демографический бум, образование, безработица, преступление, параллельное общество.

Introduction. By the middle of the 20th century Hungary became one of the most homogeneous countries of Europe owing to the Treaty of Trianon, the forced relocation of the Swabians, the Czechoslovak–Hungarian “population exchange”, the option to choose the nationality of Serbians, etc. This homogenization has been disappearing primarily due to the intense population growth of gypsies as a result of which every tenth Hungarian citizen will be gypsy within a few years. However, in contrast of the aging Hungarian society gypsy population represents a youthful group which unambiguously seems more-and-more significant both in political and human resource aspects. It is generally known that a considerable proportion of Romani people in Hungary live on welfare grants. This, besides that the social and economic integration of gypsies, the so-called “gypsy issue” became a hot political issue, also means a serious burden on the society. This is due to the differences in values, their problems in erudition and mode of life, the bias of the majority of citizens against gypsies which can be eliminated or at least reduced by accelerating integration processes. The authors believe that the

socio-geographical studies of Romani people, besides the remarkable sociological and romological achievements so far, can give an efficient tool for identifying and solving the problems.

The growing number and spatial spreading of Hungarian gypsies currently in the state of population explosion increase the sensitivity of most people in the aspect of living next to each other. The shift in proportion in population sharpened and enlarged the differences of the two groups in mode and view of life which led to social stress. Therefore ethnic conflicts occur more often between Hungarian population in majority and gypsy population in minority, which are unfortunately generated by party politics, as well. Further escalation of the crisis endangers the social and economic stability of Hungary, which requires the inevitable integration of gypsies as a solution. Since the end of communism in Hungary for such purposes only a few attempts have been made, therefore, it is high time for people from both groups who recognize that accelerating Roma integration cannot be further postponed without serious adverse consequences to meet. To achieve mutual amending intentions is the aim since the most serious social and ethnic conflicts in Hungary nowadays are related to gyp-

sies.

Romani population in Hungary. The first census of romani population is dated in 1782 and their number was 43,738. Interesting fact that statistical surveys with such high scientific accuracy about gypsy population were carried out only in Hungary probably even up to now (KEMÉNY I. 1997). From the aspect of accuracy of the statistics the so-called Census of Gypsy Population held on 31st January 1983 by the Royal Hungarian National Offices of Statistics (in Hungarian: OMKSH) can be mentioned as a positive example. This census, which

was held nationwide except for Budapest and Croatia, was based on not self-declaration of gypsy people but on the judgment of their neighborhood. In 1893 the number of the registered gypsy people was 274,940 in the Kingdom of Hungary, which was more than the estimations in 1873 by 60.000 people (Figure 1). This great number demonstrates that the immigration of the olah gypsies from Wallachia had been in progress in those decades. At the time of the census the proportion of gypsy people was 1.7 % in Hungary and 5.1 % in the counties of Transylvania (KOCSIS K. – KOVÁCS Z. 1999).

Fig. 1. The proportion of gypsy population in the processes and the cities of Hungary (Source: Census of Gypsy Population 1893)

According to the census of 1893 the mother tongue of a considerable number of the Hungarian gypsies, 104,750 people from the total amount of 274,940 was Hungarian, which is 38.1%. However, 82,405 gypsy people (29.9%) had Gypsy language and 67,046 (24.4%) had Romanian as the native language and many of them had moved to the Carpathian Basin only in the 19th century. Based on this statistical dataset, it can be stated that a considerable part of people speaking Gypsy as their mother tongue, who were in fact itinerant gypsies, lived in counties of NW Hungary (Trencsény, Nyitra, Ugocsa, Zólyom, Árva, etc.) where, however, gypsies do not live at present. It was probably due to that these Vlach gypsies from Old Romania considered NW Hungary only as a transit country while they were migrating towards western Europe and America. As it is in the census of 1893, 69.2% of male gypsies had a regular job and 36.7% of them were day labourers, 28.9% of them were craftsmen and 3.6% of them were musicians. The proportion of craftsmen among gypsies was significant compared to the total population of Hungary at that time, when the majority of gypsy craftsmen were metalworkers (half of the smiths in the villages were gypsy) and the

number of gypsy locksmiths and nailers was high, as well. Among gypsy woodworkers the wooden trough carvers and spindle makers, among gypsy construction workers (mainly mud workers) those who were making adobe bricks and walls were overrepresented (HAVAS G. 1982).

In the Kádár era gypsies were mainly considered to be people of an ethnic group facing social problems, and according to the report of the Central Committee (CC) of the Hungarian Socialist Workers' Party (HSWP) written in 1961 assimilation was regarded as the solution for these issues. Therefore the Political Committee of the Central Committee of the HSWP passed a resolution at 20th July 1961 with the title of 'Certain tasks about improving the situation of the gypsy population'.

1. Regarding to the resolution the Cultural Association of Hungarian Gypsies (CAHG) was disbanded, and the Ministry of Culture became responsible for the cultural and social tasks. Despite that CAHG could make some good progresses by drawing attention of the councils and social agencies on the problems, it was stated that 'the CAHG was unable to have an important role in the re-education of gypsy population'.

2. Making the living conditions of gypsies better can be achieved by three tools: work, accommodation, and education.

3. The resolution prescribed that gypsy settlements and the re-house of gypsies into the near municipalities. The aim was not only to raise the living standards but the dispersion of gypsies among the total population in order to quicken their assimilation.

4. The resolution fundamentally defined the social status of gypsies: 'Our politics about the gypsy population is based on the principle that despite some ethnographic features gypsies do not form a whole ethnic group.' The main argument against considering gypsies to be an ethnic group was that it might strengthen their separateness and inhibit their integration into the society (their assimilation).

5. The resolution labeled gypsies as a social class to be eliminated which suggests that the gypsy issue was considered to be only a social issue. Havas G. pointed out that this approach was incorrect since 'it increases drag and gives people identity in whom it was not an »immanent« need and since it forms gypsies, who in fact were not a homogenous group in sociological, ethnic and cultural aspects, to be a cohesive minority'.

The resolution established a ternary category system which determined the perception about gypsies until the end of the era. Integrated gypsies, who were no more considered to be gypsies according to the assimilation ideology, belonged to the first category. The second category included gypsies whose integration was in progress but they still lived separated. Gypsies showing no ability and willingness to be integrated, who were the problematic group, belonged to the last, third category. However, this approach fell in its own trap since it had to face with the dilemma of assimilative politics: "a policy aiming to decrease dissimilarities of a certain group automatically focuses on the particularities of the group thereby implicitly recognizes its dissimilarities.

After this resolution of the Political Committee, the first government decree about the removal of settlements not meeting the so-called social requirements was stated in 1964. However, as a result of socialist industrialization and great construction projects gypsy males could get jobs. 85-90% of gypsy males could work in the mining and industrial districts of Borsod and Nógrád counties while in Szabolcs and Hajdú-Bihar counties gypsy males fit to work were transported to the constructions of the capital and Trans Danube Region by the so-called 'black trains'. The resolution of the Political Committee of the HSWP's CC stated in 1961 resulted in significant achievements such as removal of gypsy settlements unfit for human life, increasing number of gypsy children in education and higher employment rates among gypsies. However, the end of communism stopped, moreover considerably set the integration of gypsies back. After two and a half decades we can declare that gypsies were hit the most by the regime change (KERTESI G. 2000, 2005).

Nowadays, the majority of European gypsies with a total number of 10-12 million live in SE Europe (Central Eastern Europe and in the Balkan), and they showed a significant population growth in the last decades. At the first meeting of the delegates of European gypsies held

in London between 8th and 12th April 1971 when the International Romani Union (IRU) was founded the participants estimated the number of gypsies living in the continent to be around 3-3.5 million. According to very moderate estimations at present the number of the gypsy population is around 10 million people in Europe. However, as it is in the discussion paper prepared by the Hungarian Government in 2011 for the acceptance of European Roma Strategy during its presidency for the European Parliament, there is a gypsy population with the total number of 10-12 million in Europe, most of them with EU citizenship. In contrast to nowadays' Europe with its rapidly aging and decreasing population, gypsy population has shown demographic boom nearly over the whole last decade. SE European countries with the greatest Roma population are already EU members or candidates but their integration to the western market is not trouble-free. In such disadvantageous circumstances the situation of gypsy citizens is especially hopeless in SE Europe, in the actual periphery of EU (Süli-Zakar I., 2012/b). EU members with the greatest gypsy population are those who joined between 2004 and 2007, namely Romania (2-3 million people), Bulgaria (1,2 million people), Hungary (600-700 thousand people) and Slovakia (500-600 thousand people).

In the four decades after the foundation of the International Romani Union (IRU) the number of European gypsies nearly tripled. Gypsy delegates, at the meeting held in London in 1971, said that they were the delegates of European gypsies with a total number of 3-3.5 million, and according to moderate estimations the current number of European gypsies is approximately 10 million. In the report for the EU written during the Hungarian Presidency the number of European gypsy people is estimated to be 10-12 million, also demonstrating that gypsies are in a considerable population growth (BOTLIK ZS. 2012). In nowadays' Europe gypsies show the greatest natural population growth, even ahead of Albanians.

Authors find the gypsy-Hungarian separation only in the aspect of lifestyle not based on ethnical or national criteria. (Although, the authors experienced that some gypsy leaders would demand for it.) Arguments for the opinion of the authors:

1) every Hungarian gypsy is Hungarian citizen, therefore according to national criteria they are all Hungarians;

2) at least 80-85% of Hungarian gypsies speak only Hungarian, Hungarian is their native language, thus the majority belong to the Hungarian nation based on linguistic and cultural national aspects, as well;

3) according to the self-statements about nationality registered at the latest census most gypsy people are Hungarian, and evidently, the fundamental principle that "Hungarian is who declares himself/herself as Hungarian" applies to their cases, as well. (It is worth noting that most people with dual identity put Hungarian at first place.)

Without appropriate statistical studies it is very difficult to define the place of gypsies in the Hungarian society (FERGE ZS. 2001, SÜLI-ZAKAR I.-CZIMRE K.-PÁLÓCZI Á. 2014). Hungarian gypsies, like underprivileged groups and ethnics in other countries, even

very rich countries, are overrepresented in lower social levels (Figure 2).

Regarding integration and social advancement, the geographical distribution of gypsy population is rather unfavourable. According to the census of 2011, 47.2% of gypsy ethnic live in cities (6.4% in Budapest, 9.5% in county cities, 31.3% in other cities). The rest (52.8%) live in strongly segregated conditions of small villages in the most underprivileged periphery in the north-eastern marginal areas, Central Tisza Region and South Trans-Danube Region.

Based on the 2011 census, gypsy population was

overrepresented in 31 settlements, however, recent studies from the Department of Social Geography and Regional Development, University of Debrecen based on the telephone interviews with every settlement, indicate that ethnic change took place in 137 settlements, primarily in Cserehát, Central Tisza Region and in Ormánság (PÉNZES J.-PÁSZTOR I. Z. 2014). Number of gypsies has increased in the periphery not only due to demographic boom but location changes thanks to cheap house prices, as well. Boosting economic growth is extremely difficult in such areas due to the settlement pattern of such segregated small towns (VIRÁG T. 2006).

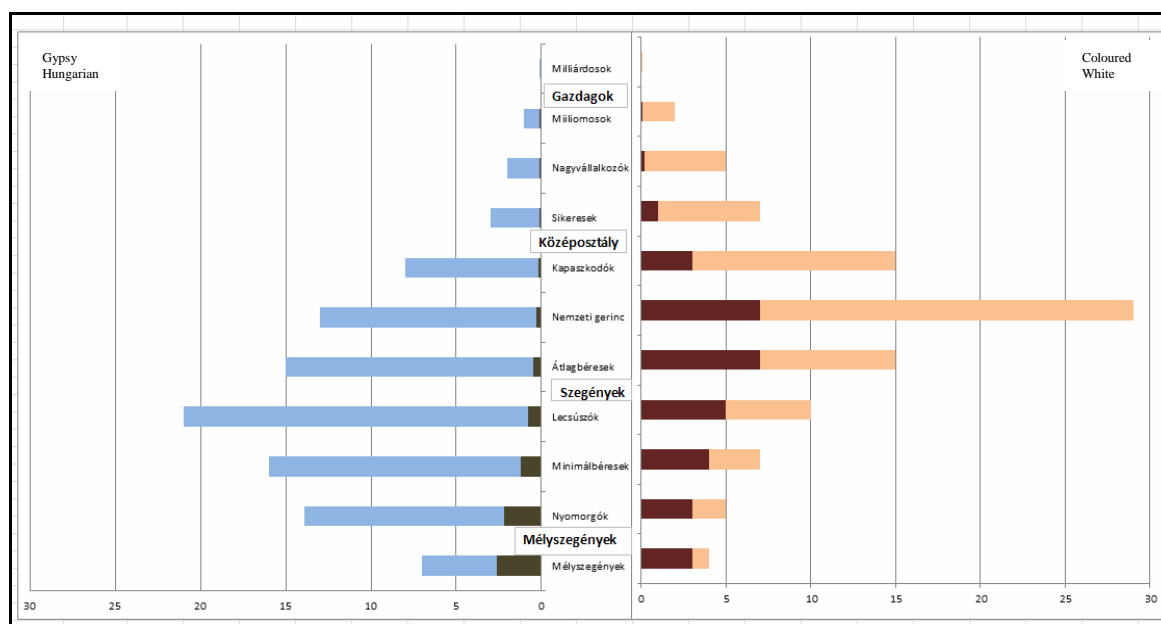

Fig. 2. Underprivileged social groups (ethnics) in Hungary (A) and in the USA (B)

A: Hungary – Hungarians and gypsies

B: USA – white, Afro-Americans, Indians, Hispano-Americans, etc.

Special identity of Romani people. Romani are a 'hiding' ethnic group; to accurately define their number is almost impossible. Nevertheless, their intense demographic growth can be traced both in census data and estimations (HABLICSEK L., 2007). In censuses answers to ethnic questions are voluntary. Formerly one in three gypsies admitted their gypsy roots, while the gypsy population with a total number of 315 600 found in the census of 2011 is only around the half of the number (657 600) estimated by László Hablicsek also in 2011. The data base of the census of 2011 – though the authors agree that only half of the gypsies declared their ethnic status – can be used for representing the geographical distribution of gypsies (Figure 3).

Ratio of gypsy population is the greatest in the following counties: Borsod-Abaúj-Zemplén (8.5%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (8.0%), Nógrád (7.65%) and also in other NE Hungarian counties (Heves 6.3%, Jász-Nagykun-Szolnok 4.94%, Hajdú-Bihar 3.39%), and South Trans-Danube Region (Somogy 5.28%, Baranya 4.54% and Tolna 3.93%). According to the estimations, which represent reality much better, these numbers should be doubled. Estimations of sociologists about the actual number of Hungarian gypsies reflect reality much

better than the data base of the population census (KEMÉNY I.- JANKY B. 2003, KERTESI G.- KÉZDI G. 2009). These estimations were based on that gypsies are considered to be gypsy by the people living close to the person.

Authors believe that at present the number of Hungarian gypsies can be estimated around 700 thousand people based on former sociological assessments. It is very difficult to define who is considered to be a gypsy in mixed neighbourhoods due to mixed marriages. Living conditions of people in deep poverty have merged so much that it is impossible to distinguish gypsies and not gypsies from each other. István Kemény estimated the number of Hungarian gypsies to be around 320 000 in 1971. He found that for 231 000 people (70.4% of them) Hungarian, for 61 000 people (21.2% of them) Gypsy and for 25 000 people (7.6% of them) Romanian was the mother tongue (KEMÉNY I. 1976). At present days Hungarian gypsies with an estimated number of 700 000 can be categorized into three ethnic groups (ERDŐS K. 1989, SÜLI-ZAKAR I., 2012a):

a) The so-called 'Hungarian Gypsies', named 'Romungros' in Romani language, living in Hungary since the Middle Ages are the greatest group with 70% of the

gypsies living in Hungary. Their own former language became extinct a long time ago. Hungarian has been their mother tongue for generations. Most of them self-declared that they had been Hungarians not gypsies in population censuses.

b) The so-called Vlach Gypsies migrated to Hungary from Wallachia in the 19th century. Nowadays they give 21% of the gypsies in Hungary. Their language is the Lovari dialect of the Romani language, which is still spoken by many of them even today. They name themselves as Rom, which means man, husband and its plural is Roma).

c) Boyash gypsies live in the counties of the South Trans-Danube Region who migrated here from Banat and Southern Transylvania also in the 19th century. Around 8% of the gypsies living in Hungary are Boyash gypsies and belong to this ethnic group. According to our experience, they insist on their mother tongue the most which is the 'Banat' dialect of the archaic Romanian language. The remaining 1% of the gypsies living in Hungary are the small groups of Sinti and Wendish gypsies who live in the western border-lands (ERDŐS K.1958) (Figure 4).

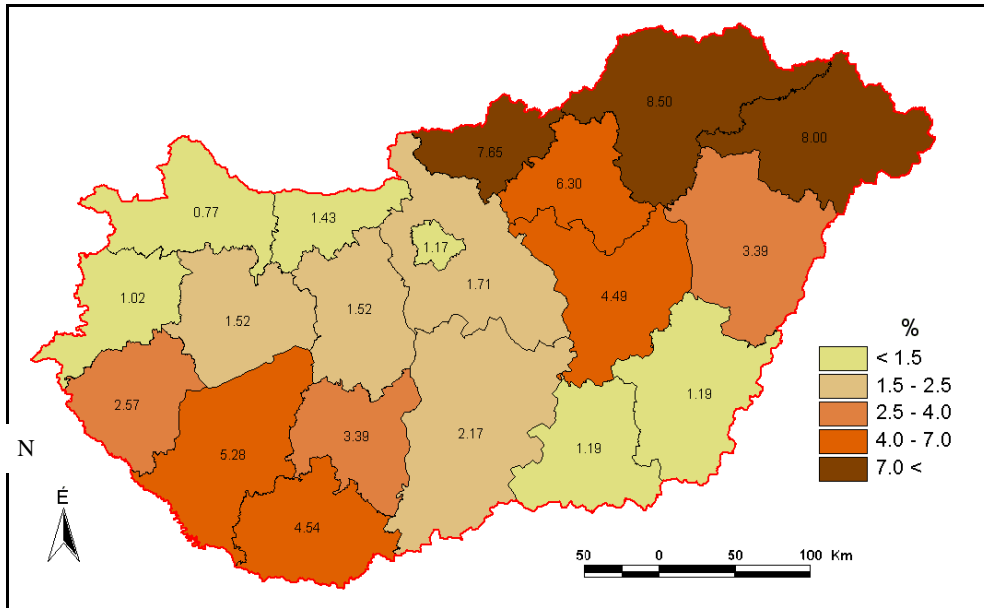

Fig. 3. Geographical distribution of gypsies by counties in 2011
Source: population census from Hungarian Central Statistical Office

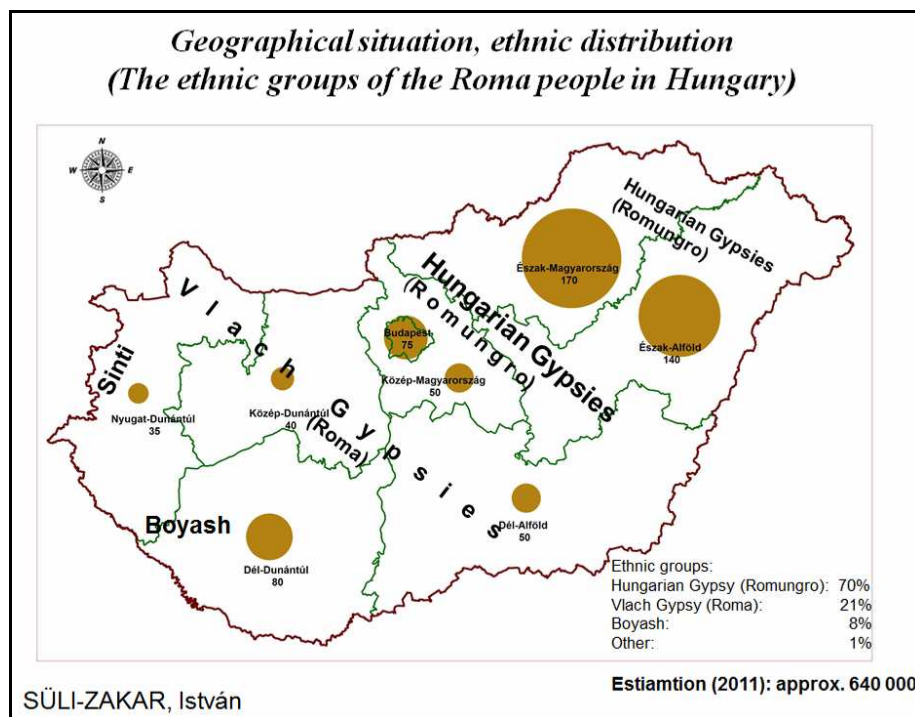

Fig. 4. Estimated numbers of gypsies living in Hungary and their ethnic groups by regions (2009)

Geographical distribution of the ethnic groups was determined by using the data base of the population censuses of 2001 and 2011 (Süli-Zakar I. 2012a). This approach is not unassailable which is recognized by the authors. During the population census in 2001 one third of the gypsies said that they had belonged to a gypsy ethnic (Roma, Boyash, Romani). These rates are rather kind of enlightenment. 25,6% of people belonging to gypsy ethnic (48 685 people) reported that their native language had been not Hungarian (and among family and friends they had spoken Romani and Boyash language instead of Hungarian). In 2011 not Hungarian was the mother tongue of 54 339 gypsy people from the total 315 101, while the national average was 17,2%. The ratio of gypsies speaking not Hungarian as their mother tongue by counties shows significant differences. Their ratio is the lowest in Borsod-Abaúj-Zemplén county where nearly every gypsy is romungro; there are greater olah gypsy population only in Ózd and Miskolc. Their ratio is also high in Heves, Jász-Nagykun-Szolnok and Szabolcs-Szatmár-Bereg counties. It is around the national average in Budapest and Nógrád, Hajdú-Bihar and Békés counties where besides Hungarian gypsies there are a considerable olah gypsy population, as well.

Integration or assimilation. “Attempts to build a multicultural society have failed... and the dream in which people would live side-by-side happily in a multicultural society did not work” said Angela Merkel, the Chancellor of Germany in 2010. At the beginning of the migrant crisis she said that refugees and migrants have to adapt to the German society, they have to learn German and cannot refuse integration and cannot create parallel societies. Fears of the Chancellor are reasonable since no countries can be politically, socially or economically stable if unable to ensure the integration of groups of people living in their territory.

The social, economic and political relations of the majority and minority are usually extremely complicated and the current situation is formed and resulted by dynamic interacts (MOLNÁR J. 2015). Hence the result of cooperation (or non-cooperation) depends not only on the majority but the minority (gypsy population) as well in Hungary. Mutual intents for advancement are of fundamental importance.

In most cases majority is able to spontaneously assimilate minority. Hungarians assimilated Jász and Kun people and those Swabians and Slovaks who migrated to the Hungarian Great Plain in this way. Assimilation is the process by which ethnic identity is changed by another ethnic identity. Ethnic assimilation is frequently forced (e.g. after the Treaty of Trianon the minority of Hungarians in the successor states were forced to change their identity: re-slovakianization). For centuries gypsies living in Hungary were forced to be assimilated, therefore e.g. calling them gypsies was banned and they had to be called as ‘new-Hungarians’. Latest assimilation attempts by the official politics were made in the 1960s and 1970s in the Kádár era. Nowadays the word ‘assimilation’ is a kind of a swearword thus instead of it the main goal is named as achieving integration in the relation of majority and minority. From ethnical aspects integration means that expanding relationships between

certain groups of people (ethnic groups) does not depend on the ethnic identities of the groups any more. Regarding the relation of majority and minority integration refers to union, fusion and cooperation. During assimilation minority give up its cultural traditions and merge with the majority both culturally and linguistically. In the case of integration the establishment of a strong relationship between majority and minority is expected while minority can successfully preserve their traditions, their culture.

One of the main problems of integration of gypsies living in Hungary is that this group of people with a total amount of approximately 700 000 is not homogeneous regarding culture. The most important basis of cultural identity in Europe is common language (despite some counterexamples such as the Scots, Irish, Serbian, Bosnian and Croatian people). In Hungary the mother tongue of most gypsies is Hungarian and contrary to Romungro people not native Hungarian speaking Roma people or Boyash people consider themselves to belong to the gypsy culture (also demonstrated by population census data).

Integration can be obstructed by segregation, discrimination and marginalisation. Segregation is the process when the minority either forcedly or willingly, become separated, set apart from the majority and create or try to create a parallel society. Discrimination is when the majority exclude minority from public goods or opportunities based on racial, ethnic, or religious identity. By marginalisation minority is sidelined to the periphery socially, geographically and economically, and the relationship of these people with majority is weak and they have a slight chance for social advancement.

From the above mentioned phenomena discrimination is the most serious since it occurs due to the deliberate rejection from the majority. It is based on negative stereotypes about the members of the minority and their culture. In Hungary not every marginalized people is gypsy, moreover it can be stated that most people living in social, economic and geographic peripheries are not gypsy, though it cannot be questioned that they are over-represented (SÜLI-ZAKAR I. 2015). Segregation can be a free decision but also a target for the minority, though according to our research, segregation of gypsies living in Hungary is mainly like a forced compulsion on them also from historical perspectives.

Factors hindering integration. Achieving social and economic integration for gypsies is hindered most of all by their low educational level. At present days, as well, activation of gypsy human resources is hindered by their poor education (FORRAY R. K. 2000). Majority of gypsies entered public education only in the second half of the 20th century and mainly due to the coercive measures of the current state power. Before that education of gypsy children happened within the family according to the requirements of gypsy lifestyle. It meant the transmission of traditions and work experience both orally and in practice. Certain ethnic groups (e.g. Chacho Roms) were afraid of public education since they believed that it could degrade and contradict to gypsy identity and values. Great fear of the parents was that their children would leave gypsy society and become ‘gazho’

as a result of public education.

Since 2014 kindergarten became also compulsory besides primary school for all children in Hungary and the state penalizes absenteeism by withdrawal of social aids. However, 13-14 years old gypsy girls are often absent from school due to “marriage” (Janky B. 2007).

According to a sociological survey, two thirds of adult gypsies in Tiszavasvári did not finish elementary school and the one third of the rest have no higher degree than elementary school. The ratio of adult gypsies with middle and higher educational degrees is less than 5% (Figure 5).

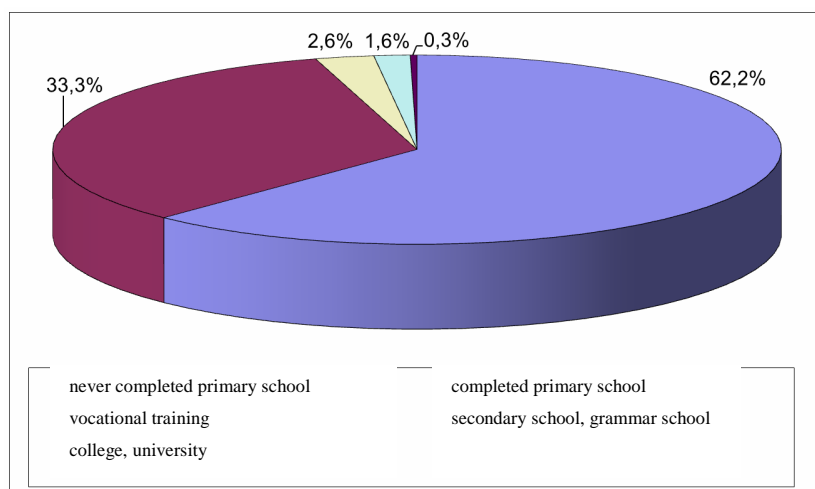

Fig. 5. Distribution of adult romani population of Tiszavasvári by their highest educational degree

Source: using data of Fónai M. – Vitál A. (2005)

By today almost every gypsy children is enrolled in the public educational system in Hungary. This has been greatly encouraged by social welfares, school canteen (free of charge), and governmental compulsion. (After a certain amount of absence of the child from school parents will not get the family allowance, in addition, social workers buy the necessary goods therefore the family does not get any money.) It is frequent and disadvantageous that not gypsy parents take their not gypsy children from schools where gypsy children go, consequently such schools become segregated. Hungarian parents are afraid mainly of illnesses, lice and cabbies and they also emphasize that due to the unruly behavior of gypsy children both the quality of education and the educational success decrease extremely fast.

Nevertheless, education has an important role in achieving integration of gypsies in today's globalised postindustrial society. Children living within the worst conditions learn the fundamental knowledge of hygiene, the use of cutlery and the rules and norms of European coexistence in kindergarten. The educational level of gypsies living in Hungary is so low that it is very far from the expectations of nowadays. Most adult gypsies did not finish elementary school though getting a job is difficult even with a completed elementary school degree. The asked people often say that finishing elementary school is unnecessary since gypsies who finish elementary school become unemployed, public workers or underpaid 'black laborers'.

Unemployment has been hindering gypsy integration for a long time. In the Kádár era after the resolution of the Political Committee the government decision about closing gypsy settlements which did not meet the so-called social requirements was adopted in 1964. After that gypsy settlements in towns and cities became closed

and families were moved to empty houses in the geographical peripheries suffering from depopulation in NE Hungary. In the social industrialization and large construction projects resulted in the employment of gypsy men, as well. In the mining and industrial areas of Borsod and Nógrád 85-90% of gypsy men of working age were employed and those who lived in Hajdú-Bihar and Szabolcs-Szatmár-Bereg counties were transported by the so-called 'black trains' to the constructions of the capital and Transdanubia. The end of communism not only stopped but degraded the integration of gypsies (KERTESI G., 2000, 2005). Many of them became unemployed by the closing of great factories and companies and since they had no lands before they did not get any land compensation either (KERTESI G.- KÉZDI G., 1998).

By the middle of the 1980s 90% of gypsy men of working age had a permanent job in Hungary. Due to privatization and economic crisis after the end of the communism unemployment was devastating among gypsies. Since then most gypsy job seekers have found no permanent job (PÁSZTOR I. – PÉNZES J. 2012). According to official data only 10% of adult gypsy men are employed. Important to note, that about black laborers no statistical data are available, however, their number can be higher than that of who work legally. The number of seasonal agricultural workers (who harvest vegetables and fruits or pick feathers of geese) is especially high and they are employed mainly illegally. Gypsy employees are related to agriculture only seasonally, gypsy peasantry had no chance to develop for centuries. Gypsy people and families who could become farmers assimilated into the Hungarian peasantry. The number of gypsy female employees was never high and due to prolonged demographic growth the majority of gypsy population is

dependant.

In our socio-geographic surveys the incomes of households were particularly emphasized. According to our interviews, the incomes of gypsy families are mainly childcare aids and social welfares. As a consequence, it can be stated that having many children in a gypsy family is sadly the result of an economic pressure since more children mean more aids and such aids are the most important income of most gypsy families (LENGYEL G. 2004, FÓNAI M.-VITÁLA. 2005).

One of the most significant hindering factors of gypsy integration is that they live in geographical peripheries in small villages near the state borders or in urban ghettos. According to the map created by the study of personal income and personal income taxes, employment rate and investments by settlements, we can declare that mainly Roma people live in pauperized, particularly deprived, extremely peripheral settlements (SÜLI-ZAKAR I. 2005). In such peripheral areas of the country companies barely can be found and the only employer is the local government and unemployment rate exceeds 90% (PÉNZES J. 2010). 33 free enterprise zones planned by the government, and later actually designated as districts, include the most pauperized settlements thus it can be hoped that tax benefits and aids to job creation will result in economic revival even in such disadvantageous periphery areas. Authors hope that after this world economic crisis economic revival will occur and as a result the number of job offers also for gypsy population can rise (e.g. construction industry, food industry). Fundamental breakthrough, however, cannot be expected due to the low educational level of gypsy population. Slow advancements are expected after younger but more educated gypsy people enter the world of work.

From social aspects the prolonged demographic boom of gypsies is a significant issue of Roma integration. In Hungary demographic growth of gypsies started far later than in the cases of other ethnic groups including Hungarians. In the case of the latter, demographic boom started in the 1870s and 1880s but for gypsies this started in the third decade of the 20th century when healthcare acts became compulsory extended for every citizen. The following demographic transition has been still lasting in their case, however, among Hungarian citizens it was over by the 1950s and from 1981 natural population decline can be observed in Hungary. (This is an average value which already includes the considerable amount of population growth of gypsy citizens /KEMÉNY I. 1976/). Notwithstanding among the different gypsy ethnic groups there are some differences in demographic aspects, as well. According to the social survey in Tiszavasvári in the case of Hungarian gypsies demographic growth is in declining stage but in the case of Vlach gypsies it is still in rising stage (LENGYEL G. 2004, FÓNAI M.-VITÁLA. 2005). Age pyramid of Hungarian gypsies (Romungros) shows contracting, aging characteristics while the age pyramid of Vlach gypsies shows an actual pyramid shape which refers to expansion and lots of young people (SÜLI-ZAKAR I., 2012b).

For achieving integration it is also important to decrease segregation of gypsy population, also for demographic reasons. Gypsy streets, gypsy settlements cannot receive the following gypsy generations in great number,

in addition the cheap land and house prices of the part of towns formerly owned by old Hungarian people is attractive for gypsies living segregated. Our field surveys were focused first of all on streets and parts becoming mixed in ethnic aspects. Gypsies and Hungarians think particularly differently about such environments. Hungarians consider this is disadvantageous mainly since they cannot move somewhere else due to financial constraints. On the other hand, gypsy citizens are optimistic to live among Hungarian since for them it means the end of segregation and it is a kind of improvement. But the reality is that gypsies are in touch with the poorest Hungarian citizens. This is also established by our surveys focusing on mixed marriages. It is interesting that in mixed marriages both the Hungarian and the gypsy partner think about their circumstances positively and promisingly. In the future segregation will be unsustainable not only for subjective but also objective reasons (GYERGYÓI S., 1990, VIRÁG T. 2006). However, it is noteworthy that in our interviews most of the prominent people often correct our questions saying that in their town there is no Hungarian-gypsy coexistence but simply coexistence. According to our experience for fading stereotypes positive examples can be found first of all in settlements of mixed population. Close coexistence and what it means in practice help to reduce prejudice, to change people's opinion. Gypsies moved to mixed neighborhoods attempt to become similar to the Hungarians around them. However, it rather means the merging of people at lower social and economic levels.

The most problematic issue of Hungarian-gypsy coexistence is the perception of crime. Ethnographers and sociologists called attention earlier to that gypsies do not consider actions against the law to be moral sin in order to survive, to sustain themselves (ERDŐS K. – VEKERDI J., 1989). Democratic fundamentals of prejudice of the majority is the concept of equal rights – equal duties. This concept questions positive discrimination as well, in addition according to the continuously repeated public opinion crime rates are far higher among the gypsy population. It was the reason for the public outrage induced by the explanation of the former Minister of Internal Affairs of the left-liberal government about talking about 'crime for a living'. The majority do not want to tolerate 'crime for a living', however, due to the living conditions of the gypsy population they often have to break the law and this will lead to more serious ethnic conflicts in the future. This situation can be changed only in cooperation: the majority should to give up stereotypes, segregation should be decreased while gypsies have to accept European values and norms (e.g. European norms of coexistence, respect of private properties, taking care of living environment).

Most conflicts between gypsies and the majority and most stereotypes are related to modesty of gypsies about their living environment. For who ever visited gypsy settlements there is no need for further asseveration. There are untidy overgrown gardens and fronts, messy, dirty streets and the walls of houses are crumbling. On the other hand there are also good examples, e.g. in mixed streets gypsy families making efforts for integration plant flower gardens around their houses and take care of their garden. In the periphery of NE Hun-

gary neglecting gardening and stopping horticulture, related to both majority and minority, are explained partly by the increasing number of theft. By all means efforts like that of the 'Give enough food to all children!' Foundation have to be supported in the course of which gypsy families showing willingness to cultivate their garden are given seeds and young farm animals. In spite of the experience of the last years that only a small portion of such families succeeded in farming, this deserves further support and even this relatively small success should be accepted as positive results. Environmental education about how to be demanding on clean, tidy, organized living environment should be part of school curriculum, children should learn about it in schools. In the course of field surveys we experienced numerous times that roof tiles damaged by storms are not replaced even months after the storm and this can easily result in leakage and by time the house become too dangerous to live in.

In our social geographic surveys living conditions and house equipments were investigated. We could conclude that in Tiszavasvári there are significant differences between the two ethnic groups of gypsies related to their living circumstances. In half of the houses of Hungarian gypsies there are piped water, bath room, water cleaning toilet, sewage system which are essential in modern households. However, in the Széles Street which is situated in the gypsy part of the city gypsy inhabitants get water from the public well in the street. (Local government provides opportunity to have a shower in the community centre.) According to our survey about the equipments in houses we can report that the use of electronic devices, first of all television, washing machine and fridge, is rapidly spreading. Houses of Hungarian gypsies are far well-equipped than the houses of Vlach gypsies. Computers were not registered in any house of Vlach gypsies in our former survey. Further advancements in this field are hindered by the low levels of income. Serious problem is the accumulation of utility bill debts. For this reason power supplier companies often turn off electricity and as a result the number of electricity thieves increases in Tiszavasvári.

Since health situations of gypsies are much worse their life expectancy at birth is less by 10-15 years than that of Hungarians. However, we have to distinguish gypsies who live in gypsy settlements and gypsies who live in different circumstances. While gypsies living in gypsy settlements have a greater chance to be infected than others. For instance, flu epidemic or other epidemics related to respiratory system spread extremely fast through the whole gypsy settlement. They sooner die due to congenital diseases e.g. predisposition to obesity or vascular diseases, hypertension all leading to heart and cerebrovascular diseases. Unfortunately, gypsy females often die in stroke, while gypsy males often die in heart attack. Pulmonary asthma and pneumonia are also frequently occurring diseases. It is explained by the fact that poor people who live in crowded rooms with unhealthy atmosphere which are unheated in winter season and do not wear adequate clothes and do not eat healthy get sick far sooner. Tuberculosis is again a very serious current disease occurring epidemically often among gypsies living in gypsy settlements. Important to note infec-

tious hepatitis, as well, occurring among gypsies more often than among Hungarian citizens. Occurrence and spreading of diseases depend on how crowded the area is and also on hygienic and social conditions. Sexual crimes and inadequate hygiene result in the spreading of venereal diseases such as AIDS and syphilis. The increasing number of gypsy prostitutes coming from Hungary to Western Europe is seriously concerning. Taking care of children inadequately and their bad hygienic situation often cause skin diseases; lice, scabies and, in some gypsy settlements, even ringworms occur. These spread by contact and their spreading is very fast. In schools children infect each other easily and then the recently infected children can infect the family at home. Health visitors, district nurses give lotions and sprays for lice, antiseptics and advices to such families but their efforts are ineffective since their sense of responsibility is inadequate and they do not try to do everything to stop diseases. Family welfare services can work more effectively with gypsies since repugnance decreases by time and social workers and their partners helping on gypsies become respected. Their precious work is extremely difficult since in some cases a single social worker is responsible even for 50 families. This amount of people is almost unmanageable for one person and this reduces the quality of work.

Due to population growth resulted by the demographic boom of gypsies and to high unemployment rate, considerable amount of gypsies attempted to migrate to western countries. However, their efforts were hindered for many reasons. Desperately hopeless gypsies wanted to move to the wealthy regions of Western Europe and North America from Eastern Central Europe. To hinder this the targeted countries took inhuman measures. For instance Canada restored visa requirements against the Czech Republic, and recently attempted to do the same against Hungary as well. Italy and especially France send gypsies in great numbers back to Romania and Bulgaria (Kovács A. 2002). In 2013 the most popular politician of the governing socialist party in France was Manuel Valls, Minister of Internal Affairs, who closed illegal Roma settlements all over the country with broad social agreement. The National Front party in France led by Marine Le Pen, the Lega Nord in Italy, the Vlaams Belang (Dutch for 'Flemish Interest') in Belgium and the Party for Freedom led by Geert Wilders in the Netherlands are all getting more popular due to their anti-Roma politics. Gypsy migrants especially from Romania and Bulgaria, who became able to travel freely within EU thanks to their EU member status, were 'transported' back to their home countries by e.g. France and Italy quite ruthlessly. By 2015 German leaders are planning to send poor migrants (=Roma people) from Serbia and Macedonia back to where they are from (Süli-Zakar I., 2012a). European Union considers every member states to be democratic and safe countries where there is no racism or Roma persecution. Gypsy migrants living in Canada and having 'criminal lifestyle' were obviously transported back to Hungary. The Canadian government started a campaign in Miskolc to stop migration. They decided to do that in Miskolc since 40% of Hungarian Roma migrants with a total number of around 4400 were from Miskolc or its surroundings.

Authors expect that in the future gypsy migration towards the west will be hindered more intensively and the growing population of gypsies will stay in southeast European countries where due to changing ethnic composition coexistence will become more stressful. This will lead to almost unsolvable political problems in countries already devastated by economic problems. It is likely that gypsies will migrate from crowded peripheral gypsy settlements into cities where they will form ethnic ghettos.

Countries in the eastern periphery of EU are expecting financial support from the Union, obviously. Well-known fact is that all former social and economic attempts for the development of the Roma population were undermined by the regime change in post-communist countries. However, the authors believe that executive bodies and leaders of the European Union do not manage the gypsy situation in SE Europe according to its importance, which obviously does not mean they would not respond to atrocities against gypsies. In fact, critics regarding human rights and social situation are offensive against local politics and the majority while ignoring crimes committed by Roma people. However, the problem about the EU's greatest ethnic minority does not seem to be solved as a common issue. In 2011 during Hungarian EU presidency it was planned to write the Pan-European Roma Strategy. Finally, instead of a common European gypsy strategy, the 'EU framework for national Roma integration strategies' was accepted. Not only the titles but especially the essences fundamentally differ from each other. The accepted version made the issue of the integration of gypsies with growing population, with all its financial and moral burden, to be one of the internal affairs of countries which are still in 'second gear' and seriously affected by the world economic crisis. According to the authors' opinion, this policy is unacceptable and countries dealing with the Roma issue should attempt joint applications for EU funds in order to accelerate urgent integration of gypsies (SÜLI-ZAKAR I. – PÁLÓCZI Á. – SZABÓ D.A., 2012).

Summary. 'The rugged path' of integration of gypsies and their special situation analyzed in this social geographical study do not differ much from what can be experienced in the neighbouring countries (MUSINKA A. – KOLESÁROVÁ, J. 2012). In many aspects, such as gypsy self-governments, living circumstances, education, social welfares and supports, Hungary precedes other SE European and Balkan countries. However, cooperation of EU members joined after 2004 in order to accelerate integration of European gypsies would be beneficial. In the preamble of the Pan-European Roma Strategy 10-12 million gypsies are mentioned that means they are the greatest minority in Europe. Focusing on the spatial characteristics of gypsies it can be stated that the most dense gypsy settlements are in the line of South Balkan, Carpathian Basin and Sudetes disregarding Spain. Great numbers of gypsies live in Wallachia and Transylvania (Romania), in the western and northeastern counties of Bulgaria, in NE Hungary and Trans-Danube Region, in Eastern Slovakia and in Sudetes (Czech Republic).

Authors believe the risk of developing parallel societies is high in countries where a considerable gypsy

minority is present due to their number and their political strengthening if gypsy integration fails. This would cause a common European problem (SÜLI-ZAKAR I. – PÁLÓCZI Á. – SZABÓ D.A., 2012). Based on our research the following statement can be made:

1. European gypsies, with increasing population, are forming a unique ethnic group. They are not a homogeneous community. The different gypsy groups are on different levels of integration which must be taken into account in further strategies.

2. In case of significant economic growth many gypsies are ready and able to work and identify with the goals of the majority of the society.

3. Demographic trends can be predicted. (By 2050 the number of the European gypsy population will reach 20-25 million, while in Hungary 2 million gypsies and 6 million Hungarians will live.)

4. If integration fails the number of conflicts will increase and the different demographic trends will amplify the contrast between gypsies and Hungarians.

5. Wealthy countries hinder the migration of Roma people more intensively by time.

6. Education have an important role in the integration of gypsies, its main goal is to familiarize them with European values.

7. Stereotypes can be cleared only by positive examples and practices.

8. The relation of gypsy identity and European identity must be defined and we have to find out how these could be harmonized.

9. Gypsy leaders must be the representatives of European values (the Ten Commandments of Moses, respect for private property, taking care of living environment, etc.), as well, and emphasize the importance of integration since integration cannot be imagined without cooperation.

10. Social and economic integration of gypsies is a common European value and mission. It can be succeeded only by intense sacrifices of the EU. (Gypsies probably will not become an official ethnic minority in the EU but for their prosperity in their homelands wealthy countries of Europe also have to make sacrifices avoiding the social division of the EU.)

One of the goals of our research was to help the integration of gypsies. Achieving integration and activation of reserves of the resources can be succeeded only if the listed conditions are met:

1. Kindergarten and school education of gypsy children has to be complete. Teaching them European values and encourage them to keep to the European moral norms is an additional mission of teachers, which should be honoured both morally and financially. In many cases social deficiencies must be made up, which, in normal case, would be a family duty. By expanding the already existing supports and aids, and by new grants and scholarship programs more gypsy children must be encouraged to finish high school and apply to college or university.

2. Based on our research we concluded that gypsies living in Hungary are not a huge homogeneous community. They show significant social and economic differences; in addition their relation to the majority and their willingness to be integrated are also different. The cer-

tain gypsy ethnic groups are on different levels of integration and this heterogeneity must be concerned in the planning of the aids and supports they need. Negative prejudice from the majority of the society is generated especially by the extreme behaviour and improper attitude of certain gypsies, but such stereotypes deeply hurt those who aspire to integration and hinder peaceful coexistence. Positive examples and the best practice should be popularized by politicians and media more. The responsibility of the media is especially significant while they just love to report Roma cases in details in the news, however, they are not so eager about small, everyday successes having less newsworthiness.

3. Since the end of communism Hungarian gypsy citizens have been the greatest losers in the labour market. Based on the results of this study, the authors believe that the majority of gypsy people of working age – primarily men of course – would be ready to have a regular job and agree with the goals of the majority of the society. The answer for this issue is usually in the circumstances caused by the world economic crisis and until considerable economic growth begins there is barely a chance for them to have adequate jobs. In the international practice of regional development using spatial preferences is quite frequent. In areas with considerable gypsy population, especially in NE Hungary and South Transdanubia, preferences aiming to get job creation aids in order to create jobs where semi-skilled workers are required should be introduced. For this EU funds and grants should be acquired as well.

4. Aging of the majority of the society and their decreasing number and the increasing number of Roma people characterized by a population structure in which young people are overrepresented can be taken for granted. As a result, due to the imbalance, the number of conflicts will increase. To turn the situation better, reducing the prejudice of the majority against gypsies is required. The only tool for this is spreading positive experience. Here, in NE Hungary more and more gypsy leaders emphasize the need for joint actions and the importance of keeping to the European values. If they could move forward in some cases, such as respect for personal prop-

erty, taking care of the living environment and respect of labour income, it would be the basis of the success of integration and human resources would be activated.

5. The migration attempts of gypsies towards west have failed, and it is more and more obvious. Thus gypsies of SE Europe stuck in their homelands. However, here, in EU member states in 'second gear', where they are still EU citizens, there are limited financial resources for their integration due to prolonged economic problems. In the near future they cannot expect that they can migrate to wealthy countries in great number. Therefore they have to live in their homelands and find out together what the acceptable way of coexistence is. It will not go easy since it is difficult to reconcile the two different lifestyles and it seems even more difficult in the light of further demographic boom. If attempts towards a positive end fail, the result will be that one part of the society will not be able and the other part will not want to live as they used to. Younger generation from extremely peripheral areas, due to unacceptable housing conditions, will have no choice other than migration. If the wealthy member states make migration of people from the periphery of SE Europe devastated by poverty, these Roma people crowded out from villages will target the housing estates losing their values and as a result expanding ethnic ghettos will form in the near future.

6. In the frame of international cooperation the (affected) south eastern European member states should stand together to demonstrate that social and economic integration of gypsies is a Pan-European interest and task. Development of gypsies cannot be an internal affair solely of the poorest EU members; successful integration requires financial sacrifices from the EU as a whole.

7. Activation of the reserves of human resources of gypsies has become a national issue. Within a few decades the aging majority of the society will become retired and almost half of the population in working age will be gypsy. It is crucial whether the income of these people will be only aids and welfares or as productive citizens they will contribute to the prosperity of Hungary.

References:

1. Bogdán, A. (2012): The Hungarian „Beás gypsies” identity and their language using – the third generation. – In: Roma population on the peripheries of the Visegrad countries Integration issues and possible solutions, Didakt Kft., Debrecen, pp. 109-115.
2. Botlik, Zs. (2012): Cigányok (romák) Európában. – Földgömb 6, pp. 10-11.
3. Csalag, Zs. (1973): Etnikum? Faj? Réteg? Adalékok a „cigányság” fogalmához, Világosság, 1. sz.
4. Erdős, K. (1989): A magyarországi cigányság (1958).-In: Erdős Kamill cigánytanulmányai (Szerk. Vekardi J.) A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai, Békéscsaba, pp. 42-56.
5. Ferge, Zs. (2001): A magyarországi szegénységről. – INFO-Társadalomtudomány 15., pp. 17-26.
6. Fónai, M. – Vitál, A. (2008): A tiszavasvári magyarcigány és oláhigány lakosság szociális helyzete és egészségi állapota. – Falu 4, pp. 63-82.
7. Forray, R.K. (szerk.) (2000): Romológia-Ciganológia. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 314 p.
8. Glatz, F. (szerk.) (1999): A cigányok Magyarországon – Magyarország az ezredfordulón, MTA, Dabas Jegyzet Kft, AliPrint Bt., Budapest, 269 p.
9. Gyergyói, S. (szerk.) (1990): Kirekesztéstől a beilleszkedésig I.-II. kötet, Mozaik Kiadó Iroda, Piremon Nyomda, Debrecen, 691 p.
10. Habclicsek, L. (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. – Demográfia 1, pp. 7-54.
11. Havas, G. (1982): A baranyai teknővájó cigányok – Cigányvizsgálatok (szerk. Andor M.) Művelődéskutató Intézet, Budapest.

12. Kemény, I. (1997) A magyarországi roma (cigány) népességről, Magyar Tudomány 6. sz., pp.644-656
13. Kemény, I. (2004): A magyarországi cigány népesség demográfiája. Demográfia, 3-4.
14. Kemény, I. (szerk.) (1976): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásokról, MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 40 p.
15. Kemény, I. – Janky, B. (2003): A cigány nemzetiségi adatokról. – Kisebbségkutatás, 2, pp. 309-315.
16. Kemény, I. – Janky, B. – Lengyel, G: (2004): A magyarországi cigányság 1971-2003. – Gondolat Kiadó, 192 p.
17. Kertesi, G. (2000): A cigány foglalkoztatás leépülése és szerkezeti átalakulása 1984 és 1994 között. Közgazdasági Szemle, 5., pp. 406-443.
18. Kertesi, G. (2005): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón – a rendszerváltás maradandó sokkja. Szociológiai Szemle, 2., pp. 57-87.
19. Kertesi, G. – Kézdi, G. (1998): A cigány népesség Magyarországon – Dokumentáció és adattár, Socio-typ., Budapest.
20. Kertesi, G. – Kézdi, G. (2009): Néhány adat a magyarországi roma népességről. Available at: http://hvg.hu/itthon/200908_Nehany_adat_a_magyarorszagi_roma_nepessegro?s=jobline, Letöltve: 2013. január 31.
21. Kocsis, K. – Kovács, Z. (1999): A cigány népesség társadalomföldrajza – Magyarország az ezredfordulón MTA, Budapest, pp. 13-19.
22. Lengyel, G. (2004): Részletek Tiszavasvári cigányságának népességleírásából. Kisebbségkutatás 2, pp. 316-343.
23. Molnár J. (2015): Néhány gondolat a magyarországi romák interkulturális stratégiájáról. – In: Geográfus körút (Keczei L. – Kovács I. – Nezei Cs. szerk.), Virágmandula Kft., Pécs, pp. 195-216.
24. Musinka, A. – Kolesárová, J. (2012): Situation of the Roma in Slovakia and their status in the contemporary Slovak Society. – In: Roma population the peripheries of the Visegrad countries (Edited by J. Péntes and Zs. Radics). Didakt Kft., Debrecen, pp. 104-118.
25. A Magyarországon 1893. Január 31-én Végrehajtott Czigány Összeírás Eredményei. – Magyar Statisztikai Közlemények Új folyam IX. kötet. Athenaeum Társulat, Budapest, p. 59.
26. Pálóczi, Á. (2013): Main Social Issues Related to the Integration of Gypsies in Borsod-Abaúj-Zemplén County. – In: Regional Development and Cross Border Cooperation, Editura Universităţii din Oradea, pp. 46-52.
27. Péntes, J. – Pásztor, I.Z. (2014): Romák Magyarországon. A Földgömb, 11, szám pp. 17-18.
28. Süli-Zakar, I. (2012a): A cigányság integrációjának szociálgeográfiai alapjai (A roma népesség demográfiai robbanása és migrációja a XXI. századi Európa nagy kihívása) – In: Tiszteletkötet Dr. Kormány Gyula egyetemi magántanár 80. születésnapjára (Szerk.: Dr. Frisnyák S. – Dr. Kókai S.) – Nyíregyháza, pp. 255-271.
29. Süli-Zakar, I. (2012b): The question of the roma's integration in Europe and Hungary. – In: Roma population on the peripheries of the Visegrad Countries (Spatial Trends and Social Challenges) (Eds. J. Péntes – Zs. Radics) – Debrecen, pp. 9-31.
30. Süli-Zakar, I. – Pálóczi, Á. – Szabó, D. (2012): Social geographical conditions for the integration of the Roma population. – In: Roma population on the peripheries of the Visegrad countries (Eds.: J. Péntes – Zs. Radics) Debrecen, pp. 28-53
31. Süli-Zakar, I. – Czimre, K. – Pálóczi, Á. (2014): Social Frontiers between the Roma Minorities and Mainstream Population in Southeast Europe (The Rough Ways of the Roma Integration) In: EUROLIMES. Volume XVII., Oradea University Press, Oradea, pp. 146-168.
32. Süli-Zakar, I. (2015): A magyarországi cigányság népesség földrajzi vizsgálata. – In: Tiszteletkötet Dr. Gál András geográfus 60. születésnapjára, Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft., Nyíregyháza-Szerencs, pp. 531-553.
33. Tátrai, P. (2014): Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után. – Területi Statisztika, 54 (5), pp. 506-523.
34. Virág, T. (2006): A gettósodó térség. Szociológiai Szemle, 1., pp. 60-76.

Надійшла до редколегії 02.03.2016 р.

УДК 339.94(477)

Галина Копачинська, к. геогр. н., доцент
e-mail: kopachinskaja@gmail.com,
Олена Козяр, студентка
e-mail: elvie483@gmail.com

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

Вивчено сучасне геополітичне значення Чорноморського регіону для України та інших держав світу. Розглянуто передумови та чинники співробітництва України у Чорноморському регіоні, зокрема вплив соціального та економічного розвитку, історичного минулого, культурно-релігійних факторів та особливостей, географічного та транзитного положення на стан сучасних міждержавних відносин у межах Чорноморського регіону та ролі цих відносин для України. Проаналізовано перспективні напрями міжнародного співробітництва України у Чорноморському регіоні у процесі реалізації національних інтересів.

Ключові слова: Україна, Чорноморський регіон, міждержавне співробітництво, геополітика, вектори зовнішньої політики, національні інтереси.

Галина Копачинская, Елена Козяр. ПРЕДПОСЫЛКИ И ФАКТОРЫ СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ В ЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ

Изучено современное геополитическое значение Черноморского региона для Украины и других государств мира. Рассмотрены предпосылки и факторы сотрудничества Украины в Черноморском регионе, в частности влияние социального и экономического развития, исторического прошлого, культурно-религиозных факторов и особенностей, географического и транзитного положения на состояние современных межгосударственных отношений в пределах Черноморского региона и роли этих отношений для Украины. Проанализированы перспективные направления международного сотрудничества Украины в Черноморском регионе в процессе реализации национальных интересов.

Ключевые слова: Украина, Черноморский регион, межгосударственное сотрудничество, геополитика, векторы внешней политики, национальные интересы.

Galina Kopachynska, Olena Koziar. PREREQUISITES AND FACTORS OF COOPERATION OF UKRAINE IN THE BLACK SEA REGION

The main factors and prerequisites of Ukraine's cooperation are enlightened; the role of Black sea region for Ukraine and other international actors is reviewed. Therefore, the importance of Black sea coastal area is growing nowadays because of its natural resource potential and transit position. There are lots of factors and prerequisites for Ukraine's cooperation with countries of Black sea region, among them historical, social-economic, political, cultural and religious factors, conflict situation and transit position of Ukraine. Historical factors and prerequisites are in common historic background, which influence on present development and cause common problems.

Economic-social diversity of region causes lots of problems, but also a background for mutual cooperation between countries of Black sea region. Different levels of economic-social development, different international specialization of countries (agriculture, industry, fuel and energy) create basis for economic and trade cooperation. Also states have common social problems. Due to economic-social cooperation, Ukraine is able to resolve existing problems. Politically this region is also diversified. Some states pursue policy directed at Euro-Atlantic integration, moreover, 3 of them are members of EU and NATO (Greece, Bulgaria, Romania). Simultaneously, some countries have opposite political vector (Armenia, Azerbaijan, Georgia). Ukraine has special interests in this field of cooperation in the case of adopting practice of EU integration and democratic standardization.

Conflict situation is a very special common feature of most countries of Black sea region: Nagorno-Karabakh, Transnistria, Abkhazia, South Ossetia conflicts, the Kurdish problem. Ukraine's territory also suffered from external aggression (Donbas, Crimea). All these facts raise up the issue of mutual cooperation between Ukraine and countries of region aimed at settlement of all disputes and solving conflicts. Cultural and religious factors and prerequisites are in great cultural and religious multitude among countries of region and Ukraine. All states are multi-national and multi-religion. There is a clash of civilization in the region, between western and orthodox, Turkey is separate civilization. According to such cultural and religious variety, there is a field for cooperation between Ukraine and other states of region targeted to monitoring and prediction of possible crisis.

The Black sea region is situated on crossroads of transport routes and Ukraine has a special role in the region. However, despite some shortcomings in transit service of Ukraine, its importance is in a central position within the transport and energy sector and the interest of international actors in cooperation with it in this regard. That is why Ukraine's cooperation with countries of the region in the transport and energy sectors is important and necessary nowadays.

Key words: Ukraine, Black sea region, intergovernmental cooperation, geopolitics, vectors of foreign policy, national interests.

Постановка наукової проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Особливості географічного положення України, а саме вихід держави до моря зумовлюють необхідність співробітництва України у Причорномор'ї та робить її учасником Чорноморського

регіону. Оскільки Чорноморський регіон займає транзитне положення і є багатим на енергетичні ресурси, розвиток Чорноморського вектору зовнішньої політики є перспективним на сучасному етапі. Співробітництво України в його межах набуває все більшої актуальності сьогодні задля реалізації національних інтересів у повнішій мірі і максимального використання свого геополітичного положення та ви-

магає поглиблення зв'язків між країнами регіону задля вирішення спільних проблем, в тому числі і для України.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення проблем. Геополітичне значення приналежності України до Азово-Чорноморського регіону, а також її геополітичні орієнтації аналізували багато вчених, серед них М. Грушевський [3], Ю. Липа [7], С. Рудницький [13].

На сучасному етапі цю тему вивчали такі вітчизняні та іноземні науковці, як З. Бжезинський [1], А.Г. Гольцов [2], С. Хантінгтон [17], О.М. Паламарчук [12], М. Дністрянський [4]. У своїх працях вони наголошували на важливості розробки та прийняття чіткої геополітичної стратегії України, а також необхідності повної реалізації державою власних геополітичних векторів, одним з яких є чорноморський.

Такі вчені, як І. Максименко [8], Л. Чекаленко [18], вивчали передумови та чинники, характерні риси співробітництва України в Чорноморському регіоні та ОЧЕС, звертаючи особливу увагу на стратегічну важливість цього регіону для держави. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій на тему особливостей співробітництва України з державами Чорноморського регіону, вона є недостатньо вивченою у сучасній науковій літературі, що потребує узагальнення наявних наукових праць і її комплексного дослідження.

Мета статті – проаналізувати передумови та чинники співробітництва України в Чорноморському регіоні. Для досягнення поставленої мети виконувались такі **завдання**: вивчити сучасне геополітичне значення Чорноморського регіону для України та інших держав світу; розглянути вплив географічного положення, соціально-економічного розвитку та історичного минулого, культурно-релігійних особливостей на стан сучасних відносин між державами-учасницями Чорноморського регіону; проаналізувати перспективні напрями співробітництва України у Чорноморському регіоні в процесі реалізації її національних інтересів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасному світі в умовах економічної, політичної, культурної інтеграції та глобалізації реалізація державою власних національних інтересів можлива лише завдяки вибору стратегічно обґрунтованих геополітичних векторів. Зовнішня політика України повсякчас здійснювалась у декількох напрямках, переважно у європейському та євразійському. Проте, такий важливий геополітичний вектор, як чорноморський, залишався поза увагою керівних структур, не зважаючи на його важливість та актуальність.

На сучасному етапі Чорноморський регіон – це особливий географічний простір, об'єднаним ядром якого є Чорне море. Проте він не обмежується цією географічною детермінантою. Це поняття ширше за територіальний ареал, і згідно із «Стратегією Чорноморського регіону» ЄС він охоплює 10 країн: Молдова, Румунія, Болгарія, Україна, Грузія, Туреччина, Азербайджан, Вірменія, Росія, Греція; у цьому документі зазначено, що «хоча Вірменія, Азербайджан,

Молдова та Греція не є прибережними країнами, історія, наближеність та тісні зв'язки роблять їх природними гравцями в цьому регіоні» [14]. Площа регіону становить 19 149 тис. км² (12,8% світової площі), тут проживає 322 948 млн. осіб (4,7% світового населення) і виробляється 2 568 млрд. дол. США ВВП (5,88% загальносвітового ВВП). Геополітично-важливими характеристиками регіону є наявність великої кількості паливно-енергетичних ресурсів та транзитне положення між головним постачальником вуглеводнів та головним споживачем (Росія, ЄС). Значення Чорноморського регіону на сьогоднішній день все більше зростає, що пояснюється його геополітичним положенням між фактично двома протилежними цивілізаційними, політичними системами – західною євроатлантичною та східною євразійською. Зважаючи на ці чинники, зростає увага до регіону таких великих міжнародних акторів, як НАТО, ЄС та Росія.

Важливою ознакою Чорноморського регіону є те, що три країни-учасниці регіону є членами ЄС, чотири – НАТО, тому прихильність держав цього регіону до одного з таборів може змінити усю розстановку сил у мікро-, макрорегіоні та у цілій Євразії. Особливе значення у цьому контексті відводиться Україні, яку З. Бжезинський вважав периферією, «буферною зоною», котра є ключем до володіння Євразією [1]. Проте, сьогодні немає єдиної думки серед вчених про регіональну приналежність України. Наприклад, С. Толстов вважає Україну регіонально виключно європейською державою [15]. О. Дергачов вважає Україну державою бірегіональною, що означає її периферійне положення по відношенню до двох регіонів Європи та Євразії, а підтримання конструктивних міжнародних відносин з Сходом та Заходом надає їй можливість перетворення на своєрідний геополітичний центр, міжнародний вузол комунікаційних зв'язків і реалізацію власних національних інтересів на євразійському просторі, у Східній та Південно-Східній Європі та Балто-Чорноморському регіонах [5].

Геополітичну, цивілізаційну приналежність України до Чорноморського регіону вивчали такі відомі вчені як М. Грушевський, Ю. Липа, котрі обстоювали необхідність вибору саме цього вектору задля гармонійного суспільного, економічного та політичного розвитку. Юрій Липа у своїй праці «Призначення України» створив свою власну геополітичну стратегію України, в якій обстоював саме чорноморський вектор. Дилема «схід – захід», на думку вченого, – це найбільш ворожа Україні доктрина. «Нема певнішої для знищення України. Прикладімо «схід – захід» до релігійного життя – і будемо мати релігійну війну; прикладімо «схід-захід» до політичних орієнтацій – і будемо мати вдячне поле для попису чужих агентів» [7, с. 235]. З іншого боку, вісь Північ – Південь автор вважає «відвічною», єдино правильною орієнтацією України. Цьому, на його думку, є ряд причин, зокрема історична спадщина Київської Русі часів Святослава. «Геополітично беручи, – пише дослідник, – для української державності потрібні є принаймні Чорне море і верхів'я Дніпра» [7, с. 238].

Після здобуття незалежності України серед представників політичної еліти переважали прихильники «багатовекторності» у зовнішніх відносинах. Фактично не існувало єдиного курсу у регіональному та світовому геопросторі, не було сформовано дієвої геостратегії [2].

Геополітичні орієнтири України були закріплені, коли у 1994 р. було підписано Угоду «Про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС», та у 1997 р., коли Україна приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру», у 2014 р., коли було укладено Угоду «Про Асоціацію України з ЄС», – що свідчить про поступальний шлях до вибору вектору євроатлантичної інтеграції. Сьогодні тривають дискусії про доцільність обрання офіційним курсом на євроінтеграцію замість євразійського, залишаючи без уваги ще один важливий геополітичний вектор, а саме чорноморський.

Варто зауважити, що Чорноморський регіон на сучасному етапі набуває все більшої ваги у світовому геополітичному просторі. До нього зростає увага таких інтеграційних об'єднань, як ЄС, про що свідчить затвердження програми зі співробітництва та розвитку «Чорноморська синергія» (2011 р.), НАТО, а також глобальних лідерів – Росії та США [14].

Геополітичне значення Чорноморського регіону пояснюється декількома чинниками. У першу чергу, його транзитне положення: тут проходять важливі транспортні магістралі, що з'єднують країни Заходу з багатими вугледнями державами Центральної Азії і Закавказзя [20]. Надзвичайну геостратегічну важ-

ливість регіону визначає також такий чинник, як величезні поклади нафти і газу на материковій частині і на шельфі Чорного моря [8]. Цей регіон є важливим ще й завдяки своєму буферному положенню між НАТО та Росією, і кожна зі сторін намагається посилити тут саме свій вплив різними методами (залученням країн до інтеграційних проєктів, фінансова допомога і т.д.) [6].

Загалом передумови та чинники активного співробітництва України в Чорноморському регіоні полягають у наступному.

1). Спільне історичне минуле України з країнами регіону. Перебування в тій чи іншій мірі під владою Монгольського каганату, Російського царства (згодом – Російської імперії), Османської імперії сприяло утворенню між цими державами тісних історичних, економічних та політичних зв'язків. А історична спільність є однією із найважливіших передумов для здійснення ефективних міждержавних відносин. Саме тому спільне історичне минуле зумовлює налагодження військово-політичних, культурних, туристичних зв'язків між цими країнами.

2). Соціально-економічні чинники. Країни регіону мають різні рівні економічного та соціального розвитку (таблиця 1), що, з одного боку, створює перепони для співробітництва. Проте, у багатьох країн наявні спільні проблеми, що зумовлює необхідність їх співробітництва, це стосується також України у процесі вирішення внутрішніх проблем економічного розвитку.

Таблиця 1

Показники соціально-економічного розвитку держав-учасниць Чорноморського регіону*

Країна	ВВП (ПКС), млрд. дол. США	ВВП (ПКС) на душу населення, дол. США	ІЛР (місце)	Площа (км ²)	Кількість населення
Азербайджан	165,3	17618	76	86,600	9780780
Болгарія	128,6	17860	58	110,910	7 186983
Вірменія	24,3	7374	87	29,800	3 056382
Греція	284,3	25859	29	131,940	10 775643
Грузія	34,2	7653	79	69,700	4 931226
Молдова	17,7	4979	114	33,843	3 546847
Росія	3564,5	24805	57	17098246	142 423773
Румунія	392,8	19712	54	237,500	21 666360
Туреччина	1508,1	19610	69	780,580	79 414269
Україна	370,8	8668	83	603,549	44 429471

*Складено за: [6]

Таблиця 1 свідчить про те, що у регіоні присутні абсолютно різні держави за показниками соціально-економічного розвитку, але це не заважає їм мати спільні інтереси для налагодження співробітництва. Негативною рисою економічного співробітництва держав Чорноморського регіону є незначна частка регіону у їхньому зовнішньоторговельному обороті, проте останнім часом спостерігається тенденція до посилення зовнішньоекономічних відносин між країнами регіону [16]. Україна у регіоні Чорного моря має особливі інтереси. Ресурсна забезпеченість держави у поєднанні з розвитком агропромислового

комплексу та металургії створюють передумови для експортування сировини та товарів сільськогосподарського і промислового виробництва. Для прикладу, лідер регіону Греція у 2011 р. наростила імпорту української продукції на 82%. Греція залишається одним з найважливіших зовнішньоекономічних партнерів України в регіоні Південних Балкан та Східного Середземномор'я [16].

У загальному обсязі експорту України до регіону чільне місце посідає промислова продукція. Разом з Україною подібну структуру експорту мають Туреччина, Греція, Румунія. На виробництві сільськогос-

подарської продукції спеціалізуються Молдова, Вірменія, Грузія. Наступна група держав має особливо важливе, стратегічне значення для України, до неї входять Росія та Азербайджан, у структурі експорту яких більше 50% займає паливно-енергетична продукція. Україна зацікавлена в імпортуванні цієї сировини, адже не забезпечує себе сьогодні нафтою і газом.

Більшість країн регіону мають подібні з Україною, завдяки соціалістичному минулому, особливості розвитку виробничих комплексів (морські перевезення, рекреаційно-туристичний та агропромисловий комплекси) а також, ряд схожих системних проблем (корупція, бідність, поляризація суспільства) [6]. Саме ці чинники зумовлюють доцільність співробітництва країн Чорноморського регіону та України для вирішення стратегічних завдань їх соціально-економічного розвитку.

3). Політичні чинники. Країни є неоднорідними не лише у соціально-економічному плані, але і у політичному. Так, окремі країни уже цілком визначились із європейським (євроатлантичним) вектором розвитку та співробітництва: Болгарія, Румунія, які є одночасно членами ЄС та НАТО, Україна лише нещодавно обрала європейський вектор. Інші країни регіону дотримуються проросійської лінії зовнішньої політики, серед них Вірменія, Грузія, Азербайджан. Особливим політичним гравцем, регіональним лідером є Туреччина. Ставши у 1952 р. членом НАТО, а у 1987 р. проголосивши бажання стати частиною європейської спільноти, Туреччина автоматично відійшла до табору прихильників євроатлантичної інтеграції. Проте сьогодні склалася неоднозначна ситуація. Колишній президент Франції Ніколя Саркозі (2007 – 2012 рр.) зазначав, що «Європа має певні межі, і далеко не всі країни можуть стати її повноправними членами, це стосується і Туреччини, якій немає місця в Євросоюзі; безмежне розширення ЄС може призвести до руйнування європейського політичного союзу» [10]. Таке розширення ЄС, за словами багатьох вчених, могло б призвести до розпаду співтовариства. Адже, Туреччина – це важливий геополітичний гравець із визначним історичним минулим, величезними покладами корисних копалин, 87-мільйонним населенням та 400-тисячною армією, котра займає друге місце у НАТО після США.

Враховуючи європейський вектор зовнішньої політики, Україна має особливі політичні мотиви співробітництва у регіоні Чорного моря. Вони полягають у налагодженні стосунків із наявними членами ЄС (Болгарія, Румунія, Греція) і кандидатом на вступ Туреччиною та переймання їхнього інтеграційного досвіду.

4). Конфліктогенність регіону. Більшість країн регіону мають конфліктогенні зони, що призвели до створення кризових ситуацій. На території регіону існує декілька конфліктів в активній або замороженій фазах розвитку. Серед таких територій: Нагірний Карабах, Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія. Туреччина не є винятком у регіоні. Тут також спостерігається конфліктна ситуація у активній фазі – «курдська проблема», заморожений Кіпрський конфлікт з Грецією, вирішення котрих є умовою її вступу

до ЄС.

Конфліктогенною стала також територія України. Окупація Криму, військова присутність РФ на Донбасі створюють напружену політичну ситуацію в державі. Таким чином, наявність поблизу такого значного гравця міжнародних відносин як РФ та її політика стосовно держав Чорноморського регіону об'єктивно впливає на їхній соціально-економічний і політичний розвиток [1]. А також спричиняє необхідність для об'єднання у вирішенні конфліктних ситуацій в межах кордонів цих держав.

5) Культурно-релігійна неоднорідність. У релігійно-культурному плані Чорноморський регіон характеризується конфесійним різноманіттям. Тут присутні представники християнства (католики, православні), ісламу (шиїти, суніти), і, так чи інакше, у багатьох країнах поєднуються різні релігії та релігійні спрямування. Згідно з трактатом С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій», регіон поділений між православною і західною цивілізаціями, окремим осередком культури виділено Туреччину [17]. Це також зумовлює необхідність співробітництва держав регіону в культурній сфері задля моніторингу і передбачення можливих кризових ситуацій.

5). Одним із найбільш вагомих чинників співробітництва України з країнами регіону є транзитне положення держави. У межах регіону проходять важливі транспортні магістралі, що з'єднують країни Заходу з багатими вуглеводнями Центральної Азії і Закавказзя. Важливого значення в регіоні набувають Україна та Туреччина, а також Азербайджан із своїм ресурсним потенціалом, адже саме у цих країн є реальні шанси позбавити Росію монопольного впливу на забезпечення газом Західну та Центрально-Східну Європу. Зокрема, можна виділити такі проекти як Nabucco, Інтерконектор Туреччина – Греція – Італія (ITGI), «Білий потік», Транскаспійський газопровід, а також іранський та іракський конектори для поставок газу до Європи [20].

На сучасному етапі для України привабливою виглядала євразійська транспортно-логістична інтеграція, а саме участь у таких проектах, як Пан'європейські транспортні коридори (Pan-European Transport Corridors, PEC), Трансконтинентальні транспортні коридори (Trans-Continental Transport Corridors, TCTC), відновлення автотранспортних магістралей Великого шовкового шляху (New Eurasian Land Transport Initiative, NELTI), «Чорноморське кільце», інші Пан'європейські транспортні зони (Pan-European Transport Area, PETRA), Міжнародні логістичні термінали (International Logistic Terminals, ILT). Однак, досі їй не вдалося зосередити ресурси та скоординувати зусилля на вирішенні таких завдань, як ефективний розвиток сфери транзитних транспортних послуг, портового господарства, торговельного (в т.ч. танкерного) флоту тощо. У незадовільному стані перебуває мережа автодоріг (у т.ч. причорноморських областей країни, автомагістралей, що зв'язують морські порти Чорного й Азовського морів), не завершено формування опорної мережі доріг європейського рівня, що зв'язують північ, південь, схід і захід країни як між собою, так і з регіонами інших країн. Внаслідок цього Україна не

лише втрачає тактичну вигоду, але й ризикує участю в більшості перспективних проектів транспортних шляхів [5].

Проте, не зважаючи на деякі недоліки у сфері транзитних послуг, Україна в межах регіону грає особливу роль. Вона полягає у центральному положенні у межах транспортного та енергетичного комплексу і зацікавленості міжнародних гравців у співробітництві з нею у зв'язку з цим. Саме тому співробітництво України з державами регіону у транспортній та енергетичній сферах є важливим та необхідним на сучасному етапі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Чорноморський регіон набуває все більшого геополітичного значення, адже до нього зростає увага таких учасників міжнародних відносин, як НАТО, ЄС та США, а також держав, що відносяться до нього. Це зумовлено його транзитним положенням та природно-ресурсним потенціалом. Співробітництво

України в Чорноморському регіоні – це об'єктивний процес, який зумовлений історичними, соціально-економічними, політичними, культурно-релігійними чинниками та передумовами. Саме тому Чорноморський вектор зовнішньої політики України є перспективним на сучасному етапі. Разом із тим геополітична орієнтація України на Чорноморський регіон покликана на вирішення існуючих проблем в межах її кордонів. Державі доцільно розвивати й поширювати міждержавне двостороннє та багатостороннє співробітництво з країнами регіону.

У подальших дослідженнях доцільним є вивчення особливостей реалізації геополітичних інтересів України в межах Чорноморського регіону, а також аналіз особливостей налагодження Україною двостороннього та багатостороннього співробітництва з державами регіону у політичній, економічній, соціокультурній та інших стратегічно важливих сферах.

Список використаних джерел:

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска: господство Америки и его геостратегические императивы [The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives]. – New York : Basic books, October 1997 / Пер. с англ. О.Ю. Уральской. – М.: Международные отношения, 1998. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/AMERICA/bzhezinskij.txt>.
2. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник / А.Г. Гольцов. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К.: Знання України, 1991. – 240 с.
4. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: [навчальний посібник] / М.С. Дністрянський. – Тернопіль: навчальні книги – Богдан, 2010. – 344 с.
5. Копачинська Г.В. Політико-географічні особливості формування і функціонування морських кордонів України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук географічних наук: 11.00.02 / Г.В. Копачинська. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – 214 с.
6. Крим, Україна, Чорноморський регіон: безпека і розвиток // Національна безпека і оборона. – Центр Разумкова, 2011. – № 4–5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD122_ukr_1.pdf.
7. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Торонто: Говерля, 1953. – 307 с.
8. Максименко І. Стратегія участі України в ОЧЕС / І. Максименко [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Odesfilya/st_max.htm
9. Мальський М.З. Теорія міжнародних відносин: Підручн. / М.З. Мальський, М.М. Мацях. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 461 с.
10. Международные отношения: теории, конфликты, организации / [Под ред. проф. П.А. Цыганкова]. – М., 2004. – 336 с.
11. Міжнародні організації: Навч. посібн. / [За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського]. – К., 2003. – 288 с.
12. Паламарчук О.М. Наукові категорії геополітики і досвід аналізу геополітичного положення країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n18texts/palamarczuk.htm>.
13. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький. – Л.: Світ, 1994. – 413 с.
14. Синергія Чорноморського регіону – нова пропозиція співробітництва [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_uk.pdf
15. Толстов С. Україна в євроатлантичних відносинах: досвід пристосування / С. Толстов // Політична думка. – 1999. – № 3. – С. 73-86.
16. Троян І.А. Пріоритети торговельного співробітництва країн-членів ОЧЕС / І.А. Троян // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т.1. Економічні науки. – С. 244-248.
17. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33-48.
18. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник / Л.Д. Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – 712 с.
19. Чорноморський регіон – зона особливих інтересів Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wartime.org.ua/5189-chornomorskiy-regon-zona-osoblivih-nteresv-rosyi.html>
20. Kopachinska G. Geoeconomical pre-conditions and factors of marine potential of Ukraine formation before the conflict of 2013-2014 / G.V. Kopachinska // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9-10 жовтня 2014 р.). – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – С. 56-62.

References:

1. Bzhezinskiy, Z. (1997). Velikaya shakhmatnaya doska: gospodstvo Ameriki y ego geostrategicheskie imperativy [The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives]. New York: Basic books. Per. s angl. O.Yu. Uralskoy. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. Avialable at: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/AMERICA/bzhezinskij.txt>.
2. Holtsov, A.H. (2012). Geopolityka ta politychna geografiya. Pidruchnyk. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 416.
3. Hrushevskyy, M. (1991). Khto taki ukraintsi i choho vony khochut. K.: Znannya Ukrainy, 240.
4. Dnistriansky, M.S. (2010). Politychna geografiya ta geopolityka Ukrainy: [navchalnyy posibnyk]. Ternopil: navchalni knyhy – Bohdan, 344.
5. Kopachynska, H.V. (2014). Polityko-geografichni osoblyvosti formuvannya i funktsionuvannya morskykh korodoniv Urainy: dys... na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata geografichnykh nauk: 11.00.02. Lviv: Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka, 214.
6. Krym, Ukraina, Chornomorsky region: bezpeka i rozvytok (2011). *Natsionalna bezpeka i oborona*. Tsentrazumkova, 4-5. Avialable at: Rezhym dostupu: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD122_ukr_1.pdf.
7. Lypa, Yu. (1953). Pryznachennya Ukrainy. Toronto: Hoverlya, 307.
8. Maksymenko, I. Strategiya uchasti Ukrainy v OChES. Avialable at: http://old.niss.gov.ua/book/Odesfilya/st_max.htm.
9. Malsky, M.Z., Matsyakh, M.M. (2007). Teoriya mizhnarodnykh vidnosyn: Pidruchn. K.: Znannya, 461.
10. Tsygankov, P.A. (2004). Mezhdunarodnye otnosheniya: teorii, konflikty, organizatsii. M., 336.
11. Kozak, Yu.H., Kovalevskyy, V.V. (2003). Mizhnarodni organizatsii: Navch. posibn. K., 288.
12. Palamarchuk, O.M. Naukovi kategorii geopolityky i dosvid analizu geopolitychnoho polozhennya krainy Avialable at: <http://www.ji.lviv.ua/n18texts/palamarczuk.htm>.
13. Rudnytsky, S. (1994). Chomu my khochemo samostiynoi Ukrainy. L.: Svit, 413.
14. Synergiya Chornomorskoho regionu – nova propozyziya spivrobitnytstva. Avialable at: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_uk.pdf.
15. Tolstov, S. (1999). Ukraina v evroatlantychnykh vidnosynakh: dosvid prystosuvannya. *Politychna dumka*, 3, 73-86.
16. Troyan, I.A. (2011). Priorytety torhovelnoho spivrobitnytstva krain – chleniv OChES. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 6. T.1. *Ekonomichni nauky*, 244-248.
17. Khantington, S. (1994). Stolknovenie tsivilizatsiy. Polis, 1, 33-48.
18. Chekalenko, L.D. (2006). Zovnishnya polityka Ukrainy: Pidruchnyk. K.: Lybid, 712.
19. Chornomorsky region – zona osoblyvykh interesiv Rosii. Avialable at: <http://wartime.org.ua/5189-chornomorskiy-region-zona-osoblivih-nteresv-roseyi.html>
20. Kopachynska, G. (2014). Geoeconomical pre-conditions and factors of marine potential of Ukraine formation before the conflict of 2013-2014. *Aktualni problemy krainoznavchoi nauky: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konferentsii* (m. Lutsk, 9-10 zhovtnya 2014 r.). Lutsk: Vezha-Druk, 56-62.

Надійшла до редколегії 10.01.2016 р.

УДК 911.3(477.52)

*Олеся Корнус¹, к. геогр. н., доцент**e-mail: olesya01041979@yandex.ua**Анатолій Корнус¹, к. геогр. н., доцент**e-mail: a_kornus@ukr.net**Володимир Шищук², д. мед. н., професор**Володимир Поцелуєв³, д. мед. н.*¹*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка*²*Сумський державний університет*³*Сумська центральна районна клінічна лікарня*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено територіальну структуру мережі медичних закладів у Сумській області. Проаналізовано забезпеченість населення медичними кадрами та лікарняними ліжками. Встановлено територіальні відмінності у забезпеченості населення лікувально-профілактичними установами, лікарями, середнім медичним персоналом. На основі кластерного аналізу виділено групи адміністративних районів за рівнем розвитку системи охорони здоров'я Сумської області. Створено картографічну модель системи охорони здоров'я регіону. Охарактеризовано пріоритетні напрями її розвитку.

Ключові слова: Сумська область, система охорони здоров'я, мережа лікувально-профілактичних закладів, медичні кадри.

Олеся Корнус, Анатолий Корнус, Владимир Шищук, Владимир Поцелуев. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье исследована территориальная структура сети медицинских учреждений в Сумской области. Проанализированы обеспеченность населения медицинскими кадрами и больничными койками. Установлены территориальные различия в обеспеченности населения лечебно-профилактическими учреждениями, врачами, средним медицинским персоналом. На основе кластерного анализа выделены группы административных районов Сумской области по уровню развития системы здравоохранения. Построена картографическая модель системы охраны здоровья региона. Охарактеризованы приоритетные пути ее развития.

Ключевые слова: Сумская область, система здравоохранения, сеть лечебно-профилактических учреждений, медицинские кадры.

Olesya Kornus, Anatoliy Kornus, Volodymyr Shyschuk, Volodymyr Potseluev. THE TERRITORIAL PECULIARITIES OF HEALTH SYSTEM DEVELOPMENT OF THE SUMY REGION

Sumy region has a well-developed and extended regional health system, which includes medical institutions of various capacity and functionality. Although the network of medical institutions in the region as a whole corresponds to the administrative-territorial division and settlement structure, institutions of health care is unevenly placed on the territory and for meet the needs of the population is not enough for health services. The network of medical institutions, medical personnel and the number of beds in the area are gradually reduced. By using cluster analysis were investigated the territorial disparities in health care.

As a result 3 groups of administrative districts were singled out by the level of health system development. The first group is high-leveled and consists of Sumy. The second group annexes districts of average level (Romny, Sumy, Hlukhiv, Konotop, Putivl and Bilopillia districts). The third group includes districts of low level (Yampil, Seredyna-Buda, Okhtyrka, Lebedyn, Shostka, Krasnopillya, Nedryhayliv, Trostianets, Lypova Dolyna, Buryn, Krolevets and Velyka Pysarivka districts).

Among priority ways of healthcare system development should be highlighted creation of relevant territorial organization of medical institutions that will provide transport accessibility to health services. Also, it is necessary to normalize the supply of medical institutions and personnel, especially family physicians who provide health care in the prehospital phase. In rural settlements of the region, where there are no hospitals, is necessary to organize a visiting medical care and compulsory routine inspection of population.

Key words: Sumy region, the health care system, a network of medical institutions, medical personnel.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження системи охорони здоров'я постала в останні роки, коли у країні відбулися значні негативні процеси в економіці, соціальній сфері, демографії тощо. Стрімке зменшення чисельності населення й погіршення його здоров'я та інші пов'язані з цим суспільні явища привернули увагу науковців до вивчення даної тематики. Особливості розвитку та оптимальність раціональної територіальної організації системи охорони здоров'я прямо або опосередковано впливають на відтворення населення, відновлення потенціалу молодого покоління, розвиток продуктивних сил та загалом забезпечують нормальні умови

життєдіяльності суспільства сьогодні і є основою подальшого стабільного соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та прикладним проблемам розвитку системи охорони здоров'я присвячено багато наукових публікацій. Медико-географічні дослідження проводили В.А. Барановський, Г.А. Баркова, С.А. Куролап, І.В. Мартусенко, К.В. Мезенцев, Л.М. Немець, Є.Л. Райх, В.А. Снитко, А.А. Келлер, А.В. Чаклін, Л.Т. Шевчук, В.О. Шевченко, О.О. Шошин та ін. Соціально-економічні та регіональні аспекти сфери охорони здоров'я вивчали В.В. Журавель, Д.В. Карамішев, В.І. Куценко, А.В. Підасів, Г.І. Трілленберг та ін. Проблеми організації охорони здоров'я досліджували О.Ф. Возіанов,

Ю.В. Вороненко, Б.С. Зіменковський, Т.С. Грузева, В.М. Лехан, В.Ф. Москаленко, А.В. Підаєв, С.А. Подолинський, В.М. Пономаренко, Я.Ф. Радиш, В.В. Рудень, В.А. Сміянов та ін.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану системи охорони здоров'я Сумської області та з'ясування відмінностей рівня її розвитку в просторовому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Сумська область має доволі розвинену та розгалужену регіональну систему охорони здоров'я, елементами якої є медичні заклади різної потужності та функціонального призначення. Станом на 1.01.2015 р. у регіоні налічувалося 8 обласних лікарень, 8 обласних диспансерів, 6 міських лікарень, 18 центральних районних

лікарень (ЦРЛ), 1 районна лікарня, 4 селищних лікарень, 8 сільських дільничних лікарень (СДЛ), 19 центрів первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД), у т.ч. 4 – у складі ЦРЛ, 155 сільських, міських та селищних лікарських амбулаторій, 214 фельдшерських (ФП) та фельдшерсько-акушерських (ФАП) пунктів, 2 станції (міста Суми та Шостка) і 17 відділень швидкої (екстреної) медичної допомоги. Хоча мережа лікарняних закладів у регіоні у цілому відповідає сучасному адміністративно-територіальному поділу та поселенській структурі, заклади охорони здоров'я нерівномірно розміщені по території та недостатньо задовольняють потреби населення в медичних послугах (рис. 1).

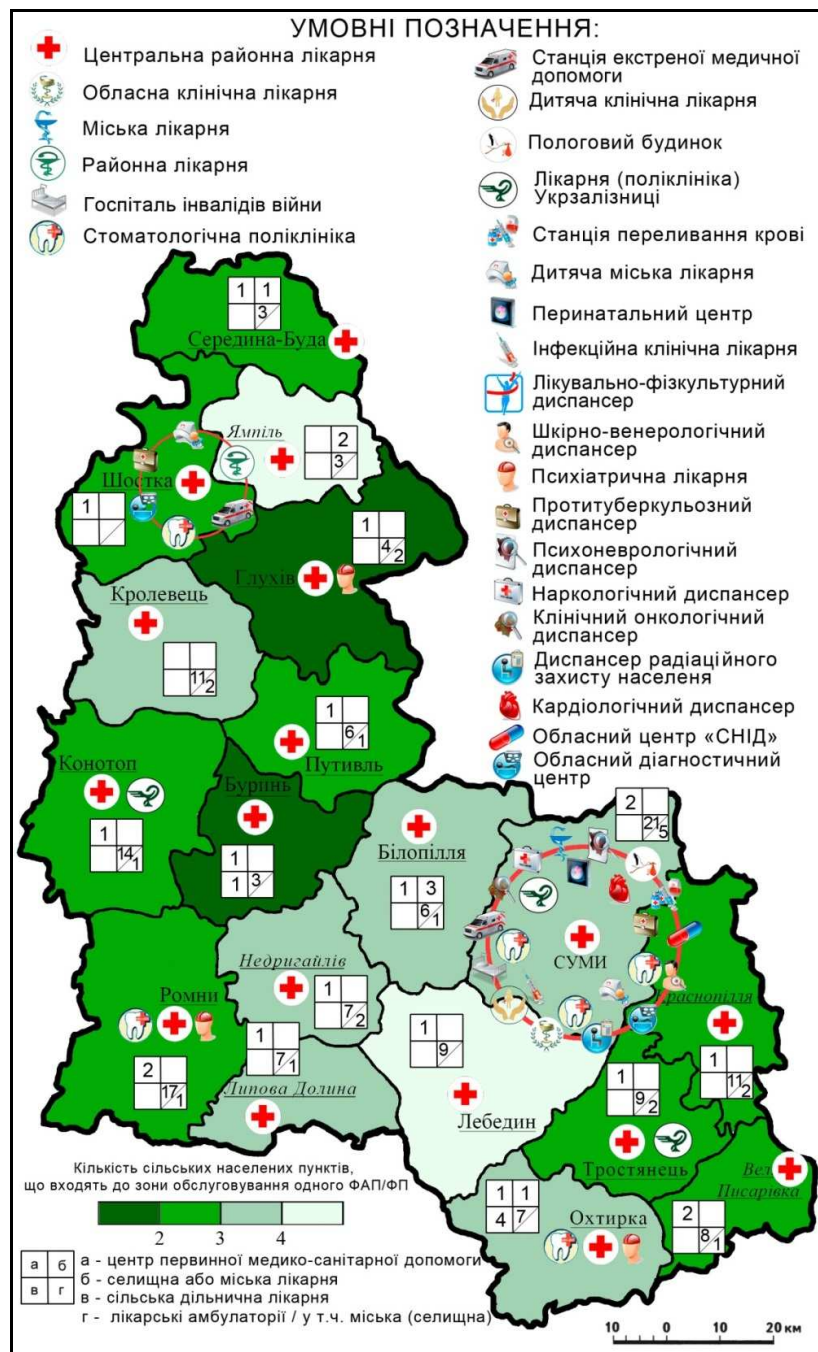

Рис. 1. Територіальна структура системи охорони здоров'я у Сумській області

Мережа лікувально-профілактичних закладів (ЛПЗ) у Сумській області поступово скорочується. Протягом 2005-2013 рр. відбулося зменшення їх чисельності з 841 закладу у 2005 р. до 759 – у 2013 р., що відповідає зменшенню 9,75% (рис. 2).

Найбільша кількість медичних закладів розташована у Роменському (74 заклади), Сумському (54), Конотопському (53) та Глухівському (50) районах. Найменша кількість ЛПЗ працює в Ямпільському (20), Середино-Будському (28) та Великописарівському (29 закладів) районах.

Найчисельнішою медичною одиницею є ФАП/ФП, які на території області розподілені нерівномірно. У ході дослідження було встановлено розосередженість ФАП/ФП та кількість сільських населених пунктів (снп), що припадає на 1 заклад цього типу. У середньому по області у зону обслуговування одного ФАП/ФП відноситься населення 1,91 снп. Найменше навантаження на медичні заклади спостерігається у Великописарівському (1,16 снп на 1

ФАП/ФП) та Шосткинському (1,34) районах, найбільше навантаження на ці медичні заклади відмічається у Недригайлівському (2,55), Білопільському (2,65), Ямпільському (2,90) та Лебединському (3,07 снп на 1 медичний заклад). Протягом 2005-2013 рр. кількість ФАП/ФП в області скоротилася на 7,17% переважно через закриття закладів чи реорганізацію їх у АЗПСМ.

Чисельність лікарських амбулаторій та АЗПСМ, які надають первинну догоспітальну допомогу, протягом досліджуваного періоду зросла на 22,3%. Станом на 1.01.2014 р. в регіоні налічувалося 155 амбулаторій, у т.ч. 21 – міська (селищна). Найбільшу кількість лікарських амбулаторій мають Сумський (25), Роменський (18), Конотопський (15), Кролевецький (13) та Краснопільський (13) райони, у той час як у Буринському, Ямпільському та Середино-Будському районах є лише по 3 лікарські амбулаторії.

Рис. 2. Динаміка кількості медичних закладів у Сумській області протягом 2005 – 2013 рр.

Пріоритетним напрямом реформування системи охорони здоров'я в Україні є розвиток первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини. Основою системи медичної допомоги є первинна медико-санітарна допомога, в якій провідну роль відіграє сімейна медицина, на засадах якої працюють більшість лікарських амбулаторій. У зв'язку з реформуванням медичної системи, відбувалася реорганізація багатьох СЛА в АЗПСМ. Процес реорганізації лікарських амбулаторій в АЗПСМ триває.

Протягом досліджуваного періоду відбулося також скорочення мережі СДЛ та кількості ліжок в них. Так якщо у 2005 р. в області налічувалося 18 СДЛ на 215 ліжок, то у 2013 р. їх кількість знизилася до 8 закладів на 120 ліжок. Також відбулося скорочення чисельності міських та селищних лікарень. За 8 років кількість цих медичних закладів зменшилася з 11 (на 215 ліжок) у 2005 р. до 4 (на 50 ліжок) у 2013 р.

Починаючи з 2000 р. в області йде реорганізація первинної ланки медичної допомоги. Створено довгостроковий поетапний план відкриття закладів сімейної медицини. Результатом його виконання стала реорганізація 137 закладів, що працюють на засадах

загальної практики – сімейної медицини, на базі яких функціонує 297 сімейних дільниць.

Станом на 1.01.2014 р. в області першу медичну допомогу надають 114 заклади первинної медико-санітарної допомоги, які працюють на засадах сімейної медицини в т.ч. 15 самостійних сімейних амбулаторій, 15 відділень сімейної медицини, 15 самостійних закладів ПМСД з дільницями ЗПСМ та 18 таких закладів у складі лікарень та ЦПМСД [1].

Для забезпечення надання медичної допомоги хворим і потерпілим на догоспітальному етапі в Сумській області діє Сумський обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, який у своєму підпорядкуванні має, як уже зазначалося, 2 станції (міста Суми та Шостка), 17 підстанцій (відділень у районних центрах області), які включають 40 пунктів постійного та 2 тимчасового базування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги (у м. Суми), що є структурними підрозділами цих станцій та відділень. Крім того, спеціалізована психіатрична бригада, що є складовою обласного психоневрологічного диспансеру, забезпечує надання виїзної психіатричної допомоги населенню м. Суми.

Ще один показник, який показує рівень розвит-

ку системи охорони здоров'я, – забезпеченість населення медичними кадрами та лікарняними ліжками. Станом на 1.01.2014 р. забезпеченість лікарями в області становила 34,4 фахівця на 10 тис. населення. У м. Суми забезпеченість лікарями була найвищою і дорівнювала 66,4 лікаря на 10 тис. населення, а в районних медичних закладах на 10 тис. осіб припадало 21,4 лікаря, що нижче, ніж у середньому по Україні (41,5) та у країнах Європейського Союзу (33 лікаря на 10 тис. осіб) [2]. У сільській місцевості регіону кількість лікарів становила 7,76 фахівців на 10 тис. осіб. Кількість середнього медичного персоналу в середньому по області становить 99,7 працівників на 10 тис. населення.

У регіоні станом на 01.01.2014 р. працювало 245 сімейних лікарів, які обслуговують 45% населення області, у т.ч. 57% сільського населення. Середня по області забезпеченість сімейними лікарями складає 2,1 спеціаліста на 10 тис. населення (Україна – 1,8). Адміністративні райони неоднаково забезпечені сімейними лікарями. Найгірша ситуація склалася Середино-Будському районі, де взагалі відсутні сімейні лікарі та у Путивльському й Глухівському районах, де на 10 тис. населення припадає по 0,3 та 0,5 сімейних лікарів. Найбільше сімейних лікарів працює в лікарняних закладах Лебединського (4 лікаря на 10 тис. осіб), Сумського (3,6), Охтирського (2,9) та Недригайлівського (2,7 лікаря на 10 тис. осіб) районів.

Загальнообласний показник забезпеченості населення сімейними медичними сестрами у Сумській області становить 4,9 на 10 тис. осіб і також суттєво відрізняється від району до району. Функції сімейних медичних сестер значно ширші, ніж у медсестер зі стаціонару, вони не тільки надають медичну допомогу, а й проводять профілактичні та реабілітаційні заходи прикріпленому населенню. Найбільш сприят-

лива ситуація склалася у Сумському (12,2 медсестри на 10 тис. осіб), Недригайлівському (11,3) та Лебединському (10,2) районах. Показники значно нижче середньообласного мають Ямпільський (0,8), Путивльський (0,7) та Середино-Будський (0,6 медсестри на 10 тис. осіб) райони.

Забезпеченість населення регіону стаціонарними ліжками порівняно з 2005 р. зменшилася з 93,2 до 89,9 ліжок на 10 тис. населення, але у цілому залишається вище загальноукраїнського показника – 81,47. Забезпеченість населення ліжками в денних стаціонарах становить 20 ліжок на 10 тис. осіб (Україна – 16 на 10 тис. осіб у 2012 р.). У розрізі адміністративних районів найбільш забезпечені лікарняними ліжками медичні заклади Ямпільського (61,29 на 10 тис. населення) та Середино-Будського (60,34) районів, у той час як найнижчий показник має Сумський район – 39,77 на 10 ліжок тис. осіб.

Помітною проблемою є кадрове забезпечення медичних закладів, особливо у сільській місцевості (укомплектованість лікарських посад в СЛА та дільничних лікарнях становить 66%, а середніх медичних працівників у ФАП/ФП – 98%).

Для з'ясування територіальних відмінностей рівня медичного обслуговування було використано метод кластерного аналізу, за допомогою якого було проведено групування адміністративних одиниць Сумської області за 11 окремими показниками (забезпеченість населення різноманітними лікувально-профілактичними закладами, у т.ч. сільських населених пунктів ФАП/ФП, забезпеченість медичними кадрами (лікарями, сімейними лікарями, середнім медичним персоналом) та лікарняними ліжками). У результаті кластерного аналізу було виділено 3 групи адміністративних одиниць за рівнем розвитку системи охорони здоров'я (рис. 3).

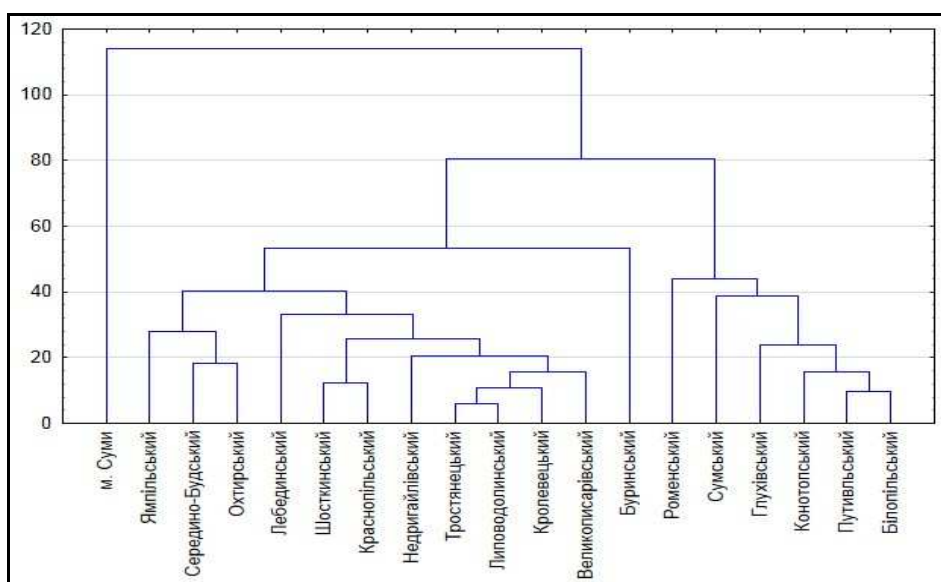

Рис. 3. Дерево кластеризації адміністративних одиниць Сумської області за рівнем розвитку системи охорони здоров'я

I група – найвищий рівень. До неї входить м. Суми, у якому зосереджено найбільше лікувально-профілактичних закладів, тут найвищі показники

забезпеченості населення медичними кадрами та лікарняними ліжками на 10 тис. осіб.

II група – середній рівень (Роменський, Сумсь-

кий, Глухівський, Конотопський, Путивльський та Білопільський райони). Для даної групи характерні середні показники забезпеченості населення медичними кадрами, достатньо висока або ж середня забезпеченість лікарняними закладами та ліжками у них. Наприклад, Глухівський і Путивльський райони мають низькі показники забезпеченості населення сімейними лікарями і сімейними медичними сестрами, але мають достатню кількість ЛПЗ.

III група – низький рівень (Ямпільський, Середино-Будський, Охтирський, Лебединський, Шосткинський, Краснопільський, Буринський, Недригайлівський, Тростянецький, Липоводолинський, Кролевецький та Великописарівський райони). Як бачимо, ця група включає найбільшу кількість адміністративних районів Сумської області, які характеризуються середніми або низькими показниками розвитку системи охорони здоров'я.

Висновки. Отже, сучасна ситуація в Сумській області характеризується суттєвими відмінностями у рівні розвитку системи охорони здоров'я. Спостерігається недостатній розвиток медичної інфраструктури, неповне фінансування медичної галузі, відсутність або ж низька доступність первинної медичної допомоги, незадовільне кадрове забезпечення та матеріально-технічна база лікувально-профілактичних закладів, недостатня кількість профілактичних оглядів населення, особливо у сільській місцевості, що негативно впливає на стан здоров'я населення регіону.

У територіальному аспекті, перш за все, особливо увагу варто привернути до виділеної нами III групи адміністративних районів, куди увійшли адміністративні одиниці, що мають низький рівень розвитку медичного обслуговування. Серед конкретних пріоритетних завдань, наприклад, щодо забезпеченості сімейними лікарями і медичними сестрами варто звернути увагу на Середино-Будський, Ямпільський та Липоводолинський райони, де спостерігається низька забезпеченість населення цими категоріями медичних працівників. Для Лебединського та Недри-

гайлівського районів характерний низький показник розвитку первинної медичної допомоги, тут у зону обслуговування одного ФАП/ФП потрапляє майже 3 сільські населені пункти. Краснопільський та Ямпільський райони найменше забезпечені лікарями та середнім медичним персоналом.

Для підвищення рівня розвитку медичної галузі, одним з важливих напрямів є створення такої територіальної організації лікувально-профілактичних закладів, яка забезпечуватиме максимальний доступ населення до медичних послуг. Також, необхідно привести до норми забезпеченість ЛПЗ медичними кадрами, особливо сімейними лікарями, які надають догоспітальну медичну допомогу.

У тих сільських населених пунктах області, де відсутні лікувальні заклади, варто організувати виїзне медичне обслуговування. За даними соціологічних досліджень, було встановлено, що майже у кожному другому домогосподарстві, де хтось із його членів потребував медичної допомоги, але не отримав її, головною причиною названо високу вартість послуг – 79%, відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю – 11%, а у сільській місцевості цю причину називають 17% мешканців [4].

До основних напрямів розвитку системи охорони здоров'я Сумської області потрібно включити підвищення якості надання медичних послуг. За визначенням ВООЗ, «якісне медичне обслуговування – це обслуговування, при якому ресурси організуються таким чином, щоб з максимальною ефективністю і безпечною задоволяти медико-санітарні потреби тих, хто найбільше потребує допомоги, проводити профілактику і лікування без непотрібних витрат і відповідно до вимог найвищого рівня» [3]. З метою надання якісних медичних послуг потрібно розробити нові медичні стандарти і клінічні протоколи надання медичної допомоги, заохочувати медичні кадри відповідною заробітною платою, розробити і впровадити скринінгові програми; вести моніторинг якості медичних послуг тощо.

Список використаних джерел:

1. Довідник показників діяльності установ охорони здоров'я Сумської області за 2013 рік: Суми: Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики м. Суми, 2014. – 285 с.
2. Матеріали МОЗ України від 18.07.2013 р. [Електронний документ]. – Режим доступу: http://moz.gov.ua/ua/portal/pre_20130718_p.html.
3. Руководство по разработке стратегий обеспечения качества и безопасности с позиции систем здравоохранения. – Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 2008. – 86 с.
4. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Dovidnyk pokaznykiv diyalnosti ustanov okhorony zdorovya Sumskoi oblasti za 2013 rik (2014). Sumy, Oblasnyi informatsiyno-analitychnyi tsentr medychnoi statystyky m. Sumy, 285.
2. Materialy MOZ Ukrainy vid 18.07.2013 r. Avialable at: http://moz.gov.ua/ua/portal/pre_20130718_p.html.
3. Rukovodstvo po razrobotke strategii obespecheniya kachestva i bezopasnosti s pozitsii sistem zdravookhraneniya (2008). Kopenhagen: ERB VOZ, 86.
4. Samootsinka naseleennyam stanu zdorovya ta rivnya dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2010 rotsi Avialable at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Надійшла до редколегії 15.01.2016 р.

УДК 911:001.89

Сергій Шевчук, к. геогр. н., доцент
e-mail: s_sevchuk@online.ua

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

НАЦІОНАЛЬНІ ШКОЛИ У ЗАРУБІЖНІЙ СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито особливості формування наукових шкіл у зарубіжній суспільній географії ХХ століття: німецької, американської, британської, французької та совєтської. При аналізі кожної з виділених національних наукових шкіл виділено ключові етапи їх оформлення, пріоритетні напрями досліджень та найбільш відомі результати досліджень представників цих шкіл. В результаті виконання дослідження зроблено висновок про розвиток п'яти основних напрямів зарубіжної суспільної географії: економічного, соціального, культурного, політичного та історико-географічного.

Ключові слова: суспільна географія, наукова школа, науковий напрям, Німеччина, Велика Британія, Франція, США, СРСР.

Сергей Шевчук. НАЦИОНАЛЬНЫЕ ШКОЛЫ В ЗАРУБЕЖНОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ ХХ ВЕКА

В статье раскрыты особенности формирования научных школ в зарубежной общественной географии ХХ века: немецкой, американской, британской, французской и советской. При анализе каждой из выделенных национальных научных школ выделены ключевые этапы их оформления, приоритетные направления исследований и наиболее известные результаты исследований представителей этих школ. В результате выполнения исследования сделан вывод о развитии пяти основных направлений зарубежной общественной географии: экономического, социального, культурного, политического и историко-географического.

Ключевые слова: общественная география, научная школа, научное направление, Германия, Великобритания, Франция, США, СССР.

Serhiy Shevchuk. NATIONAL SCHOOLS OF THE XX CENTURY OVERSEAS HUMAN GEOGRAPHY

In the period between two world wars there was a final design of national schools in overseas human geography: German, American, British, French and Soviet. German human geography during the late nineteenth – early twentieth century most experienced revolutionary changes in its methodology, which was connected with the socio-political life of the country at that time. In the 1960s mathematical and statistical methods of social phenomena became particularly popular in the human-geographic studies in the US. There was a shift toward the analysis of group behavior, the relationship between man and nature that led to the formation of such a trend in science as geography of spatial perception. Among the areas of human geography that developed in the UK in the 1990s it is worth to distinguish the environmental management, geography of life quality, medical geography, regional economic, historical and political geography.

Within the bounds of Soviet region-complex school of economic geography the following industrial concepts of science took shape, such as: economic zoning and complexation; regional planning; geography of industry; geography of agriculture; geography of transport; geography of cities; geography of population and settlement; local economic and geographical studies; historical geography; geography of nature management; social geography; economic and geographic mapping and modeling.

Thus, human geography in foreign countries after the Second World War was largely represented within five subjects: economic, social, cultural, political and historical geography. Among the areas of foreign human geography at the end of the twentieth century it is also worth noting the behavioral geography, cognitive (educational) geography, radical geography, feminist geography, Marxist geography, positivist geography, post-colonial geography, poststructuralist geography, psychoanalytic geography and spatial analysis.

Key words: human geography, scientific school, scientific direction, Germany, Britain, France, USA, USSR.

Вступ. Досліджуючи умови розвитку української суспільної географії, варто враховувати особливості розвитку світової науки, що впливали на неї та визначали загальні тенденції розвитку. На думку проф. М. Пістуня, досліджуючи особливості становлення та розвитку наукових шкіл в українській суспільній географії, варто проаналізувати перш за все зовнішні передумови та внутрішні чинники, тобто власні генетичні наукові джерела формування, досягнення та доробок лідерів за певний історичний період розвитку науки. Актуальність такого підходу підкреслюється заповлітизованістю даного питання, а також закритістю архівів протягом тривалого часу розвитку суспільної географії в Україні [1, с. 68]. Історія української географії не може розглядатися у власному інтелектуальному вакуумі, ізольованою від зовнішнього впливу розвитку світової географічної науки та внутрішніх економічних, соціальних, політичних і культурних процесів. Становлення та розвиток наукових шкіл в українській суспільній

географії у ХХ ст. варто розглядати через призму впливу тенденцій розвитку географічної науки у світі та власне в Україні.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій.

Питання історії розвитку світової суспільної географії репрезентовані у ряді праць як із загальних питань розвитку географічної науки, так і вузькоспеціалізованих досліджень, які розкривають особливості виникнення, формування та розвитку у зарубіжній географії окремих наукових напрямів, концепцій, ідей тощо. Сьогодні ці праці є доступними і для українських дослідників історії географії.

Для сучасних історико-наукових досліджень зарубіжної географії характерне їх збільшення, збереження уваги на пошуку відповідних попередників для кожного конкретного дослідження, а також детальні дослідження розвитку географії в контексті загальної історії природничих чи суспільних наук, загальної еволюції географічних ідей в історії науки. Поряд з цим, історія географії у світовій науці сьогодні бачиться як досить різноманітна галузь знань з власними традиціями, адже починаючи ще з

першого Міжнародного географічного конгресу у 1871 р. практично усі інші конгреси приділяли цим питанням увагу, що виливалося у конкретні розділи, присвячені історії географії та історичній географії, а у 1968 р. в рамках Міжнародного географічного союзу було створено комісію з історії географічної думки, що значно стимулювало розвиток подальших досліджень у цій сфері не лише тих, хто розглядає історію географії як засіб обґрунтування актуальності власних досліджень, а і тих фахівців, для кого вона виступає галуззю спеціалізації.

Проблеми розвитку зарубіжної суспільної географії є досить складними і майже не дослідженими в українській науці. Ще в радянський час у працях А. Ісаченка [2], Ю. Саушкіна [3], О. Александровської [4], Н. Мукітанова [5], В. Жекуліна [6], Ю. Поросьонкова й Н. Поросьонкової [7] та інших було здійснено досить поверховий аналіз зарубіжної суспільної географії з відповідним ідеологічним та методологічним забарвленням. Закономірно, що у цих працях основна увага була приділена т.зв. зарубіжним географам-марксистам та розвитку радикальної географії у США, а поза увагою залишалось ряд шкіл і напрямів, у першу чергу гуманістичного антропогеографічного, геополітичного і т.д. спрямування. Окремі праці географів-марксистів було перекладено на російську мову та видано у СРСР – В. Бунге [8], А. Баттімер [9], П. Хаггет [10] та інші. Одним із цінних джерел з історії розвитку зарубіжної науки став переклад праці А. Гетнера «Географія, її історія, сутність та методи» (1927) [11], здійснений у 1930 р. (до речі, хоч і вийшла за загальним редагуванням М. Баранського, активну участь у перекладі та редагуванні цього видання брав В. Герінович). У 1987 р. на російську мову було перекладено працю Р.Дж. Джонстона «Географія і географи: нарис розвитку англо-американської соціальної географії після 1945 року» [12], а в 1989 р. світ побачила праця-діалог американських та радянських географів «Наука і мистецтво географії: спектр поглядів науковців СРСР і США» [13]. Починаючи з 1991 р., питання розвитку зарубіжної суспільної географії теж не були предметом окремого наукового дослідження. Окреслення кола цих проблем було започатковано переважно у навчальній літературі М. Пістуном [14], С. Морозом, В. Онопрієнком та С. Бортником [15], Я. Олійником та А. Степаненком [16], О. Шаблієм [17] та іншими науковцями. Питання розвитку суспільної географії у Франції в другій половині ХХ ст. висвітлені у працях І. Савчука [18, 19].

Разом з тим, на сучасному етапі розвитку української науки географи України мають можливість вільного доступу до праць зарубіжних географів ХХ ст., як першоджерел, так і аналітичних праць із історії розвитку суспільної географії. Цікавими є праці американського географа Фукса, який досліджував розвиток суспільної географії у США упродовж 1900 – 1940-х рр. на тлі формування світової науки. Історик географії А. Фріммен [20] виділив шість напрямків розвитку географічної науки: енциклопедичний, педагогічний, колоніальний, напрям генералізації, політичний та напрям спеціалізації. У

виданнях з історії географії (Овербека, 1965; Штейнберга, 1967; Рупперта, Шаффера, 1979) розглядається становлення соціальної географії як науки про культурний ландшафт.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період між світовими війнами відбулося остаточне оформлення національних шкіл у зарубіжній суспільній географії.

Певна повоєнна методологічна криза, яка охопила німецьку суспільно-географічну школу, змусила її повернутися до ідей 1930-х років щодо дослідження ландшафтів. Саме німецька суспільна географія упродовж кінця ХІХ – першої половини ХХ століття пережила найбільш революційні зміни у її методології, що було пов'язане із суспільно-політичним життям країни в цей час. Разом з тим, саме німецька школа суспільної географії була піонером у розробці методологічних основ науки, а вже потім її доробок поширювався англійською, французькою, американською та совєтською школами суспільної географії. У німецькій школі географії варто шукати й витоки світової суспільної географії, закладеної у працях К. Ріттера, Ф. Ратцеля, О. Пешеля, Ф. Ріхтгофена, А. Геттнера та інших. Одним із перших німецьких географів, хто дав власне обґрунтування предметної сфери науки, був О. Пешель, а результатом його наукових студій стало започаткування нового напрямку у науці – порівняльної географії. Ф. Ріхтгофен, хоча й стояв на засадах фізіоцентризму у географії, а її метою вбачав дослідження природних явищ, запропонував диференціювати географію на загальну та регіональну. Лідером німецької школи суспільної географії останніх десятиліть ХІХ століття був Ф. Ратцель – учень О. Гумбольдта та К. Ріттера, його науковий світогляд формувався також під сильним впливом ідей Ч. Дарвіна. Досліджуючи життя різних етнічних спільнот, він запровадив у науку термін «антропогеографія», саме таку назву мала його двотомна праця, підготовлена упродовж 1882 – 1891 рр. Ідеї кліматичного детермінізму Ф. Ратцеля мали суттєвий вплив на розвиток суспільної географії у інших країнах світу. В 1897 р. світ побачила праця Ф. Ратцеля «Політична географія», у якій він показав державу як живий організм та започаткував тим самим геополітичний напрям у світовій географії. В кінцевому результаті, праці Ф. Ратцеля стали подальшим стимулом для розвитку суспільно-географічної науки як у Європі, так і США, започаткувавши тривалу дискусію у теоретичній площині науки. Учень Ф. Ріхтгофена та Ф. Ратцеля був відомий німецький географ А. Геттнер, автор праці «Географія: її історія, сутність та методи» (1927 р.), у якій він обґрунтував географію як хорологічну науку і підкреслював значення регіональних студій. На початку ХХ століття у Німеччині, а згодом і інших країнах світу, набула популярності концепція ландшафту у розумінні його як результату дії екзогенних, історичних та культурних факторів. Розробка концепції ландшафту, у якій одне із місць, з-поміж інших природних факторів, було відведено людині, належала відомому геоморфологу А. Пенку. Географічні аспекти як складові проблеми розміщення господарст-

ва отримали поширення у межах т.зв. теорії штандорту (Й. Тюнен, А. Вебер, А. Льош). Загалом у період до Другої світової війни німецька школа суспільної географії мала досить солідні результати, а після війни саме у Німеччині відбулося становлення та обґрунтування ідей соціальної географії.

Представники німецької школи географії мали чи не найбільший вплив на формування української школи географії у перших десятиліттях ХХ століття. Як згадував відомий німецький географ, ректор Берлінського університету А. Пенк: «я пишаюся тим, що підготував справжніх працюючих учнів, серед яких хотів би назвати, по-перше, Степана Рудницького» [21; с. 142].

У післявоєнний період німецькі географи значну увагу почали приділяти процесам територіальної організації культури. Ландшафтний підхід змінився функціональним, що переважав у багатьох теоретичних роботах німецьких географів до 1970-х рр.

Розвиток суспільної географії у 1950 – 1970-х рр. пов'язаний з іменами Х. Бобека, В. Хартке та його послідовниками – дослідниками Мюнхенської школи. В. Хартке запропонував розглядати ландшафт як показник, що пояснює діяльність людей, яка у свою чергу відображається у культурному ландшафті. Він поставив у центр дослідження повсякденне соціальне життя, а культурний ландшафт розглядав як засіб реконструкції життєдіяльності людини. Концепція Мюнхенської школи, вплив якої на німецьку географію досяг свого піку у першій половині 1970-х рр., пов'язана з просторовим розподілом людської діяльності відповідно до основних суспільних функцій, які проявляються в конкретних діях соціальних груп у певному просторі і в певний час.

Після 1950-х рр. одне з важливих місць у суспільній географії Німеччини зайняли пошуки доказів науковості соціальної географії, оскільки наукою вважалися тільки точні науки.

Поява у 1968 році праці німецького географа Д. Бартельса «Методологічні основи географії людини» справила суттєвий вплив на подальший розвиток усієї німецької географії, оскільки в ній було піддано критиці традиційний ландшафтний підхід і обґрунтовано необхідність запровадження нового аналізу просторових закономірностей з акцентом на структурній організації територіальних систем. Ці ідеї хронологічно збіглися із поширенням у Німеччині кількісної парадигми у суспільній географії.

З середини 1970-х рр. у німецькій суспільній географії з'явилося безліч різноманітних ідей і напрямів. Частина з них була перенесена до Німеччини з Англії та США (екологія людини, радикальна марксистська географія, поведінкова географія).

Теоретичні зміни в географії 1990-х рр. пов'язані, насамперед, з результатами діяльності Інституту географії в Єні, зокрема Б. Верлена, який обґрунтував теорію дії, що стала найбільш популярною в сучасній німецькій суспільній географії. У теорії дії стверджується, що сприйняття зовнішніх фізичних умов є необ'єктивним, а залежить від їх соціально-культурного значення, тому просторові умови можуть розумітися тільки як середовище для повсякденної поведінки людей [22]. Теорія дії є продовжен-

ням і розвитком ідей Мюнхенської школи, а в більш узагальненому вигляді продовженням гуманізації географії, яка відбувається у Німеччині, а також у США і Великобританії у післявоєнний період.

Явною свободою думки у цей час характеризувався англо-американська географічна школа. В кінці ХІХ – у першій половині ХХ століття розвиток американської школи суспільної географії відбувався під впливом ідей німецької та британської науки. Після другої світової війни спостерігалися суттєві зрушення у концептуальних підходах розвитку суспільної географії у США, основна суть яких зводилася до майже повного відходу від синтетичного принципу у регіональній географії, а натомість набувало поширення застосування системного підходу до вивчення суспільно-географічних об'єктів, процесів і явищ у межах системи «людина – навколишнє середовище». Таким чином, провідною методологічною парадигмою американської суспільної географії на тривалий час стала екосистемна концепція. У 1960-х роках особливої популярності у суспільно-географічних дослідженнях в США набули математичні та статистичні методи дослідження соціальних явищ. Нові тенденції у розвитку американської географії були пов'язані із запровадженням статистичних методів при аналізі просторових систем. Відбувалося зміщення акцентів у бік аналізу групової поведінки людей, взаємовідносин між людиною та природою, що призвело до формування такого напрямку у науці як географія просторового сприйняття. Разом з тим, застосування кількісних методів у науці сприяло й подальшому розвитку традиційних регіональних досліджень.

Особливу увагу американські географи другої половини ХХ століття приділяли питанням культурної та політичної географії. Загалом же у США упродовж усього ХХ століття існувало два провідних центри розвитку суспільної географії, на базі яких були сформовані національна школа суспільної географії, регіональні та персональні наукові школи. Першим із них був Гарвардський університет, де ще у 1870 р. почалося викладання географії на кафедрі природничої історії, а першим професором географії тут став В. Девіс. Основоположником суспільно-географічних досліджень у Гарварді та США загалом був М. Джеферсон, який проводив свої наукові студії у площині географії міст та географії транспорту. Він сформував власну наукову школу у галузі міської географії. Інший осередок розвитку суспільної географії сформувався у першій третині ХХ століття у рамках Американського географічного товариства під керівництвом відомого географа І. Боумана – учня М. Джеферсона. Дослідження І. Боумана були присвячені суспільній географії Центральних Анд. Упродовж першої половини ХХ століття у американській суспільній географії сформували власні наукові школи також Е.Ч. Семпл (1863 – 1932), Е. Хантінгтон (1876 – 1947), Р.Д. Солсбері та інші. Учениця Ф. Ратцеля Е.Ч. Семпл розвивала ідеї свого учителя щодо нових підходів у вивченні географії людини. У своїх фундаментальних працях «Американська історія та її географічні умови» (1903) та «Вплив географічного середовища: на основі систе-

ми антропогеографії Ратцеля» (1911) тощо вона виклала основи антропогеографії як науки та показала історико-географічні умови розвитку американської цивілізації з позицій кліматичного детермінізму. Е. Хантінгтон був учнем В. Девіса і прихильником концепції кліматичного детермінізму у географії, намагався пояснити стиль життя етнічних спільнот крізь призму погодно-кліматичних умов їх проживання, досліджував географію кочових народів Центральної Азії, опублікував праці «Цивілізація і клімат» (1915), «Принципи географії людини» (1920), «Рушійні сили цивілізації» (1945) тощо, в яких обґрунтував власні теорії. Основоположником кафедри та наукової школи суспільної географії в університеті Чикаго був Р.Д. Солсбері, де працював упродовж 1903 – 1919 рр. Наукові дослідження Р.Д. Солсбері лежали у площині соціальної екології.

Отже, в американській школі суспільної географії, яка сформувалася на початку ХХ століття, в період між світовими війнами спостерігалися тенденції зміщення акцентів у бік соціально-екологічного напрямку, опису окремих територій, місць чи регіонів із скороченням уваги до загальних проблем суспільної географії. У 1920 – 1930-х рр. в американській географії на засадах детермінізму сформувалася школа культурної екології, у рамках якої була розроблена відома теорія концентричних кіл Е. Берджесса. Нові ідеї започаткували дослідження у сфері географії міст (Л. Вірт, Г. Хойт) та культурної географії (К. Зауер). Серед напрямів, які отримали розвиток, також були екологія людини, хорологічні дослідження, історична географія та функціональна організація простору.

Після Другої світової війни, в умовах кризової переорієнтації методологічної сфери науки, спостерігалося захоплення статистичними й інформаційними підходами та концепцією моделювання, що відбувалося з метою відстоювання суверенітету географічної науки. Розвиток отримали такі напрями як географія природних небезпек, військова географія, географія транспорту, географія соціальних та політичних проблем тощо. Наприкінці 1950-х рр. в американській географії сформувалося нове покоління географів, діяльність якого прийнято називати кількісною революцією у суспільній географії. Визнаним лідером цієї школи був Б. Беррі, а її метою була модернізація традиційної географічної науки, шляхом запровадження революційно нових технічних засобів та методів у науку. Результати дослідження вилилися у розробку теорії місцезнаходження, удосконалення теорії центральних місць Кристаллера – Льоша, дослідженнях розміщення галузей промисловості і сфери послуг, розвитку географії міст тощо. Не залишалися поза увагою і питання географії соціальної сфери, що розглядалися під впливом психології у вигляді географії поведінки. Ключовим поняттям суспільної географії було обґрунтовано категорію простору. Відомими, навіть у колишньому СРСР, працями з питань теорії географії, написаними під впливом ідей кількісної революції у науці, стали роботи американця В. Бунге «Теоретична географія» (1962) та британця Д. Харвея «Наукове пояснення в географії. Загальна методологія науки і

методологія географії» (1969).

Наступний етап в історії американської школи географії був пов'язаний із розвитком радикальної географії, початки якого слід шукати у т.зв. детройтській географічній експедиції під керівництвом В. Бунге, появі журналу радикальної географії «Антипод» у 1969 р. та заснуванні Союзу соціалістичних географів у 1974 році.

Суспільно-географічна наука в США у 1990-х рр. розглядалася як один із механізмів реалізації економічного розвитку держави, управління природокористуванням та охорони природного середовища. Американська суспільна географія 1990-х рр., використовуючи класичну методологію географії як просторової науки, змістила свої акценти розвитку на дослідження геоінформаційних систем; розвитку сфери послуг; формування та особливостей функціонування сільських територій, на противагу попередньому досить активному розвитку географії міст; взаємовідносин у системі регіональних політичних, соціальних та екологічних умов і процесів. Внесок американських географів у подальший розвиток напрямів науки, таких як сталий розвиток і збалансоване природокористування, географія етнічних конфліктів, географія охорони здоров'я та медична географія, географія науки і освіти й інші мав вплив на формування інших національних шкіл суспільної географії у останньому десятилітті ХХ – на початку ХХІ століття.

Осередками розвитку суспільно-географічних досліджень у США в цей час були наукові школи академічного типу, сформовані на базі Американського географічного товариства, Асоціації американських географів, Національної ради з питань географічної освіти та Національного географічного товариства, у складі яких представники університетів країни реалізували свої наукові студії. Серед провідних американських суспільних географів кінця ХХ ст. варто назвати Т.Дж. Уїлбанкса (сталий розвиток, енергетична та екологічна політика), Р.М. Адамса (історична географія Центральної і Південної Америки), В.А. Кларка (міграції населення, демографічний потенціал великих міст), Е.Р. Суза (географія науки, освіти та регіонального економічного розвитку), П.Р. Гілмартіна (геоінформаційні системи та картографування суспільних явищ, когнітивна географія), О.Б. Мерфі (політична, культурна та етнічна географія Європи), Ж. Раштона (медична географія, методи територіальної організації суспільства), Е.С. Шеппарда (політична та економічна динаміка міських поселень, методологія суспільної географії), Б.Л. Тернера (історична географія сільського господарства, географія природокористування) та інших.

Британська школа суспільної географії починає свій відлік з початку ХХ століття і пов'язана з діяльністю Г.Д. Маккіндера, який розглядав географію як місток між природничими та гуманітарними науками, дав географічну інтерпретацію регіональних та світових політичних процесів. У 1904 р. він сформулював концепцію географічної осі історії. Сучасник Маккіндера Х. Мілл досліджував питання географії рас. Загалом варто відзначити, що у британській сус-

пільній географії до першої світової війни панували ідеї географії людини, що сформувалися під впливом французької школи П.В. де ла Блаша. У 1920 – 1930-х рр. у Великій Британії відбувається розвиток економіко-географічних досліджень, в першу чергу географії сільського господарства та історичної географії. Відомими британськими суспільними географами були Е.Дж. Тейлор, Е.В. Гілберт і Н.С. Дарбі.

Сучасні тенденції розвитку англійської суспільної географії сформувалися ще після Другої світової війни. В ході кількісної революції Р.Чорлі та П. Хаггет здійснили вагомий внесок у розробку теорії та методики використання складних математичних методів у суспільно-географічних дослідженнях й сформулювали теорію просторової організації суспільства. Британські географи упродовж 1970 – 1980-х рр. були зосереджені на кількісному багатомірному аналізі особливостей територіальної організації суспільства. Відомими на увесь світ стали праці П. Хаггета «Моделі в географії людини» (1967), «Просторовий аналіз в географії людини» (1969) та «Географія: сучасний синтез» (1972). Серед напрямів суспільної географії, що розвивалися у 1990-х рр., варто виокремити екологічний менеджмент, географію якості життя, медичну географію, регіональну економічну, історичну та політичну географію.

Особливістю французької школи суспільної географії кінця XIX – початку XX ст. стала розробка гуманістичних проблем. Основоположником цієї школи в університеті Сорбонна був відомий географ П.В. де ла Блаш – послідовник Ф. Ратцеля. Він виступав з різкою критикою детермінізму та сформулював власну концепцію поєднання, в основу якої поклав ідею про те, що природне середовище створює лише умови та можливості для розвитку суспільства. Відома праця П.В. де ла Блаша «Географія Франції» (1903) була вдалою спробою гармонійного поєднання фізико- та суспільно-географічного країнознавства; інша фундаментальна робота «Принципи географії людини», опублікована уже після його смерті в 1921 р., дала теоретико-методологічне обґрунтування суспільної географії як науки, розкрила принципи її єдності, а також мала солідну галузеву та територіальну частини. Учнем і продовжувачем ідей П.В. де ла Блаша був Ж. Брюнес, розробник концептуальних засад французької суспільної географії у праці «Географія людини» (1910).

Основи історичної географії у Франції отримали розвиток у працях Е. Реклю, зокрема у 19 томній «Земля і її мешканці. Загальна географія» (1898 – 1901) та 6 томній «Людина і Земля» (1906 – 1909). Після його виїзду з Франції роботи Е. Реклю мали суттєвий вплив на розвиток суспільної географії у Бельгії, де він був професором університетів у Единбурзі та Брюсселі. Отже, об'єктами дослідження суспільних географів Франції першої третини XX ст., у першу чергу, виступали соціально-географічні проблеми – територіальний аналіз соціальних структур, а починаючи з 1930-х рр. до них додалися питання історичної географії та географії сільського господарства. У повоєнні роки у французькій школі суспільної географії під впливом соціально-політичних

подій у країні активного розвитку набула електоральна географія, географія політичної та релігійної поведінки тощо, і лише окремі праці були присвячені теоретико-методологічним основам географії.

Початок 1970-х рр., як відзначає І. Савчук, у французькій суспільній географії позначився упродовження кількісних методів та дотриманням ідей традиційної описової географії. Тоді ж з'явилися й перші праці, написані з позицій системно-структурного аналізу: Р. Брюне вперше у французькій географії обґрунтував поняття регіону як системи, Е. Лефевбр – поняття «продукування простору». Загалом, упродовж 1970 – 1980-х рр. теоретичні основи суспільної географії були висвітлені у працях Дж. Гарньє «Географія, її методи та перспективи» (1971); П. Клаваля «Основи географії людини» (1974), який представляв суспільну географію як науку про розуміння ролі простору у розкритті людського досвіду. Нового розвитку отримав хорологічний підхід у розробці ідей Р. Брюне про точки, лінії та мережі як основи географічного аналізу [18,19].

Тематика суспільно-географічних досліджень французької школи у 1970 – 1990-х рр. охоплювала надзвичайно широкий спектр проблем: економічної географії (розробка схеми розміщення виробництва у Франції на основі концепції «центр – периферія»; дослідження просторових форм організації виробництва, локалізації підприємств сфери послуг, туризму, спорту тощо; розробка аграрного картографування; аналізу галузевої та територіальної структури господарства Франції у працях К. Пейруте та М. Келленека), географії транспорту та комунікацій (географічні аспекти розвитку транспорту та інформаційних систем – П. Клаваль, М. Дашшарі, Е. Бакі; питання взаємодії систем розселення та комунікацій – Ж. Моно, Ф. де Кастельбайжак), географія населення (проблеми міста як елементу мережі розселення; гео економічні аспекти урбаністичних процесів; соціальні проблеми сільських територій), соціальна географія (географія бідності та маргінальності – А. Фремо; сприйняття міста його жителями; географія освіти, поширення злочинності тощо), політична географія (електоральна географія; геополітика – І. Лакост; функціонування політичного простору), географія культури та етнологія (роль техніки у розвитку різних способів життя та зміні ландшафтів – Ж. Сотте, П. Жорж; культурні особливості сприйняття простору – Ж.-Р. Пітт) [18, 19]. Характерною рисою французької географії цього часу був подальший ґрунтовний розвиток країнознавчої, краєзнавчої та історико-географічної тематики суспільно-географічних досліджень, а також таких нових напрямів як перцептивна географія (А. Фремон), конструктивна географія та управління регіональним розвитком.

В СРСР, а після 1945 р. і в країнах Східної Європи, урахувуючи догматичне панування марксоленінського учення про розвиток суспільства, домінуючою стала фізична географія, а зв'язки із західною наукою були вкрай обмеженими. Загалом же у советській природничій географії були продовжені ідеї дореволюційної Росії, закладені науковими

школами Д. Анучіна та В. Докучаєва. Суспільно-географічна наука у СРСР була поставлена на службу планової економіки, а тому основні її форми розвитку відбувалися у вигляді економічної географії на основі розробки концепцій М. Баранського, М. Колосовського та Ю. Саушкіна про розміщення продуктивних сил, економіко-географічне районування та територіально-виробничі комплекси. Значних успіхів советська суспільна географія уже упродовж 1970 – 1980-х рр. досягла також у напрямках районного планування, географії сільського господарства, географії населення та рекреаційної географії. Питання розвитку російсько-советської школи географії викладені у працях М. Баранського, А. Ісаченка, Ю. Саушкіна, В. Жекуліна та ряду інших. Узагальнюючою працею про розвиток советської суспільної географії була колективна монографія «Економічна та соціальна географія в СРСР» (1987).

Наукові географічні школи у Росії з'явилися в XIX столітті, першими із них умовно можна вважати наукову школу Військової академії (П. Язиков, Д. Мілютін), наукову школу Географічного товариства (Ф. Літке, П. Семенов-Тянь-Шанський). Наукові школи у їх класичному розумінні сформувалися у Росії в кінці XIX століття, а їх діяльність була обумовлена становленням університетської географії, коли було засновано перші кафедри географії в університетах Москви у 1884 р. та Петербургу – 1887 р. Географічна школа, яка була не лише найбільшою, а й найвпливовішою, з якої згодом вийшла радянська географія, була наукова школа Д. Анучіна (1843 – 1923) у Московському університеті. Сам Д. Анучін розглядав географію, під впливом ідей К. Ріттера та А. Геттнера, як науку про поверхню Землі, а головним її завданням бачив пізнання просторових відношень між територіями і точками у їх розвитку. Незважаючи на те, що сферою його наукових інтересів були переважно питання фізичної географії, розвиваючи ідеї якої Д. Анучін сформував досить потужний колектив учнів та послідовників, кожен з яких, як правило, був основоположником нового напрямку у російській фізичній географії (Л. Берг, А. Борзов, А. Барков, С. Григор'єв, А. Джавахішвілі, Б. Дітмар, Б. Добринін, А. Крубер, І. Щукін та інші) [6, с. 86-87], питання суспільної географії Д. Анучіном та представниками його наукової школи розглядалися у контексті країнознавчих та антропологічних досліджень. Ідеї Д. Анучіна були сповна перенесені в українську географію його учнем географом-антропологом О. Івановським.

Одночасно з московською школою Д. Анучіна оформилася географічна школа в Петербурзі, витоки якої були закладені діяльністю А. Восійкова, а першу наукову школу сформував відомий природознавець В. Докучаєв (1843 – 1903) – основоположник ґрунтознавства, розробник учення про природні зони. Учнями і послідовниками В. Докучаєва були А. Краснов (завідувач кафедри географії у Харківському університеті), Г. Танфільєв (завідувач кафедри географії у Одеському університеті), Г. Висоцький, К. Глінка, Н. Сібірцев та інші. Учнем В. Докучаєва був і академік В. Вернадський – геолог, мінералог, геохімік, розробник учення про біосферу, перший

Президент Української Академії Наук. Питання географії людини В. Докучаєв розглядав у рамках свого учення про зональні комплекси, вважаючи і діяльність людини зональною в усіх її проявах – релігії, побуті, господарстві [23; с. 121]. Отже, під впливом європейської науки у російську географію проникали ідеї антропогеографії, в першу чергу К. Ріттера і Ф. Рагцеля, що простежується у працях Д. Анучіна, А. Восійкова та В. Докучаєва.

Таким чином, у дореволюційній Росії географічна наука отримала досить високий рівень розвитку, однак це були переважно фізико-географічні дослідження, пов'язані з пізнанням природи імперії. Суспільно-географічні дослідження були представлені переважно у вигляді структурних частин комплексних описів окремих частин Російської імперії, де незаперечно була заслуга П. Семенова-Тянь-Шанського (1827 – 1914). Саме його варто розглядати як основоположника районної школи у російській суспільній географії, який ще у 1871 р. зробив першу спробу районування території Європейської частини імперії.

В надрах статистики у російській науці кінця XIX – початку XX ст. відбулося зародження комерційної, а згодом і економічної географії. Їх оформленню сприяли, з одного боку, процеси індустріального розвитку Росії останньої третини XIX століття, а з іншого – активний розвиток т.зв. земської статистики. Саме галузево-статистичний напрям переважав у російських економіко-географічних дослідженнях кінця XIX – початку XX ст. Його теоретичні засади були обґрунтовані В. Деном (1876 – 1933) у працях «Нариси економічної географії. Сільське господарство» (1908), «Кам'яновугільна і залізородна промисловість» (1912) та інших. Ряд тогочасних економістів і географів працювали над питаннями розміщення сільськогосподарського виробництва як галузі спеціалізації господарства Росії (А. Фортунатов, А. Скворцов). У свою чергу розвиток торгівлі в Росії сприяв оформленню як самостійного напрямку науки комерційної географії (В. Безобразов, В. Чеславський, А. Суботін та інші).

Таким чином, у російській географії кінця XIX – початку XX століття відбувалася зміна її теоретичних основ, пов'язана з проникненням ідей європейської, у першу чергу німецької, географії та активним розвитком науки представниками наукових шкіл Д. Анучіна і В. Докучаєва.

У перші роки існування СРСР ідеї російської географії, поставлені на марксо-ленінську методологію, були продовжені у советській економічній географії, продовжили свій розвиток сформовані у дореволюційний час наукові школи. Суттєвий вплив на розвиток суспільно-географічної науки мали результати роботи, створеної у 1915 р. В. Вернадським у структурі Петербурзької Академії наук, Комісії по вивченню природних продуктивних сил Росії. Носії наукових шкіл Д. Анучіна і В. Докучаєва спеціалізувалися виключно на питаннях фізичної географії, серед нових наукових шкіл більшість оформилася теж у сфері фізичної географії (школи Б. Полинова, А. Григор'єва, Б. Сочави, Я. Едельштейна, В. Глушкова, Ю. Шокальського,

В. Сукачова та інші).

На початку 1920-х рр. економіко-географічна тематика була складовою загальнодержавних планів по розбудові народногосподарського комплексу, електрифікації країни. Результатом втілення цих ідей у життя стала розробка схеми економічного районування (Г. Кржижановський, І. Александров, Л. Нікітін, Н. Колосовський, С. Григор'єв, А. Крубер та інші), а найголовніше те, що з цього часу в СРСР суспільна географія (антропогеографія, географія людини) була фактично підмінена її складовою – економічною географією з пріоритетом розробок по розвитку і розміщенню продуктивних сил, їх районуванню [23; с. 140-145]. У процесі реалізації цих робіт сформувалася советська школа економічної географії. Соціальна тематика до кінця 1970-х – початку 1980-х рр. була поза межами об'єктів дослідження советських географів.

Варто зазначити, що лише період 1920-х рр. в історії географічної науки характеризувався паралельним існуванням альтернативних підходів до розуміння предметної сутності науки, що стало причиною існування у цей час економічної географії у межах декількох альтернативних напрямів. Одним із таких напрямів була закладена В. Деном у Петербурзькому університеті ще у дореволюційній Росії галузево-статистична школа економічної географії (В. Ден, Г. Мебус, В. Клупт, М. Вольф), під якою він розумів науку про стан розвитку галузей господарства в окремих країнах чи їх частинах. В. Ден був першим викладачем економічної географії (у сучасному її розумінні) в Російській імперії. Свій підхід до розуміння предметної сутності економічної географії як науки про економічне країнознавство обґрунтував С. Бернштейн-Коган; ідеї антропогеографії намагалися розробляти А. Крубер, Л. Синицький і В. Семенов-Тянь-Шанський. Ідеї німецької теорії «штандорту» репрезентовані у працях С. Бернштейн-Когана, Б. Кніповича, Г. Баскіна та інших [7; с. 184-190]. В кінці 1920-х рр., усі ідеї советської географії, які не вписувалися у районну школу, були «розгромлені» М. Баранським.

Враховуючи той факт, що предмет економічної географії лежав у площині суспільних процесів, її стан особливо контролювався у советській державі, мабуть це й стало причиною того, що у її сфері не було такого сплеску, як його переживала фізична географія. Натомість ідеологічно обґрунтованою, правильною з партійною точки зору, а найголовніше погодженою з державою як безальтернативна наукова школа у галузі советської економічної географії стала школа М. Баранського – М. Коловського. Розроблені М. Баранським (1881 – 1963) положення теорії економічного районування у 1920-х рр. й доповнені ученням про територіально-виробничі комплекси М. Колосовським (1891 – 1954) у 1940-х рр. стали базовою методологією розвитку советської суспільної географії аж до кінця 1980-х р. Серед найбільш відомих послідовників та теоретиків цієї школи були І. Вітвер, Р. Кабо, А. Колотієвський, Ю. Саушкін.

М. Баранський був завідувачем першої в СРСР кафедри економічної географії, створеної в 1921 р. у

Москві у Комуністичному університеті, а в 1926 р. він видав перший підручник з економічної географії СРСР. М. Баранському належало концептуальне обґрунтування категорії «поділ праці» як базової у економічній географії, розробці теорії економічного районування: «Економічна географія СРСР: огляд за областями Держплану» (1926). М. Колосовський, доповнивши ідеї Держплану СРСР, створив теорію економічного районування, обґрунтував теорію територіально-виробничих комплексів: «Основи економічного районування» (1958), «Теорія економічного районування» (1969). Ідеї економічного районування стали основою советської економічної географії.

Ліквідація у 1930-х рр. районів як єдиних економічних і політичних одиниць, усезростаюча догматизація суспільних наук поставили советську економічну географію у досить складні умови. В науці почалася різка критика усіх, без виключення, зарубіжних концепцій; повсюдно насаджувалася марксистська методологія; широке запровадження економічної географії у вищій та середній освіті покликала до її викладання слабо підготовлених фахівців, часто з інших галузей науки; на розвитку советської економічної географії особливо гостро відобразилися репресії. Урядові постанови 1934 р. про викладання економічної географії в СРСР на державному рівні закріпили гегемонію районної школи М. Баранського. Серед відомих імен советської економічної 1930-х рр. були також М. Колосовський, Л. Нікітін, А. Лавріщев, В. Васютін, Г. Черданцев, М. Помус, І. Вітвер, К. Воблий, Л. Зіман, І. Магідовіч та інші).

У повоєнні роки в СРСР подальшого розвитку отримали розробки теорії територіальної організації виробництва та економічного районування; почали розвиватися галузеві економіко-географічні дослідження. У 1955 р. з'їзд Географічного товариства СРСР прийняв безальтернативне визначення економічної географії як суспільної науки, що вивчає географічне розміщення виробництва, умови та особливості його розвитку в різних країнах та районах.

В межах советської районно-комплексної школи економічної географії оформилися такі галузеві напрями науки:

- *економічне районування та комплексоутворення* (М. Колосовський «Основи економічного районування», 1958; П. Алампис «Економічне районування СРСР», 1959 – 1963; К. Іванов «Територіальні системи суспільного виробництва. Географічні аспекти комплексування», 1960; Ю. Саушкін «Лекції по економічному районуванню», 1960; В. Кістанов, Е. Аласв «Ефективність комплексного розвитку економічного району», 1965; В. Четиркін «Проблемні питання економічного районування», 1967; А. Колотієвський «Питання теорії і методики економічного районування», 1967; «Теорія економічного районування», 1969; Т. Калашнікова «Територіально-виробничий комплекс як складна територіальна система», 1970; І. Белоусов «Основи учення про економічне районування», 1976; А. Чистобаєв «Розвиток економічних районів», 1980;

Н. Агафонов «Територіально-виробниче комплексотворення в умовах розвинутого соціалізму», 1983);

- *районне планування* (Д. Богорад «Принципи, методи і організація районного планування промислових районів», 1961; Д. Богорад «Конструктивна географія району», 1965; Е. Перцик «Районне планування», 1973; В. Поповкін «Регіональні дослідження і планування (деякі питання теорії і практики на прикладі союзної республіки з обласним поділом», 1979; Ю. Пітюренко «Системи розселення і територіальна організація народного господарства», 1983; В. Нудельман «Методологічні основи економіко-географічного прогнозування в районному плануванні і містобудівництві», 1989; Д. Стеченко «Методичні основи територіального планування обласних господарських комплексів», 1991);

- *географія промисловості* (А. Пробст, П. Степанова «Географія промисловості СРСР», 1955; А. Пробст «Географія важкої промисловості СРСР», 1961; С. Іщук «Територіальна спеціалізація і виробничі зв'язки промисловості (на прикладі Львівської області)», 1967; М. Паламарчук, Л. Корецький «Географія промисловості Української РСР (формування промислових територіальних комплексів)», 1967; А. Хрущов «Географія промисловості СРСР», 1969, 1972, 1986; М. Шраг «Промислові комплекси», 1969; І. Нікольський, Н. Агафонов «Основні проблеми формування промислових комплексів СРСР», 1970; М. Ігнатенко «Проблеми розвитку і розміщення хімічної промисловості західних районів УРСР», 1970; Л. Корецький «Економічні проблеми розвитку і територіальної організації промисловості УРСР (методологія і аналіз)», 1970; М. Паламарчук, Н. Процько «Теоретичні основи методики дослідження функціональної структури промислового комплексу економічного району», 1970; Ф. Заставний «Економіко-географічні проблеми дослідження територіальних промислових комплексів (нариси теорії)», 1970; А. Хрущов «Промислові райони і вузли в СРСР», 1972; П. Волобой «Проблеми територіальної спеціалізації і комплексного розвитку народного господарства УРСР», 1974; О. Шаблій «Міжгалузеві територіальні системи», 1976; Ю. Коваленко «Наукові основи територіальної організації промислових комплексів», 1977; А. Голіков «Територіальна організація водного господарства СРСР», 1984);

- *географія сільського господарства* (М. Паламарчук «Цукробурякове виробництво Української РСР», 1964; І. Мукомель «Сільськогосподарські зони УРСР», 1965; А. Ракітніков «Географія сільського господарства», 1970; М. Пістун «Аграрно-територіальні комплекси (теорія і досвід економіко-географічного дослідження», 1975; К. Іванов, І. Мукомель, В. Крючков «Територіальна організація сільського господарства», 1978; Р. Язиніна «Спеціалізований регіональний агропромисловий комплекс і його територіальна організація», 1985);

- *географія транспорту* (С. Бернштейн-Коган «Нариси географії транспорту», 1930; М. Галицький «Економічна географія транспорту СРСР», 1965; М. Галицький «Географія шляхів сполучення», 1966; І. Нікольський «Географія транспорту СРСР», 1978;

М. Голіков «Інфраструктурно-територіальний комплекс: теорія, методика, практика», 1987);

- *географія міст* (М. Баранський «Про економіко-географічне дослідження міст», 1946; К. Спідченко «Міста Кузбасу», 1947; Р. Кабо «Міста Західного Сибіру», 1949; Л. Іофа «Міста Уралу», 1951, Н. Блажко «Економіко-географічні методи дослідження системи міських поселень», 1964; Ю. Саушкін «Москва», 1965; Г. Лаппо «Географія міст з основами містобудування», 1969; Б. Хорев «Міські поселення в СРСР», 1971; О. Літовка «Проблеми просторового розвитку урбанізації», 1976; Г. Лаппо «Розвиток міських агломерацій в СРСР», 1978; А. Степаненко «Соціально-економічний розвиток міст: проблеми комплексності і збалансованості (суспільно-географічне дослідження на прикладі УРСР)», 1990);

- *географія населення та розселення* (Н. Агафонов, В. Покшишевський «Заселення Сибіру (історико-географічні нариси), 1951; В. Джаошвілі «Населення Грузії», 1968; П. Коваленко «Економічний розвиток міських поселень Лівобережжя УРСР», 1969; В. Загородній «Сільське розселення Чернігівської області УРСР (проблеми і шляхи їх вирішення)», 1971; М. Фашевський «Вплив населення і трудових ресурсів на формування структури районного промислового комплексу», 1972; Ю. Поросьонков «Закономірності розміщення населення в СРСР», 1977; Ю. Пітюренко «Питання методології і методики досліджень регіональних систем міських поселень (на прикладі УРСР)», 1978; Б. Хорев «Проблеми вивчення міграцій населення», 1978; О. Хомра «Міграція населення: питання теорії, методики дослідження», 1979; С. Ковальов «Географія населення СРСР», 1980; Б. Хорев «Територіальна організація суспільства», 1981; С. Писаренко «Трудові ресурси і територіальна структура суспільно-територіального комплексу», 1990);

- *економіко-географічне країнознавство* (І. Вітвер «Південна Америка», 1930; І. Вітвер «Карибські країни», 1931; І. Вітвер «Економічна географія капіталістичних країн», 1935; І. Вітвер «Економічна географія зарубіжних країн», 1948; В. Максаковський «Вугільна промисловість європейських країн», 1952; І. Маєргойз «Економічна географія Угорщини», 1956; Я. Машбіц «Мексика. Економіко-географічна характеристика», 1962; Б. Семьовський «США. Економіко-географічні нариси», 1963; І. Маєргойз «Чехословаччина. Економічна географія», 1964; С. Лавров «Економічна географія НДР», 1966; В. Максаковський «Польща», 1969; Я. Машбіц «Латинська Америка. Проблеми економічної географії», 1969; Б. Семьовський «Економічна географія Куби», 1970; Г. Сдасюк «Індія: географія господарства», 1975; В. Юрківський, Б. Яценко «Економічна географія зарубіжних країн», 1975; В. Максаковський «Економічна географія зарубіжних країн», 1980; класикою советської країнознавчої науки стало 20-ти томне видання «Країни і народи», 1978 – 1985);

- *історична географія* (В. Яцунський «Історична географія», 1955; І. Вітвер «Історико-географічний

вступ в економічну географію зарубіжного світу», 1963; В. Дробіжев, І. Ковальченко, А. Муравйов «Історична географія СРСР», 1973; В. Жекулін «Історична географія: предмет і методи», 1982);

- *географія природокористування* (А. Мінц «Економічна оцінка природних ресурсів», 1972; М. Паламарчук, І. Горленко «Мінеральні ресурси і формування районних промислових комплексів», 1972; В. Удовенко «Мінеральні ресурси в структурі промислових комплексів», 1973; В. Анучін «Основи природокористування», 1978; В. Лямін «Географія і суспільство», 1978; І. Блехцин, В. Мінеєв «Продуктивні сили СРСР і навколишнє середовище», 1981);

- *соціальна географія* (М. Ананьев «Економіка та географія міжнародного туризму», 1975; М. Абрамов «Виробництво і сфера послуг», 1977; Е. Котляров «Географія відпочинку і туризму», 1978; Е. Калмуцька «Географія споживання», 1980; М. Мироненко та І. Твердохлебов «Рекреаційна географія», 1981);

- *економіко-географічна картографія та моделювання* (М. Баранський «Економічна картографія», 1940; М. Баранський, А. Преображенський «Економічна картографія», 1962; А. Золовський «Проблеми комплексного картографування економіки колгоспів і радгоспів адміністративних районів і областей УРСР», 1969; О. Ващенко «Атлас розвитку господарства Західної частини УРСР з найдавніших часів до 70-х років ХХ століття», 1971; О. Топчів «Моделі просторової організації геосистем», 1979; Я. Жупанський «Дослідження виробничо-територіальних комплексів картографічним методом (проблеми, методика, застосування», 1980; Л. Руденко «Наукові основи створення карт для цілей територіального планування», 1983; О. Паламарчук «Суспільно-територіальні системи (логіко-математична розробка географічної теорії і методика структурного аналізу», 1989).

Таким чином, наукова школа советської суспільної географії вивчала такі територіальні системи продуктивних сил як країни, економічні райони, промислові райони і вузли, сільськогосподарські райони, системи розселення, міста, транспортні системи і вузли, і лише в останні роки її існування розширила рамки дослідження до територіальних систем соціальної сфери. Саме завдяки соціологізації та екологізації тематики економіко-географічних досліджень у советській економічній географії склалися передумови її трансформації у соціально-економічну (суспільну) географію.

Висновки. Суспільна географія в західних країнах після Другої світової війни була в основному репрезентована у межах п'яти дисциплін: економічна, соціальна, культурна, політична та історична географії.

Друга світова війна сприяла популяризації географічних знань, а післявоєнна відбудова світової економіки справила позитивний вплив на розвиток економічної географії. Економічна географія, як і раніше, розвивалася під впливом виробничої діяльності. Предметом економіко-географічних досліджень виступали особливості та закономірності територіальної організації сільського господарства,

промислового виробництва, послуг, торгівлі, транспорту тощо. Дослідження відбувалися у вигляді просторового аналізу, у 1960 – 1970-х рр. набули поширення моделі ідеалізованих економічних ландшафтів. Предметом економіко-географічних зарубіжних географів у цей час було також вивчення відносин між економічними системами та природними комплексами. У 1980 – 1990-х рр. економічна географія почала досліджувати ринки праці, товарів та послуг, давши початок такому напрямку науки як маркетингова географія. Упродовж 1990-х років предметом економіко-географічного аналізу стали також питання міжнародної торгівлі, ринку нерухомості, етнічної економіки, гендерної економіки, просторового аналізу завдяки геоінформаційним системам, планування розвитку територій, інформаційної географії тощо. В цілому, у структурі світової економічної географії другої половини ХХ століття виокремилися такі напрями як теоретична економічна географія, регіональна економічна географія, історична, критична та поведінкова економічна географія. Разом з тим, сучасна економічна географія у більшості національних географічних школах сьогодні розглядається як складова суспільної географії, що фокусується на регіональних системах господарської діяльності людини. Новітні тенденції розвитку економічної географії пов'язані з проявами глобалізації світової економіки.

Політична географія вже як наука про просторові відмінності у розвитку політичних процесів продовжила свій розвиток у другій половині ХХ століття. Серед її нових напрямів у цей час розвивалися електоральна географія, геополітика, військова географія тощо. Після війни серед тематики політико-географічних досліджень почали переважати питання географії конфліктів, електоральної географії, географії виборів та політико-географічних аспектів створення нових незалежних держав. З кінця 1970-х рр. політична географія стала одним із найбільш динамічних напрямів розвитку світової суспільної географії.

Традиційними для соціально-географічних досліджень упродовж другої половини ХХ століття були дослідження соціальної структури суспільства, в першу чергу у етнічному та релігійному зрізі. У 1980-х рр. до них додалися аспекти вікової та статевих структур, географії поведінки окремих соціальних груп та соціальних конфліктів. Такі дослідження були доповнені питаннями простору у соціальній поведінці, дослідженнями географії освітніх послуг, науки, хвороб та злочинності.

Окреме місце у тематиці соціально-географічних досліджень традиційно належало географії населення, пов'язаної з демографічними характеристиками народжуваності, смертності та міграції на регіональному рівні. Близькими за змістом до географії населення були дослідження географії розвитку, в предметну сферу якої потрапили питання рівня якості життя населення. Представники цього напрямку намагалися знайти характеристики, що розкривали рівень життя населення виходячи з економічних, політичних та соціальних факторів конкретної території.

На відміну від початкових уявлень про географію культури, які були започатковані школою К. Зауера, упродовж другої половини ХХ століття в зарубіжній науці отримали серйозний розвиток дослідження взаємозв'язків між людиною і її співтовариствами, а також між людиною і її оточенням, вивчення культурних змін у процесі контактів різних соціальних груп і регіонів. Одним з найпопулярніших напрямів у розвитку зарубіжної суспільної географії у 1960 – 1980-х рр. була географія міста (міська географія, урбогеографія). Культурна географія, яка сформувалася у повоєнний час, пропагувала вивчення продуктів духовної та матеріальної культури людства у їх територіальному поширенні. Разом з тим, вона зосереджувалася на описі та аналізі розвитку мов, релігії, економіки, влади та інших культурних явищ в їх географічному поширенні. Культурна географія зародилася як альтернатива теорії екологічного (кліматичного) детермінізму ще на початку ХХ ст. З 1980-х рр. т.зв. нова культурна географія розвивалася на нових, часом марксистських, теоріях розуміння сутності самої культури.

Історична географія зберігала свою самобутність, акцентуючи увагу на географічних процесах та явищах минулого, але поряд з тим у орбіту її

досліджень були широко втягнуті питання географії постколоніального світу. Загальною темою майже усіх історико-географічних досліджень було вивчення географії минулого і регіональні зміни у часі, аспекти взаємодії природи та суспільства на різних історичних етапах та формування т.зв. культурного ландшафту.

Паралельно з цими напрямами у розвитку зарубіжної суспільної географії упродовж другої половини ХХ ст. варто виокремити розвиток прикладної географії, адже цілий ряд географічних досліджень було реалізовано в ході певних проектів і програм. Ці дослідження інколи проводилися не спеціалістами в галузі географії, хоча потім мали досить суттєвий стимул для розвитку галузевих суспільно-географічних дисциплін.

Серед напрямів розвитку зарубіжної суспільної географії у кінці ХХ ст. варто виокремити також поведінкову географію, когнітивну (пізнавальну) географію, радикальну географію, феміністичну географію, марксистську географію, позитивістську географію, постколоніальну географію, постструктуралістську географію, психоаналітичну географію та просторовий аналіз.

Список використаних джерел:

1. Пістун М.Д. Передумови та аргументи формування української економіко-географічної школи в 20-х роках ХХ століття / М.Д. Пістун // Український географічний журнал. – 2004. - № 3. – С. 68-74.
2. Исаченко А.Г. Развитие географических идей / А.Г. Исаченко. – М.: Мысль, 1971. – 416 с.
3. Саушкин Ю.Г. Экономическая география: история, теория, методы, практика / Ю.Г. Саушкин. – М.: Мысль, 1973. – 559 с.
4. Александровская О.А. Французская географическая школа конца XIX – начала XX века / О.А. Александровская. – М.: Наука, 1972. – 144 с.
5. Мукитанов Н.К. От Страбона до наших дней: эволюция географических представлений и идей / Н.К. Мукитанов. – М.: Мысль, 1985. – 305 с.
6. Жекулин В.С. Введение в географию / В.С. Жекулин. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 272 с.
7. Поросенков Ю.В. История и методология географии / Ю.В. Поросенков, Н.И. Поросенкова. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. – 224 с.
8. Бунге В. Теоретическая география / В. Бунге. – М.: Прогресс, 1967. – 280 с.
9. Баттимер А. Путь в географию / А. Баттимер. – М.: Прогресс, 1990. – 440 с.
10. Хаггетт П. География: синтез современных знаний / П. Хаггетт. – М.: Прогресс, 1979. – 684 с.
11. Геттнер А. География: ее история, сущность и методы / А. Геттнер. – Л., 1930. – 416 с.
12. Джонстон Р. Дж. География и географы: очерк развития англо-американской социальной географии после 1945 года / Р. Дж. Джонстон. – М.: Прогресс, 1987. – 368 с.
13. Наука и искусство географии: Спектр взглядов ученых СССР и США / Сост. и ред. В.В. Анненкова и Дж.Д. Демко. – Прогресс, 1989. – 200 с.
14. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / М.Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 230 с.
15. Мороз С.А. Методологія географічної науки / С.А. Мороз, В.І. Онопрієнко, С.Ю. Бортник. – К.: Заповіт, 1997. – 334 с.
16. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: навчальний посібник / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Знання, 2000. – 204 с.
17. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії: підручник / О.І. Шаблій. – Львів: ВЦ ЛНУ імені І. Франка, 2004. – 444 с.
18. Савчук І.Г. Основні тенденції розвитку французької географії у 70 – 80-х роках ХХ століття / І.Г. Савчук // Український географічний журнал. – К., 2004. – № 3. – С. 74-81.
19. Савчук І.Г. Основні тенденції розвитку сучасної французької суспільної географії / І.Г. Савчук // Український географічний журнал. – К., 2005. – № 1. – С. 31-36.
20. Freeman A. Hundred Years of Geography, 1961.
21. Штойко П.І. Українсько-німецька співпраця в географії: наукові контакти С. Рудницького й А. Пенка / П. Штойко // Наука та наукознавство. – 2000. – № 1-2. – С. 137-142.
22. Теория социально-экономической географии: спектр современных взглядов / ред. и сост. А.Г. Дружинин и В.Е. Шувалов. – Ростов-на-Дону: Изд-во ЮФУ, 2010.

23. Саушкин Ю.Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем / Ю.Г. Саушкин. – М.: Просвещение, 1976. – 529 с.
24. Экономическая и социальная география в СССР: история и современное развитие. – М.: Просвещение, 1987. – 542 с.

References:

1. Pistun, M.D. (2004). Peredumovy ta argumenty formuvannya ukrainскоi ekonomiko-geografichnoi shkoly v 20-h rokakh XX stolittya. *Ukrainskyy geografichnyy zhurnal*, 3, 68-74.
2. Isachenko, A.G. (1971). *Razvitie geograficheskikh idey*. M.: Mysl, 416.
3. Saushkin, Yu.G. (1973). *Ekonomicheskaya geografiya: istoriya, teoriya, metody, praktika*. M.: Mysl, 559.
4. Aleksndrovskaya, O.A. (1972). *Frantsuzskaya geograficheskaya shkola kontsa XIX – nachala XX veka*. M.: Nauka, 144.
5. Mukitanov, N.K. (1985). *Ot Strabona do nashikh dney: evolyutsiya geograficheskikh predstavleniy i idey*. M.: Mysl, 305.
6. Zhekulin, V.S. (1989). *Vvedenie v geografiyu*. L.: Izd-vo LGU, 272.
7. Porosenkov, Yu.V., Porosenkova, N.I. (1991). *Istoriya i metodologiya geografii*. Voronezh: Izd-vo VGU, 224.
8. Bunge, V. (1967). *Teoreticheskaya geografiya*. M.: Progress, 280.
9. Battimer, A. (1990). *Put v geografiyu*. M.: Progress, 440.
10. Hagget, P. (1979). *Geografiya: sintez sovremennykh znaniy*. M.: Progress, 684.
11. Gettner, A. (1930). *Geografiya: yeye istoriya, sushchnost i metody*. L., 416.
12. Dzhonston, R.Dzh. (1987). *Geografiya i geografyy: ocherk razvitiya anglo-amerikanskoj sotsialnoj geografii posle 1945 goda*. M.: Progress, 368.
13. Annenkova, V.V., Demko, Dzh.D. (1989). *Nauka i iskusstvo geografii: Spekr vzglyadov uchenykh SSSR i SShA*. M.: Progress, 200.
14. Pistun, M.D. (1996). *Osnovy teorii suspilnoi geografii*. K.: Vyshcha shkola, 230.
15. Moroz, S.A., Onoprienko, V.I., Bortnyk, S.Yu. (1997). *Metodologiya geografichnoi nauky*. K.: Zapovit, 334.
16. Oliynyk, Ya.B., Stepanenko, A.V. (2000). *Vstup do sotsialnoi geografii: navchalnyy posibnyk*. K.: Znannya, 204.
17. Shabliy, O.I. (2004). *Osnovy zahalnoi suspilnoi geografii: pidruchnyk*. Lviv: VC LNU imeni I. Franka, 444.
18. Savchuk, I.H. (2004). *Osnovni tendentsii rozvytku frantsuzkoj geografii u 70–80-h rokakh XX stolittya*. *Ukrainskyy geografichnyy zhurnal*. K., 3, 74-81.
19. Savchuk, I.H. (2005). *Osnovni tendentsii rozvytku suchasnoi frantsuzkoj suspilnoi geografii*. *Ukrainskyy geografichnyy zhurnal*. K., 1, 31-36.
20. Freeman, A. (1961). *Hundred Years of Geography*.
21. Shtoyko, P.I. (2000). *Ukrainsko-nimetska spivpratsya v geografii: naukovi kontakty S. Rudnytskoho i A. Penka*. *Nauka ta naukoznavstvo*, 1-2, 137-142.
22. Druzhinin, A.G., Shuvalov, V.E. (2010). *Teoriya sotsialno-ekonomicheskoy geografii: spekr sovremennykh vzglyadov*. Rostov-na-Donu: Izd-vo JuFU.
23. Saushkin, Yu.G. (1976). *Geograficheskaya nauka v proshlom, nastoyashchem i budushchem*. M.: Prosveshchenie, 529.
24. *Ekonomicheskaya i sotsialnaya geografiya v SSSR: istoriya i sovremennoe razvitie* (1987). M.: Prosveshhenie, 542.

Надійшла до редколегії 10.01.2016 р.

Дослідження молодих науковців

UDC 911.3

Yaroslav Dzhaman, PhD Student

e-mail: vasy_l_dzhaman@ukr.net

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ETHNIC TOURISM: THE PROBLEM OF CONCEPTUAL TERMINOLOGY AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO SOCIAL-GEOGRAPHIC STUDIES

The article deals with the analysis of foreign and national researchers' approaches to definition of the concept of ethnic tourism. The majority of existing studies devoted to ethnic tourism in America and Europe concentrate on describing it as trips to exotic and often isolated ethnic groups (Smith V., McIntosh R., Goeldner C., Van den Berghe P., Harron S., Weiler B.). Some scientists regard that ethnic tourism includes trips to forefathers' homelands with the purpose of learning the own ethnic belonging – nostalgic tourism (King B.). Along with the term of ethnic tourism, the concepts of aboriginal tourism (Getz D., Jamieson W.) and native tourism (Butler R., Hinch T.) are widely used, though the same phenomenon is meant. Russian researchers use the concepts of ethnic tourism, ethnographic tourism and nostalgic tourism.

No unanimous opinion as to definition of ethnic tourism is found with Ukrainian scientists (Kyryliuk L., Parkhomenko T., Kyfiak V., Kliap M., Bochan I., Kulakovska I., Orlova M., Chubrey O., etc). We understand the concept of ethnic tourism to be a type of tourist activity that satisfies the consumers' interests in cognition of material and spiritual culture of certain ethnos (ethnic group, ethnographic group) that inhabits (or previously inhabited) a certain territory. While on excursions, tourists get acquainted with architecture, clothes, folklore, rituals, folk traditions, handicrafts, everyday life, ethnic cuisine, historic events, known persons, and monuments of certain ethnos or its part (sub-ethnos or ethnic group).

The algorithm of socio-geographic study of ethnic tourism potential within a big poly-ethnic urban settlement contains five stages: 1) the study of historical and geographic specificities of formation of regional (settlement) population's ethnic structure on the whole, and specific ethnic group in particular; 2) establishment of the dynamics of population's ethnic variety; 3) the study of the material and spiritual cultural heritage of ethnic communities; 4) point evaluation of ethnic tourism objects; 5) development of ethnic-oriented excursion routes.

Key words: ethnic tourism; nostalgic tourism; aboriginal tourism; ethnographic tourism; educational tourism; ethnic community; ethno-tourism potential; ethnic excursion routes.

Ярослав Джаман. ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЄВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проаналізовані основні підходи зарубіжних та українських дослідників до визначення поняття "етнічний туризм", подано авторське визначення цього терміну. Розроблено алгоритм і запропоновано методіку суспільно-географічного дослідження етнічного туризму у великому поліетнічному місті, які включають п'ять етапів: вивчення етнічної структури населення і особливостей її формування, визначення рівня етнічної різноманітності населення, дослідження культурної спадщини етнічних громад, бальне оцінювання етно-туристичних об'єктів, розробка етнографічних екскурсійних маршрутів.

Ключові слова: етнічний туризм; ностальгічний туризм; аборигенний туризм; етнографічний туризм; пізнавальний туризм; етнічна громада; етно-туристичний потенціал; етнічні екскурсійні маршрути.

Ярослав Джаман. ЭТНИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ: К ПРОБЛЕМЕ ПОНЯТИЙНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ И МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье проанализированы основные подходы зарубежных и украинских исследователей к определению понятия "этнический туризм", дано авторское определение данного термина. Разработан алгоритм и предложена методика общественно-географического исследования этнического туризма в большом полиэтничном городе, которые включают пять этапов: изучение этнической структуры населения и особенностей ее формирования, определение уровня этнического разнообразия населения, исследование культурного наследия этнических общин, бальное оценивание этно-туристических объектов, разработка этнографических экскурсионных маршрутов.

Ключевые слова: этнический туризм; ностальгический туризм; аборигенный туризм; этнографический туризм; познавательный туризм; этническая община; этно-туристический потенциал; этнические экскурсионные маршруты.

Problem statement. The study of recently born social phenomena is a logical stroke in present-day social geography, and scientific research of ethnic tourism is one of the aspects of socio-geographic cognition. Solution of terminological problems in the process of study of ethnic tourism – determination of its essential characteristics, adoption of maximally adequate definition, and development of algorithm and methodical approaches to its socio-geographic study – thus seems to be exclusively

important.

Analysis of latest studies and publications. The study of any process, phenomenon or object requires understanding of its essence. Each science possesses its conceptual-terminological apparatus and methods of research. Social geography has its own conceptual terminology, and it is clear that adequate vision of really existing phenomena fixed in terms and concepts is solely available when definitions are strictly interpreted. The problems of terminology with ethnic tourism were disclosed in a number of scientific works by foreign [4, 9,

16 – 23, etc] and national [2, 3, 6 – 8, 10 – 15, etc] authors. However, there exist different approaches to definition of the concept of ethnic tourism, as well as methodical approaches to its study are still insufficiently developed.

Aims and tasks. The present study *aims at* the analysis of the problem of conceptual terminology of the phenomenon of *ethnic tourism*, and suggestion of the methods of its socio-geographic study. Disclosure of different essential characteristics of the social phenomenon of ethnic tourism available in scientific literature; presentation of author's vision and his own interpretation of the concept of ethnic tourism; development of the algorithm and the methods of socio-geographic research of ethnic tourism in a big poly-ethnic urban settlement represent the tasks of this study.

Study results. To begin with, it is necessary to recollect the pilot studies of European and American scientists who as far back as 1970s had discussed the necessity of study of such new tourism phenomenon as ethnic tourism. Appearance and rise of ethnic tourism was conditioned by specificities of social development, urban processes with their positive and negative effects, and eagerness of some representatives of civilization to for at least a while get back to the environment of those communities whose activity was not yet distorted by the minuses of living in a metropolis [10, P. 70].

V. Smith was among the first to interpret the concept of ethnic tourism as the one that basically aims at cognition of fundamental traditions of exotic nationalities and includes visits to their homes and villages, observation of their dances and ceremonies, and primitive products' trade [21, P. 2].

Having considered V. Smith's definition, R. McIntosh and C. Goeldner have found ethnic tourism to be a trip aiming at observation of the culture and the mode of life of purely exotic nationalities with such typical tourists' activity as visiting the tribe homes, observation of tribal dances and ceremonies, and, probably, participation in some religious ceremonies [20, P. 139-140].

P. Van den Berghe have described ethnic tourism as a form of tourism where cultural exotics of the aboriginals serves to be the tourist trap [22].

S. Harron and B. Weiler regarded ethnic tourism to be a trip motivated by search for close contacts with people whose ethnic belonging and cultural specificities were different from those of tourists. Tourists in the first place seek to enter into the spirit of the primitive culture not deformed by influences of civilization, and that is why they choose such objects as rural communities living in remote places and behaving "exotically" [18, P. 84].

As was concluded by S. Muravska, the majority of available European and American studies into ethnic tourism concentrate on describing tourism as trips to visit exotic and often isolated ethnic groups [10, P. 71]. Some scientists regard that ethnic tourism should include the friends and natives' travels to their foregoers' motherland to know their own ethnic belonging (nostalgic tourism) [3, P. 1]. B. King refers ethnic tourism to trips with basic motivation of "ethnic reunion", that is, the author regards them to be the visits of ethnically close people. The visits of the travelers from the New World

(North America, as a rule) to the Old World to learn their own blood are the good example [19, P. 175].

Having generalized previous studies, Lee Yang has defined ethnic tourism as tourism basically aiming at search for exotic cultural experience through interaction with dissimilar ethnic groups. It would include tourist trips with observation of artifacts, rituals, etc, connected with specific ethnic group. The process of observation of said artifacts, rituals, etc, is an important portion of motivation for such trip [23, P. 3]. In this context, the ethnic group represents a socially/culturally separate group of people sharing common history, culture, language, religion and mode of life.

Along with *ethnic tourism*, the concept of *aboriginal* tourism suggested by D. Getz and W. Jamieson is widely used, as well as *native* tourism, though the same phenomenon is meant [17]. R. Butler and T. Hinch described the *native* tourism as tourist activity by directly native ethnic group aiming at study or observation of attractive attributes of their own culture which they grew away from for whatever reason [16, P. 9]. The scientists regarded that native tourism presupposed participation of native people, while it was not necessary that representatives of ethnic groups whose culture appeared to be attractive in specific case were the participants of tourist activity in ethnic tourism.

Russian researchers speak in terms of *ethnographic tourism* and *ethnic tourism*. Furthermore, they use the former in the widest sense understanding it as both *aboriginal* and *native* tourisms [4], while *ethnic* tourism is referred to as *nostalgic* tourism, that is, as "... visiting places of own historical origin" [4]. N.A. Malova maintains that "nostalgic or ethnic tourism is a leisure time activity when tourists get acquainted with specific ethnic group of population, its way of life, cultural and living patterns, etc" [9]. Trying to define ethnic tourism, the author interprets it as nostalgic tourism.

No unanimous opinion as to definition of *ethnic* tourism is found with Ukrainian scientists. It can be to a great extent explained by the fact that the Tourism Act, Ukraine, does not formalize ethnic tourism to a single type of tourist activity [5]. Among 17 types of activities referred to in the Act, the *cultural-cognitive* and *rural* tourism bear the closest relationship to ethnic tourism.

The majority of Ukrainian tourismologists suggest that these concepts be at least correlated as the entirety and particularity, if not equaled. Thus, pointing to quick growth of nostalgic tourism in Ukraine, L. Kyrlyuk specifies ethnic tourism as one of the types of nostalgic tourism and suggests delineation of borderlines of its mass development to follow the frontier Zakarpattia Oblast, the Lviv Oblast, and the Volyn Oblast. The scientist associates this type of tourism in the first place with visiting relatives who appeared to live on different sides of the state border [6]. His views are concordant with some other researchers' opinions [8] that have found their way in popular science publications [14].

T. Parkhomenko is of similar opinion. She regards that "... the nostalgic tourism sometimes overlays the ethnic tourism when, for example, the emigrants visit their ethnic homeland". The ethnic tourism satisfies people's need in strengthening of their national identity, that is, in their inclusion into certain social community on the

basis of common origin and culture. It is a kind of genetic call, or “the call of the wild”, to one who visits his/her ethnic homeland but was born and brought up in different socio-cultural environment. In the meantime, the nostalgic tourism is exclusively individual; it is more intimate if compared to ethnic tourism. It is not a call of ethnic identity, but a retrospection of own life’s journey, and an attempt to break the back of time irreversibility by way of spatial reappearance [12].

V. Kyfiak understands ethnic tourism as travels to see friends and family [7]. This statement of the essence of ethnic tourism is rather discussable since the author’s interpretation can not but refer it to nostalgic tourism.

According to M. Kliap and F. Shandor, ethnic tourism (nostalgic, ethnographic) represents a sub-variety of tourism performed by tourists who visit places of their historical living. I. Bochan considers ethnic tourism to be an important component of human values; a specific type of human activity motivated by aspiration for cognition of regional natural history and cross-cultural resources, insight into values of ethnographic groups in the areas of

their compact settlement. I. Kulakovska specifies that ethnic tourism is a kind of trip whereby tourists get acquainted with certain ethnic group of population, their life, cultural make-up, household, etc [15, P. 36].

M. Orlova regards ethnic tourism to be a sub-type of cognitive tourism aiming at acquaintance with material and spiritual culture of certain ethnos living or having lived on a certain territory [11]. N. Petryk and O. Chubrey insist that it is tourist trip for the purpose of getting acquainted and cognition of certain ethno-cultural environment with its original particularities – traditions, handicraft, everyday life, and culture [13, P. 151]. To our opinion [2], it is this definition that the most adequately specifies *ethnic tourism* since it completely describes the Bukovynian inhabitant’s tourist trip to the festival of Lemkos or Hutsuls; his visit to the Crimea to see the tartaric households or the Jewish cemetery in Chernivtsi, etc. The “ethnic tourist’s” major impulse is his wish to experience the culture of certain ethnos irrespective of his genealogical links with that community.

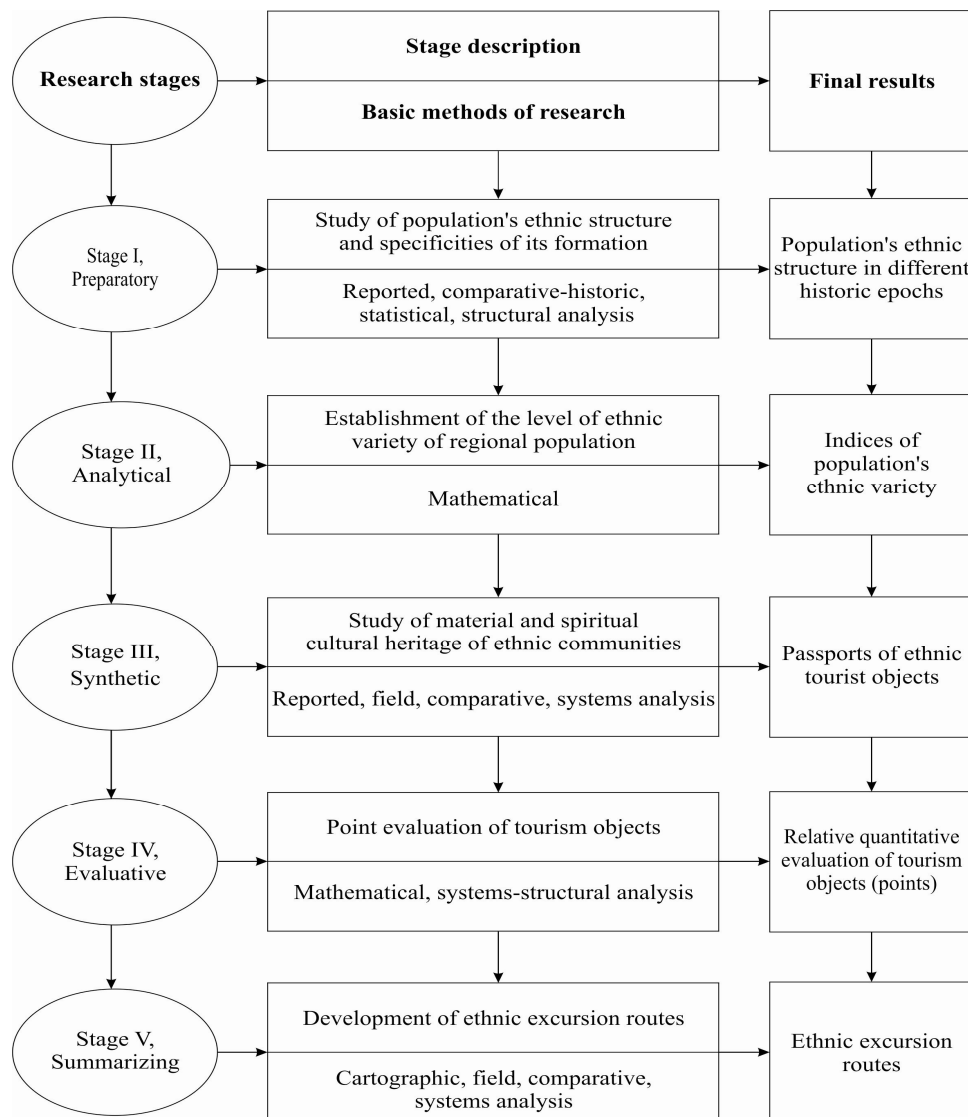

Fig. 1. Algorithm for the study of ethnic tourism potential and development of ethnic excursion routes

Following the aforesaid, we understand the concept of ethnic tourism to be a type of tourist activity that satisfies the consumers' interests in cognition of material and spiritual culture of certain ethnos (ethnic group, ethnographic group) that inhabits (or previously inhabited) a certain territory. While on such excursions, tourists get acquainted with architecture, clothes, folklore, rituals, folk traditions, handicrafts, everyday life, ethnic cuisine, historic events, known persons, and monuments of certain ethnos or its part (sub-ethnos or ethnic group).

Potentially, big poly-ethnic urban settlements are the most attractive centers for the development of ethnic tourism. The history of each national community is interesting and inimitable; each community leaves multi-layered and many-sided monuments of material and spiritual culture. Ethnic tourism in poly-ethnic space of the urban settlement presupposes acquaintance with places and objects, traditions and culture not only of original population, but also of ethnic groups that came to that place later.

Development of methods to help study ethno-tourism potential is a complex problem. Taking into account said potential's specificity, it seems appropriate that the potential was to its best explored within five stages as in Fig. 1.

The first stage would be devoted to the study of ethnic structure of population and historic-geographic specificities of its formation, that is, the ethno-geographic position; historic specificities of state formation, since each state significantly effects on changes in population's ethnic structure, makes its mark in town-planning and architectural environment of the urban settlement, its material and spiritual culture; population migration flows and the migrants' ethnic composition; ethnic differences in population movement; specificities of ethnic processes. This stage would avail of the reported, statistical, comparative, and structural analysis methods of research. Mathematical methods taken use of on the second stage would help establish the level of population's ethnic variety (diversity). There exist several quantitative parameters for the analysis of ethnic groups' allocation. The index of ethnic variety (P_j) sug-

gested by B. Ekkel; E. Piassetzky's index of ethnic diversification (S), and V. Dzhaman's index of ethnic variety (E_v) [1, P. 21-25] are the most widely used methods to help establish the level of regional ethnic variety. On the third stage of his research, the scientist would deal with the material and spiritual cultural heritage of ethnic communities that inhabit (or previously inhabited) the territory (urban settlement) under analysis. The reported, field, description, systems analysis would be the most appropriate methods on this stage. The point evaluation method would be used on the fourth stage of research when each tourism object will be given a certain number of points (relative quantitative index). The fifth stage would represent the mapping of the objects of material and spiritual heritage thus allowing to establish concentration and spatial allocation of the objects of corresponding ethnic culture and better develop excursion routes. Beside mapping, the summarizing stage makes wide use of the field, comparative and systems analysis methods of research.

Conclusions. 1. Scientific literature still shows no unanimous approach to definition of the concept of *ethnic tourism*. It is to a great extent conditioned by the fact that the *Tourism Act, Ukraine*, did not refer it to as a single type of tourism.

2. We understand the concept of *ethnic tourism* as a type of tourist activity that satisfies consumers' interests in cognition of material and spiritual culture of certain ethnos (ethnic group, ethnographic group) that inhabits (or previously inhabited) a certain territory.

3. It seems appropriate that socio-geographic study of ethnic tourism potential was conducted in five steps (stages): 1) the study of historical and geographic specificities of formation of regional (settlement) population's ethnic structure on the whole, and specific ethnic group in particular; 2) establishment of the level of population's ethnic variety within the territory under study; 3) the study of the material and spiritual cultural heritage of ethnic communities; 4) point evaluation of ethnic tourism objects; 5) development of ethnic-oriented excursion routes.

Список використаних джерел:

1. Джаман В.О. Національна структура населення етноконтактних зон / В.О. Джаман, І.І. Костащук. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – 288 с.
2. Джаман Я.В. Поліетнічна культурна спадщина – основа розвитку етнотуризму в Чернівцях / Я.В. Джаман // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 9-11 жовтня 2014 р.). – Чернівці: Видавничий дім "Родовід", 2014. – С. 251-252.
3. Дутчак О. Теоретико-методологічні проблеми українського етнотуризму: історіографія / О. Дутчак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pu.if.ua/depart/./life/Dutczak%20O.doc
4. Етнотуризм – що это? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mede.su/content/78/read246.html>.
5. Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
6. Кирилюк Л.М. Нові (нетрадиційні) види туризму України / Л.М. Кирилюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nzvdrp_geogr/2008_17/novi%20vudu%20tyrizmu.pdf.
7. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
8. Колесник О. Формування класифікаційних ознак туризму у системі економічних аспектів розвитку суспільства / О. Колесник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_1/36pdf

9. Малова Н.М. Этнический туризм: проблемы, тенденции, перспективы / Н.М. Малова // Туризм и культурное наследие: Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 2002. – Вып. I. – С. 72-79.
10. Муравська С.В. Етнічний туризм: до проблеми визначення терміну / С.В. Муравська // Розвиток етнотуризму : проблеми та перспективи: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених (Львів, 2 - 3 березня 2011 р.). – Львів: ЛІЕТ, 2011. – С. 70-74.]
11. Орлова М.Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 “Економічна та соціальна географія” / М.Л. Орлова. – Одеса, 2009. – 19 с.
12. Пархоменко Т.С. Антропология туризма / Т.С. Пархоменко // Філософія туризму: навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. — 268 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/filotur14.htm
13. Петрик Н.А. Становлення та розвиток етнічного туризму (на прикладі міграційних процесів Лемківщини в середині ХХ століття) / Н.А. Петрик, О.С. Чубрей // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 672-673: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2013. – С. 151-155.
14. Притула В. Європейці обирають етнічний туризм в Криму / В. Притула [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://origin.radiosvoboda.org/content/article/948627.html>
15. Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – Вип. 39. – С. 35-44.
16. Butler R. Tourism and Indigenous Peoples / Butler R., Hinch T. – London: International Thomson Business Press, 1996. – 134 p.
17. Getz D. Rural tourism in Canada: issues, opportunities and entrepreneurship in aboriginal tourism in Alberta / Getz D., Jamieson W. // The Business of Rural Tourism: International Perspectives . — Toronto: International Thomson Business Press, 1997. – P. 93-107.
18. Harron S. Review: Ethnic tourism / Harron S., Weiler B. // Special Interest Tourism. – London: Belhaven Press, 1992. – P. 83-94.
19. King B. What is ethnic tourism? An Australian perspective / B. King // Tourism Management. – 1994. - № 15 (3). – P. 173-176.
20. McIntosh R. Tourism: Principles, Practices, Philosophies / R. McIntosh, C. Goeldner. – New York : Wiley, 1990. – 328 p.
21. Smith V. Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism / V. Smith. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1977. – 352 p.
22. Van den Berghe P. Tourism and the ethnic division of labor / P. Van den Berghe // Annals of Tourism Research. – 1992. – № 19. – P. 234 – 249.
23. Yang L. Planning for Ethnic Tourism: Case Studies from Xishuangbanna, Yunnan, China / Li Yang. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/3123/1/Thesis_Li.pdf

References:

1. Dzhaman, V.O., Kostashchuk, I.I. (2009). Natsionalna struktura naseleण्या etnokontaknykh zon. Chernivtsi: ChNU, 288.
2. Dzhaman, Ya.V. (2014). Polietnichna kulturna spadshchyna – osnova rozvytku etnoturyzmu v Chernivtsyakh. *Geografiya, kartografiya, geografichna osvita: istoriya, metodologiya, praktyka. Mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Chernivtsi, 9-11 zhovtnya 2014 r.)*. Chernivtsi: Vydavnychiy dim “Rodovid”, 251-252.
3. Dutchak O. Teoretyko-metodologichni problemy ukrainskoho etnoturyzmu: istoriografiya. Avialable at: www.pu.if.ua/depart/./life/Dutczak%20O..doc
4. Etnoturyzm – chto eto? Avialable at: <http://www.mede.su/content/78/read246.html>.
5. Zakon Ukrainy “Pro turyzm”. (1995). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31. Avialable at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr>
6. Kyrylyuk, L.M. Novi (netradytsiyni) vydy turyzmu Ukrainy. Avialable at: http://www.nbu.gov.ua/portal/naturalNzvdpu_geogr/2008_17/novi%20vudu%20tyruzmy.pdf.
7. Kyfyak, V.F. (2003). Organizatsiya turystychnoi diyalnosti v Ukraini. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 312.
8. Kolesnyk, O. Formuvannya klasyfikatsiynykh oznak turyzmu u systemi ekonomichnykh aspektiv rozvytku suspilstva. Avialable at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdu_econ/2009_1/36pdf
9. Malova, N.M. (2002). Etnicheskiy turizm: problemy, tendentsii, perspektivy. *Turizm i kulturnoe nasledie: Mezhuovskiy sbornik nauchnykh trudov*. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, I, 72-79.
10. Muravska, S.V. (2011). Etnichniy turyzm: do problemy vyznachennya terminu. Rozvytok etnoturyzmu: problemy ta perspektivy: Zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh (Lviv, 2-3 bereznya 2011 r.). Lviv: LIET, 70-74.
11. Orlova, M.L. (2009). Resursy etnichnoho turyzmu regionu: suspilno-geografichna otsinka (na materialakh Odeskoï oblasti): avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. geogr. nauk: spets. 11.00.02 «Ekonomichna ta sotsialna geografiya». Odessa, 19.
12. Parkhomenko, T.S. (2004). Antropologiya turyzmu. Filosofiya turyzmu: navchalnyi posibnyk. K.: Kondor, 268. Avialable at: http://tourlib.net/books_ukr/filotur14.htm

13. Petryk, N.A., Chubrey, O.S. (2013). Stanovlennya ta rozvytok etnichnoho turyzmu (na prykladi mihratsiynykh protsesiv Lemkivshchyny v seredyni XX stolittya). *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zb. nauk. prats, 672-673: Geografiya*. Chernivtsi: ChNU, 151-155.
14. Prytula, V. Evropeitsi obyayut etnichnyi turyzm v Krymu. Avialable at: <http://origin.radiosvoboda.org/content/article/948627.html>
15. Rozhnova, V., Teres, N. (2013). Problemy ta perspektyvy rozvytku etnoturyzmu: zarubizhnyi ta ukraïnskyi dosvid. *Etichna istoriya narodiv Evropy*, 39, 35-44.
16. Butler, R., Hinch, T. (1996). *Tourism and Indigenous Peoples*. – London: International Thomson Business Press, 134.
17. Getz, D., Jamieson, W. (1997). Rural tourism in Canada: issues, opportunities and entrepreneurship in aboriginal tourism in Alberta. *The Business of Rural Tourism: International Perspectives*. Toronto: International Thomson Business Press, 93-107.
18. Harron, S., Weiler, B. (1992). Review: Ethnic tourism. *Special Interest Tourism*. London: Belhaven Press, 83-94.
19. King, B. (1994). What is ethnic tourism? An Australian perspective. *Tourism Management*, 15(3), 173-176.
20. McIntosh, R., Goeldner, C. (1990). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. New York: Wiley, 328.
21. Smith, V. (1977). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 352.
22. Van den Berghe, P. (1992). Tourism and the ethnic division of labor. *Annals of Tourism Research*, 19, 234-249.
23. Yang, L. Planning for Ethnic Tourism: Case Studies from Xishuangbanna, Yunnan, China. Avialable at: http://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/3123/1/Thesis_Li.pdf

Надійшла до редколегії 12.01.2016 р.

UDC 911.3

*Oksana Yatsko, Senior Lecturer
e-mail: bratso@ukr.net
Ivan Franko Lviv National University*

TRANSPORT AND GEOGRAPHICAL POSITION OF MEDIUM-SIZED CITIES IN THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE

Due to the compactness and high concentration of socio-economic phenomena urban areas require a developed transport infrastructure and a coherence in communication with the surrounding territory and centres of different levels to ensure the proper functioning. The article is dedicated to estimation of the position of medium-sized cities in an Western part of Ukraine relative to the existing transport system. Particular attention is paid to location relative to international transport corridors and European routes, to the proximity and transport accessibility to state border checkpoints.

It has been determined that in general cities are characterized by an advantageous position, as being situated within the border area, within or close to major highways, and most of them have easy connection to regional centres. The most favourable transport and geographical position, which can be described as arterial, belongs to Kovel, Mukacheve and Stryi. Kovel and Stryi are important transport hubs in Western Ukraine. However, comparing to other medium-sized cities of the area, the greatest amount of international and European transport routes lies across Mukacheve. Transport and geographical position of Colomyia and Chervonohrad can be considered as advantageous, as evidenced by their status of railway hubs, less advantageous – Drohobych and Kalush. Novovolynsk has the least advantageous, peripheral transport and geographical position. The transport and geographical position of medium-sized cities in the region serves as an additional incentive to use their potential, which is particularly important in view of their role as industrial and administrative centres.

Key words: medium-sized city, transport and geographical position, transport network, transport routes, transport hub.

Оксана Яцко. ТРАНСПОРТНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ СЕРЕДНІХ МІСТ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Охарактеризовано особливості транспортно-географічного положення середніх міст західних областей України. Розкрито характерні риси географічного положення міст, зокрема по відношенню до обласного та регіонального центрів, державного кордону. Проаналізовано положення міст відносно до існуючої транспортної мережі, в тому числі до міжнародних та європейських транспортних шляхів. Виділено міста з найбільш вигідним транспортно-географічним положенням та периферійні міста.

Ключові слова: середнє місто, транспортно-географічне положення, транспортна мережа, транспортні шляхи, транспортний вузол.

Оксана Яцко. ТРАНСПОРТНО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СРЕДНИХ ГОРОДОВ ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЕЙ УКРАИНЫ

Охарактеризованы особенности транспортно-географического положения средних городов западных областей Украины. Раскрыты характерные черты географического положения городов, в частности по отношению к областному и региональному центрам, государственной границе. Проанализировано положение городов по отношению к существующей транспортной сети, в том числе к международным и европейским транспортным путям. Выделены города с наиболее выгодным транспортно-географическим положением и периферийные города.

Ключевые слова: средний город, транспортно-географическое положение, транспортная сеть, транспортные пути, транспортный узел.

Introduction. Transport and geographical position of territory is an important factor that along with the potential of natural resources and demographic potential can stimulate or inhibit socio-economic development. According to Pashynska N., the level of transport infrastructure development has a significant impact on the cost of transportation of goods and passengers, their mobility; it also defines transport accessibility of settlements, forms the spatial connectivity of a territory, causing a degree of social-economic development of the whole region [7]. Nowadays the transport and geographical position is scientifically determined as a part of transport potential or in broader sense as a part of the positional potential. Its analysis allows to estimate all the advantages of geographical location and existing transport infrastructure primarily in terms of optimizing regional links and relations of social, economic and institutional nature. This especially concerns urban areas as compact territorial units that simultaneously have a large concentration of socio-economic phenomena and

requires developed transport infrastructure and coherence in communication with surrounding territory and with centres of different levels in order to ensure their proper functioning. Thereby, the estimation of the transport and geographical position of cities is an essential detail to determine their cumulative socio-geographical potential and the ways and possibilities of its realization.

The analysis of recent researches and publications. In Ukraine the scientific works written by V.O. Dzhaman, Yu.Yu. Zavaloka, M.M. Kuznetsov, V.D. Oliynyk, N.M. Pashynska and others should be distinguished among the latest researches dedicated to the analysis of the transport and geographical position of separate settlements and regions of the state. By many scientists the transport and geographical position is either identified or considered as a part of the transport potential of a territory, to the research of which works of V.H. Alkema, A.N. Horiainov, R.R. Hudyma, V.S. Kozlov, S.K. Kozlov, O.V. Perebyinis are devoted. The transport potential as a component of the integral potential of a territory is considered in the works of H.P. Pidhrushna, V.P. Nahirna, M.I. Fashchevskyi,

Yu.D. Kachaiev, O.O. Denysenko, I.H. Savchuk, L.Yu. Shabashova, M.P. Nemchenko, V.V. Bodnar.

The purpose of this paper is to analyze the main features of the transport and geographical position of medium-sized cities in the Western regions of Ukraine as a component of their positional potential.

The main material. Transport and geographical position of settlements and territories is an important component of an integral category of geographical location and also a determining factor of transport and positional potential formation. According to N.I. Dnistrianska in new socio-economic conditions the activation of very small urban settlements' functional possibilities depends primarily on their transport and geographical position [2, p. 39]. This statement may be applied to all categories of settlements, including medium-sized cities, thereby the transport and geographical position may be considered as an important factor and a precondition of their development.

Transport and geographical position of a settlement may be defined as a position relative to an existing transport system, which includes transport routes and transport centres considering the power and direction of the main traffic flows.

Structure of the transport system and the transport and geographical position of settlements depend primarily on the relief, the features of the hydrographic network, the geopolitical and economic-geographical position simultaneously of a settlement and the surrounding area, the existing settlement system, the level of economic development of a settlement, its status and the current network of functional ties.

Medium-sized cities are located extremely uneven in the Western part of Ukraine. The cities of Kovel, Novovolynsk (Volyn region) and Chervonohrad (Lviv region) are located in the north-western part of the territory and are situated sufficiently compactly in the direction tentatively from north to south. The second group of cities (Drohobych and Stryi in Lviv region, Kalush and Colomyia in Ivano-Frankivsk region) is located within the Precarpathians linearly relative to each other in the direction from north-west to south-east due to the peculiarities of the relief; their location is relatively compact. The last medium-sized city in the area is Mukacheve in the Transcarpathian region located in the utmost west of Ukraine and characterized by an isolated position concerning other medium-sized cities and regions of Ukraine, not only because of the distance, but also because of the seclusion by a significantly sized natural barrier, by the Ukrainian Carpathians. At the same time Mukacheve has an extremely advantageous geopolitical position, being close to the border of four foreign countries. It should be noted, that all the medium-sized cities in the region are characterized by an advantageous location within the border area. The geographical location of Kovel and Mukacheve within the region is also a favourable precondition of the transport system development, as these cities are located in the central area of the region therefore close to the centre, respectively, are the opposite of such regional centres as Lutsk and Uzhhorod.

Due to topography the following features of situating medium-sized cities may be identified in the region:

- The cities of Mukacheve (the Transcarpathian

Lowland) and Kovel (the Polissia Lowland) are located within the lowland relief, however, it should be noted, that Mukacheve is situated near the foothills of the Volcanic Ridge of the Ukrainian Carpathians;

- Novovolynsk is located within the Nadbuzka Height, which is the western part of the Volyn Upland, Chervonohrad is located in the Nadbuzhanska hollow within the Small Polissia;

- Drohobych is located on the border of the Precarpathian Upland and the Naddnistrianska Plain, Stryi – within the lowland part of the Stryi-Sian Highland, Kalush and Colomyia – within the Precarpathian Upland.

The features of cities' geographical location determine differences in their transport and geographical position, which can be characterized by following basic parameters: distance to the nearest railway station by transport routes (if the station is not located in the city), to the district centre (if this very city is not a district centre), to regional centres, the capital, the nearest state border checkpoint. Parameters and categories of transport routes that pass through the city or in the immediate vicinity to it, the city location relative to the major transport hubs also play an important role. Indicators of transport and geographical position of medium-sized cities in the region are reflected in the table 1.

Among all medium-sized cities in the region only Novovolynsk doesn't have a railway station; the nearest railway station is 18 km away in the district centre Ivanychi. Besides Novovolynsk, Chervonohrad is also not a district centre and is geographically located within the district of Sokal (the distance to Sokal is 12 km). However, these cities like other medium-sized cities in the area are of regional importance, that is they are administratively derived outside the districts and are subordinate to the authorities of regional centres. The reason of this situation is primarily the development of cities as of powerful coal production centres, which is a strategic direction for the region, however the administrative and organizational functions of these cities are limited.

Among studied cities in the region Kalush and Mukacheve are the closest to the regional centres (are located within 50 km by highways), the furthest is Novovolynsk, which, moreover, has no railway connection (the distance from Ivanychi to Lutsk by railways with a transfer in Kovel is 152 km). The remaining cities have direct railway connection with regional centres (the transport and geographical position of cities is shown in Fig. 1), and the distance to the regional centres by highways is shorter than by railways for all the cities except Colomyia. It should be noted that all cities are within 100 km accessibility from the regional centres that can be assessed as a sufficiently favourable indicator.

Cities that are the nearest to the regional centre Lviv are, of course, the cities of Lviv region and also Kalush and Novovolynsk (are located within 140 km, the distance from Ivanychi to Lviv by railways is 118 km). Mukacheve is the furthest from Lviv. Among the cities Kovel is the only one from which the distance to Lviv by railways is shorter than by highways. Kalush has no direct railway connection with Lviv, a transfer is needed in Stryi that is to some extent a limiting factor of freight and passenger traffic formation. What concerns the distance to the capital – Kyiv among the cities it is the

shortest from Kovel, Novovolynsk and Chervonohrad, the longest – from Mukacheve. The proximity to the regional centre and the capital is an additional favourable factor of socio-economic development, however, in the

case of Western Ukraine, the proximity to the state border offsets the remoteness from Kyiv as a more important factor for regional and local development in modern reality.

Table 1

The indicators of the transport and geographical position of medium-sized cities in the western regions of Ukraine

Cities	Distance to the nearest railway station, km	Distance to the district centre, km	Distance to the regional centre, km (by highways / railways)	Distance to the regional centre Lviv, km (by highways / railways)	Distance to Kyiv, km (by highways)	Distance to the nearest state border checkpoint, km (by highways)
Drohobych	0	0	86/100	86/100	628	61
Kalush	0	0	35/42	111/135	580	152
Kovel	0	0	73/84	196/186	441	54
Colomyia	0	0	65/56	192/196	545	113
Mukacheve	0	0	42/63	225/225	767	39
Novovolynsk	18	18	95/-	126/-	510	19
Stryi	0	0	72/75	72/75	614	90
Chervonohrad	0	12	70/86	70/86	513	27

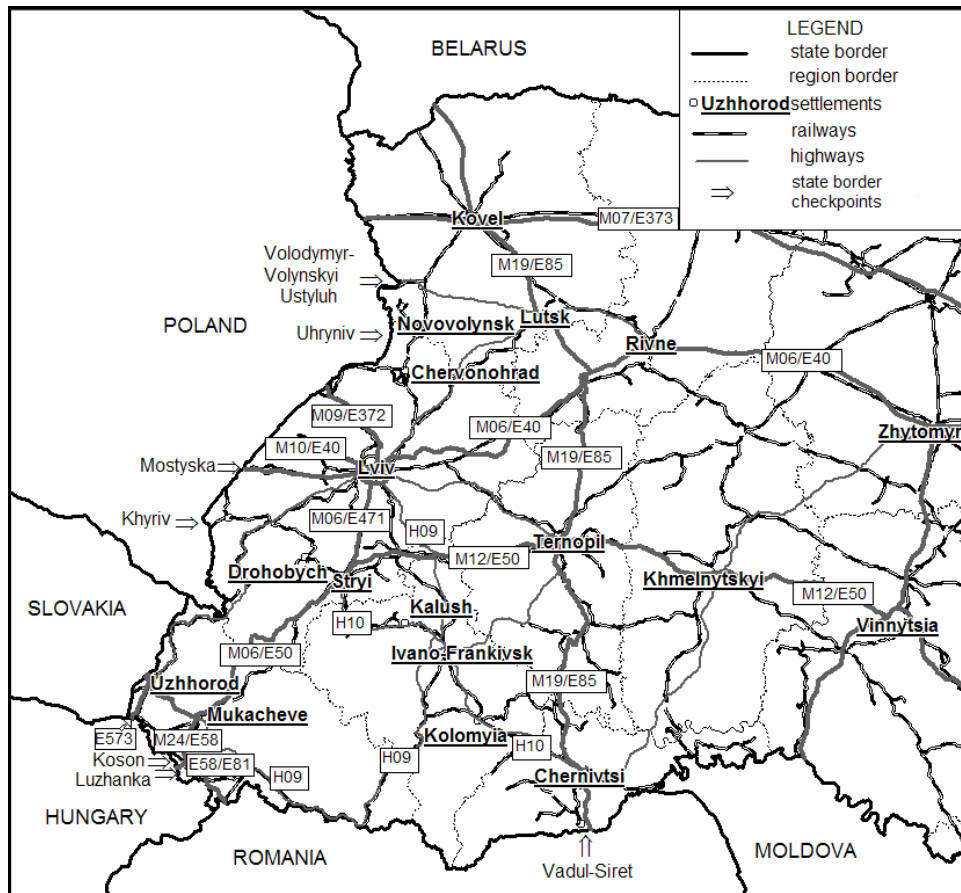

Fig. 1. The transport and geographical position of medium-sized cities in the western regions of Ukraine (built by the author according to [1, 4])

Among the cities Novovolynsk, Chervonohrad and Mukacheve are the closest to the state border checkpoints (are located within 50 km); Kovel, Drohobych and Stryi are located within 100 km. The longest distance from the state border checkpoints is to Kalush and Colomyia, however, comparing their location to many other regions of Ukraine their geopolitical position is also highly advantageous. The transport and geographical position of Mukacheve and Kovel is especially advantageous in terms of border location as characterized by the relative proximity to the state border checkpoints with four and two states, respectively. The border location of Novovolynsk is also extremely advantageous as the city is located 19 km from the state border checkpoint, and the direct distance from the city to the state border is only 5 km, which creates favourable conditions for the development of external economic activity. As a result, the city is the first in the region in terms of foreign direct investments per capita [6, p. 13], being ahead of both the regional centre and the main transport hub Kovel.

An important characteristic of the transport and geographical position of medium-sized cities is also their location relative to transport routes and airports. The most important and the most powerful transport arteries that run through the region are international transport corridors such as the Pan-European transport corridor №3, the Pan-European transport corridor №5 and the International transport corridor Gdansk-Odessa [5]. The Pan-European transport corridor №3 (Berlin-Kyiv) passes through the regional centre Lviv, accordingly among all the cities Drohobych, Stryi and Chervonohrad are located the closest to it. The Pan-European transport corridor №5 (Trieste-Lviv) passes straight through Mukacheve and Stryi in the direction of Lviv, respectively, Drohobych, Kalush and Chervonohrad are located closely to the corridor. The international transport corridor Gdansk-Odessa passes directly through Kovel, among other cities Chervonohrad and Novovolynsk are the closest to it. Therefore Kovel, Mukacheve and Stryi are characterized by an extremely advantageous position, these are transit cities and international transport corridors pass directly through them, Colomyia is located the furthest from these routes.

Besides international transport corridors European routes pass through medium-sized cities in the Western Ukraine, in particular through Kovel – E85 (Klaipeda-Alexandroupolis) and E373 (Lublin-Kyiv), through Mukacheve – E50 (Brest-Makhachkala), E58 (Vienna-Rostov-on-Don), E81 (Mukacheve-Constanta), E471 (Mukacheve-Lviv), through Stryi – E50, E471. In addition, the routes E40 (Calais-Ridder), E372 (Warsaw-Lviv), E573 (Pyushplkladan-Uzhhorod) [3] are held at a small distance from medium-sized cities in the region. The most remote city from European routes is again Colomyia.

The connection within the state is provided by highways of state (international, national, regional and territorial) and local (regional and district) importance. The state highways passing through medium-sized cities in the Western Ukraine are [8]:

- through Drohobych – territorial road T1418 (Nyzhankovychi-Stryi);

- through Kalush – national road N10 (Stryi-Mamalyha) and territorial roads T0910 (Burshtyn-Kalush), T1419 (Mykolaiv-Kalush);

- through Kovel – international roads M07 (Kyiv-Yahodyn), M19 (Domanove-Terebleche), regional road R15 (Kovel-Zhovkva) and territorial road T0311 (Sedlyshche-Lokachi);

- through Colomyia – national road N10, regional road R24 (Tatariv-Kamianets-Podilskyi) and territorial road T0905 (Deliatyn-Rakivchuk);

- through Mukacheve – international roads M06 (Kyiv-Chop), M24 (Mukacheve-Luzhanka), national road N09 (Mukacheve-Lviv) and territorial road T0710 (Velyka Dobron-Mukacheve);

- through Novovolynsk – regional road R15 and territorial road 0305 (Novovolynsk-Lokachi);

- through Stryi – international roads M06, M12 (Stryi-Znamianka), national road N10 and territorial road T1418;

- through Chervonohrad – regional road R15 and territorial roads T1404 (Chervonohrad-Rava-Ruska), T1410 (Brody-Chervonohrad).

It should be noted that international roads coincide with (are a part of) European routes and international transport corridors. National and regional roads connect several related regions and also the medium-sized cities within a region. Territorial roads mainly connect medium-sized cities with other settlements within regions except the road T1419 that connects the cities of Mykolaiv in Lviv region and Kalush in Ivano-Frankivsk region. A part of the roads (M06, M07, M19, M24, H10, T1418), which pass through the cities connect state border checkpoints with one another or with other settlements and that is an important factor of passengers and cargo flows passing through the city, what in its turn can be an additional source of revenue to the city budget.

Thus, the most advantageous position relative to the highway network of Ukraine belongs to Kovel, Mukacheve and Stryi because of the international roads passing through them, less profitable – to Drohobych and Novovolynsk that are located on the periphery of major highways. In the case of Drohobych it's compensated by railway connection that is non-available in Novovolynsk. However, in general, the extensive highway network of Ukraine connects medium-sized cities in the region with both the surrounding settlements and regional centres also with settlements in other areas and regions. Thus, the differences between cities depend on whether important transport routes pass directly through their territory or not, and whether at a certain distance or not, which determines the relative advantages of their transport and geographical position.

What concerns air connection, the nearest airports to medium-sized cities in the region are the airports of Lviv (to Drohobych, Kovel, Novovolynsk, Stryi and Chervonohrad), Ivano-Frankivsk (to Kolomyia and Kalush) and Uzhhorod (to Mukacheve). Thus, only in one region with medium-sized cities in the Western part of Ukraine there is no airport, which can be considered as a favourable indicator.

In our opinion, the most important indicators that allow to evaluate the profitability of the cities transport

and geographical position are their location relative to international transport corridors and European transport routes, the proximity and transport accessibility to state border checkpoints, since cross-border and international cooperation is the main stimulus of economy development and modernization in contemporary reality. Therefore, the most advantageous transport and geographical position among medium-sized cities of the region clearly belongs to Kovel, Mukacheve and Stryi.

A few medium-sized cities of the region serve as transport hubs based on the existing extensive transport system and the crossing of arterial transport routes within these cities. These are, above all, Kovel and Stryi that are important transport hubs in the Western part of Ukraine. Chervonohrad and Colomyia are railway junctions too. We must also distinguish the significance of Mukacheve as a city that although hasn't got the status of a transport hub, but is situated on the crossing of transport corridors and routes of international, European and state importance that connect not only Transcarpathia, but also the rest of Ukraine with the neighbouring states. The status of transport hubs is a logical result of the favourable transport and geographical position of cities and an important stimulus of their economic development.

Conclusions. The analysis of conditions and characteristics of the transport and geographical position of medium-sized cities in the Western regions of Ukraine shows us that in general cities are characterized by favourable location, as being situated within the border area, within or close to major highways, and most of

them have easy connection to regional centres (it doesn't take a long time to get to them). However, there are visible substantial differences between specific cities. The most favourable transport and geographical position, which can be described as arterial, belongs to Kovel, Mukacheve and Stryi. Kovel and Stryi are important transport hubs in Western Ukraine; the transport sector plays a significant role in their economy. Although, in comparison to other medium-sized cities of the area, the greatest amount of international and European transport routes lies across Mukacheve. The transport and geographical position of Colomyia and Chervonohrad can be considered as advantageous, as evidenced by their status of railway hubs, less advantageous – Kalush which has a quite bad railway connection, but is close to the regional centre and quite well connected to the surrounding settlements by highways and Drohobych through which only one territorial road passes. Although Novovolynsk is a border city it has no railway connection and is remote from the major highways, therefore has the least advantageous, peripheral transport and geographical position. Transport and geographical position of medium-sized cities in the area is an important but not a determinant factor of their development, serves as an additional incentive to use the potential of these cities by accelerating or restraining their economic growth. This is especially important for medium-sized cities, which are mainly industrial and administrative centres and require communication connectivity with the surrounding area.

Список використаних джерел:

1. Автодороги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euro2012highway.blogspot.com/>
2. Дністрянська Н.І. Дуже малі міські поселення Львівської області: суспільно-географічний потенціал та перспективи розвитку: Монографія / Н.І. Дністрянська, М.С. Дністрянський. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 198 с.
3. European agreement on main international traffic arteries. – 14 March 2008. – 57 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/conventn/ECE-TRANS-SC1-384e.pdf>
4. Міністерство інфраструктури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mtu.gov.ua/uk/show/transports.html>
5. Львівська залізниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://railway.lviv.ua/>
6. Паспорт міста Нововолинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novovolynsk-rada.gov.ua/>
7. Пашинська Н. Суспільно-географічна оцінка транспортного потенціалу Київської області / Н. Пашинська // Часопис соціально-економічної географії. – 2010. – Вип. 9(2). – С. 89-95.]
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку автомобільних доріг загального користування державного значення» від 16 вересня 2015 р. № 712 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/712-2015-п>

References:

1. Avtodorohy Ukrainy. Avialable at: <http://euro2012highway.blogspot.com/>
2. Dnistrianska, N.I., Dnistrianskyi, M.S. (2013). Duzhe mali miski poselennya Lvivskoi oblasti: suspilno-geografichniy potentsial ta perspektyvy rozvytku: Monografiya. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 198.
3. European agreement on main international traffic arteries. 14 March 2008, 57. Avialable at: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/conventn/ECE-TRANS-SC1-384e.pdf>
4. Lvivska zaliznytsya. Avialable at: <http://railway.lviv.ua/>
5. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. Avialable at: <http://old.mtu.gov.ua/uk/show/transports.html>
6. Pasport mista Novovolynska. Avialable at: <http://www.novovolynsk-rada.gov.ua/>
7. Pashynska, N. (2010). Suspilno-geografichna otsinka transportnoho potentsialu Kyivskoi oblasti. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi geografiy*, 9(2), 89-95.
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennya pereliku avtomobilnykh dorih zahalnoho korystuvannya derzhavnoho znachennya» vid 16 veresnya 2015 r. № 712. Avialable at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/712-2015-п>

Надійшла до редколегії 17.02.2016 р.

УДК 911.3: 339.3 (477.54)

*Павло Кобилін, аспірант
e-mail: kobilin333@gmail.com**Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ПОКАЗНИКАМИ СИСТЕМНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу сфери торгівлі Харківської області за показниками системного розвитку. Подано коротку характеристику попередніх досліджень з питань суспільно-географічних аспектів сфери торгівлі; системного підходу в суспільній географії. Охарактеризовано сутність локальних класифікацій соціогеосистем та показано в них місце показників системного розвитку. За показниками системного розвитку, а саме: суми індексів, площі проекції стану соціогеосистеми у багатовимірному просторі на площину, однорідності розвитку, інформаційної ентропії, приведеної інформаційної ентропії проаналізовано міста обласного підпорядкування та райони Харківської області за показниками розвитку торгівлі, громадського харчування, демографічного, соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: сфера торгівлі, соціогеосистема, система, сума індексів, площа багатокутника, однорідність розвитку, інформаційна ентропія, приведена ентропія.

Павел Кобылин. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СФЕРЫ ТОРГОВЛИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ПОКАЗАТЕЛЯМ СИСТЕМНОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена анализу сферы торговли Харьковской области по показателям системного развития. Представлена краткая характеристика предыдущих исследований по вопросам общественно-географических аспектов сферы торговли; системного подхода в общественной географии. Охарактеризована сущность локальных классификаций социогеосистем и показано в них место показателей системного развития. По показателям системного развития, а именно: суммы индексов, площади проекции состояния социогеосистемы в многомерном пространстве на плоскость, однородности развития, информационной энтропии, приведенной информационной энтропии проанализированы города областного подчинения и районы Харьковской области по показателям развития торговли, общественного питания, демографического, социально-экономического развития.

Ключевые слова: сфера торговли, социогеосистема, система, сумма индексов, площадь многоугольника, однородность развития, информационная энтропия, приведенная энтропия.

Pavlo Kobylin. SOCIAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCH OF THE TRADING SPHERE OF KHARKIV REGION BASED ON INDICATORS OF SYSTEM DEVELOPMENT

The article characterizes population trading service in Kharkiv region. The brief analysis of the previous human-geographical research on trading sector was given. The system approach in human geography was emphasized, the research is based on this approach. The definition of "social and geographical system" was given. The essence of the social and geographical system local classifications was revealed. They include indicators of system development (indexes sum of the social and geographical system statistical parameters; projection square of the social and geographical system state in the multidimensional space on plane (by the graph-analytical method), development uniformity; information entropy, given information entropy) and development dynamic – trajectory parameters (cosine of an angle between social and geographical system trajectory and optimal trajectory; distance traveled by a social and geographical system in the multidimensional feature space (L); distance between the current point and the minimal development point (coordinates beginning) (L0); distance from the current point to the maximum development point (end point) (L1); progress coefficient). Among cities of regional subordination the city of Kharkiv is highlighted by system development indicators, since it is the biggest city in the region, characterized the highest level of socio-economic development. Among Kharkiv region's district the highest values of system development have Kharkiv'sky, Krasnohrad'sky, Derhachiv'sky districts, the lowest – Kupyans'ky, Krasnohrad'sky, Kolomats'ky districts. Districts with the relatively high level of social and economic development have higher polygon square, indexes sum, information entropy, given information entropy. The farthest districts, with the relatively low level of social and economic development are characterized lower parameters.

Key words: trade, socio-geographical system, the sum of the indices, the polygon area, development uniformity, information entropy, given information entropy.

Актуальність. На сучасному етапі господарювання в Україні, в умовах соціально-економічної кризи, скорочення обсягів виробництва у матеріальному секторі економіки, особливо у промисловості та сільському господарстві, все більше зростає роль третиного сектору економіки, тобто сфери послуг. Дуже важливу роль у цьому секторі відіграє сфера торгівлі, яка забезпечує потреби населення у необхідних товарах, сприяє зайнятості населення та стимулює економічний розвиток в регіонах.

Для ефективного функціонування сфери торгівлі необхідна якість та доступність надання торговельних послуг населенню. Важливу роль у цьому відіграє територіальна доступність, що проявляється у

відповідності наявної торговельної мережі системі розселення та її рівномірного розподілу по території регіону. За таким підходом торговельна діяльність розглядається з точки зору суспільної географії.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз попередніх досліджень показав, що сфера торгівлі з позицій суспільної географії та регіональної економіки розглядалася у роботах М.О. Григор'євої, яка досліджувала роздрібну торгівлю м. Іркутськ в Росії [3], В.І. Дорошенко та Е.І. Калмуської – споживчий комплекс в Україні та Молдові [4, 8], Л.М. Шенцевої та І.І. Уколової – обласну систему споживчої кооперації та роздрібну торгівлю Воронежської області Росії [17, 20], В.П. Іванченка – торгівлю у моногалузевих містах Донецької області [7], М.П. Мальської, О.І. Мамчур – торговельний комплекс та ринкову

інфраструктуру Львівської області [10, 11], О.М. Головні – торговельно-побутову сферу Вінницької області [2], І.О. Осіпчук – торговельне обслуговування населення Рівненської області [14]. Суспільно-географічні аспекти торговельної діяльності у складі соціальної інфраструктури, сфери послуг досліджувалися у роботах С.М. Жовнір [5], І.В. Запотоцької [6], О.Г. Корнус [9], З.Б. Цуциєвої [19]. Сфера торгівлі Харківської області характеризується в роботі А.П. Голікова, Н.А. Казакової, М.В. Шуби [1], проте цей сектор економіки подається у більш загальному вигляді, без урахування адміністративно-територіальних одиниць регіону. Крім того, в багатьох роботах подається аналіз окремих показників торговельної діяльності (їх динаміка, розподіл по районах), проте недостатньо висвітлюється комплексна, узагальнена характеристика зазначеної сфери. Для здійснення такого комплексного та узагальненого дослідження використовуються методи багатомірного аналізу, серед яких є здійснення локальних класифікацій суспільно-географічних об'єктів, зокрема визначення системних параметрів та динаміки розвитку системи, які були розроблені фахівцями кафедри соціально-економічної географії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Метою статті є аналіз системних показників сфери торгівлі на прикладі Харківської області.

Основна частина. Згадані методи багатомірного аналізу, зокрема визначення системних показників, базуються на системному підході у суспільній географії. Згідно підходу, будь-який суспільно-географічний об'єкт розглядається як система, що є «...множиною взаємопов'язаних об'єктів (елементів системи), яка утворює певну цілісність, новий об'єкт» (за О.Г. Топчієвим) [16, с. 109]. Зокрема, Л.М. Немець було введено поняття «соціогеосистема», що розглядається як «...гетерогенна система, що містить неоднакові за рівнем узагальнення та ієрархії соціальні елементи або підсистеми, а також технологенні, абіогенні та біогенні елементи (підсистеми), що взаємодіють через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі» [13, с. 5]. Адміністративно-територіальні одиниці різного ієрархічного рівня можна розглядати як соціогеосистеми (національна, регіональна, районна тощо).

Локальні класифікації соціогеосистем (за К.А. Немцем, Л.М. Немець) включають в себе показники системного розвитку (сума індексів статистичних параметрів соціогеосистем; площа проекції стану соціогеосистеми у багатомірному просторі на площину (за графоаналітичним методом), однорідність розвитку; інформаційна ентропія, приведена інформаційна ентропія) та динаміки розвитку – параметрів траєкторії (косинус кута між вектором соціогеосистеми і оптимальною траєкторією; довжина шляху, пройденого соціогеосистемою за розрахунковий період; відстань поточної точки соціогеосистеми у багатомірному просторі від точки мінімального розвитку; відстань поточної точки соціогеосистеми у багатомірному просторі до точки максимального розвитку; коефіцієнт прогресу) [12, 21].

Сума індексів статистичних параметрів соціогеосистем розраховується на основі нормування статистичних параметрів (тобто їх приведення у діапазоні від 0 до 1) та подальшого їх сумування. Сутність показнику *площі проекції стану соціогеосистеми у багатомірному просторі на площину (площа багатокутника)* полягає в тому, що кожний нормований статистичний параметр відкладається на координатній осі, на основі чого формується пелюсткова діаграма у вигляді багатокутника (кількість кутів відповідає вимірності простору) – її площа є індикатором розвитку соціогеосистеми – чим більша площа багатокутника, тим кращий її розвиток. Теж саме стосується і суми індексів. Показник *однорідності розвитку* відображає рівномірність розвитку соціогеосистем, тобто ступінь пропорційності та збалансованості усіх аналізованих параметрів суспільно-географічних об'єктів. Якщо розвиток збалансований, то утворений багатокутник має симетричну форму (значення однорідності у такому випадку дорівнює 0). Відхилення свідчать про кращий або гірший розвиток окремих параметрів соціогеосистеми. Показник *інформаційної ентропії* характеризує міру організованості, впорядкованості, різноманіття, структурованості систем, їх еволюційний потенціал. Більш низьке значення показника свідчить про формування детермінованих зв'язків у соціогеосистемі, такі системи є добре організованими і впорядкованими, проте мають менший потенціал еволюції, гірше адаптуються, часто програють боротьбі з іншими системами. Більш високе значення говорить про наявність стохастичних (випадкових) зв'язків у системі, кращої здатності до еволюції, адаптації. Величина *приведеної інформаційної ентропії* теж розглядається як характеристика еволюційного потенціалу соціогеосистем, але вона більш детально відображає розподіл параметрів сукупності соціогеосистем, порівняно з інформаційною ентропією [12].

Для визначення системних показників розвитку районних соціогеосистем було обрано 123 показника, що відображають стан розвитку торгівлі, демографічного та соціально-економічного розвитку районів Харківської області.

Слід зазначити, що системні показники поділяються на показники, що визначають розвиток соціогеосистем (площа багатокутника, сума індексів) та їх стан (однорідність розвитку, інформаційна ентропія, приведена інформаційна ентропія) [12, 21]. Розглянемо більш детально показники, що визначають розвиток соціогеосистем.

Площа багатокутника. За площею багатокутника за містами обласного підпорядкування виділяється суттєво м. Харків (рис. 1). Це можна пояснити тим, що у м. Харкові проживає 1,45 осіб (станом 1.01.2015 р.) [18] (складає половину населення області), у місті сконцентровано основний соціально-економічний потенціал області, розміщена найбільша кількість торговельних об'єктів з асортиментом товарів як повсякденного, так і епізодичного характеру. У місті функціонують ринки, гіпермаркети, супермаркети. Решта міст обласного підпорядкування мають на декілька порядків меншу чисельність населення (до 60 тис. осіб) [18], в них розміщено на-

багато менше торговельних об'єктів з меншим асортиментом товарів. У динаміці площі багатокутника намітилися певні тенденції: так, для міст Харкова та Чугуєва прослідковується зростання показників

площі багатокутника за 2007-2013 рр., у той час для міст Ізюма та Первомайського простежується негативна динаміка (рис. 2).

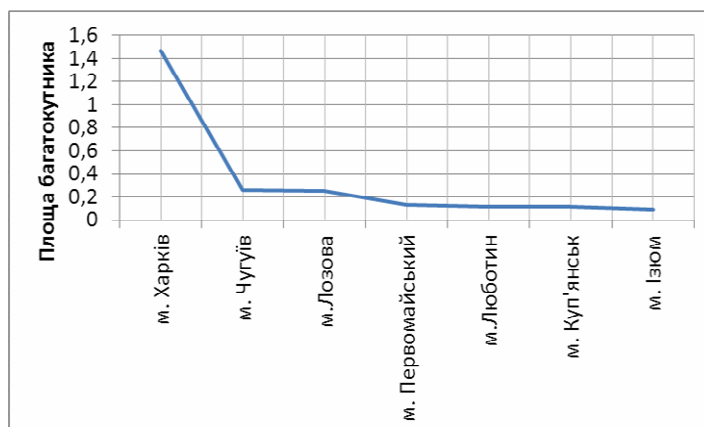

Рис. 1. Розподіл міст обласного підпорядкування Харківської області за середнім значенням площі багатокутника за 2007-2013 рр. [15, 18]

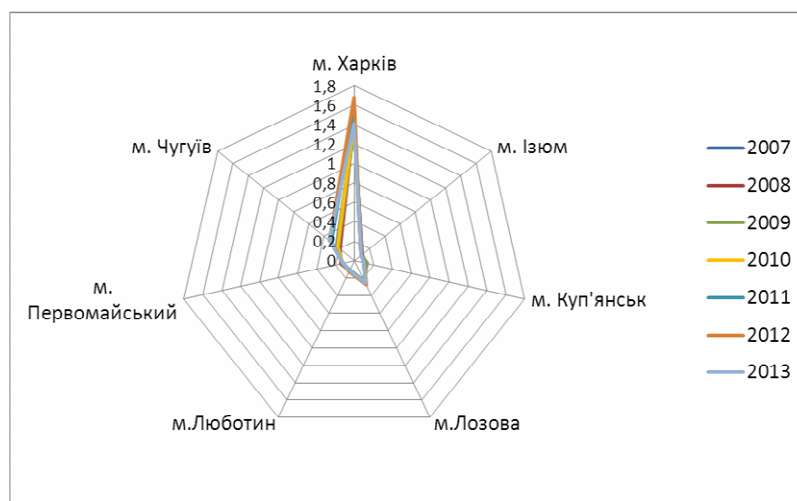

Рис. 2. Динаміка показників площі багатокутника по містах обласного підпорядкування Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

За середнім значенням площі багатокутника за 2007-2013 рр. суттєво переважає Харківський район, оскільки він є найбільшим в області (станом на 1.01.2015 в ньому проживало 182,4 тис. осіб) [18], характеризується високою часткою міського населення, найбільшою кількістю міст та селищ міського типу, потужною соціальною інфраструктурою та торговельною мережею (рис. 3). Красноградський, Дергачівський, Зміївський, Балаклійський, Богодухівський та інші райони мають нижчі значення параметрів. Ізюмський, Куп'янський, Коломацький, Первомайський, Близнюківський, Дворічанський райони мають найменші значення площі багатокутника через своє географічне положення, переважання сільського населення, невисокий рівень соціально-економічного розвитку.

Розглядаючи динаміку площі багатокутника, слід зазначити про тенденцію скорочення значень показника у Барвінківському, Валківському, Великобурлуцькому, Дворічанському, Зачепилівському,

Золочівському, Ізюмському, Коломацькому, Краснокутському, Первомайському, Чугуївському районах (рис. 4). Таким чином, негативна динаміка прослідковується у найменш розвинутих районах області. Для Харківського району характерна позитивна динаміка.

Сума індексів. Розглядаючи розподіл суми індексів по містам обласного підпорядкування, можна зробити висновки, що він подібний до розподілу площі багатокутника (рис 5). Значно виділяється м. Харків, проте на друге місце виходить м. Лозова, лише третє місце посідає м. Чугуїв, а передостаннє – м. Люботин. У той же час за показником площі багатокутника це місце посідає м. Куп'янськ. У динаміці суми індексів також складно виявити певну стійку динаміку по усім містам обласного підпорядкування, за виключенням м. Харкова, якому притаманна позитивна тенденція (рис. 6).

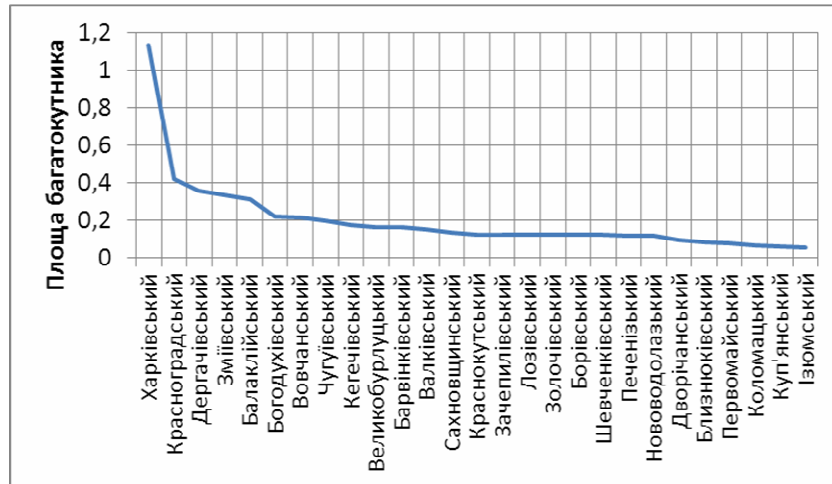

Рис. 3. Розподіл районів Харківської області за середнім значенням площі багатокутника за 2007-2013 рр. [15, 18]

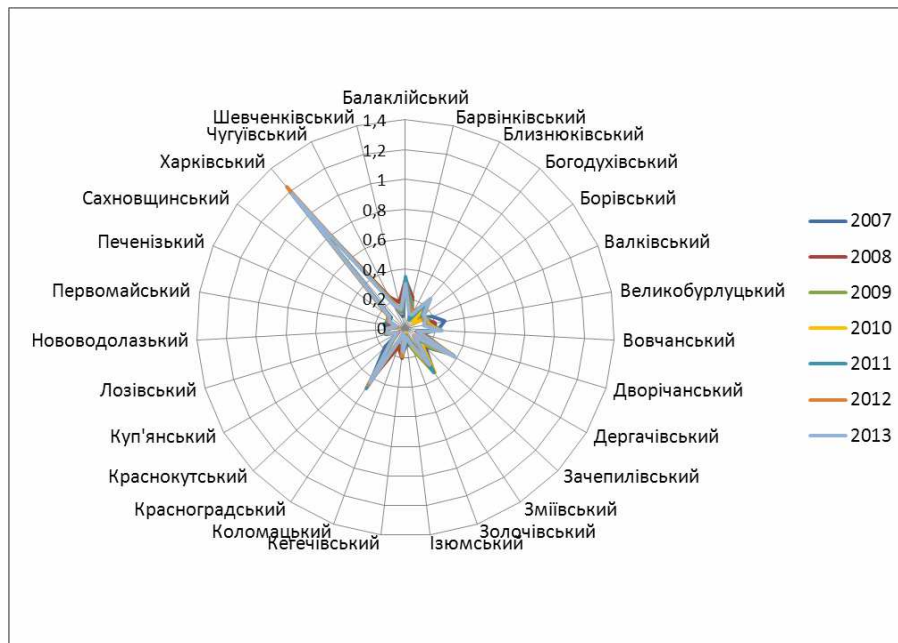

Рис. 4. Динаміка показників площі багатокутника за районами Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

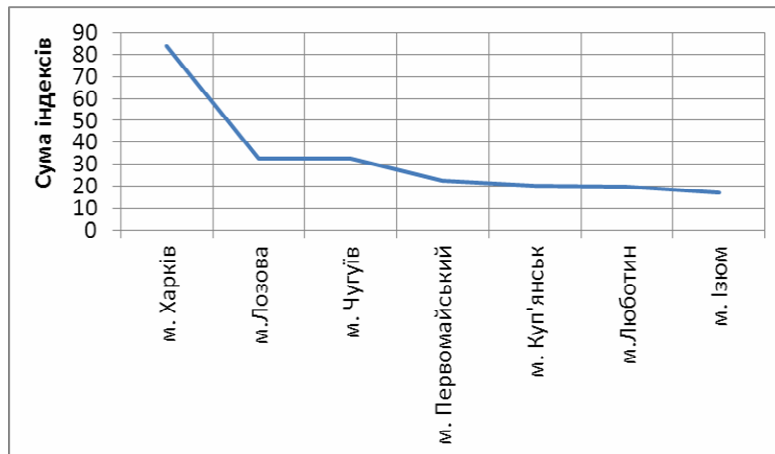

Рис. 5. Розподіл міст обласного підпорядкування Харківської області за середнім значенням суми індексів за 2007-2013 рр. [15,18]

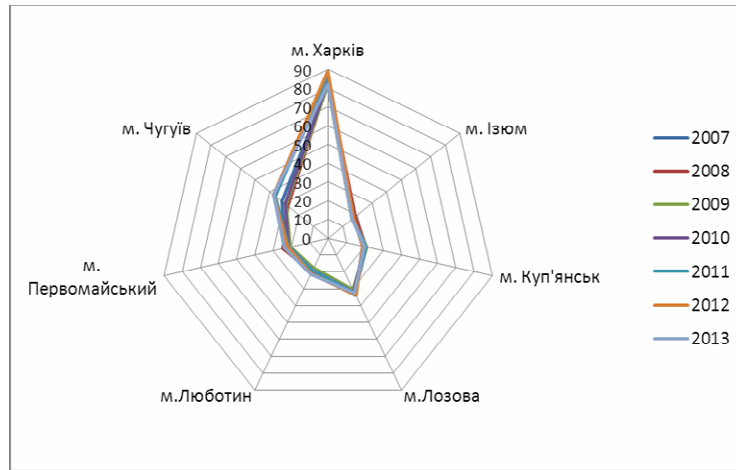

Рис. 6. Динаміка показників суми індексів по містах обласного підпорядкування Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

У розрізі районів Харківської області розподіл суми індексів приблизно такий же, як і площі багатокутника, про що говорять перші п'ятірки з найвищими та найнижчими значеннями (рис. 7). В динаміці показників прослідковуються позитивні тенденції лише у Харківському та Дергачівському районах,

проте для Барвінківського, Валківського, Великобурлуцького, Дворічанського, Зачепилівського, Золочівського, Ізюмського, Коломацького, Краснокутського, Первомайського районів характерна негативна динаміка, тобто у районах з відносно низьким рівнем соціально-економічного розвитку (рис. 8).

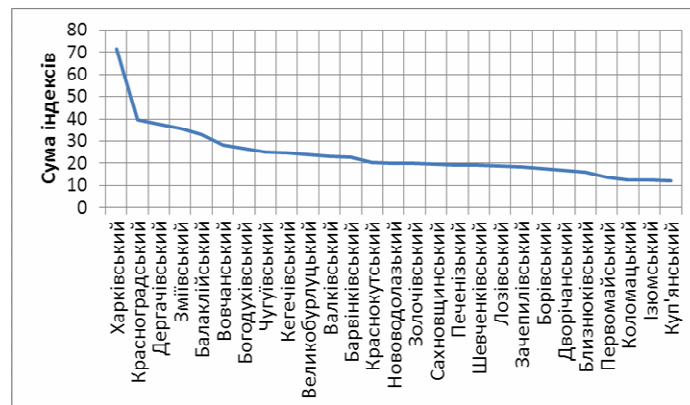

Рис. 7. Розподіл районів Харківської області за середнім значенням суми індексів за 2007-2013 рр. [15, 18]

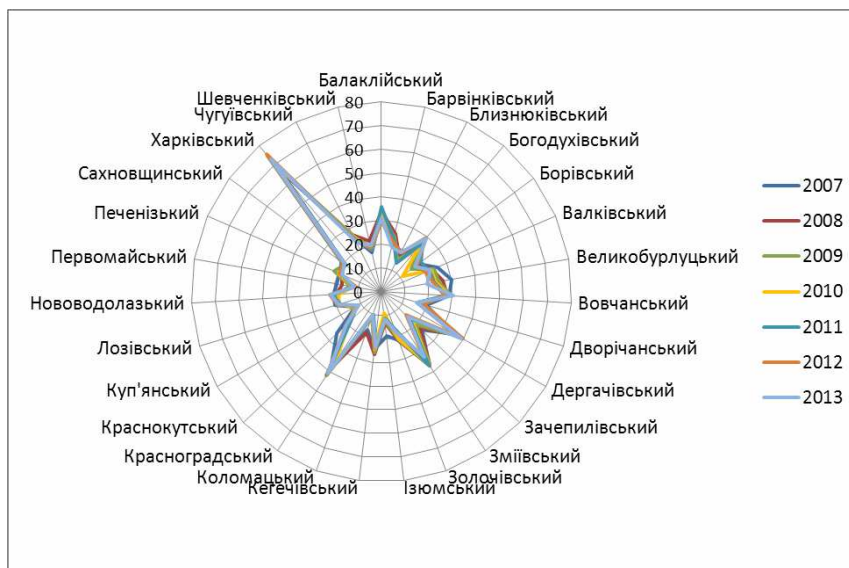

Рис. 8. Динаміка показників суми індексів за районами Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

Показниками стану системи є, як вже згадувалося, є однорідність розвитку, інформаційна та приведена інформаційна ентропія. Розглянемо їх більш детально.

Однорідність розвитку. Чим менший показник однорідності розвитку, тим більш пропорційний та збалансований розвиток системи. Найбільш збалансований розвиток характерний для м. Лозова, Ізюм, Люботин, а найменш неоднорідним виявилось м. Харків (рис. 9). Це можна пояснити значною диверсифікацією економіки міста. У динаміці цього показника прослідковується тенденція до зростання неоднорідності у м. Харкові та Люботині, проте стають більш однорідними м. Ізюм, Куп'янськ, Лозова (рис. 10).

Розглядаючи райони Харківської області, слід відмітити, що найбільш однорідними у своєму розвитку виступають Богодухівський, Лозівський, Ке-

гичівський, Зачепилівський, Печенізький, Дворічанський та інші райони, які характеризуються відносно невисоким рівнем соціально-економічного розвитку, переважанням сільського населення; це дає основу більш збалансованому та пропорційному розвитку (рис. 11). У той же час краще розвинуті райони (такі як Зміївський, Дергачівський, Чугуївський, Балаклійський) мають більш диференційовану економіку, існують передумови для нерівномірного розподілу фінансування різних галузей.

Динаміка однорідності розвитку по районах характеризує зростання неоднорідності розвитку районів у Балаклійському, Дергачівському, Красноградському, Куп'янському, Харківському районах та її зменшення у Близнюківському, Кегичівському, Коломацькому, Печенізькому районах, що підтверджує згадані вище закономірності (рис. 12).

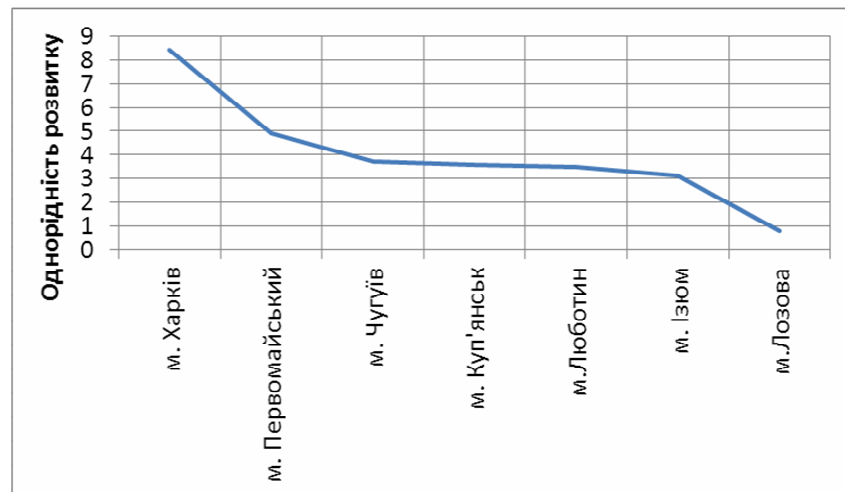

Рис. 9. Розподіл міст обласного підпорядкування Харківської області за середнім значенням однорідності розвитку за 2007-2013 рр. [15, 18]

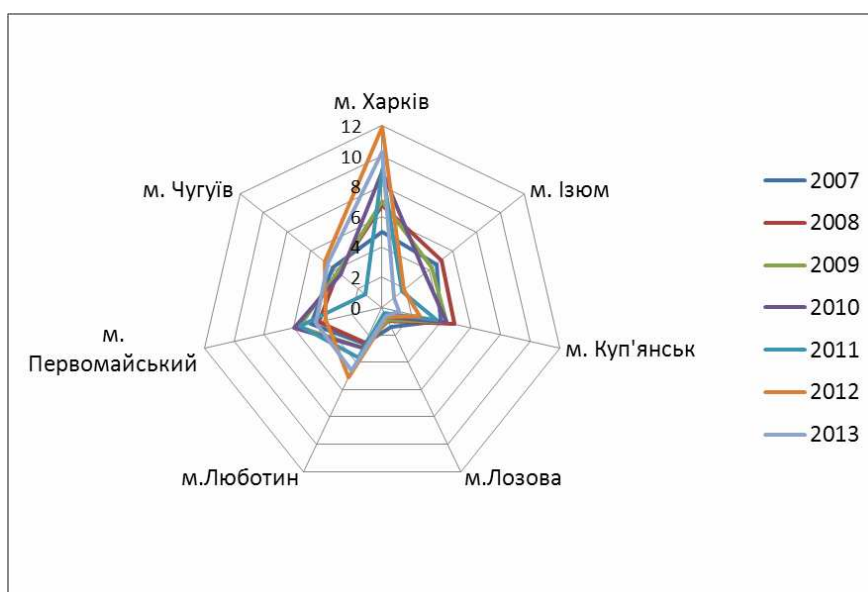

Рис. 10. Динаміка показників однорідності розвитку по містах обласного підпорядкування Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

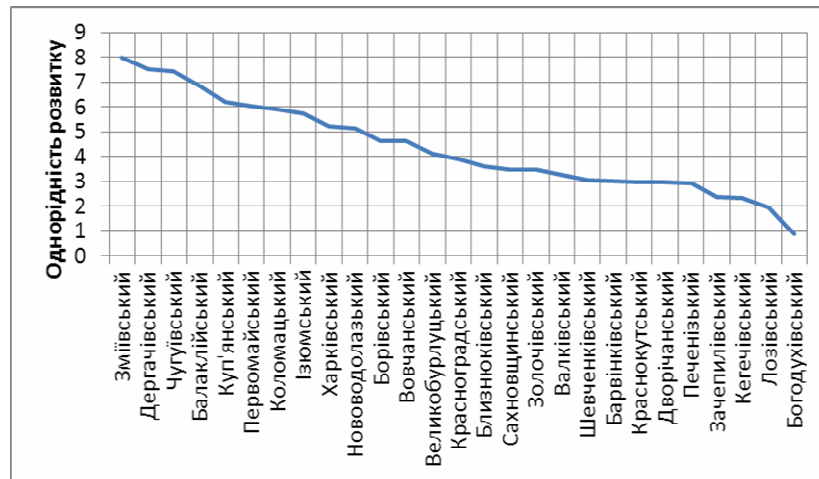

Рис. 11. Розподіл районів Харківської області за середнім значенням однорідності розвитку за 2007-2013 рр. [15, 18]

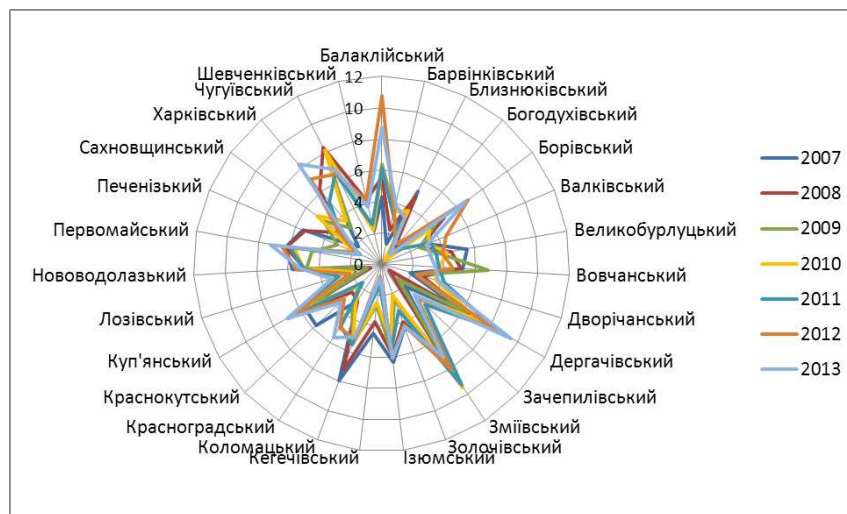

Рис. 12. Динаміка показників однорідності розвитку за районами Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

Інформаційна ентропія. За показниками інформаційної ентропії серед міст обласного підпорядкування виділяються м. Харків, Лозова, Чугуїв (рис. 13). Перше місце у м. Харкова можна пояснити великою чисельністю населення, значною кількістю торговельних об'єктів, широким асортиментом надання торговельних послуг. Все це сприяє формуванню випадкових зв'язків, що впливає на можливість еволюційного потенціалу міста. Таке пояснення можна дати і для решти міст.

В цілому, динаміка цього показника має нестабільну тенденцію, проте спостерігається деяке зростання протягом 2007-2013 рр. у м. Люботин та Чугуїв (рис. 14). Для міст спостерігалось скорочення інформаційної ентропії у 2008-2009 рр. У ці роки відбувалося погіршення стану торгівлі у містах, скорочення товарообороту, закриття закладів торговельного обслуговування внаслідок соціально-економічної кризи.

У районах Харківської області ситуація наступна (рис. 15). Найбільші значення інформаційної ентропії мають Харківський, Красноградський, Дергачівський, Зміївський, Балаклійський, Вовчанський та

інші райони, які характеризуються значним рівнем соціально-економічного розвитку, урбанізації, відносно розвинутою соціальною інфраструктурою, мережею торговельного обслуговування населення. Все це сприяє формуванню випадкових (стохастичних) зв'язків у системах, що дає можливість для їх еволюційного потенціалу. Найгірші показники у Первомайського, Ізюмського, Коломацького, Куп'янського, Близнюківського, Борівського та інших районів. Дані райони характеризуються відносно невисоким рівнем соціально-економічного розвитку, віддаленістю від обласного центру, переважанням сільського населення, сільськогосподарською спеціалізацією. Все це призводить до формування детермінованих зв'язків, які не дають значних можливостей для саморозвитку. Райони з цієї групи (Барвінківський, Борівський, Великобурлуцький, Дворічанський, Зачепилівський, Золочівський, Ізюмський, Коломацький, Первомайський) характеризуються скороченням інформаційної ентропії за 2007-2013 рр., решта районів мають нестабільну тенденцію (рис. 16).

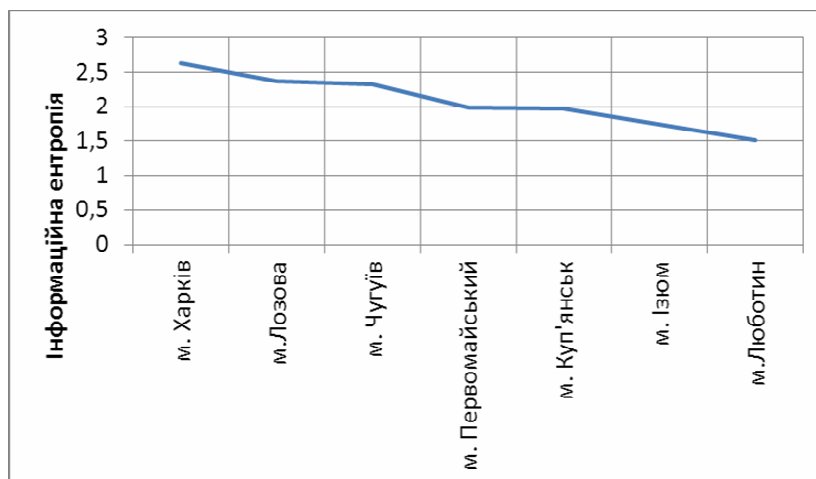

Рис. 13. Розподіл міст обласного підпорядкування Харківської області за середнім значенням інформаційної ентропії за 2007-2013 рр. [15, 18]

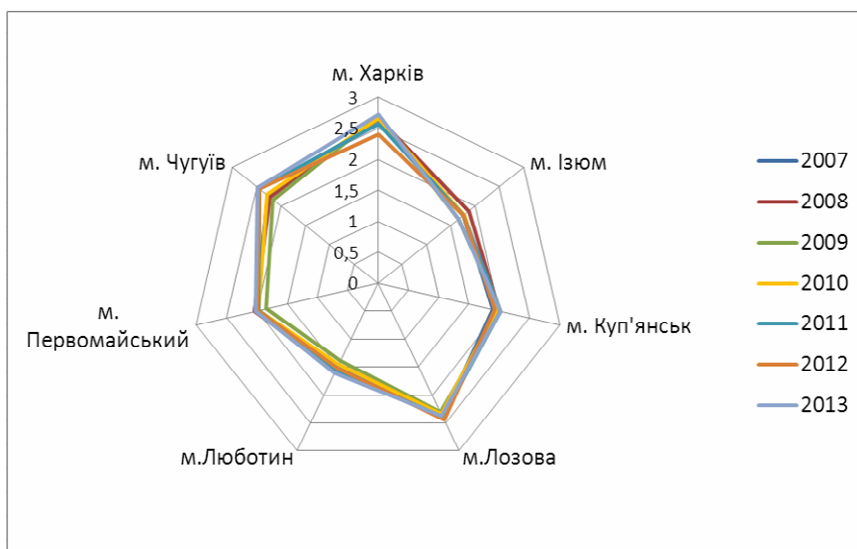

Рис. 14. Динаміка показників інформаційної ентропії по містах обласного підпорядкування Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

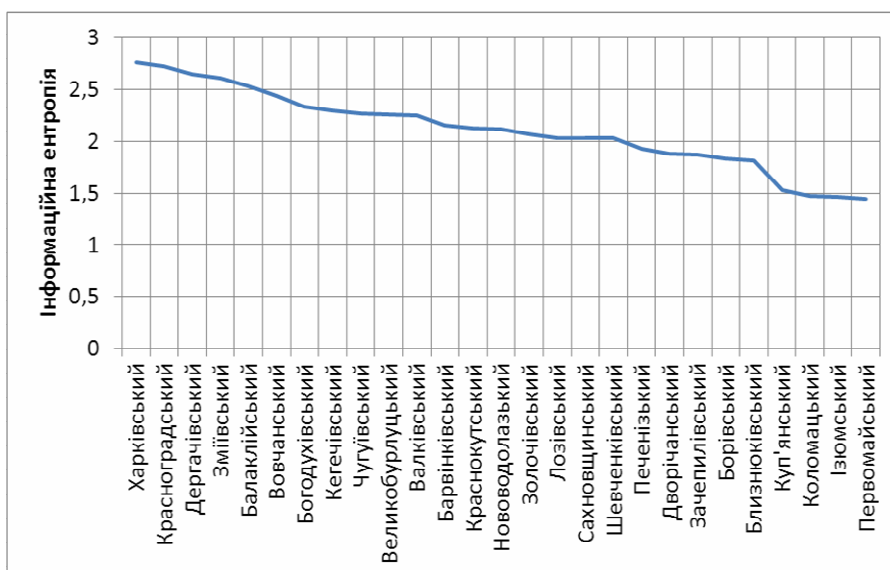

Рис. 15. Розподіл районів Харківської області за середнім значенням інформаційної ентропії за 2007-2013 рр. [15, 18]

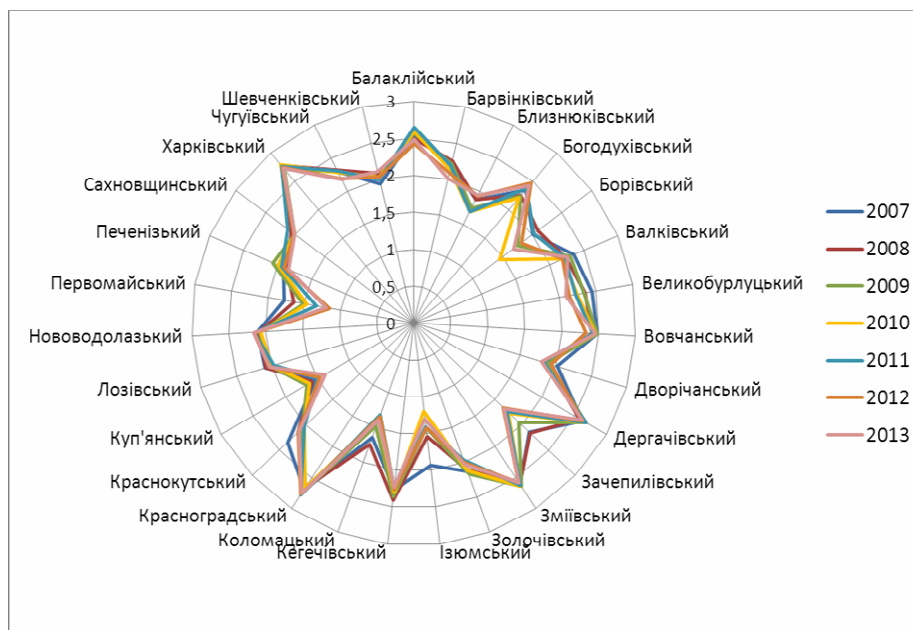

Рис. 16. Динаміка показників інформаційної ентропії за районами Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

Приведена інформаційна ентропія. Розподіл показника приведеної інформаційної ентропії для міст обласного підпорядкування має таку ж тенденцію, як і інформаційна ентропія (рис. 17). Проте друге місце посідає м. Ізюм, у той час як за показником інформаційної ентропії це місто мало 6 місце. В динаміці показника також важко відмітити певну тенденцію, лише для м. Лозова спостерігається негативна динаміка (рис. 18).

По районам приведена інформаційна ентропія найвища у Валківському, Краснокутському, Нововодолазькому, Богодухівському, Зміївському районах (рис. 19). Райони характеризуються відносно високим рівнем соціально-економічного розвитку, з переважанням міського населення, розвинутою системою торгівлі, соціальною інфраструктурою, тому можливості для само розвитку в них більші. Перво-

майський, Ізюмський, Коломацький, Куп'янський, Борівський, Зачепилівський та інші райони мають найнижчі значення приведеної інформаційної ентропії, як і для інформаційної ентропії.

Слід зазначити, що Первомайський, Ізюмський та Куп'янський райони не включають в себе районні центри (вони є містами обласного підпорядкування), в них переважає сільське населення, мешканці районів здійснюють покупки у районних центрах, а в селах здійснюється продаж товарів першої необхідності. Все це сприяє формуванню детермінованих зв'язків у системі. Протягом 2007-2013 рр. тенденцію до зростання приведеною інформаційної ентропії має Барвінківський район, проте Борівський, Нововодолазький, Первомайський, Печенізький, Шевченківський райони характеризуються негативною динамікою (рис. 20).

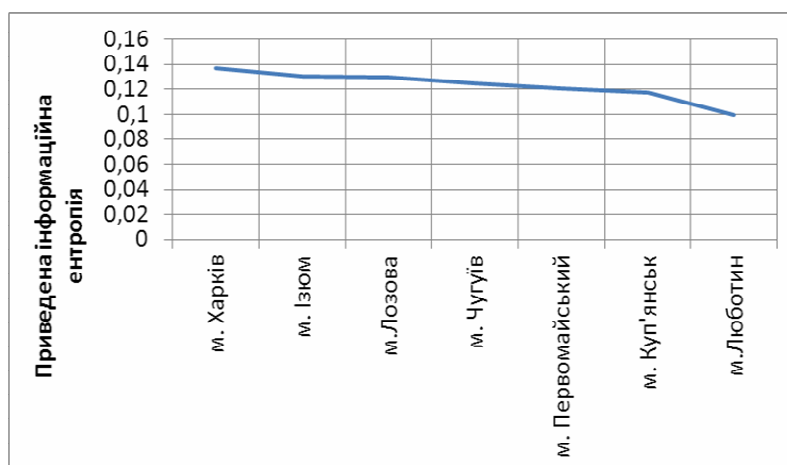

Рис. 17. Розподіл міст обласного підпорядкування Харківської області за середнім значенням приведеної інформаційної ентропії за 2007-2013 рр. [15, 18]

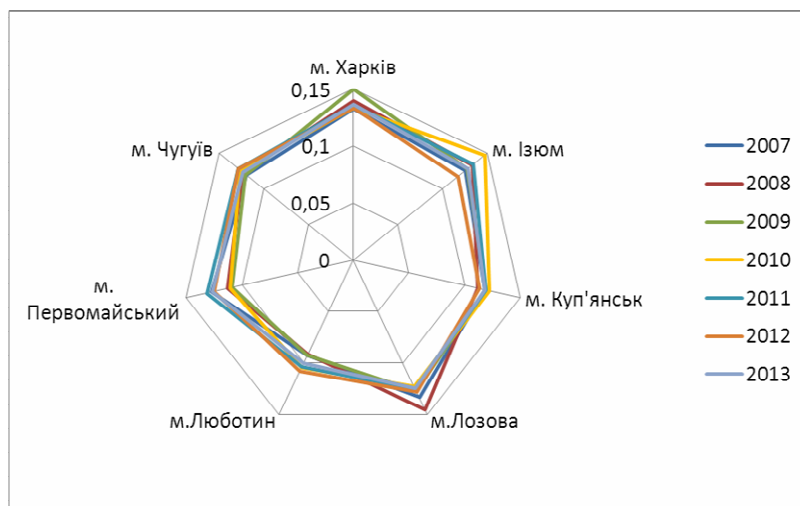

Рис. 18. Динаміка показників приведеної інформаційної ентропії по містах обласного підпорядкування Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

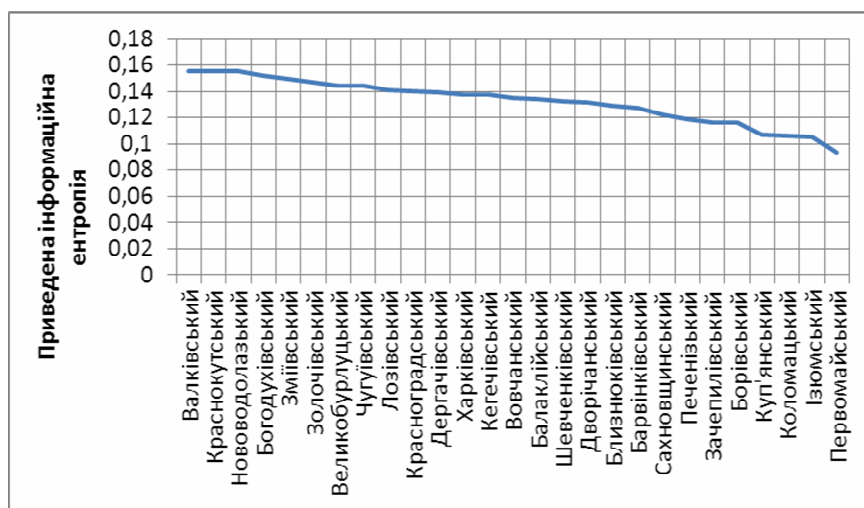

Рис. 19. Розподіл районів Харківської області за середнім значенням приведеної інформаційної ентропії за 2007-2013 рр. [15, 18]

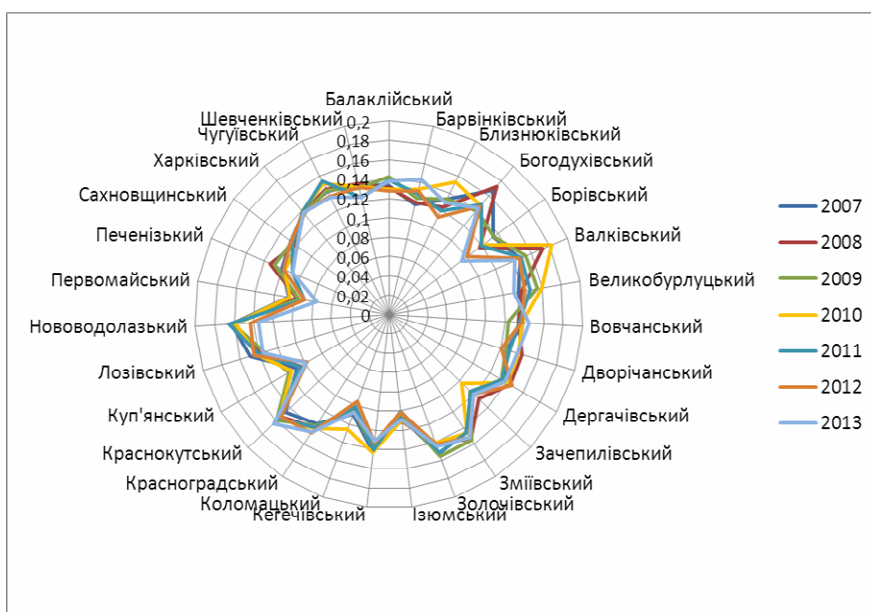

Рис. 20. Динаміка показників приведеної інформаційної ентропії за районами Харківської області за 2007-2013 рр. [15, 18]

Висновки. На основі показників, що визначають системний розвиток соціогеосистеми, проведено аналіз стану і розвитку сфери торгівлі та виявлено територіальні закономірності. Так, райони з відносно високим рівнем соціально-економічного розвитку (Харківський, Красноградський, Дергачівський, Зміївський, Балаклійський, Вовчанський райони тощо) характеризуються найбільш високим рівнем розвитку торгівлі (що відображають показники суми індексів, площі багатокутника), можливостями до еволюційного потенціалу (показники інформаційної, приведеної інформаційної ентропії), більш високою однорідністю розвитку (що свідчить про неоднорідність розвитку певних складових торговельної діяльності та соціально-економічного розвитку в цілому).

Серед міст обласного підпорядкування значно виділяється м. Харків. У динаміці показників системного розвитку прослідковується закономірність зниження параметрів розвитку (суми індексів, площі багатокутника) у найменш розвинутих, віддалених від обласного центру районах та зростання у найбільш розвинутих; за параметрами стану соціогеосистеми (інформаційна, приведена інформаційна ентропія) у найменш розвинутих районах відбувається зниження цих показників, а у найбільш розвинутих – зростання. Існує необхідність у проведенні багатовимірного аналізу системи торгівлі, використовуючи інші методи для кращого розуміння територіальної диференціації розвитку даної сфери та її динаміки.

Список використаних джерел:

1. Голиков А.П. Харьковская область. Региональное развитие: состояние и перспективы: монография [Текст] / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба. – Х.: Издательство ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. – 223 с.
2. Головня О.М. Регіональні особливості розвитку торгово-побутової сфери [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / О.М. Головня. – К., 2007. – 20 с.
3. Григорьева М.А. Территориальные особенности развития розничной торговли в условиях экономических реформ (на примере Иркутска) [Текст]: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 / М.А. Григорьева. – Институт географии СО РАН. – Иркутск, 2004. – 22 с.
4. Дорошенко В.І. Територіальна організація споживчого комплексу в регіональних і локальних системах розселення [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02 / В.І. Дорошенко. – Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1994. – 25 с.
5. Жовнір С.М. Суспільна та територіальна організація сфери послуг регіону в умовах ринкової трансформації (на прикладі Вінницької області) [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02 / С.М. Жовнір. – Інститут географії НАН України. – К., 2008. – 21 с.
6. Запотоцька І.В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02 / І.В. Запотоцька. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 21 с.
7. Иванченко В.П. Состояние и пути совершенствования торговли в средних городах (на примере моноотраслевых городов Донецкой области) [Текст]: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Экономика, организация управления и планирование торговли» / В.П. Иванченко. – К., 1974. – 21 с.
8. Калмуская Э.И. Опыт географического изучения потребления материальных благ населения Молдавской ССР [Текст]: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24. «Экономическая, социальная и политическая география» / Э.И. Калмуская. – Киев, 1974. – 23 с.
9. Корнус О.Г. Сфера обслуговування населення Сумської області: суспільно-географічні аспекти [Текст] / О.Г. Корнус, К.А. Немець, Л.М. Немець, А.О. Корнус. – Х.: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 225 с.
10. Мальська М.П. Регіональні особливості формування і розвитку торговельного комплексу області [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / М.П. Мальська. – Л., 1993. – 20 с.
11. Мамчур О.І. Суспільно-географічні проблеми формування ринкової інфраструктури Львівської області [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / О.І. Мамчур. – Л., 2010. – 21 с.
12. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: монографія [Текст] / К.А. Немець, Л.М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
13. Немець Л.М. Соціально-географічні основи стратегії переходу України на модель стійкого розвитку [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. геогр. наук: 11.00.02 / Л.М. Немець. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 29 с.
14. Осіпчук І.О. Територіальна організація торговельного обслуговування населення Рівненської області [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02 / І.О. Осіпчук. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2013. – 20 с.
15. Роздрібна торгівля Харківської області у 2013 році: статистичний щорічник [Текст] / [під ред. О.В. Фінаншиної]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2014. – 98 с.
16. Топчієв, О.Г. Основи суспільної географії [Текст] / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
17. Уколова И.И. Территориальная организация торговли Воронежской области в переходной экономике [Текст]: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 / И.И. Уколова. – Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2005. – 22 с.

18. Харківська область у 2013 році: статистичний щорічник [Текст] / Під ред. О.Г. Мамонтової. – Х.: Б.в., 2014. – 561 с.
19. Цуциева З.Б. География социальной инфраструктуры Северной Осетии [Текст]: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 / З.Б. Цуциева. – Кубанский государственный университет. – Краснодар, 2012. – 22 с.
20. Шенцева Л.Н. Территориальная организация потребительской кооперации Воронежской области [Текст] : автореф. дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: 25.00.24 / Л.Н. Шенцева. – Воронеж, 2005. – 21 с.
21. Яковлева Ю.К. Соціальний розвиток Донецької області: суспільно-географічний аспект: Монографія [Текст] / [під наук. ред. Л.М. Немець]. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 416 с.

References:

1. Golikov, A.P., Kazakova, N.A., Shuba, M.V. (2012). Kharkovskaya oblast. Regionalnoe razvitie: sostoyanie i perspektivy: monografiya. Kh.: Izdatelstvo KhNU im. V.N. Karazina, 223.
2. Holovnya, O.M. (2007). Regionalni osoblyvosti rozvytku torhovo-pobutovoyi sfery. avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya kand. ekonom. nauk: spets. 08.00.05 «Rozvytok produktyvnykh syl i regionalna ekonomika». K., 20.
3. Grigorieva, M.A. (2004). Territorialnye osobennosti razvitiya roznichnoy trgovli v usloviyakh ekonomicheskikh reform (na primere Irkutsk). avtoref. dis... na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24. Institut geografii SO RAN. Irkutsk, 22.
4. Doroshenko, V.I. (1994). Terytorialna organizatsiya spozhyvchoho kompleksu v regionalnykh i lokalnykh systemakh rozselennya: avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya kand. geogr. nauk: 11.00.02. Kyivskiy universytet imeni Tarasa Shevchenka. K., 25.
5. Zhovnir, S.M. (2008). Suspilna ta terytorialna organizatsiya sfery posluh regionu v umovakh rynkovoi transformatsii (na prykladi Vinnytskoi oblasti): avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya kand. geogr. nauk: 11.00.02. Instytut geografiiy NAN Ukrayiny. K., 21.
6. Zapototska, I.V. (2007). Terytorialna organizatsiya sotsialnoi sfery Cherkaskoi oblasti ta osnovni napryamky yiyi vdoskonalennya: avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya kand. geogr. nauk: 11.00.02. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. K., 21.
7. Ivanchenko, V.P. (1974). Sostoyanie i puti sovershenstvovaniya trgovli v srednikh gorodakh (na primere monostraslevykh gorodov Donetsckoy oblasti): avtoref. dis... na soiskanie uchenoy stepeni kand. ekonom. nauk: 08.00.05 «Ekonomika, organizatsiya upravleniya i planirovanie trgovli». K., 21.
8. Kalmuskaya, E.I. (1974). Opyt geograficheskogo izucheniya potrebleniya materialnykh blag naseleniya Moldavskoy SSR.: avtoref. dis... na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24. «Ekonomicheskaya, sotsialnaya i politicheskaya geografiya». Kiev, 23.
9. Kornus, O.H., Niemets, K.A., Niemets, L.M., Kornus, A.O. (2009). Sfera obsluhovuvannya naseleennya Sumskoi oblasti: suspilno-geografichni aspekty. Kh.: Vydavnytstvo KhNU im. V.N. Karazina, 225.
10. Malska, M.P. (1993). Regionalni osoblyvosti formuvannya i rozvytku torhovelnoho kompleksu oblasti: avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya kand. ekonom. nauk: spets. 08.00.05 «Rozvytok produktyvnykh syl i regionalna ekonomika». L., 20.
11. Mamchur, O.I. (2010). Suspilno-geografichni problemy formuvannya rynkovoi infrastruktury Lvivskoi oblasti: avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya kand. geogr. nauk: spets. 11.00.02 «Ekonomichna ta sotsialna geografiya». L., 21.
12. Niemets, K.A., Niemets, L.M. (2013). Prostorovyi analiz u suspilniy geografii: novi pidkhody, metody, modeli: monohrafiya. Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 228.
13. Niemets, L.M. (2004). Sotsialno-geografichni osnovy strategii perekhodu Ukrainy na model stiykoho rozvytku: avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya dokt. geogr. nauk: 11.00.02. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. K., 29.
14. Osipchuk, I.O. (2013). Terytorialna organizatsiya torhovelnoho obsluhovuvannya naseleennya Rivnenskoii oblasti: avtoref. dys... na zdotuttya nauk. stupenya kand. geogr. nauk: 11.00.02. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. K., 20.
15. Finanshyna, O.V. (2014). Rozdribna torhivlya Kharkivskoi oblasti u 2013 rotsi: statystychni shchorichnyk. Kharkiv: Holovne upravlinnya statystyky u Kharkivskiy oblasti, 98.
16. Topchiev, O.H. (2009). Osnovy suspilnoi geografii. Odesa: Astroprint, 544.
17. Ukolova, I.I. (2005). Territorialnaya organizatsiya trgovli Voronezhskoy oblasti v perehodnoy ekonomike: avtoref. dis... na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24. Voronezhskiy gosudarstvennyi universitet. Voronezh, 22.
18. Mamontova, O.H. (2014). Kharkivska oblast u 2013 rotsi: statystychni shchorichnyk. Kh., 561.
19. Tsutsieva, Z.B. (2012). Geografiya sotsialnoy infrastruktury Severnoy Osetii: avtoref. dis... na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24. Kubanskiy gosudarstvennyi universitet. Krasnodar, 22.
20. Shentseva, L.N. (2005). Territorialnaya organizatsiya potrebitelskoy kooperatsii Voronezhskoy oblasti: avtoref. dis... na soiskanie uchenoy stepeni kand. geogr. nauk: 25.00.24. Voronezh, 21.
21. Yakovleva, Yu.K. (2014). Sotsialnyi rozvytok Donetskoi oblasti: suspilno-geografichni aspekt: Monografiya [pid nauk. red. L.M. Niemets]. Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 416.

Надійшла до редколегії 28.03.2016 р.

УДК 39:911.3 (=161.2:1-87)

*Андрій Зубик, аспірант
e-mail: andrsi_zubik@mail.ru**Львівський національний університет імені Івана Франка***ЕТНОГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ МОЛДОВИ**

Україну та Молдову об'єднують не лише спільні кордон та історичне минуле, але і чисельна українська діаспора у Молдові та молдовська в Україні. Актуальність дослідження української діаспори у Молдові зумовлена незначною кількістю наукових праць присвячених українцям у цій країні. За результатами перепису населення 2004 р. у статті проаналізовано розселення українців у розрізі адміністративних одиниць Молдови та типом поселень, поширення української мови як рідної та мови, якою зазвичай розмовляють. Здійснено картографування розселення українців та поширення української мови у Молдові в розрізі районів.

Ключові слова: українська діаспора, еміграція, переселення, розселення, рідна мова, мова, якою зазвичай розмовляють.

Андрей Зубик. ЭТНОГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЕ МОЛДОВЫ

Украину и Молдову объединяют не только общие границы и историческое прошлое, но и многочисленная украинская диаспора в Молдове и молдавская в Украине. Актуальность исследования украинской диаспори в Молдове обусловлена незначительным количеством научных работ посвященных украинской диаспоре в этой стране. По результатам переписи населения 2004 г. в статье проанализировано расселения украинской диаспори в разрезе административных единиц Молдовы и типу поселений, распространение украинского языка как родного и языка, на котором обычно разговаривают. На уровне районов осуществлено картографирование расселения украинцев и распространения украинского языка в Молдове.

Ключевые слова: украинская диаспора, эмиграция, переселение, расселение, родной язык, язык, на котором обычно разговаривают.

Andrii Zubyk. ETHNOGEOGRAPHICAL PROCESSES IN THE UKRAINIAN DIASPORA OF MOLDOVA

Ukrainian diaspora represents the Ukrainian language, culture and customs in the countries of residence. In turn, Ukrainians of abroad requires government assistance in solving problems related to legal and material support. One way to improve state diaspora policy is researching of Ukrainian diaspora in different countries. The practical results of such researches should become the basis for decisions to Ukrainian authority.

One of the countries with numerous Ukrainian diaspora is Moldova. Compared with Canada, the USA and the Russian Federation research of Ukrainian diaspora in Moldova less attention is paid. Both countries are united by not only borders, but also history. Ukrainians in this country are the second largest ethnic group after the titular ethnic group. The numbers of Ukrainians in Moldova are reduced through the processes of ethnic assimilation, generation change, re-emigration into Ukraine. The significant number of Ukrainian lives in the breakaway Trans-Dniester Moldavian Republic where Ukrainian diaspora population decreases and integration into a numerous Russian diaspora. Ukrainians live compactly in the north, where the share of Ukrainian population exceeds 10% in some areas. There is territorial pattern of Ukrainian detected in settling: the share of Ukrainian population decreased in the "north-south" vector.

Ukrainians are not integrated in the titular ethnic group language environment. Thus, according to the census a small proportion of the Ukrainian indicated Moldovan as their native language, and that language is usually spoken. Quite common among the Ukrainian diaspora is Russian. The study finds that the share of Ukrainian who reported Ukrainian as their mother tongue and the language of communication decreases in the "north-south" direction.

Key words: Ukrainian Diaspora, emigration, displacement, settlement, native language, the language commonly spoken.

Постановка проблеми. Територія проживання певного етносу не обмежується політичними кордонами держави. Історичне минуле, особливості проведення політичних кордонів, дія політичних, економічних і релігійних чинників зумовили те, тисячі українців були змушені шукати кращої долі поза межами України. Не менш трагічною є доля українців, яких насильно переселяли чи розділили кордонами.

Детальний аналіз та дослідження української діаспори є важливим завданням для української науки, оскільки практичні результати, отримані в ході таких досліджень, повинні стати основою для налагодження державної політики щодо української діаспори. Українська діаспора у країнах світу репрезентує українську мову та культуру, лобіює державні інтереси України. Представники української діаспори відстоювали ідею державної незалежності України, після проголошення незалежності надавали всебічну допомогу уряду. Останні події в Україні засвідчили, що попри зменшення чисельності української

діаспори через етнічну та мовну асиміляцію, зміну поколінь, українці поза межами України залишаються свідомими свого походження. Підтримка української діаспори у політичних трансформаціях останніх років більш як очевидна: акції на підтримку Революції Гідності, пояснювальна робота щодо подій в Криму та на сході України, матеріальне забезпечення української армії та вимушених переселенців, лікування та реабілітація українських військовослужбовців тощо.

Аналіз попередніх досліджень. За останні роки проблематиці української діаспори присвячено значну кількість наукових досліджень, що відобразилося у публікації матеріалів конференцій, друку наукових монографій, статей, зростанню дисертаційних досліджень присвяченій тематиці української діаспори.

Серед українських науковців, які зробили вагомий вклад у вивчення діаспори, варто виділити С. Вдовенка, І. Винниченка, В. Євтуха, В. Ідзя, І. Кураса, Ю. Лагутова, Т. Лупула, В. Маркуся, Н. Мерфі, М. Пірен, С. Пиріжкова, Т. Рендюка, С. Романюк, В. Романцова, Ю. Семка, М. Сополігу,

В. Трошинського та інших.

До найважливіших джерел інформації про українську діаспору відносяться монографічні видання “Ukraine a Concise Encyclopedia”, “Ukraine and Ukrainians throughout the World”, “Зарубіжні українці”, “Українці в мире”, “Українці в світі”. В цих дослідженнях розкриті політичні, соціально-економічні причини еміграції з України, подано демографічну характеристику українців, описано соціо- та демогеографічні процеси у середовищі української діаспори, проаналізовано зміни у етнічній території України.

Варто зазначити, що загалом незначна кількість публікацій присвячена проблемі української діаспори у Молдові. Значний досвід дослідження українства безпосередньо у Молдові мають науковці Л. Заїмова [8], Ф. Заставний [9], В. Кабузан [10] та Г. Мельничук [11]. Незважаючи на те, що Молдова є сусідом України, в середовищі українських науковців більш поширеними є дослідження української діаспори у Канаді, США та Російській Федерації.

Метою статті є з'ясування чисельності етнічних українців у населенні Молдови, виявлення їхньої частки в розрізі адміністративних одиниць, аналіз поширення української мови, виявлення територіальних закономірностей у розселенні та поширенні української мови, картографування отриманих результатів.

Виклад матеріалів дослідження. Молдову та Україну об'єднують тісні історичні зв'язки ще з часів Київської Русі. Територія сучасної Молдови входила до складу Галицько-Волинського князівства, через неї проходили торгові шляхи з Галичини до Чорного моря. З XVI ст. значну роль в історії країни відігравали козаки, які не тільки брали участь у спільних військових акціях, але і вступали у конкуренцію за політичну владу у Молдові [5, с. 345].

Наприкінці XVI ст. – поч. XVII ст. на територію сучасної Молдови переселялися українці, які втікали від кріпацтва. Після зруйнування Запорізької Січі до Молдови переселялися козаки. За результатами першого Всеросійського перепису населення 1897 р. на території сучасної Молдови проживало 380 тис. українців, що становило 19,8% від всього населення.

За даними останнього перепису населення у Молдові, який відбувся у 2004 р., українці є другим за чисельністю етносом після молдаван. В Молдові проживало 282406 українців, що становить 8,4% від всього населення. Чисельність українців зменшилась на 317960 осіб (53%) за період 1989–2004 рр. (рис. 1). З урахуванням українців, які проживають у самопроголошеній Придністровській Молдавській Республіці (ПМР) у порівнянні з результатами перепису 1989 р. чисельність українців зменшилась на 157891 осіб (26,7%) [1, 3, 6-7].

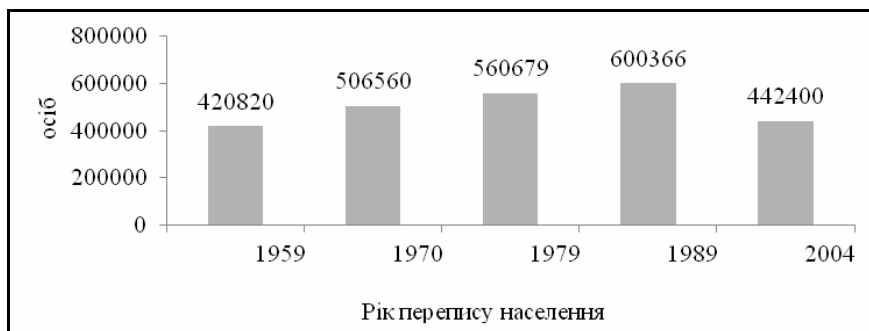

Рис. 1. Динаміка чисельності українців у Молдові за переписами населення 1959, 1970, 1979, 1989 та 2004 років [1]

З 1991 р. функціонує самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка, в якій перепис населення 2004 р. проводився окремо. За даними перепису населення, в Придністров'ї проживали 160069 українців, що становить 28,8% від всього населення. Найбільша частка українців у населенні міст Рибниця (45%), Тирасполь (32%) і Дубоссари (30%) [3, 7].

Загальна чисельність українців у Молдові та Придністровській Молдавській Республіці становить 442,4 тис. осіб. Більшість українців проживає у містах – 70,6%. За результатами статистичного дослідження національного складу Придністров'я, проведеного після перепису населення 2004 р., чисельність українців зменшується через природне скорочення та міграцію до України [3, с. 30].

Дані про чисельність та розселення українців отримано через опрацювання таких етнокультурних критеріїв перепису населення, як “національність”,

“рідна мова” та “мова, якою зазвичай розмовляють”.

Українці становлять значну частку в населенні Окницького (30%), Бріченьського (25,6%), Ришканського (22,5%), Єдінецького (19,8%), Глоденьського (19,5%), Дондушеньського (12,7%), Дрокійського (11,3%) та Фалештського (11,9%) районів. У Синжерейському, Гинчештському, Чимішлійському, Бессарабському, Кагульському, Тараклійському, Аненій-Нойському районах та м Кишинів частка українців у від всього населення становила від 5 до 10%. У центральних і південних районах країни частка українців є найменшою – менше 5% (рис. 2).

В містах проживає 52% українців, найвищий рівень урбанізації українців зафіксований у м. Кишинів (97%), Бельці (97%) та Бессарабському (90%) районі. У решті районів частка українського міського населення становить від 10 до 40% від загальної чисельності українців [1].

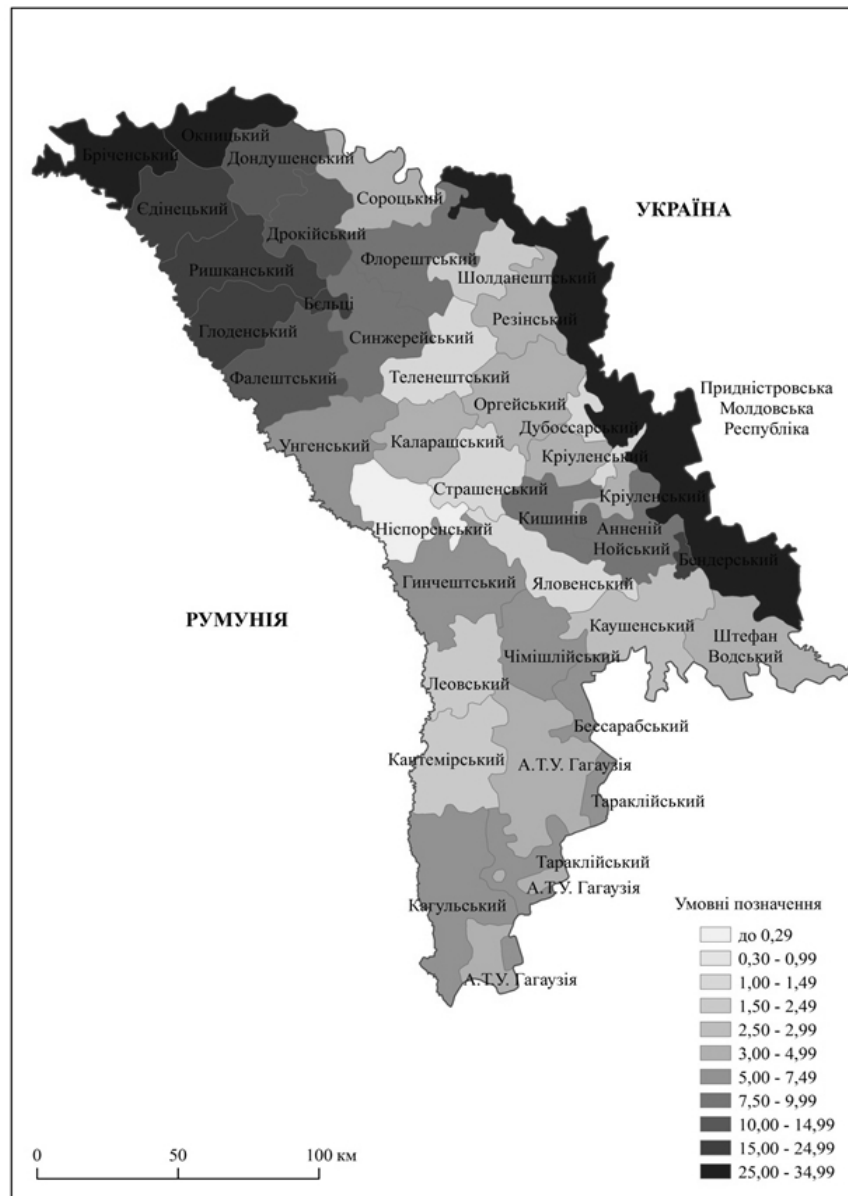

Рис. 2. Частка українців у розрізі адміністративних одиниць Молдови за переписом населення 2004 р. [1, 6]

Частка українців у загальній чисельності міських жителів країни становила 11,2% (145890 осіб). У структурі міських жителів частка українців вища від 10% у дванадцяти районах країни. Українці становлять значну частку у структурі міських жителів у північних районах країни, дещо менше у центральних та південних районах (рис. 3).

Частка українців в складі сільського населення Молдови становить 6,6% (136516 осіб). Серед сільських жителів частка українців вища 10% у дев'яти районах та м. Бельці (рис. 4).

Як бачимо з рис. 2–4, частка українців у розрізі адміністративних одиниць Молдови зменшується в напрямі північ – південь. Вища частка українців у населенні північних районів зумовлена тим, що частково ці райони входять до української етнічної території, трудовою міграцією до України, підтримка зв'язку з родичами, які проживають в Україні тощо.

Етномовними критеріями, які збиралася під час перепису населення Молдови, були “рідна мова” та

“мова, якою зазвичай розмовляють”. Українську, як рідну мову, вказали 64,1% українців, російську – 31,8%.

За типом поселень частіше українську, як рідну мову, вказували українці, які проживають у селах – 85,9% від всієї чисельності українців. Натомість у містах, де значний вплив російської мови, цей показник вдвічі менший – 43,64%. Молдовську, як мову титульного етносу, вказали 2,8% українського міського населення та 3% сільського відповідно (рис. 5) [1]. Поширення російської мови в середовищі української діаспори зумовлено процесами мовної асиміляції та регіоном походження українців.

За територією проживання частіше українську, як рідну мову, вказували українці, які проживали у селах, передусім, північних прикордонних з Україною та Румунією районах, частка українців, які вказують українську, як рідну мову, зменшується в напрямку північ – південь (рис. 6) [1].

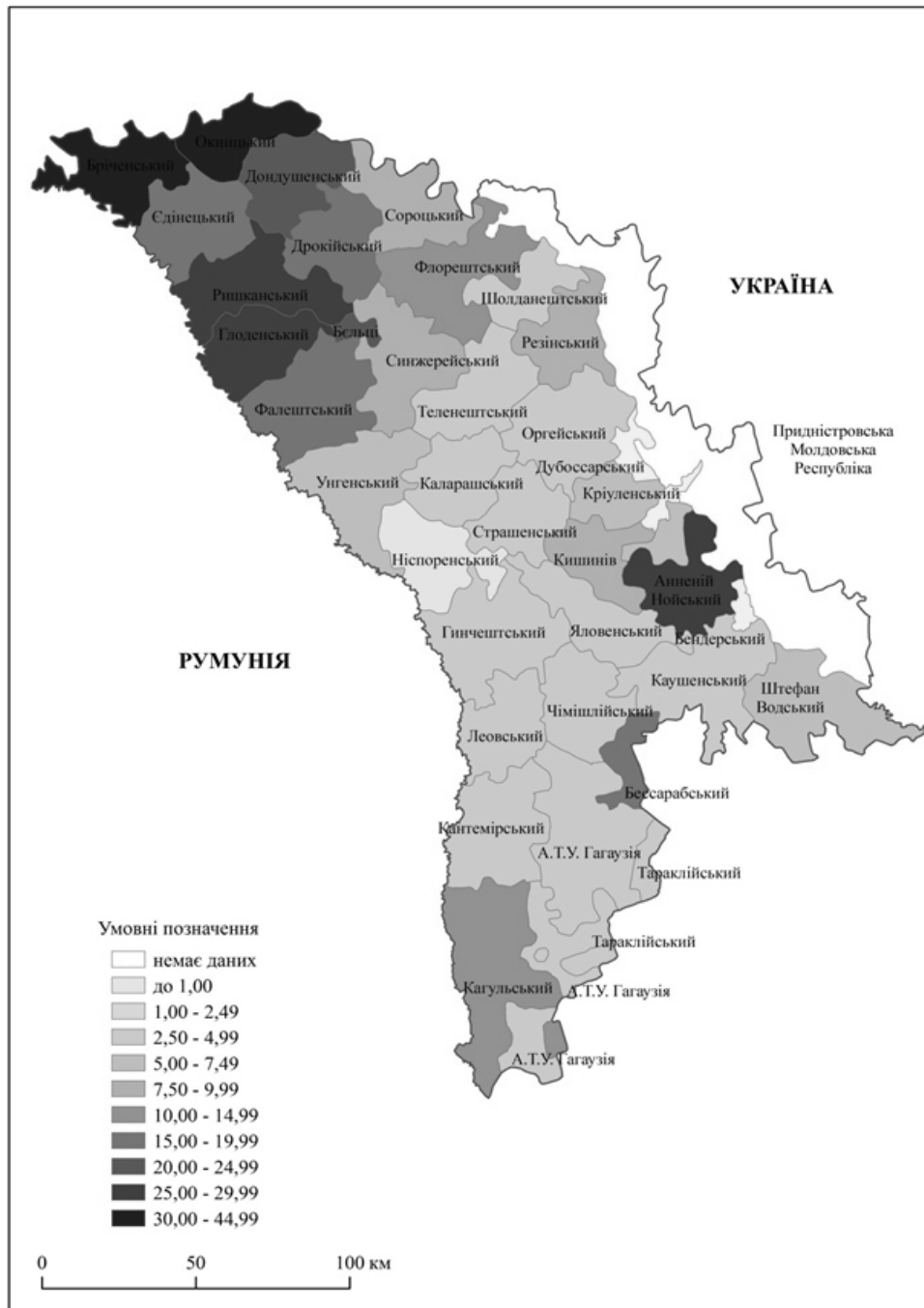

Рис. 3. Частка українців у розрізі міських поселень Молдови за переписом населення 2004 р. [1, 6]

Іншим етномовним критерієм була мова, якою зазвичай розмовляють. За результатами перепису 2004 р., 42% українців спілкуються українською мовою, 50% – російською, 6,2% – молдовською та 1,5% – румунською. Для цього етномовного критерію діє аналогічний територіальний розподіл, що і для рідної мови. Поширення української, як мови спілкування, має чітко виражений характер: частка українців, які використовують українську, як мову спілкування, зменшується в напрямку північ – південь [1].

Після розпаду Радянського Союзу і до моменту перепису населення 2004 р. чисельність української

діаспори зменшилась на 25% (включаючи територію самопроголошеної Придністровської Молдовської Республіки (ПМР)). Причинами такого зменшення, на нашу думку, є етнічна асиміляція, рееміграція в Україну. Українці, які проживають на території ПМР, зазнають впливу більш чисельної групи росіян. Етнічної асиміляції зазнають і українці, що проживають у містах Молдови, головню через інтеграцію у більш чисельне середовище росіян. Відсутність економічного зростання як у Молдові, так і в ПМР, події, пов'язані із проголошенням так званої ПМР, призвели до того, що частина українців реемігрували до України.

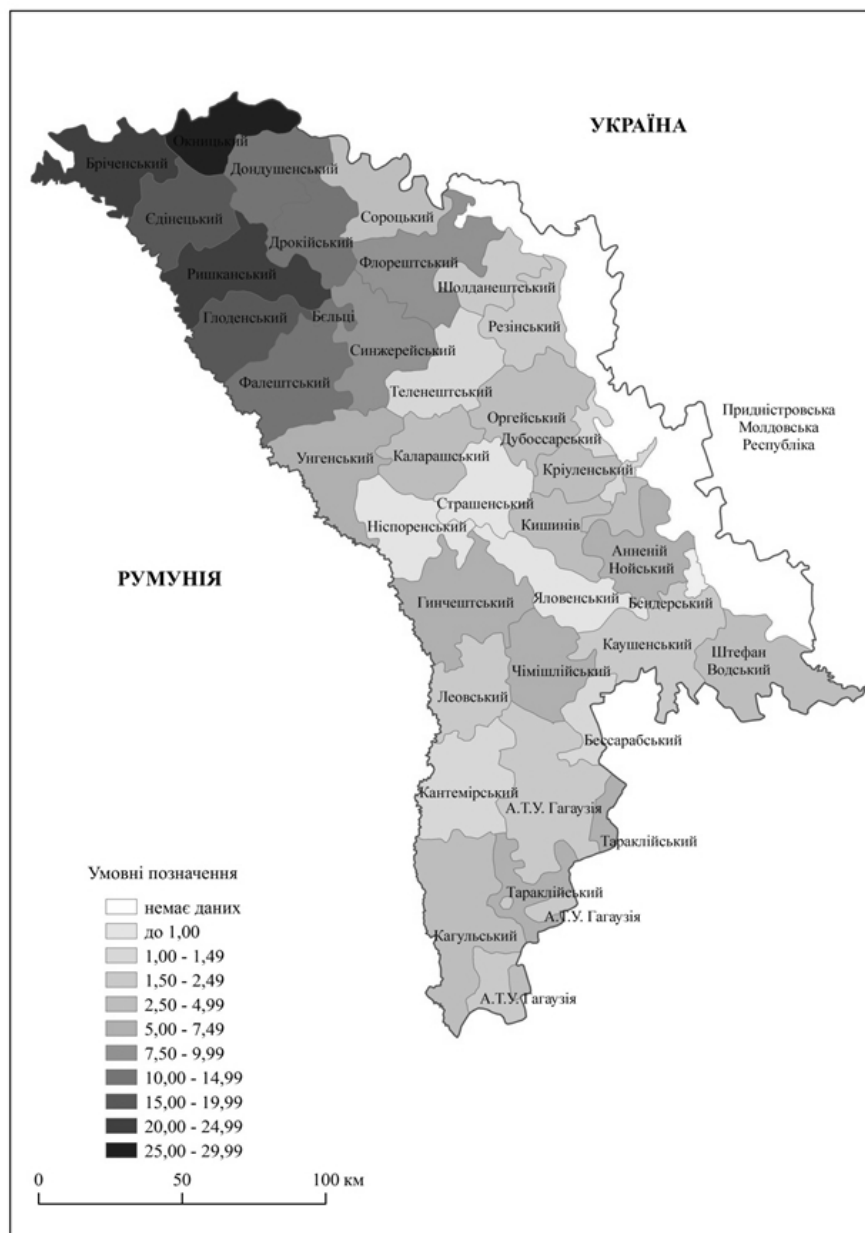

Рис. 4. Частка українців у розрізі сільських поселень Молдови за переписом населення 2004 р. [1, 6]

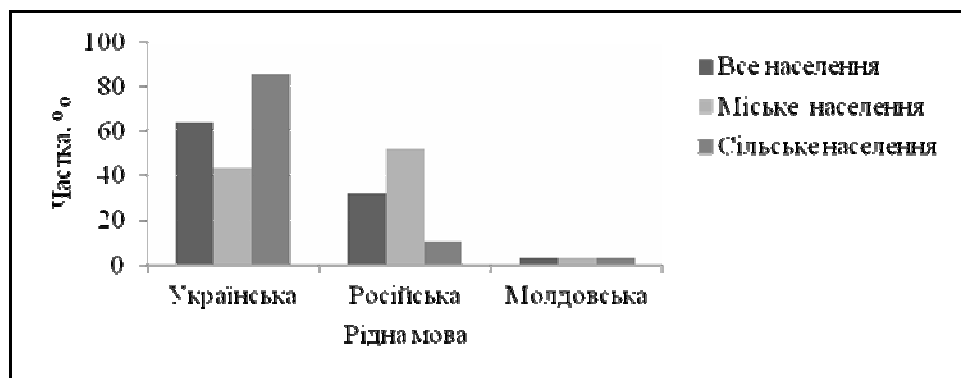

Рис. 5. Рідна мова українців за територією проживання за переписом населення 2004 р.

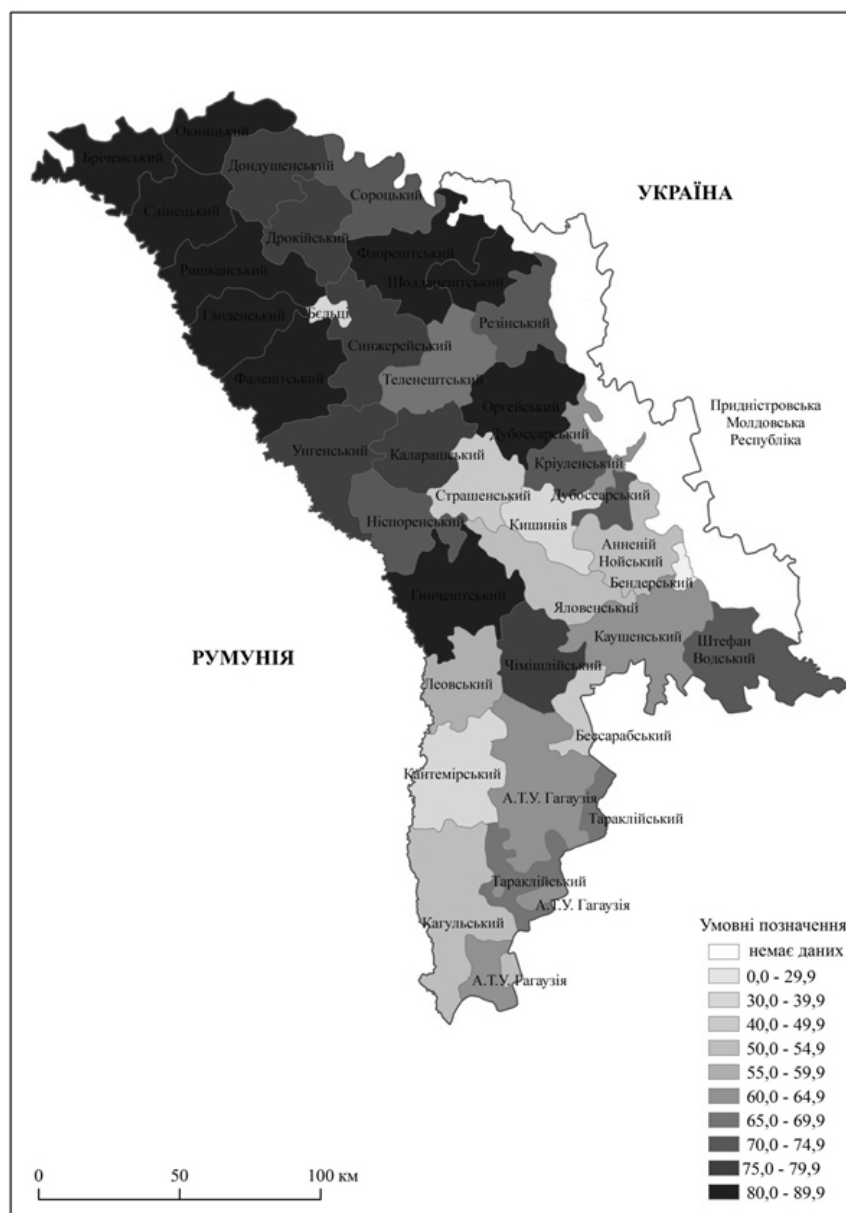

Рис. 6. Частка українців, які вказали українську, як рідну мову в розрізі районів Молдови за переписом населення 2004 р.

Висновки. Результати перепису населення 2004 р. продемонстрували, що українці переважно проживають у північних районах країни (Бріченський, Окницький, Єдінецький, Дондушенський, Ришканський, Глоденський та м. Бельці), де становлять значну частку у населенні, те саме стосується і частки українців, які вказали українську, як рідну мову.

При наступному переписі населення у Молдові чисельність українців, які проживають у ПМР може

значно зменшитись через етнічну асиміляцію та ре-еміграцію до України. В розрізі адміністративних районів Молдови більш чисельне зменшення української діаспори буде зафіксоване у центральних та південних районах країни. За типом поселень більшими будуть втрати серед українців, які проживають у містах, проте, через пошук роботи у місті та українців, які здобувають освіту, частка українського міського населення у Молдові може збільшитись.

Список використаних джерел:

1. Biraul National de Statistică al Republicii Moldova [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statistica.md>.
2. Lencyk-Pawliczko A. Ukraine and Ukrainians throughout the World: A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora / A. Lencyk-Pawliczko // University of Toronto Press. – 1994. – 509 p.
3. Аналитическая записка «Об итогах переписи населения Приднестровской Молдавской Республики 2004 года» // Государственная служба статистики министерства экономики ПМР. – Тирасполь, 2006. – 200 с.
4. Винниченко І.І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис / І.І. Винниченко. – Житомир: Льонок, 1992. – 112 с.

5. Енциклопедія історії України: Т. 1. / редкол. В.А. Столій та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 688 с.
6. Етнічний склад населення Молдови за переписом населення 2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pop-stat.mashke.org/moldova-ethnic-loc2004.htm>.
7. Етнічний склад населення Придністровської Молдовської Республіки за переписом населення 2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pop-stat.mashke.org/pmr-ethnic-loc2004.htm>.
8. Заїмова Л. Українці в культурі Молдови. Тематична бібліографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hasdeu.md/ro/ebibl/ucraina%20a5.pdf>.
9. Заставний Ф.Д. Східна українська діаспора / Ф.Д. Заставний. – Львів: Світ, 1992. – 176 с.
10. Кабузан В.М. Украинцы в мире: динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год: формирование этнических и политических границ украинского этноса / В.М. Кабузан // Ин-т рос. истории РАН. – М.: Наука, 2006. – 658 с.
11. Мельничук Г. Україна – Молдова: проблеми та перспективи двосторонніх відносин (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buktolerance.com.ua/?page_id=10.
12. Українська діаспора в Республіці Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cheremosh30.org.ua/ukraina-sysidy.html>.

References:

1. Biraul National de Statistică al Republicii Moldova. Avialable at: <http://www.statistica.md>.
2. Lencyk-Pawliczko, A. (1994). Ukraine and Ukrainians throughout the World: A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora. *University of Toronto Press*, 509.
3. Analiticheskaya zapiska «Ob itogax perepisi naseleniya Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki 2004 goda». (2006). *Gosudarstvennaya sluzhba statistiki ministerstva ekonomiki PMR*. Tiraspol, 200.
4. Vinnichenko, I.I. (1992). Ukraintsi v derzhavakh kolyshnioho SRSR: istoryko-geografichnyy narys. Zhytomyr: Lyonok, 112.
5. Stoliy, V.A. (2003). Entsiklopediya istorii Ukrainy: T. 1. K.: Naukova dumka, 688.
6. Etnichnyi sklad naseleण्या Moldovy za perepysom naseleण्या 2004 r. Avialable at: <http://pop-stat.mashke.org/moldova-ethnic-loc2004.htm>.
7. Etnichnyy sklad naseleण्या Prydnistrovskoi Moldovskoi Respubliki za perepysom naseleण्या 2004 r. Avialable at: <http://pop-stat.mashke.org/pmr-ethnic-loc2004.htm>.
8. Zaimova, L. Ukraintsi v kulturi Moldovi. Tematychna bibliografiya. Avialable at: <http://hasdeu.md/ro/ebibl/ucraina%20a5.pdf>.
9. Zastavnyi, F.D. (1992). Skhidna ukrainska diaspora. Lviv: Svit, 176.
10. Kabuzan, V.M. (2006). Ukraintsy v mire: dinamika chislennosti i rasseleniya. 20-e gody XVIII veka – 1989 god: formirovaniye etnicheskikh i politicheskikh granits ukrainskogo etnosa. *In-t ros. istorii RAN*. M.: Nauka, 658.
11. Melnychuk, G. Ukraina – Moldova: problemy ta perspektyvy dvostoronnikh vidnosyn (90-ti rr. XX st. – pochatok XXI st.). Avialable at: http://buktolerance.com.ua/?page_id=10.
12. Ukrainska diaspora v Respublitsi Moldova. Avialable at: <http://cheremosh30.org.ua/ukraina-sysidy.html>.

Надійшла до редколегії 05.01.2016 р.

УДК 339.372.5.01(477.83):339.132.4

Вікторія Клапчук, аспірант
e-mail: vikkikiki@ukr.net

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ МЕРЕЖІ МАГАЗИНІВ «РУКАВИЧКА»)

Проаналізовано особливості розміщення закладів торговельної мережі «Рукавичка» у Львівській області. Визначено основні чинники розвитку торговельної мережі. Виділено місце торговельної мережі «Рукавичка» у загальному рейтингу торговельних мереж України. Проаналізовано динаміку відкриття торговельних закладів мережі. Виявлено процеси торговельного агломерування. Акцентовано увагу на просторовому розвитку мережі в м. Львові, як найбільшому у Львівській області, де визначено частку закладів торговельної мережі «Рукавичка» в адміністративних районах.

Ключові слова: просторовий розвиток, торговельна мережа, торговельне агломерування, FMCG-ритейлери, «магазини біля дому», супермаркети.

Вікторія Клапчук. ПРОСТРАНСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ ТОРГОВЫХ СЕТЕЙ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ (НА ПРИМЕРЕ СЕТИ МАГАЗИНОВ «РУКАВИЧКА»)

Проаналізовані особливості розміщення заведених торговельної мережі «Рукавичка» во Львовській області. Определены основные факторы развития торговой сети. Выделено место торговой сети «Рукавичка» в общем рейтинге торговых сетей Украины. Проанализирована динамика открытия торговых заведений сети. Вывявлено процессы торгового агломерирования. Акцентируется внимание на пространственном развитии сети г. Львов, как крупнейшего в Львовской области, где определены долю заведений торговой сети «Рукавичка» в административных районах.

Ключевые слова: пространственное развитие, торговая сеть, торговое агломерирование, FMCG-ритейлеры, «магазины у дома», супермаркеты.

Viktoria Klapchuk. SPATIAL DEVELOPMENT OF RETAILERS IN LVIV REGION (CASE OF «RUKAVYCHKA» TRADING NETWORK)

Lviv region stands out among other regions in matters of trade; it has the highest rates of trade networks development and the biggest rate number of institutions. Fraction of the trading network "Rukavuchka" in the structure retailers Lviv region is 43.7%. It is the biggest local network in Ukraine. Studying of its spatial development allows to identify factors, features and stages of Lviv region retailer's geospatial organization.

The main factors affecting the development of "Rukavuchka" trade network are as follows: level of income, level of urbanization, geographical position, population mentality that promotes patriotic consumption, and so on. "Rukavuchka" belongs to "Lvivholod" which arose as a result of privatization "State Reserve". During 12 years of activity it has developed into a network of 78 institutions in 45 towns. At first establishments appeared in the regional network centers (Peremyslyany, Pustomyty, Radekhiv, Brody, Kamenka-Buzka, Sokal) and small towns (Krasne, Dobrotvir). First of all, it was caused by the financial possibilities TOV "Lvivholod". Afterward, the retailer "Rukavuchka" developed its activities in the regional centers and other big cities of the region. Favorable for its development have been 2007, 2009, 2012 and 2014. Stages of development of the network associated with the peculiarities of the national economy of Ukraine, changing periods of economic boom and crisis.

The rapid development of "Rukavuchka" network led to appearance of trade agglomeration around the largest cities. Retail development was slowed in the mountainous part of Lviv region, border areas, and in some main cities of the region (Drohobych Sambir, Stryi, Chervonograd). In the mountain areas, it is caused by small population and relief. In big cities, a factor of rivalry from largest retailers has a decisive influence. In border areas retail development slow down trade connections within 30km zone with Poland. In the city of Lviv, there are significant differences in network development in administrative areas. The sharpest increase we can observe in so-called dormitory suburbs, the worst in the city center, where the cost of rental is higher, as well as in industrial areas.

Key words: spatial development, trading network, trade agglomeration, FMCG-retailer, corner shop, supermarket.

Постановка проблеми. В період, коли суспільство переходить від ринків, «магазинів біля дому» та кіосків до таких форматів торгівлі як торговельні мережі, встановлення їх територіальної організації є важливим для вивчення географії торгівлі, адже сьогодні це є одним із проявів глобалізації. Із проголошенням незалежності України така ланка як торгівля за останні роки зазнала значних змін, як у обсягах торгівлі, так і у форматі продажу. Саме тому постає завдання географічного вивчення цих форматів, встановлення закономірностей їх розміщення, розвитку та впливу на суспільство та рівень життя населення. Торгівля, як важлива галузь сьогодення, має вплив на економічне становище держави у світі. Кожна адміністративна область України відіграє важливу

роль у формуванні державного торговельного ринку. Львівська область особливо вирізняється у Західному регіоні, маючи найвищі показники як за кількістю торговельних мереж, так і за кількістю закладів сучасної торгівлі. Значну частку цих закладів становлять заклади локальної торговельної мережі «Рукавичка». Географічне вивчення найпоширенішої локальної мережі Львівської області дасть змогу виокремити особливості її геопросторової організації.

Метою статті є дослідження просторового розвитку торговельної мережі «Рукавичка». Для розкриття мети було поставлено такі **завдання**: визначення просторових особливостей розвитку торговельної мережі «Рукавичка» на українському ринку ритейлу, визначення закономірностей територіальної організації торговельної мережі «Рукавичка» у Львівській області, аналіз історії розвитку мережі,

встановлення особливостей формування територіальних поєднань.

«Рукавичка» – найпоширеніша мережа магазинів самообслуговування локального типу. Перший супермаркет «Рукавичка» відкрився у грудні 2003 р. в м. Перемишляни Львівської області. На сьогодні мережа нараховує 75 закладів торгівлі у Львівській та Тернопільській областях. «Рукавичка» поступово розширює географію своєї торгівлі на території Західної України, про це свідчить відкриття в 2014 р. нового магазину в Тернопільській області, у м. Підгайці. Супермаркети цієї мережі розташовані в центрах густонаселених районів Львова, районних центрах і великих містах Львівської області із зручним транспортним сполученням. Магазины цієї мережі відкриваються і у селах та селищах міського типу із меншою кількістю населення, наприклад, с. Жовтанці, смт. Розділ, Рудно, Меденичі. Така політика щодо просторового розміщення закладів торговельних мереж свідчить про її європейську спрямованість [7].

Мережа супермаркетів «Рукавичка» належить одній із найбільших торгово-виробничих компаній області «Львівхолд». Засноване підприємство у 1949 р. в структурі «Держрезерву»; приватизоване та набуло назви ВАТ «Львівхолд» – 1996 р.; змінено форму правління з ВАТ «Львівхолд» на ТзОВ ТВК «Львівхолд» – 2004 р. Сьогодні основним видом діяльності компанії є оптова та роздрібна торгівля продуктами різних галузей господарства. «Львівхо-

лод» є лідером у Львівській області за кількістю магазинів самообслуговування [6]. Компанія «Львівхолд» співпрацює з понад 550-ма постачальниками та має власну торгову марку «Кухарочка», логістичний центр, лабораторії за контролем якості продуктів [8]. Торгова площа магазинів цієї мережі становить від 200 до 1000 м. кв., асортимент товарів становить від 2000 до 9000 позицій.

Основні чинники, що сприяють розвитку торговельної мережі «Рукавичка» у Львівській області, порівняно з іншими областями Західної України: найбільша кількість міських поселень, найбільша чисельність населення, найвищі показники роздрібно-товарообороту, найвищі доходи населення та інші економіко-географічні показники, а також соціальні чинники, зокрема ментальність населення цього регіону, яка сприяє розвитку патріотичного споживання. Патріотичне споживання – це таке споживання, коли населення надає перевагу продукції національного виробника. Воно часто проявляється у критичні та складні періоди розвитку держави, коли покупці прагнуть підтримати економіку своєї країни [3].

Важливо відзначити і позицію торговельної мережі «Рукавичка» в загальному рейтингу продовольчих операторів України за кількістю магазинів у 2013 р. Мережа займає 10 місце серед усіх присутніх у рейтингу мереж (рис. 1). Окрім цього, це єдина локальна торговельна мережа у рейтингу, всі інші національні або регіональні.

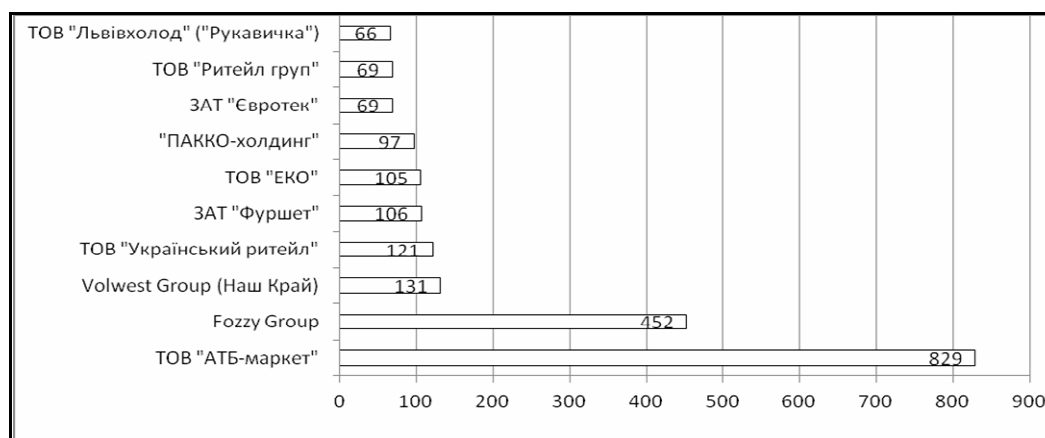

Рис. 1. Рейтинг універсальних мереж України за кількістю торговельних точок, 2013 р. [5]

Загалом, на десятку лідерів припало 63% всіх торговельних точок [5]. Проте такий показник як частка ТОП-10 найбільших мереж України в роздрібному торговельному обороті торгової мережі становить всього 23,7%, що є дуже низьким показником у порівнянні із сусідніми європейськими країнами. Цей показник в Угорщині становить 88%, в Словенії 99%, у Великобританії чотири мережі контролюють 86% торговельного обороту країни, а у Німеччині торговельний оборот п'яти мереж становить 65% ринку. [4]

Більшість магазинів, що відкриває торговельна мережа «Рукавичка», є «магазинами біля дому», але з ознаками супермаркету. Це характерно для більшості торговельних мереж України. Наприклад, за 2013 р.

FMCG-ритейлери (*Fast-moving consumer goods* або товари повсякденного вжитку) відкрили 451 магазин, серед яких більшість становлять «магазини біля дому» [5]. Причиною є дефіцит площі, особливо у великих містах, де значно простіше знайти приміщення під невеликий магазин, ніж під супермаркет або гіпермаркет. Ще одним позитивним чинником такої ситуації є те, що заклад із меншою торговельною площею значно швидше окуповується.

Аналіз динаміки відкриття магазинів мережі в населених пунктах області у 2003–2014 рр. дає змогу виокремити такі особливості просторового розвитку торговельної мережі «Рукавичка»:

1) Мережа доволі швидко розвивається, за 12 років її існування кількість магазинів самообслуго-

вування зростає до 75 одиниць у 43 населених пунктах (дані 2014 р.) [7].

2) Просторовий розвиток мережі корелюється з особливостями розвитку економіки України, економічними підйомами та кризами. Найпродуктивнішими для мережі були 2007, 2009, 2012 та 2014 роки (рис. 2). Під час 2008, 2010 та 2013 рр. спостерігаємо спад у динаміці відкритих магазинів. Наприклад, 2007 р. характеризується десятьма відкритими магазинами, а 2008 на 50% меншою кількістю. Така ситуація пов'язана із світовою

фінансовою кризою 2008–2009 рр. Посткризове відновлення економіки України відбувалось дуже повільними темпами. У 2013 р. знову почалося сповільнення економіки, а в 2014 р. почалася криза. Криза 2008–2009 рр. відкинула українську економіку на декілька років назад, а кризові процеси 2013–2014 рр. продовжували погіршувати становище України у світовій економіці. У 2010–2013 рр., коли більшість країн, що постраждали від кризи 2008–2009 рр., вже відновили свою економіку, Україна ще глибше занурилась у кризу.

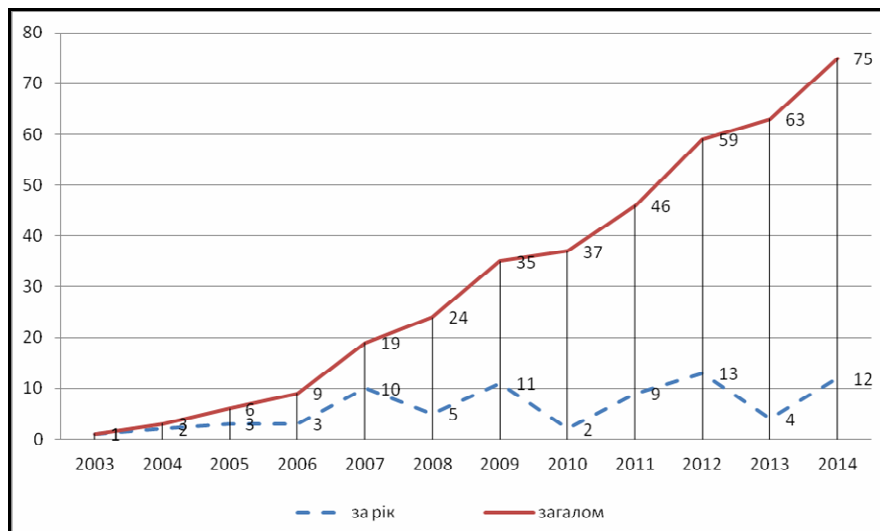

Рис. 2. Динаміка відкриття магазинів торговельної мережі «Рукавичка» у 2003 – 2014 рр. [10]

3) Спочатку супермаркети цієї мережі відкривались у районних центрах (Перемишляни, Пустомити, Радохів, Броди, Кам'янка-Бузька, Сокаль) та невеликих міських населених пунктах (Красне, Добротвір). Перш за все, це було спричинено фінансовими можливостями ТОВ «Львівхолоду». Приватизація відбулась лише у 1996 р. і фінансові можливості компанії як державної структури до 1996 р. полегшували вихід закладів торгівлі на місцеві районні ринки. Впливає також геопросторова політика мережі, яка вказує на те, що значна увага буде звернена на районні центри та інші міста, де менша конкуренція. Вирізняється мережа і тим, що заклади її торгівлі представлені у сільській місцевості (с. Жовтанці).

4) Магазины торговельної мережі «Рукавичка» функціонують у всіх районних центрах, окрім м. Турка. Загалом бачимо з рис. 6, що найгірше розвинена мережа в карпатських районах Львівської області. Така ситуація пов'язана із географічним положенням південних районів Львівської області в межах гірського масиву Карпати. У гірських районах менша кількість населення і менший споживчий попит. Рельєф цієї території сприяє розвитку «магазинів біля дому», а не супермаркетів. Сприятливішим для розвитку великих за площею супермаркетів є рівнинна територія Львівської області. Мережа «Рукавичка» спочатку освоювала рівнинну територію Львівської області (рис. 3, 4), лише в 2010 р. відбулось відкриття магазину у м. Сколе. Процес

просторового екстенсивного розвитку завершується і зараз перед компанією постає завдання розширення торговельної мережі в інших областях та оптимізація вже існуючої мережі у Львівській області.

5) На території Львівської області відбувається процес торговельного агломерування закладів «Рукавички», який відбувається шляхом територіального концентрування, тобто просторового зростання щільності певного явища в одному місці у порівнянні з іншими, особливо сусідніми [9]. З рис. 7 бачимо, що такі зони формуються навколо Львова, Трускавця, Червонограда. Територіальне концентрування торговельної мережі «Рукавичка» формує торговельні агломерації, в яких центрами є м. Львів з 10-ма другорядними містами, м. Червоноград із 4-ма другорядними містами та м. Трускавець із 6-ма супутніми містами. Центрами є міста, де кількість супермаркетів «Рукавичка» є найвищою серед всіх інших. Так у Львові їх є 17, у Червонограді та Трускавці їх по три. Для торговельних мереж поява такого процесу як агломерування є сигналом для початку захоплення ринків цього населеного пункту. Торговельні агломерації будуть сприяти розвитку не тільки універсальних торговельних мереж, але й концентрації спеціалізованих магазинів, що у свою чергу, полегшить рівень доступу населення до закладів торгівлі різних типів для населення, що проживає у цих містах, та населення сусідніх населених пунктах.

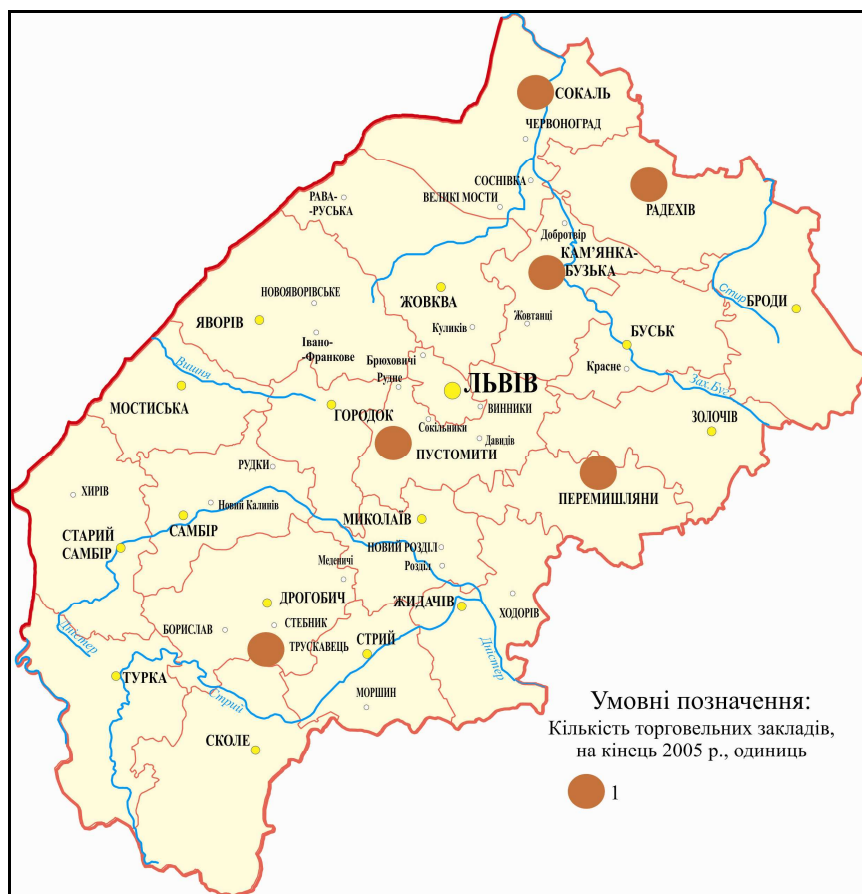

Рис. 3. Кількість відкритих закладів торговельної мережі «Рукавичка» на кінець 2005 р.

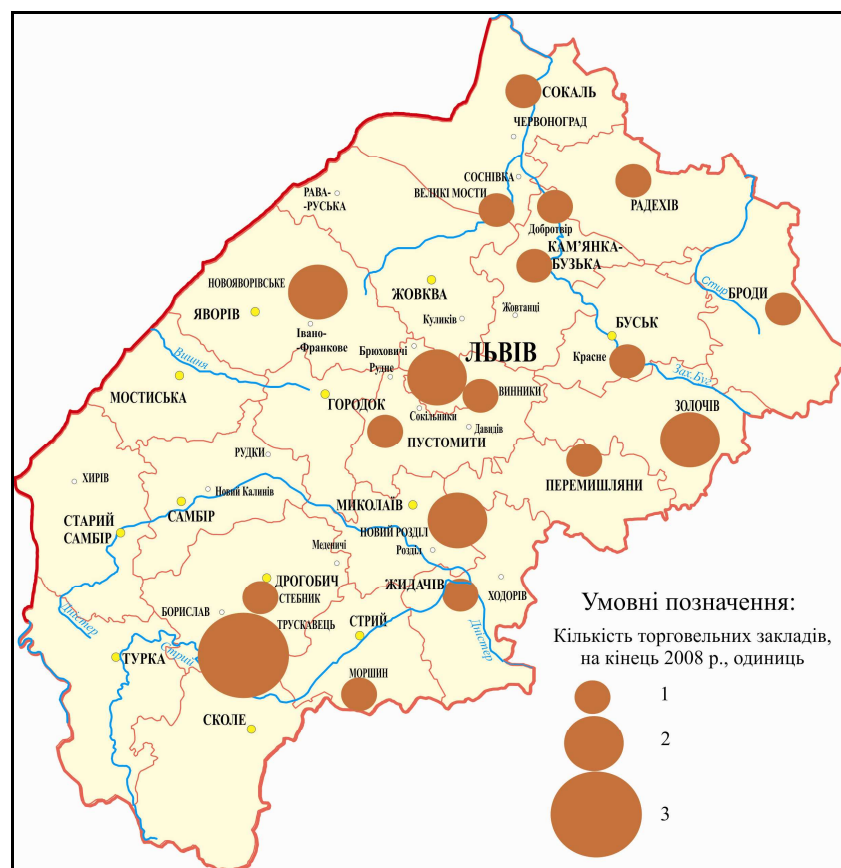

Рис. 4. Кількість відкритих закладів торговельної мережі «Рукавичка» на кінець 2008 р.

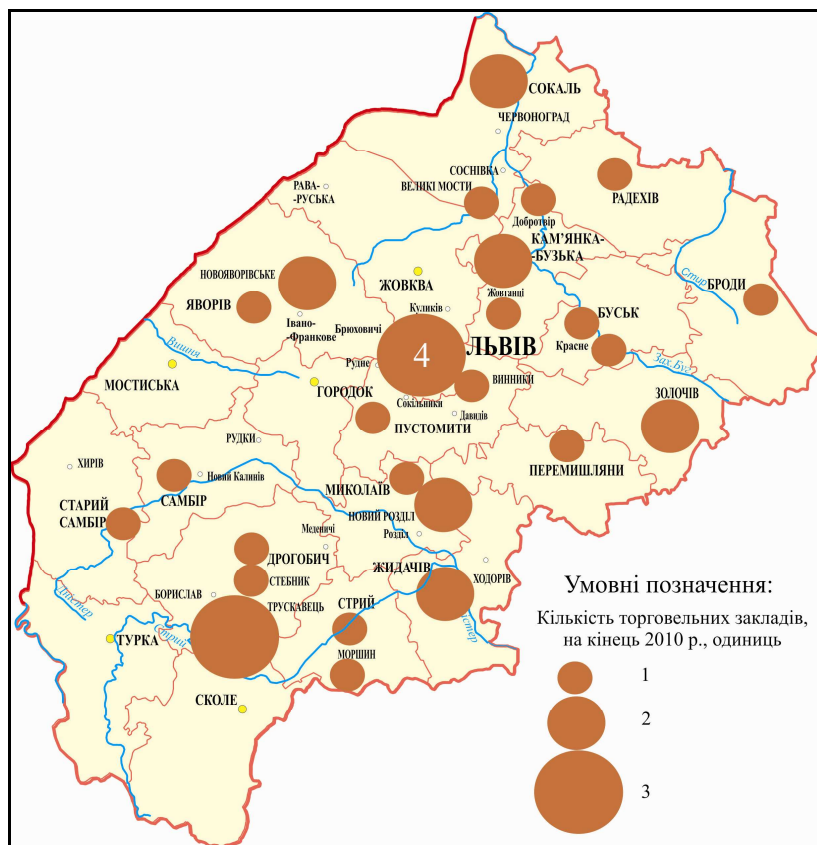

Рис. 5. Кількість відкритих закладів торговельної мережі «Рукавичка» на кінець 2010 р.

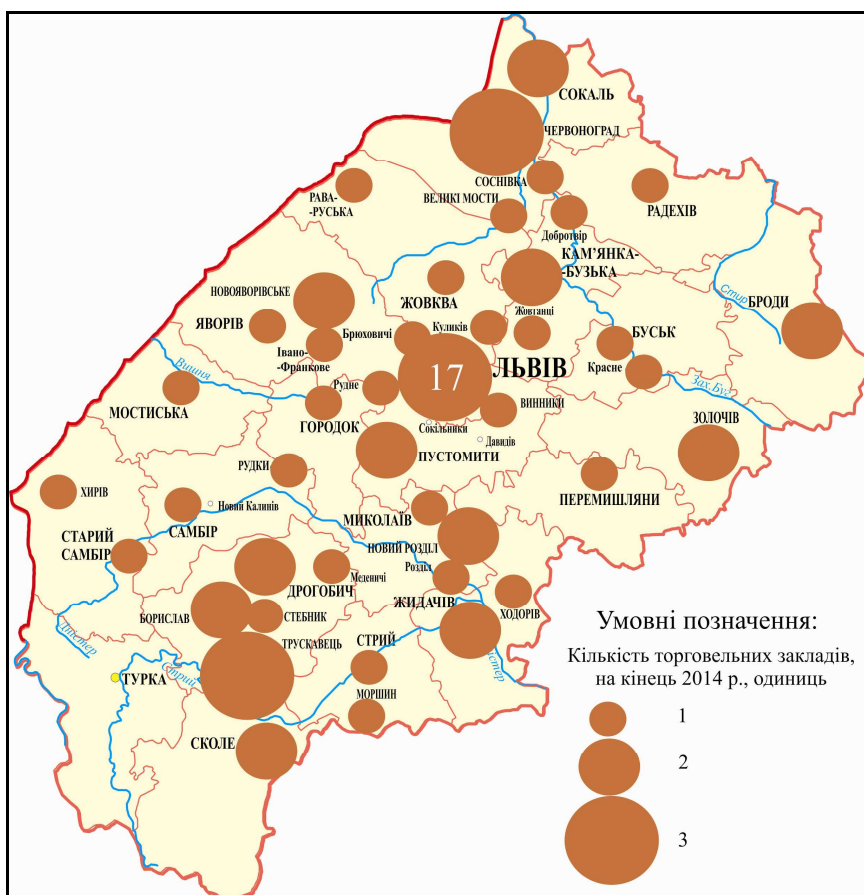

Рис. 6. Кількість відкритих закладів торговельної мережі «Рукавичка» на кінець 2014 р.

Рис. 7. Торговельні агломерації мережі «Рукавичка» у Львівській області, станом на кінець 2014 р.

6) У найбільших, після обласного центру, містах області (Дрогобич, Самбір, Стрий, Червоноград) мережа розвивається доволі повільно, є всього від одного до трьох закладів торговельної мережі «Рукавичка». Спричинено це наявністю конкуренції з боку інших, більших за регіоном покриття мереж, регіональних і національних: «Барвінок», «Колібрис», «Наш Край», «Сільпо», «Степ», «Фуршет». Наприклад, мережа «Барвінок» у Стрию представлена шістьма закладами, а у Червонограді чотири заклади цієї мережі. «Наш Край» у м. Дрогобич представлений трьома супермаркетами. «Сільпо» є у Стрию, Дрогобичі, Самборі. «Фуршет» у Трускавці, Дрогобичі та Стрию. Торговельна мережа «Степ» також є у Стрию. Заклади мережі «Колібрис» розташовані у Дрогобичі та по два у Стрию і Трускавці. Така конкурентна ситуація у цих містах сприяла виникненню невеликої кількості закладів торговельної мережі «Рукавичка». Особливо це проявлялось, якщо на ринку цих міст вона з'явилась пізніше.

7) У м. Львові функціонує 17 закладів торговельної мережі «Рукавичка». Найбільше її закладів розташовані у Шевченківському районі м. Львова, оскільки саме там сконцентрована велика кількість населення, район відносять до спального типу (рис.

8; табл. 1). Ще одним районом, де зосереджено багато закладів мережі «Рукавичка», є Сихівський район, який також відносять до спального типу. Найменша кількість супермаркетів мережі «Рукавичка» є у Залізничному районі. Малу кількість супермаркетів цієї мережі у Галицькому районі можна пояснити тим, що в центрі міста оренда приміщень дорожча, а також значно менше місця для будівництва магазинів з великою площею.

Супермаркети мережі «Рукавичка» це чи не єдині заклади, які є у центрі міста Львова, адже як локальна мережа вони характеризуються дещо нижчою площею, ніж більші за регіоном покриття заклади торгівлі. Існує також взаємозалежність між торговельними мережами. В деяких районах відбувається концентрація торговельних закладів різного типу, що збільшує ймовірність відкриття магазину у місці, де сконцентровано декілька закладів торгівлі. У м. Львові така взаємозалежність спостерігається по вул. Чорновола, де сконцентровано супермаркет «Арсен», «Інтерсіті» та ін. Фактор конкуренції пояснює малу кількість закладів торговельної мережі «Рукавичка» у Залізничному районі м. Львова, адже там розташовані заклади торговельних мереж «Барвінок», «Вопак», «Наш Край» та «Сільпо».

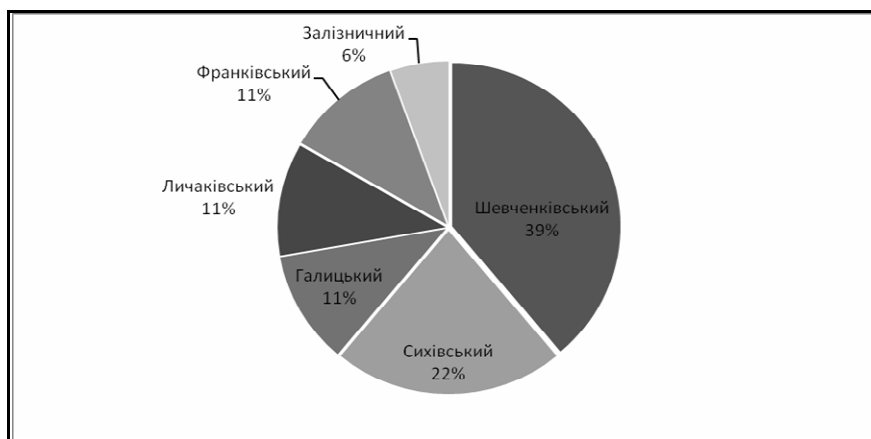

Рис. 8. Частка закладів торговельної мережі «Рукавичка» в адміністративних районах м. Львова, 2013 р.

Таблиця 1

Кількість населення районів м. Львова, що припадає на один заклад торговельної мережі «Рукавичка», 2013 р.

Район	Кількість населення. осіб
Галицький	33 925,5
Залізничний	132 824
Личаківський	47 241
Сихівський	36 483
Франківський	68 812
Шевченківський	20 927

Джерело: [2]

8) Ще однією особливістю розвитку торговельної мережі є відсутність до 2009 р. закладів «Рукавички» у більшості прикордонних районах України, зокрема, це Жовківський, Яворівський, Мостиський, Старосамбірський. Це пов'язано із географічним положенням цих районів щодо розвиненішої країни ЄС, яка забезпечувала населення цих районів дешевшою та якіснішою продукцією. Після 2009 р. ситуація дещо змінилася, тому що зниження курсу національної валюти призвело до здорожчання імпортової продукції. Тому в прикордонних районах з'явилися заклади «Рукавички». Та все ж населені пункти, які є прикордонними, залишаються без національних торговельних мереж, адже вплив сусідньої держави на торговельну ситуацію є значним. Значна частка населення здійснює покупки за межами України, особливо те населення, яке має дозвіл на спрощений прикордонний рух у 30-кілометровій зоні з обох боків кордону. Завдяки цьому жителі, які живуть у прикордонній зоні України, можуть регулярно перетинати кордон без візи для того, щоб відвідувати прикордонну зону Польщі, у тому числі і з торговельною метою. Криза 2014–2015 рр. і обвал гривні суттєво знизили рентабельність покупок за кордоном і відкривають можливість для національних торговельних мереж.

Висновки. Торговельна мережа «Рукавичка» за

12 років від невеликої місцевої мережі переросла до найбільшої в Україні локальної, охопивши 79,5% міст, та 20,5% селищ міського типу Львівської області. Велика кількість міських поселень, найбільша чисельність населення у Західному регіоні, високі показники торговельного обороту та ментальність населення сприяють розвитку мережі «Рукавичка» саме у Львівській області. Торговельна мережа, що була заснована у 1949 р. у структурі «Держрезерву», стала єдиною локальною торговельною мережею у національному рейтингу за кількістю торговельних точок.

Аналізуючи просторово-часові зміни у розміщенні торговельної мережі «Рукавичка», можна виділити декілька основних закономірностей. Впродовж 12 років торговельна мережа розширила свою діяльність за межі Львівської області та представлена 75 магазинами. Найсприятливішими для розвитку «Рукавички», були 2007, 2009, 2012 та 2014 роки. Для розвитку мережі відчутним був негативний вплив світової кризи та посткризових періодів. Спочатку заклади мережі відкривались у районних центрах та малих містах, лише у 2006 р. відкрився магазин у м. Львові. Помітною є більша концентрація магазинів торговельної мережі на рівнинній місцевості, адже рельєф гірських територій сприяє розвитку малих магазинів. Також у гірських районах менша

кількість населення і менший споживчий попит. Процеси торговельного агломерування проявляються навколо Львова, Трускавця, Червонограда.

У Дрогобичі, Самборі, Стрию, Червонограді конкуренція торговельних мереж є вищою, ніж у менших населених пунктах, тому заклади торговельної мережі «Рукавичка» представлені там у незначній кількості. Львів як найбільше місто області має

свої особливості розвитку, де спостерігаємо вплив такого фактору як конкуренція, особливості забудови, функції того чи іншого району міста. У прикордонних районах Львівської області спрощені умови прикордонного руху в 30-ти кілометровій зоні мають визначальний вплив на формування торговельного середовища населених пунктів.

Список використаних джерел:

1. Компанія GT Partners UKRAINE. Дослідження ринку роздрібної торгівлі : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtpartners.com.ua/>.
2. Головне управління статистики Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lv.ukrstat.gov.ua/
3. Євтушевська О.В. Основні види споживання та його вплив на природно-ресурсний потенціал / О.В. Євтушевська. // Ефективна економіка. – 2014. – № 11.
4. Ключові тренди в розвитку ринку FMCG-ритейлу в Україні [Електронний ресурс] // У успеха нет правил. – 2013. – Режим доступу: <http://www.garbaruk.org/>
5. Ковальчук А. Топ-10 FMCG-ритейлерів України [Електронний ресурс] / А. Ковальчук, Н. Міщенко // Forbes Україна. – 2014. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/business/1365109-top-10-fmcg-ritejleriv-ukrayini>
6. Офіційний сайт ТОВ ТВК «Львівхолд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivcold.com.ua/>
7. Офіційний сайт торговельної мережі «Рукавичка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rukavychka.ua/>
8. Параскевич Т. Патріотизм – це дія [Електронний ресурс] / Т. Параскевич // ZIK. – 2012. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/analytics/2012/04/11/343564>
9. Шаблій О.І. Основи суспільної географії. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 296 с.
10. Інформаційні матеріали ТОВ ТВК «Львівхолду» по торговельній мережі «Рукавичка» за 2003–2014 рр.

References:

1. Kompaniya GT Partners UKRAINE. Doslidzhennya rynku rozdribnoi torhivli. Avialable at: <http://gtpartners.com.ua/>.
2. Holovne upravlinnya statystyky L'vivs'koyi oblasti. Avialable at: lv.ukrstat.gov.ua/
3. Yevtushevska, O.V. (2014). Osnovni vydy spozhyvannya ta yoho vplyv na pryrodno-resursnyy potentsial. *Efektivna ekonomika*, 11.
4. Klyuchovi trendy v rozvytku rynku FMCG-riteyly v Ukraini. Avialable at: <http://www.garbaruk.org/>.
5. Kovalchuk, A., Mishchenko, N. (2014). Top-10 FMCG-ryteyleriv Ukrainy. *Forbes Ukraina*. Avialable at: <http://forbes.net.ua/ua/business/1365109-top-10-fmcg-ritejleriv-ukrayini>.
6. Ofitsiynyy sayt TOV TVK «Lvivkholod». Avialable at: <http://www.lvivcold.com.ua/>
7. Ofitsiynyy sayt torhovelnoi merezhi «Rukavychka». Avialable at: <http://www.rukavychka.ua/>
8. Paraskevych, T. (2012). Patriotyzm – tse diya. *ZIK*. Avialable at: <http://zik.ua/ua/analytics/2012/04/11/343564>.
9. Shabliy, O.I. (2011). Osnovy suspilnoi geografii. Lviv: Vyd. tsentr LNU im. I.Franka, 296.
10. Informatsiyni materialy TOV TVK «Lvivkholodu» po torhovelnyy merezhi «Rukavychka» za 2003–2014 rr.

Надійшла до редколегії 13.01.2016 р.

УДК 911.2

*Анастасія Яценко, аспірант
e-mail: anastasiya.yacenko.88@mail.ru
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ РЕКРЕАЦІЙНІЙ ЛІСОКУЛЬТУРНІЙ СИСТЕМІ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

У статті розглянуто основні шляхи проведення процесу рекреаційного лісокористування у територіальній рекреаційній лісокультурній системі Північно-Західного Приазов'я. Досліджено перспективи використання лісокультурних масивів степової зони для відпочинку населення. Розглянуті основні результати дослідження еколого-рекреаційних властивостей лісових насаджень та визначення рекреаційного потенціалу територій. Описано, як вид територіальної організації лісокультурних ландшафтів, функціонально-рекреаційне зонування та виділені головні рекреаційні зони території.

Ключові слова: територіальна рекреаційна лісокультурна система, рекреаційне лісокористування, лісокультурний ландшафт, еколого-рекреаційні властивості, функціонально-рекреаційне зонування.

Анастасія Яценко. ЗНАЧЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННОГО ЛЕСОПОЛЬЗОВАНИЯ В ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ РЕКРЕАЦИОННОЙ ЛЕСОКУЛЬТУРНОЙ СИСТЕМЕ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО ПРИАЗОВЬЯ

В статье рассмотрены основные пути проведения процесса рекреационного лесопользования в территориальной рекреационной лесокультурной системе Северо-Западного Приазовья. Предусмотрены перспективы использования лесокультурных массивов степной зоны для отдыха населения. Рассмотрены основные результаты исследования эколого-рекреационных свойств лесных насаждений и определения рекреационного потенциала территории. Описано, как вид территориальной организации лесокультурных ландшафтов, функционально-рекреационное зонирование и выделены главные рекреационные зоны территории.

Ключевые слова: территориальная рекреационная лесокультурная система, рекреационное лесопользование, лесокультурный ландшафт, эколого-рекреационные свойства, функционально-рекреационное зонирование.

Anastasiia Yacenko. SIGNIFICANCE AND PROSPECTS OF RECREATIONAL FOREST MANAGEMENT IN THE TERRITORIAL RECREATIONAL FOREST-CULTURAL SYSTEM OF THE NORTHWESTERN AZOV COASTAL AREA

The article deals with perspective directions of development and optimization of recreational forest management in north-western Azov coastal area. The forest-cultural landscapes of the studied area have powerful natural resource potential that should be used for tourism and recreation. In the method of determining the recreational potential have been studied aesthetic properties of forests, pedestrian access areas, sanitary properties of planted forests and recreational sustainability. Studies of the recreational potential of forest-cultural landscapes have shown that forests are the average recreational assessments, due to the artificial origin of planted forests. One of the most rational methods of organization of recreation process in forest is a functional-recreational zoning of a forest landscape. This system of organization will allow recreants to choose the most appropriate form of recreation. The article lists the main recreational areas, such as area of natural reserves, recreational area and recreation area for a long period of rest, zone of short active holiday, area of green tourism and area of recreational needs satisfaction. For further the rational use of forest-cultural landscapes for recreational purposes requires the implementation of special forestry activities that take into account the tough growing conditions of the forest.

Key words: regional forest-cultural system of recreation, recreational forest management, forest-cultural landscape, ecological and recreational properties, functional and recreational zoning.

Актуальність. Серед напрямків лісового природокористування за останній час більш ефективним та раціональним стає рекреаційне лісокористування. Рекреаційне використання лісових територій стає майже основним видом діяльності лісових господарств, незважаючи на те, що продаж деревної продукції є джерелом надходження прибутків до лісового підприємства. Все частіше проводяться заходи щодо удосконалення облаштування рекреаційних зон й ефективного використання лісових ресурсів, що сприяє рекреаційному розвитку території як центру лісового відпочинку.

Постановка проблеми. Питання рекреаційного лісокористування у степовому Північно-Західному Приазов'ї з метою рекреації є дуже актуальним для цього регіону, оскільки лісові насадження мають всі необхідні умови для здійснення в них рекреації. Масове відвідування населенням лісу призвело до двох абсолютно протилежних результатів – до великого соціального виграшу та значного екологічного

збитку. Вихід з цієї ситуації полягає в організації інтенсивного рекреаційного господарства, озброєного сучасними науковими та технічними досягненнями, яке б могло задовольнити та організувати зростаючі суспільні потреби в лісовому відпочинку при одночасному та безумовному забезпеченні збереження лісу. Для раціонального використання штучних лісових масивів потрібно розробити методику визначення рекреаційного потенціалу території, яка б враховувала усі рекреаційні можливості та навантаження на територію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених займалися розробкою та вивченням питань проведення процесу рекреаційного лісокористування, серед них А.Т. Болотов, Г.Ф. Морозов, П.С. Погребняк, С.А. Генсирук, А.І. Тарасов, Н.М. Большаков та багато інших. Велика кількість вчених та дослідників займалася спеціалізованими та вузькими напрямками рекреаційного лісокористування, наприклад методикою визначення рекреаційної ємності лісів (Р.А. Каприсонова, С. Говорушко), стійкості лісів до рекреаційних навантажень

(А.В. Шлапак, М.Д. Гродзинський, А.А. Молчанов та ін.) та дослідженням процесу функціонально-рекреаційного зонування (М.Г. Баштовий, Б.Я. Голяд, С.О. Григор'єва, О.В. Кочіна).

Організація рекреаційного використання лісокультурних насаджень Північно-Західного Приазов'я виходить на рівень найважливіших господарських завдань регіону, вирішення яких зводиться до науково обгрунтованого планування території та розроблення системи еколого-господарських заходів, спрямованих на забезпечення оптимальних умов для відпочинку, посилення емоційного впливу природи на відпочивальників та разом з тим – на збереження рекреаційного профілю лісів в інтересах майбутніх поколінь.

Метою статті є визначення перспектив розвитку рекреаційного лісокористування у територіальній рекреаційній лісокультурній системі Північно-Західного Приазов'я.

Виклад основного матеріалу. Лісові насадження Північно-Західного Приазов'я мають штучне походження та створювалися з метою покращення мікроклімату регіону, але вони мають високий туристсько-рекреаційний потенціал, який повинен відповідним чином використовуватися. Лісові насадження Північно-Західного Приазов'я можна віднести до регіональної територіальної рекреаційної лісокультурної системи, оскільки вони розміщені на території певного таксономічного рангу, мають сукупність рекреаційних установ, які функціонують на основі використання лісових ресурсів цієї території та просторово-територіально між собою поєднані. Відповідно до визначення П.О. Масляка [4], лісові насадження Північно-Західного Приазов'я можна називати районними територіальними рекреаційними лісокультурними підсистемами (РТРЛС).

До досліджуваних РТРЛС Північно-Західного Приазов'я входять лісництва: Великоанадольське (площа 2543,0 га), Старо-Бердянське (площа 1132,0 га), Богатирське (площа 1100 га) та Радивонівське (площа 400 га). Загальна площа складає 5175 га. Всі вони мають вихід до річок (Богатирське лісництво має вихід до Молочного лиману), що сприяє проведенню активного відпочинку та рибальства. Домінуювальними породами дерев є дуб звичайний, акація біла, сосна кримська, гледичія звичайна та інші породи. Рослини РТРЛС відрізняються надзвичайно різноманітним видовим складом, серед яких багато унікальних, реліктових або ендемічних рослин. Всі вони знаходяться в небезпеці: склад їх скорочується, а деякі види зовсім зникають. Проблема збереження окремих видів і природного рослинного комплексу в цілому набула надзвичайної актуальності. Необхідність збереження будь-якої рослини, незалежно від її практичного чи наукового використання, не викликає сумніву, бо втрата її є невідомою. Тваринний світ лісових заказників досить різноманітний. Серед унікальних тварин є акліматизований собака єнотоподібний, олені плямистий та шляхетний. Територіальна рекреаційна лісокультурна система має великий рекреаційний потенціал, який повинен відповідним чином використовуватися.

При організації та впровадженні заходів з рекреа-

ції та туризму у лісових насадженнях степової зони, природно не пристосованих до місцезростання, потрібно враховувати певні особливості: оцінка стійкості лісових насаджень до рекреаційних навантажень має низькі показники порівняно з іншими регіонами України, всі лісництва мають квартально-квадратну систему розміщення насаджень, невелике різноманіття породного та трав'яного складу, але при цьому мають також унікальні поєднання біогеоценозів степу та лісу, що підвищує естетичні властивості лісових насаджень та зацікавлення відпочивальників цими рекреаційними лісовими об'єктами.

Для найбільш ефективного та раціонального використання регіональної територіальної рекреаційної лісокультурної системи Північно-Західного Приазов'я з метою рекреації та туризму визначено та схарактеризовано еколого-рекреаційні властивості насаджень та рекреаційний потенціал лісових територій.

Дослідження показали, що лісові насадження мають середні оцінки показників еколого-рекреаційних і естетичних властивостей. Це зумовлено штучним походженням територіальної рекреаційної лісокультурної системи, квартально-квадратною системою посадок та рівномірним розміщенням насаджень. Лісові насадження характеризуються високими оцінками санітарно-гігієнічних властивостей, що пов'язано з домінуванням у лісоутворювальних породах насаджень з високою фітонцидністю. За класифікацією фітонцидності С.А. Генсирюка їх зараховують до 1-го та 2-го класів [2].

Лісові території Північно-Західного Приазов'я мають середні оцінки класів пішохідної доступності, що спричинено значним віддаленням великої кількості кварталів від доріг загального користування та основних рекреаційних установ. На зниження класу пішохідної доступності також впливає щільний підлісок.

Стійкість лісових насаджень районних територіальних рекреаційних лісокультурних підсистем до рекреаційних навантажень різниться середніми оцінками. На зниження стійкості лісових насаджень впливають жорсткі лісорослинні та кліматичні умови, наявність великої кількості порід з низькою здатністю витримувати й відновлюватися після рекреаційного впливу. Знижує оцінки стійкості також наявність молодняків та сухостійних насаджень.

Для повного аналізу властивостей та потенціалу РТРЛС Північно-Західного Приазов'я визначено, за підходом Е.А. Репшаса [5], придатність лісових насаджень до проведення основних видів рекреації. Аналіз розрахунків показав, що найкраще лісові території підходять до активного відпочинку та санаторно-курортного, а найгірше – до тихого прогулянкового відпочинку, що зумовлено високою щільністю підліску та підліску.

Дослідження рекреаційного потенціалу регіональної територіальної рекреаційної лісокультурної системи Північно-Західного Приазов'я підтвердили, що лісові насадження мають цілком сприятливі умови для проведення процесу рекреаційного лісокористування.

Майже всі районні територіальні рекреаційні лісокультурні підсистеми Північно-Західного Приазов'я використовуються рекреантами і туристами стихійно, неорганізовано, без урахування гранично допустимих навантажень. Організаційні заходи, здійснювані для врегулювання ситуації, мають епізодичний характер, вкрай неефективні і здебільшого комерційного спрямування. Як наслідок – під впливом антропогенних навантажень і жорстких природних умов рекреаційні об'єкти і території поступово втрачають свою первинну привабливість й цінні рекреаційні властивості. Для їхнього збереження і відновлення необхідно провести комплекс заходів з урахуванням навантаження на певну територію без шкоди для неї, максимальної та мінімальної кількості туристів, яких в змозі прийняти відповідна лісова територія без екологічної шкоди для себе. Насадження значною мірою виснажені надмірною вирубкою та скороченням площі лісових угідь. Тому лісові ресурси регіону потребують системних реконструкцій і нового цільового призначення з урахуванням процесу РЛК як одного із перспективних шляхів відновлення природного потенціалу регіону.

Інтенсифікація рекреаційного лісокористування вимагає своєчасного проведення комплексу лісівничо-господарських та організаційно-технічних заходів, спрямованих на охорону, раціональне використання лісових насаджень і створення сприятливих умов для проведення процесу рекреації та туризму. Одним із найважливіших та найактуальніших заходів у регіональній територіальній рекреаційній лісокультурній системі Північно-Західного Приазов'я є функціонально-рекреаційне зонування територій, тобто розподіл території лісових насаджень на різні за призначенням зони.

Зонування лісових біоценозів дозволяє обрати оптимальний напрям господарської діяльності для ділянок, які характеризуються різним рекреаційним потенціалом, обґрунтовано планувати місця розташування рекреаційних об'єктів, прогнозувати зміни компонентів лісових біоценозів, які виникають під час їх рекреаційного використання, та передбачати деградацію лісових насаджень. На важливості функціонально-рекреаційного зонування наголошувалося в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких М.Г. Баштовий та О.В. Кочіна [1, 3].

Функціонально-рекреаційне зонування регіональної територіальної рекреаційної лісокультурної системи Північно-Західного Приазов'я – важливий елемент загальної системи раціонального використання лісових ресурсів регіону. Необхідність функціонально-рекреаційного зонування районних територіальних рекреаційних лісокультурних підсистем зумовлена, перш за все, потребою вибору найбільш ефективних методів охорони ландшафтного та біоло-

гічного різноманіття усієї досліджуваної території, наявністю обмеженої господарської діяльності, яка дозволена та проводиться на території охоронюваних ТРЛС, а також рекреаційною привабливістю території.

Функціонально-рекреаційне зонування є найважливішим інструментом управління територією та ресурсами рекреаційних лісокультурних систем, яке дозволяє встановити для тієї чи іншої ділянки оптимальне співвідношення методів користування та особливої охорони. Функціональне зонування визначає, які заходи управління найкраще забезпечують виконання завдань ТРЛС на окремих їх ділянках.

З метою забезпечення охорони, відтворення та рекреаційного використання регіональної рекреаційної лісокультурної системи Північно-Західного Приазов'я її територію було поділено на такі функціонально-рекреаційні зони:

- 1) зона природного резервату;
- 2) зона прогулянкового відпочинку;
- 3) зона тривалого відпочинку;
- 4) зона активного короткочасного відпочинку;
- 5) зона зеленого туризму;
- 6) зона господарського забезпечення рекреаційних потреб.

Висновки. Проведені дослідження визначення рекреаційного потенціалу за чотирма показниками показали, що лісові насадження мають середні бали рекреаційних оцінок, що пов'язано зі штучним походженням лісів. Оцінки показали, що лісові насадження територіальної рекреаційної лісокультурної системи Північно-Західного Приазов'я мають великий потенціал для проведення процесу рекреаційного лісокористування у степовому регіоні. Для раціонального використання лісових територій запропоновано запроваджувати функціонально-рекреаційне зонування територій та виділяти наступні зони: зона природних резерватів, зона прогулянкового відпочинку, зона тривалого відпочинку, зона активного короткочасного відпочинку, зона зеленого туризму та господарська зона задоволення рекреаційних потреб.

Перспективним шляхом для розширення регіональної територіальної рекреаційної лісокультурної системи Північно-Західного Приазов'я є створення на територіях, непридатних для сільськогосподарського використання, лісових масивів для рекреаційного використання. Вони повинні складатися з естетично цінних і стійких видів деревостану і трав'яного покриву. Використання таких земель дозволить зняти некеровані рекреаційні навантаження на значну частину природних лісових угруповань, задовольняти потреби населення і бути економічно вигідними. Також перспективним є збільшення зони природних резерватів та зони прогулянкового відпочинку за рахунок господарської зони.

Список використаних джерел:

1. Баштовий М.Г. Функціональне зонування лісових рекреаційних систем як об'єктів зеленого туризму / М.Г. Баштовий // Вісник СНАУ. – 2011. – Вип. 4. – С. 3-5.
2. Генсирук С.А. Рекреационное использование лесов / Генсирук С.А., Нижник М.С., Возняк Р.Р. – К.: Урожай, 1987. – 248 с.

3. Кочина Е.В. Экологические особенности рекреационного потенциала лесов степной зоны юго-востока Украины: дис... кандидата биолог. наук: 03.00.16 / Елена Валерьевна Кочина. – Днепропетровск, 2010. – 265 с.
4. Масляк П.О. Рекреация география: навч. посіб. / П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
5. Репшас Э. Оптимизация рекреационного лесопользования на примере Литвы / Э. Репшас. – М.: Наука, 1994. – 240 с.

References:

1. Bashtovyy, M.H. (2011). Funktsionalne zonuвання lisovykh rekreatsinykh system yak obyektiv zelenoho turyzmu. [Functional zoning of forest recreational systems as objects of green tourism]. *Visnyk SNAU*, 4, 3-5.
2. Gensiruk, S.A., Nizhnik, M.S., Voznjak, R.R. (1987). Rekreatsionnoe ispolzovanie lesov [Recreational use of forests]. K.: Urozhaj, 248.
3. Kochina, E.V. (2010). Ekologicheskie osobennosti rekreacionnogo potenciala lesov stepnoj zony jugo-vostoka Ukrainy [Ecological peculiarities of the recreational potential of the forests of the steppe zone of the South-East of Ukraine]. Dnepropetrovsk, 265.
4. Maslyak, P.O. (2008). Rekreatsijna geografiya: navch. posib. [Recreational geography]. K.: Znannya, 343.
5. Repas, E. (1994). Optimizacija rekreacionnogo lesopol'zovanija na primere Litvy [Optimization of recreational forest use on the example of Lithuania]. M.: Nauka, 240.

Надійшла до редколегії 18.01.2016 р.

Наші автори

- **Барило Ірина Миколаївна** – аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Божук Тетяна Іванівна** – доктор географічних наук, доцент кафедри туризму Національного університету «Львівська політехніка»
- **Бучко Жанна Іванівна** – кандидат географічних наук, доцент, докторант кафедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Гищук Роман Миколайович** - кандидат географічних наук, доцент кафедри менеджменту і туризму Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
- **Гладкий Олександр Віталійович** – доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- **Голубчиков Юрій Миколайович** – кандидат географічних наук, доцент, провідний науковий співробітник кафедри рекреаційної географії та туризму Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, Росія
- **Горб Костянтин Миколайович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Університету митної справи та фінансів (Дніпропетровськ)
- **Гукалова Ірина Володимирівна** – доктор географічних наук, провідний науковий співробітник відділу природокористування та збалансованого розвитку Інституту географії НАН України
- **Джаман Ярослав Васильович** – аспірант кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Єремія Ганна Іванівна** – аспірант кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Зубик Андрій Ігорович** – аспірант кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка
- **Казакова Тетяна Анатоліївна** – асистент кафедри фізичної географії, краєзнавства та туризму Криворізького педагогічного університету
- **Карачоні Давід** – доктор філософії (географія), старший науковий співробітник Географічного інституту Науково-дослідницького центру землезнавчих наук та астрономії Угорської академії наук
- **Кісіль Роман Володимирович** – студент кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Клапчук Вікторія Андріївна** – аспірант кафедри географії України Львівського національного університету імені Івана Франка
- **Кобилін Павло Олексійович** – здобувач кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Коваль Катерина** – науковий співробітник Географічного інституту Науково-дослідницького центру землезнавчих наук та астрономії Угорської академії наук
- **Козяр Олена Олександрівна** – студентка кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Коломісць Катерина Василівна** – старший викладач кафедри географії України Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова
- **Копачинська Галина Василівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Корнус Анатолій Олександрович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка
- **Корнус Олеся Григорівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка
- **Костащук Іван Іванович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Коті Тібор** – магістрант кафедри соціальної географії та планування регіонального розвитку Дебреценського університету, Угорщина

- **Машіка Ганна Василівна** – кандидат географічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри туризму і рекреації Мукачівського державного університету
- **Мельничук Михайло Михайлович** – кандидат географічних наук, доцент, декан географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Нетробчук Ірина Марківна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізична географія Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Немець Людмила Миколаївна** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Омельченко Наталя В'ячеславівна** – асистент кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету
- **Палоцзі Агнес** – аспірант кафедри соціальної географії та планування регіонального розвитку Дебреценського університету, Угорщина
- **Пилипець Олександра Вікторівна** – магістрант кафедри менеджменту і туризму Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
- **Підгрушний Григорій Петрович** – доктор географічних наук, професор, завідувач відділу суспільно-географічних досліджень Інституту географії НАН України
- **Погребський Тарас Георгійович** – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри економічної та соціальної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Поцелуєв Володимир Іванович** – кандидат медичних наук, головний лікар Сумської центральної районної клінічної лікарні
- **Руденко Валерій Петрович** – доктор географічних наук, професор, декан географічного факультету, завідувач кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Руденко Степан Валерійович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Світлична Дарія Олександрівна** – здобувач кафедри економічної та соціальної географії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.
- **Скриль Ірина Анатоліївна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Смаль Валентина Володимирівна** – доктор географічних наук, професор кафедри географії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
- **Сонько Сергій Петрович** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри екології та безпеки життєдіяльності Уманського національного університету садівництва
- **Сюлі-Закар Іштван** – доктор наук (географія), професор кафедри соціальної географії та планування регіонального розвитку Дебреценського університету, Угорщина
- **Шевчук Сергій Миколайович** – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії та краєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
- **Шищук Володимир Дмитрович** – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри ортопедії, травматології та невідкладних станів Медичного інституту Сумського державного університету
- **Шульгач Андрій Сергійович** – випускник аспірантури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Яворська Вікторія Володимирівна** – доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова
- **Яценко Анастасія Дмитрівна** – аспірант географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- **Яцко Оксана Василівна** – здобувач кафедри географії України Львівського національного університету імені Івана Франка

Our Contributors

- **Barylo Iryna** – PhD Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Bozhuk Tetiana** – Doctor of Geographical Science, Associate Professor, Department of Tourism, Lviv Polytechnic National University, Ukraine
- **Buchko Zhanna** – PhD (Geography), Associate Professor, Doctoral Student, Department of Geography and Management of Tourism, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Dzhaman Yaroslav** – PhD Student, Department of Geography of Ukraine and Regional Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Gladkey Alexander** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Department of Economic and Social Geography, Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
- **Golubchikov Yuriy** – PhD (Geography), Associate Professor, Leading Researcher, Department of Recreational Geography and Tourism, Lomonosov Moscow State University, Russia
- **Gukalova Irina** – Doctor of Geographical Sciences, Leading Researcher, Department of Nature Use and Sustainable Development; Institute of Geography of National Academy of Sciences, Ukraine
- **Hyshchuk Roman** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of Management and Tourism, Chernivtsi Trade and Economics Institute, Kyiv Trade and Economics University, Ukraine
- **Horb Kostiantyn** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of International Management, University of Customs and Finance, Dnipropetrovsk, Ukraine
- **Karácsonyi Dávid** – PhD (Geography), Research fellow of Geographical Institute, Research Centre for Astronomy and Earth Sciences, Hungarian Academy of Sciences, Hungary
- **Kazakova Tatiana** – Assistant, Department of Physical Geography, Local History and Tourism, Kryvyi Rih Pedagogical University, Ukraine
- **Kisil Roman** – Student, Department of Geography of Ukraine and Regional Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Klapchuk Victoriia** – PhD Student, Department of Geography of Ukraine, Ivan Franko Lviv National University, Ukraine
- **Kobylin Pavlo** – PhD student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Kolomiyets Kateryna** – Senior Lecturer, Department of Geography of Ukraine, I.I. Mechnykov Odesa National University, Ukraine
- **Kopachinska Galina** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of Country Studies and International Relations, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
- **Kornus Anatoliy** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of General and Regional Geography, A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Ukraine
- **Kornus Olesya** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of General and Regional Geography, A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Ukraine
- **Kostashchuk Ivan** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of Geography of Ukraine and Regional Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Kóti Tibor** – MSc Student, Department of Social Geography and Regional Development Planning, University of Debrecen, Hungary
- **Kovály Katalin** – Junior research fellow of Geographical Institute, Research Centre for Astronomy and Earth Sciences, Hungarian Academy of Sciences, Hungary
- **Koziar Olena** – Student, Department of Country Studies and International Relations, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
- **Mashika Hanna** – PhD (Geography), Associate Professor, Head of the Department of Tourism and Recreation, Mykachevo State University, Ukraine
- **Melniychuk Mykhaylo** – PhD (Geography), Associate Professor, Dean of the Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine
- **Netrobchuk Iryna** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of Physical Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine
- **Niemets Lyudmyla** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

- **Omelchenko Natalia** – Assistant, Department of Social and Economic Geography, Kherson State University, Ukraine
- **Pálóczy Ágnes** – PhD Student, Department of Social Geography and Regional Development Planning, University of Debrecen, Hungary
- **Pidgrushnyi Grygorii** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Human Geography Department, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine
- **Pogrebskyi Taras** – PhD (Geography), Senior Lecturer, Department of Economic and Social Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine
- **Potseluev Volodymyr** – PhD (Medicine), Chief Doctor, Sumy Central District Hospital, Ukraine
- **Pylypets' Olexandra** – MSc Student, Department of Management and Tourism, Chernivtsi Trade and Economics Institute, Kyiv Trade and Economics University, Ukraine
- **Rudenko Valeriy** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Geography, Head of the Department of Economic Geography and Ecological Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Rudenko Stepan** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of Geography and Management of Tourism, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Shevchuk Serhiy** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of Geography and Local History, V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Ukraine
- **Shulgach Andriy** – graduate, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine
- **Shyschuk Volodymyr** – Doctor of Medicine, Professor, Head of Orthopedics and Traumatology Department, Medical Institute of Sumy State University, Ukraine
- **Skril Iryna** – PhD (Geography), Associate Professor, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Smal Valentyna** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Department of Geography, Mykola Gogol Nizhyn State University, Ukraine
- **Sonko Sergey** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Ecology and Life Safety, Uman National University of Horticulture, Ukraine
- **Süli-Zakar István** – DSc (Geography), Professor, Department of Social Geography and Regional Development Planning, University of Debrecen, Hungary
- **Svitlychna Dariya** – PhD Student, Department of Economic and Social Geography, I.I. Mechnykov Odesa National University, Ukraine
- **Yacenko Anastasiia** – PhD Student, Faculty of Geography, Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
- **Yatsko Oksana** – PhD Student, Department of Geography of Ukraine, Ivan Franko Lviv National University, Ukraine
- **Yavorska Viktoria** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Department of Economic and Social Geography, I.I. Mechnykov Odesa National University, Ukraine
- **Yeremiia Hanna** – PhD Student, Department of Economic Geography and Ecological Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Zubyk Andriy** – PhD Student, Department of Economic and Social Geography, Ivan Franko Lviv National University, Ukraine

Правила оформлення та подання статей

«Часопис соціально-економічної географії» приймає до друку матеріали обсягом до 15 друкованих сторінок до рубрики «Горизонти науки», до 10 сторінок до рубрики «Наукові повідомлення», до 5 сторінок до рубрики «Рецензії», до 3 сторінок до рубрики «Постаті», до 1 сторінки до рубрик «Хроніка» та «Ювілеї».

Згідно *Постанови ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України»* за № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. стаття повинна мати такі необхідні *елементи*:

1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, 3) виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 4) формулювання цілей статті (постановка завдання); 5) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 6) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Вимоги до оформлення статті: Текстовий редактор Microsoft Word, версія 2003, 2007, 2010. Всі поля по 20 мм, формат 210x297 мм, шрифт Times New Roman 14 пт, інтервал 1,5. Для статті необхідно вказати УДК (ліворуч), а праворуч на тому ж рядку – ім'я та прізвище автора, його науковий ступінь та вчене звання. Нижче вказується e-mail автора, його місце роботи (по правому краю). Після цього з нового рядка посередині великими буквами наводиться заголовок статті.

Під заголовком з абзацу наводиться *анотація статті* (близько 500 знаків) та *ключові слова* (5 – 8 слів чи словосполучень) українською мовою (шрифт 10 пт, курсив). Нижче наводиться ім'я та прізвище автора, назва статті, анотація та ключові слова російською мовою (шрифт 10 пт, курсив).

Після анотацій подається ім'я та прізвище автора, назва статті, реферат та ключові слова англійською мовою (шрифт 10 пт, курсив).

Вимоги до реферату: обсяг 200 – 250 слів; інформативність (не містити загальних речень); оригінальність (не бути калькою анотації українською чи російською мовами); змістовність (відображати головний зміст статті та результати досліджень); структурованість (відповідати логіці опису результатів у статті).

Нижче наводиться текст статті. Таблиці та рисунки мають бути розміщені у тексті статті. Рисунки мають бути виконані у чорно-білому форматі.

Список використаних джерел подається в кінці статті в алфавітному порядку і оформляється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. До списку обов'язково повинна бути включена література за останні п'ять років.

Нижче подається *перелік посилань (References)* (кирилиця транслітерується в латиницю) та його переклад англійською мовою, який необхідно оформляти згідно міжнародних стандартів (стандарт *APA*).

Посилання на джерела слід давати у прямокутних дужках [] із зазначенням порядкового номера, а в окремих випадках і сторінок.

Автори подають окремим файлом *особисті дані* українською, російською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада, державні звання та нагороди, повна адреса, контактний телефон, e-mail.

Статті подаються в електронному та друкованому вигляді. Паперовий варіант статті підписується автором.

Рукописи, що не оформлені належним чином, не приймаються до публікації.

Редакція залишає за собою право проводити редакційну правку рукопису.

Статті перевіряються на наявність плагіату та проходять внутрішнє і зовнішнє рецензування.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо.

Submission Requirements and Conditions of Paper Acceptance

«Human Geography Journal» seeks to publish those papers that are most influential in the fields or across the fields of Human and Economic Geography and that will significantly contribute to the advances of scientific understanding. We also welcome all other relevant subject areas. Selected papers should present novel and broadly important data, syntheses, concepts as well as some narrower research in the subject area. We welcome submissions from all fields of Geography and from any source. We are committed to the prompt evaluation and publication of submitted papers. «Journal of Human geography» is published in print twice per year.

«Human Geography Journal» accepts papers to the following sections: «Science Skylines» (up to 15 pages); «Research reports» (up to 10 pages); «Reviews» (up to 5 pages); «Personalities» (up to 3 pages); «Chronicle» (up to 1 page); «Jubilees» (up to 1 page).

All authors must agree to be so listed and must have seen and approved the manuscript, its content, and its submission to the Journal. The Journal will send an email to all authors to confirm receipt of each paper. Submission of a paper that has not been approved by all authors may result in immediate rejection without further appeal.

The article should contain all necessary information in compliance with the requirements and official decisions of the Higher Certification Commission of Ukraine (The Resolution № 7-05/1 of January 15, 2003 Increase of requirements for research periodicals included in the List of the Higher Certification Commission): 1) General research problem and relevant issues overview; 2) Introduction to the subject field with the latest advances analysis; 3) Emphasis of the problem components still required to be solved; 4) Paper goals outlining; 5) Presentation of the paper basics; 6) Research conclusions with research result validation and further research perspectives.

Requirements to the Manuscript: Every page field is 20 mm; 210x297 mm page format; Times New Roman 14; spacing 1.5. For his/her paper the author must specify universal decimal classification number (on the left) and the author's name is printed on the right (in the same line). The paper title is printed in the following line in capitals.

An abstract (up to 500 characters) and **key words** (5 – 8) in Ukrainian and Russian (font 10, Italic) should be placed just below the paper title. It is followed by the author, a paper title, **summary** (200-250 words) and **key words** in both English.

The summary must be: 200 to 250 words; informative (not include general sentences); original (not a copy of Russian or Ukrainian annotations); profound (show the main content of articles and research results); structuring (meet the description logic results in the article).

The paper text is placed just below this summary. All illustrations and figures should be embedded in the paper text. All visuals must be in black and white.

The list of references is placed in the end of the paper in alphabetical order. References should be given in the square brackets [] indicating the number of source in the list. In some cases the reference source pages should be indicated too. The list of references is given transferred to Latin (transliterated and translated into English if there is English version of the source) and links placed in accordance with international standards (e.g., APA).

The papers should be submitted in both printed and electronic versions. The printed version should be signed by the author.

Authors should submit the following **personal information**: full name, academic degree, and academic status, place of employment, position, state titles and awards.

Manuscripts that are not designed properly, will not be accepted for publication.

Editors reserve the right to make editorial revision of the manuscript.

Наукове видання

ЧАСОПИС соціально-економічної географії

Збірник наукових праць

Випуск 20 (1)

Українською, англійською та російською мовами

Комп'ютерне верстання – *Юрій Кандиба*

Підписано до друку 28.04.2016 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 18,0. Обл.-вид. арк. 20,9.

Тираж 100 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,

тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru